

183170
КИТОБХОНАИ

МАКТАБ

183170

**ҲУСАЙН
ВОИЗИ КОШИФӢ
КАЛИЛА ВА ДИМНА**

КИТОБХОНАИ МАКТАБ

ДУСАЙН ВОИЗИ КОШИФ

КАЛИЛА ВА-ДИМНА

Аз рӯи «Анвори Суҳайлӣ»-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ

Танзим ва таҳрири *Расул Ҳодизода*
Муҳаррир *Д. Мирфаёзова*

ОБЯЗАТЕЛЬНЫЙ

Кошифӣ, Ҳ. В.

К-77 Калила ва Димна: Ҳикояҳо (Барои наврасон ва ҷавонон). Душанбе: Адиб, 1989, 304 с.

Ҳикояи «Калила ва Димна» яке аз асарҳои машҳуртарини адабиёти шарқ аст. Тамоми он нормаҳои ахлоқ ва ҳислатҳои некуи инсонро, ки дар таълим ва ҳикоятҳои гуногунӣ ин китоб тарғиб мешаванд, барои тамоми одамон, махсусан барои ҷавонон, зарур аст.

Кошифи, Х.В.

Одно из лучших произведений классической литературы. Состоит из увлекательных рассказов-притч, повествующих о жизни животных и птиц, о приключениях, которые выпадают на долю его главных героев — обезьян Калилы и Димны.

К 4803540101—347 399—89
М 503(12)—89

ББК 84(0)9

ISBN 5—8362—0139—0

© Нашриёти «Ирфон», 1978.
© Нашриёти «Адиб», 1989.

ХИКОЯТИ «КАЛИЛА ВА ДИМНА»

Дар байни хикоятҳое, ки ба адабиёти форсу тоҷик ба воситаи тарҷума аз мероси адабии халқҳои дигари шарқ дохил гаштааст, хикояти «Қалила ва Димна» аз асарҳои машҳуртарин аст. Дар давоми таърихи қариб зиёда аз ҳазор сол ин асар борҳо ба қалами устодони суҳан ба назм дароварда шудааст, ба сабку услуби гуногун таҳрир ёфтааст, на фақат ба эътибори талаботи ғоявии замон, инчунин бо таъсири завуқу салиқаҳои мухталифи бадеии ҳар давр тағйироти ҷиддӣ пазируфтааст. Аммо рӯҳи халқӣ, ҳикмати бузурги халқии он, ки ифодаи орзуҳои нек ва хиради ҷовидонии инсоният аст, ҳамеша барқарор буд ва аз талотуму ошӯби асрҳо гузашта то замони мо расидааст. «Қалила ва Димна» барои хонандаи имрӯза на танҳо қимати бузурги адабӣ-эстетикӣ, балки аҳамияти қалони таърихӣ низ дорад. Ин ёдгории маданияти умумиинсонӣ дар ҳама асрҳо қимати бадеӣ ва мақоми таърихӣ худро нигоҳ дошта, барои ҳар насл бо мазмуни худ таъсири бузурги маънавӣ расондааст.

Маншаъ ва бунёдгоҳи хикояти «Қалила ва Димна» Ҳиндустон аст. Аз тадқиқоти ҷандинсолаи олимони маълум мешавад, ки асли ин хикоят дар адабиёти ҳинд бо номи «Панчатанра» («Панҷ китоб») машҳур буда, тахминан дар асри IV ва ба фикри гурӯҳи олимони тақрибан соли 300 (яъне тақрибан 1600 сол пеш аз ин) аз тарафи муаллифи номаълуме таълиф гардидааст. Аммо матни аслии ин китоб аз байн рафта ва то замони мо таҳрири қадимтарини он аз таърихи соли 1199 расидааст. Аз рӯи ҳамин таҳрир «Панчатанра» аз асри XIX сар карда, ба бисёр забонҳои Аврупои Ғарбӣ тарҷума шуд ва дар бораи он бисёр тадқиқотҳои илмӣ низ анҷом гирифт. Аммо ҳанӯз ҷандин

асрҳо пеш аз тарҷуман «Панҷатанра» ҳикояти «Қалила ва Димна» бо роҳу воситаҳои дигар шӯҳрати оламшумул пайдо карда, ба бисёр забонҳо тарҷума шуда буд.

Дар сарчашмаҳои таърихӣ адабӣ ҳикоят мекунанд, ки ҳукмрони сулолаи сосониён Хусрави Анӯшервон (531 — 579) шунидааст, ки дар кӯхҳои Ҳинд гиёҳе мерӯидааст. Агар кас онро ба мурда диҳад, зинда мешудааст. Анӯшервон Барзуя ном ҳакими ҳудро ба Ҳинд мефиристад, то он гиёҳро ба даст орад. Барзуя ба Ҳиндустон меравад ва харчанд ҷустуҷӯӣ мекунад, аммо аз ин гиёҳ асаре пайдо намешавад. Аз донишманди куҳансоли Ҳинд сирри ин «гиёҳи ҷонбахш»-ро мефаҳмад: гиёҳи ҷонбахш китоби «Қалила ва Димна» будааст, ки онро донишмандони ҳинд. таълиф намудаанд. Суханҳои хирадмандона ва пандомӯзи ин китоб нодону бедонишонро, ки чун мурдаанд, донову бино мекардааст. Барзуя ин асарро пайдо мекунад ва нусаҳае аз он бардошта ба Эрон, назди Анӯшервон меорад.

Ин ҳикоят, ки дар муқаддимаи чанде аз таҳрирҳои «Қалила ва Димна» оварда шудааст, агарчанде ранги афсонавӣ дорад, аммо аз ҳақиқат ҳолӣ нест. Факти таърихӣ он аст, ки ин китоб дар замони ҳукмронии Хусрави Анӯшервон аз забони ҳиндӣ ба забони паҳлавӣ (шояд ба қалами ҳамин Барзуяи ҳаким бошад) ба унвони «Қалила ва Димна» тарҷума шуд.

Дар натиҷаи ҳамлаи арабҳо бисёр осори тамаддун ва адабиёти халқҳои Эронро Осиёи Миёна аз байн рафт. Аммо бо вучуди ҳамин баъзе шоҳкорҳои адабиёт ё ба ҳукми тасодуф ё дар ивази ҷонбозиҳои ватандӯстон аз ҳамлаҳои хонумонсӯзи урдуҳои араб эмин монд. Чанде аз ин ёдгориҳои таърихӣ адабиёт дар замони ҳукмронии аббосиён ба забони арабӣ тарҷума шуд. Дар қатори ин ёдгориҳо китоби «Қалила ва Димна» низ буд, ки дар асри VIII аз забони паҳлавӣ ба арабӣ тарҷума шуд. Мутарҷими ин асар шоири машҳури он аср Абдулло ибни Мукаффаъ (721—757) буд.

Ибни Мукаффаъ аслан форснаҷод буда, қариб то охири умр мазҳаби зардуштиро пайравӣ мекард. Ибни Мукаффаъ қисми зиёди ҳаёташро дар Басра гузаронида буд. Басра дар он замон яке аз марказҳои бузургтарини маданияти шарқ буд. Ибни Мукаффаъ дар илм.

хон гуногуни замонаш дониши комиле дошт, дар забону адаби арабӣ аз саромадони рӯзгор ва дар байни аҳли илму адаб ниҳоят обрӯманд буд. Халил ибни Аҳмад, ки назариётчи аввалини илми арӯз буд, бо Ибни Мукаффаъ дӯстию рафокат дошт.

Ибни Мукаффаъ забон ва адабиёти паҳлавӣ, таърихи гузаштан халқҳои маҳаллиро хуб медонист. Ӯ бо ҳисси бузурги ватандӯстӣ аз таъриху адабиёти гузаштан халқҳои эрониноҷод чандин асарҳои муҳимтаринро ба забони арабӣ тарҷума кардааст. Дар байни ин асарҳо китоби «Қалила ва Димна», ки аз забони паҳлавӣ бо як фасохату балоғати беназир ба арабӣ тарҷума шудааст, ҳам ба худи Ибни Мукаффаъ ва ҳам ба ин ёдгории адабиёти ҳинд шӯҳрати ҷаҳонӣ овард. Китоби «Қалила ва Димна» ба воситаи тарҷумаи Ибни Мукаффаъ ба бисёр забонҳои дунё тарҷума гардид. Тақрибан соли 1081 «Қалила ва Димна» ба забони юнонӣ тарҷума шуд. Юнониён номҳои Қалила ва Димнаро калимаҳои арабӣ ҳаёл карда, онро ба юнонӣ ба маънои «точдор» ва «пайгир» тарҷума намудаанд, ки бо муродифи юнонии ин калимаҳо китоби мазкур дар забони юнонӣ «Стефанит ва Ихнилат» номида шуд. Ин асар бо ҳамин унвон ба забони славянӣ гардонда шуд ва дар давлати Руси Москва низ шӯҳрат ёфт. Соли 1250 тарҷумаи он ба забони яҳудӣ (ибарӣ) ба вучуд омад. Пас аз он ки «Қалила ва Димна» аз забони яҳудӣ ба лотинӣ тарҷума гардид, шӯҳрати он дар Аврупо зуд интишор ёфт ва ба чандин забонҳо гардонда шуд. Ҳикоятҳои ҷудогонан он ба тарзи тамсилоти пандомӯз дар асарҳои ахлоқӣ ва мавъизаю тарғиботҳои динӣ роҳ ёфт, ба тарзи шифоҳӣ дар байни мардум паҳн шуд. Ба ҳамин тарик, вай ба 60 забон тарҷума шуд ва ҳоло зиёда аз дусад таҳрири гуногуни он вучуд дорад.

Чӣ тавре ки аз сарчашмаҳои ҳаттӣ маълум аст, китоби «Қалила ва Димна» дар асри X бо амри вазири донишманди Сомониён Абулфазли Балъамӣ аз арабӣ ба форсӣ тарҷума шуд ва аз рӯи ҳамин тарҷума Рӯдакӣ ин қиссаро ба шеър даровард.

Аммо достони «Қалила ва Димна» дар қатори дигар осори Рӯдакӣ аз байн рафта, то замони мо нарасидааст. Байтҳои парокандаи он аз сарчашмаҳои ҳаттӣ гирд оварда шудааст, ки дар нашри «Осори боқимондаи Рӯдакӣ» (Душанбе, 1958) дарҷ гардидааст.

Дар асри XII дар замони ҳукмронии Баҳромшоҳи

Ғазнавӣ (1118 — 1157) адиб ва муншини машхури он давр Абулмаолӣ Насрулло «Калила ва Димна»-ро бо-ри дигар аз рӯи таҳрири арабии Ибни Мукаффаъ ба форсӣ гардонид. Абулмаолӣ дар муқаддимааш менависад, ки ин китобро пас аз Ибни Мукаффаъ ва назми Рӯдакӣ низ борҳо тарҷума кардаанд. Аз ин маълум мешавад, ки дар асри XII ҳам ба забони арабӣ ва ҳам ба забони форсӣ чанде аз тарҷумаҳои ин китоб вучуд доштааст. Аммо, чунон ки Абулмаолӣ менависад, аксари мутарҷимон аз мақсади асосии китоб, ки тарғиби ахлоқ ва панду ҳикмат аст, дур рафта, бештар ба ҳикоятҳои шавқангези он диққат додаанд.

Абулмаолӣ Насрулло тарҷумани нави ин асарро аз рӯи таҳрири Ибни Мукаффаъ ба ӯҳда гирифта хостааст, ки мазмуни ахлоқӣ ва фалсафии онро аз нав барқарор намояд ва ин мазмунҳоро бо иқтибосоти китобҳои фалсафию илми калом ва абъёту ашъор пурқувват созад, то ин «китобро, ки мурдаи чанд ҳазор сол аст, эҳйе бошад».

Тарҷумани Абулмаолӣ Насрулло ҳарчанд мазмунан ба китоби Ибни Мукаффаъ наздик бошад ҳам, аммо аз ҷиҳати сабку услуб ва матонати таҳрир асари бадеии мустақилест, ки намунаи беҳтарини насри асри XII ба шумор меравад.

Қариб пас аз сад сол шоири намоёни дарбори Салҷуқиёни Рум Аҳмад ибни Маҳмуди Тӯсӣ, ки таҳаллу-саш Қонейӣ буд, китоби «Калила ва Димна»-ро ба назм даровард.

Инак, то асри XV дар адабиёти форсу тоҷик «Калила ва Димна»-и Абулмаолӣ Насрулло шӯҳрати калоне дошт. Бо мурури замон баробари табаддулоти ҳаёти иқтисодиву сиёсӣ ақидаву афкори иҷтимоӣ, пеш аз ҳама завқу писанди бадеӣ низ тағйир меёбад. «Калила ва Димна»-и Абулмаолӣ Насрулло, ки як вақтҳо намунаи олии санъати сухан дар насри бадеӣ ба шумор мерафт, аз ҷиҳати сабку услуб барои доираи ашроф ва хонандан бонуфузи асри XV кӯҳна шуда буд ва дар ин замон зарурати аз нав тарҷума ва таҳрир намудани ин асар ба миён омад. Нависандаи барҷаста, олим намоён ва воизи беҳамтон он аср Мавлоно Хусайн Воизи Кошифӣ ин кори бузургро ба ӯҳда гирифт. Хусайн Кошифӣ ба сабки матин ва забони зебои тарҷумани Абулмаолӣ Насрулло баҳои баланд медиҳад. Бо вучуди ин, — мегӯяд Хусайн Кошифӣ, — азбаски баъзе иб-

лат аст. Хеч оқил дониста захр намехӯрад, хеч хирадманд меҳнати нақдро барои роҳати насъя қабул намефармояд.

Нест баробар ба назди мардуми доно,
Якдама ғам бо ҳазорсола танаъум¹.

Ғоним гуфт: — Эй рафиқи мушфиқ, ҳаваси истироҳат муқаддиман пастӣ ва хиссат² аст.

Ҳар кӣ осудагиву роҳат чуст,
Дили худро зи бахт шод накард.
В-он ки тарсид аз ҷафои хумор,
Қадаҳи бодан мурод нахӯрд.

Марди ҳимматпеша то пояи баланд ба даст наорад, аз роҳи талаб барнагардад. Гули тараб бе хори таабчидан мумкин нест. Пойи ҳиммат маро ба кӯҳи баланд хоҳад кашид ва аз гирдобии балову ранҷу ано андеша нахоҳам кард.

Ғар дар талабаш моро ранҷе бирасад, шояд,
Чун ишқ ҳарам бошад, саҳл аст биёбонҳо.

Солим гуфт: — Дар роҳе, ки поён надорад, қадам задан ва дар баҳре, ки соҳилаш падид нест, шино намудан аз тариқи хирадмандӣ дур менамояд. Ҳар касе ки ба коре шурӯъ кунад, бояд ки баробари ҷои даромад, ҷои баромадашро ҳам бубинад, ва зарару нафъи онро ба мизони ақл бисанҷад, то ки ранҷи беҳуда на-кашида бошад ва нақди умри азизро бар боди фано барнадода.

То нақунӣ ҷои қадам устувор,
Пой манех дар талаби хеч кор.
Дар ҳама коре, ки дарой нахуст,
Рахнаи берун шуданаш кун дуруст.

Ман дар ин муомила ба ту ҳамроҳ нестам ва туро низ аз ин кор манъ мекунам.

Ғоним гуфт: — Аз ин суҳан даргузар, ки ман ба қавли касе аз азимати худ барнагардам. Ман медонам, ки ту қуввати ҳамроҳӣ надорӣ. Акнун тамошо кун ва ба ниёзманд мададе бидеҳ.

¹ Танаъум — айшу ишрат.

² Хиссат — пастӣ, ҳақирӣ, разилӣ.

Донам, ки туро қуввати май хӯрдан нест,
Боре ба тамошогарии мастон ой.

Солим донист, ки ӯ дар кори худ якрав аст, гуфт:
— Эй бародар, мебинам, ки ту ба сухани ман тар-
ки ин кори нокардани намекуни. Ман тоқати мушоҳи-
даи ин ҳолат надорам, саяоҳ дар он дидам, ки:

Берун кашида бояд аз ин варта рахти хеш.

Пас боре ки дошт, бардошта бо ёри худ видоъ на-
муд ва рӯй ба роҳ овард. Ғоним дил аз ҷон шуста ба
оби чашма омад ва гуфт:

Дар баҳри муҳит ғӯта хоҳам хӯрдан,
Ё ғарқа шудан ё гуҳаре овардан.

Пас бо азми устувор қадам дар чашма ниҳод. Ғо-
ним донист, ки он чашма гирдоби балост, аммо дил қа-
вӣ дошта, бо шиноварӣ ба соҳили наҷот расид ва ба
канори об омада, нафас рост карда, шеро сангиро ба
пушт кашид. Ҳазор гуна заҳматро қабул намуда ба як
давидан худро ба сари кӯҳ расонд. Дар он тарафи кӯҳ
шаҳри бузурге дид, ки ҳавои хуш ва фазои дилкаш
дошт. Ғоним болои кӯҳ қарор гирифта ба ҷониби шаҳр
назар мекард, ки ногоҳ аз он шеро сангӣ овози сахте
баромад, ки ларза дар кӯҳу саҳро афтод. Он садо ба
шаҳр расид ва мардуми бисёр аз ҳар тараф берун
омаданд ва рӯй ба кӯҳ ниҳода ҷониби Ғоним меома-
данд.

Ғоним ба дидан хайрат менигарист ва аз хучуми
халонқ таачҷуб менамуд. Ногоҳ ҷамъе аъёну ашроф
расида, расми дуову шартӣ сано ба ҷо оварданд ва ба
илтимоси тамом ӯро ба маркаб савор карда, ба ҷониби
шаҳр бурданд, сару танабро ба гулобу кофур шуста,
ҷомаҳои подшоҳона пӯшонданд. Ба эъзозу икром их-
тиёри салтанати он вилоятро ба дасти ӯ доданд. Ғоним
аз кайфияти он ҳол суол кард, чунин ҷавоб шунид:

— Ҳукамо дар ин чашмае ки дидӣ, тилисме сохта-
анд ва он шеро сангиро он ҷо мондаанд. Ҳар вақте
ки касе ба ин чашма гузашта шерро бардошта ба бо-
лон кӯҳ барояд, он ҳол дар ҳамон вақт ба вуқӯъ ме-
ояд, ки ба подшоҳи ин шаҳр аҷал расида бошад. Пас
шер овоз медиҳад ва садои ӯ ба шаҳр расида, мардум
берун меоянд ва ӯро ба подшоҳӣ мебардоранд, то он

замон ки навбати ӯ низ ба охир ояд. Муддатҳои дароз аст, ки ин коида ба ҳамин дастур давом дорад. Ту имрӯз подшоҳи ин шаҳр ва фармонравои ин даҳрӣ.

Ғоним донист, ки кашидани он ҳама меҳнатҳо ба тақозои давлат будааст.

* * *

Ин масал барои он овардам, то бидонӣ, ки нӯши нозу неъмат бе неши озору меҳнат нест. Ман то ба шер наздик нашавам ва дар зумраи наздикони боргоҳаш дохил нашавам, сар ба болини ҳаловат нахоҳам ниҳод ва пой ба бистари истироҳат дароз нахоҳам кард.

Калила гуфт: — Калиди ин дар аз кучо ба даст овардай ва ба ин кор чӣ гуна шурӯъ мекунӣ?

Димна гуфт: — Дар ин фурсат, ки Шер дар таҳайюру тараддуд мондааст, худро ба ӯ арза мекунам. Мумкин аст, ки ба нӯшдоруи насихати ман ӯ хурсанд шавад ва ба ин васила дар боргоҳи ӯ курбу ҷоҳи ман биафзояд.

Калила гуфт: — Ту ба шер чӣ гуна курбу наздикӣ пайдо мекунӣ? Агар пайдо кунӣ ҳам, ту ки хидмати подшоҳон накардаӣ ва одоби мулозимат намедонӣ, ба андак фурсат он чӣ ҳосил карда бошӣ, аз даст хоҳӣ дод.

Димна гуфт: — Агар мард донову тавоно бошад, ба корҳои бузург даст заданаш зиён надорад. Ҳар кӣ ба ҳунари хеш эътимод дошта бошад, ба коре ки даст зад, аз ӯҳдаи он берун мебарояд.

Калила гуфт: — Фарз кардам, ки ту ба малик наздик шудӣ, ба чӣ васила ва ба кадом ҳунар ту ба ӯ маъкул мешавӣ?

Димна гуфт: — Агар ба он ҳазрат наздик шавам, панҷ хислат пеш мегирам. Аввал он ки ба ихлоси тамоми хидмат мекунам. Дуюм, ҳиммати худро ба итоати ӯ фидо мекунам. Сеюм, кор ва сухани бадро нағз карда нишон медиҳам. Чаҳорум, агар кори хуберо оғоз намоям ва салоҳи мулк дар он кор бошад, ман он муҳимро ба чашму дили ӯ орошта гардонам, то шодии ӯ ба хубии ақл ва ростии тадбири ӯ биафзояд. Панҷум, агар ба коре даст занам, ки оқибаташ бад бошад, зарари онро ба малик бо ибороти ширин ва суханҳои нарам гуфта медиҳам ва аз сӯзи оқибати он кор ӯро меогоҳонам. Ҳар гоҳ ки подшоҳ ҳунари маро бубинад, маро

навозиш хоҳад кард ва пайваста ба сӯхбату насихати ман моил хоҳад шуд, чунки ҳеҷ ҳунар ва ҳеҷ ҳунароманд пинҳон нахоҳад монд.

Калила гуфт: — Агарчи ман ба ин тадбир мухолиф ҳастам, аммо ту ки дар ин кӯр ниҳоят устувор ҳастӣ, бигузӯр ин азми ту муборак бод.

Димна бирафт ва ба Шер салом кард. Шер пурсид, ки «ин кас кӣ аст?». Гуфтанд: «Писари фалон, ки чанд муддат дар остони ту мулозимат мекард». Шер гуфт: «Оре, мешиносам». Пас ӯро чеғ зад ва гуфт: «Кучо ҳастӣ?». Димна гуфт: «Ба дастури падарам ҳоло ба хидмати даргоҳи волоҳазрат омадаам, мунтазир ҳастам, ки агар муҳимме афтад ва ҳукми ҳумоюн ҳозир гардад, онро ба хиради хеш иҷро намоям. Коре, ки аз сӯзани ззиф ба вучуд меояд, найзаи сарафроз онро карда наметавонад, коре, ки каламтароши наҳиф анҷом медиҳад, шамшери обдор аз он дар ҳайрат мемонад. Ҳеҷ хизматгор, агарчи бекадру фӯрӯмоя бошад ҳам, дар дафъи зарар манфиате бирасонад. Чӯби хушке, ки ба хорӣ дар роҳ афтодааст, шояд, ки рӯзе ба кор ояд: ҳеҷ набошад аз вай хилоле месозанд ё ба он чирки гӯшро тоза мекунанд.

Гар дастан гул наёяд аз мо,
Ҳам хезуми дегро бишоем.

Шер чун сухани Димна шунид, аз фасоҳату балагати ӯ дар ҳайрат монда рӯ ба наздикони худ овард ва гуфт:

— Марди хирадманд ҳарчанд гумном бошад ҳам, ақлу дониши ӯ илму фазлашро ба халк зоҳир мегардонад.

Димна аз ин суханҳо шод шуд ва донист, ки афсуни ӯ дар Шер асар кардааст ва фиреби ӯ бағоят муассир омадааст. Баъд забони насихат кушода гуфт:

— Хизматгорони подшоҳ аз рӯи фаҳму дониши худ аз подшоҳ ҳар чиро мушоҳида кунанд, бояд бе тааммул ба миён оранд ва ҳар чӣ ки ба хотир расад, ба арз расонанд, то ки малик зердастони худро некӯ бишиносад ва ба андозан ақлу тадбири ҳар яки онҳо воқиф бошад. Дона то даме, ки дар пардаи хок ниҳон бошад, ҳеҷ кас онро наменпарварад, вақте ки никоби хок аз чехра бардорад ва ба хилъати зумуррадин саз аз гиребони замин бардорад, маълум шавад, ки он да-

рахти мевадор ва ниҳоли нафърасон аст, баъд аз он онро парвариш кунанд ва аз самараи он нафъ гиранд.

Чун Димна аз сухан фориғ шуд, Шер ба ӯ илтифоти тамои фармуда, аз ҷумлаи одамони наздиктарини худ гардонид ва ҳар кори худро аз рӯи насиҳату гуфти ӯ мекард. Димна ҳам равиши ақлу фаросат пеш гирифта, ба андак замоне маҳраи боргоҳи салтанат шуд, дар ҳар кори давлат машварат меод. Рӯзе вақтро муносиб ёфта хилвате талабид ва ба Шер гуфт:

— Муддате шуд, ки малик дар як ҷо қарор гирифта, лаззати ҳаракат ва нишоти шикорро фуру гузоштааст, мехоҳам, ки сабаби онро бидонам ва дар ин хусус аз рӯи кудрати худ сухане бигӯям.

Шер хост, ки аз Димна тарсу ваҳми худро пӯшида дорад. Дар он миёна Шанзаба бонги сахте зад ва овози ӯ чунон Шерро аз ҷой бурд, ки ӯ беихтиёр рози худро ба Димна гуфт:

— Сабаби даҳшати ман ҳамин овоз аст, ки мешунавӣ. Ман надонам, ки ин овози кист, аммо гумон мебарам, ки қуввату ҷуссаи ӯ монанди овозаш бошад. Агар чунин сурате бошад, мо дигар набояд дар ин ҷой бимонем.

Димна гуфт:

— Ғайр аз ин овоз дар дили малик ташвиши дигаре нест?

Шер гуфт:

— На.

Димна гуфт:

— Пас барои ин шуда аз макони мероси худ ҷало қардан дуруст нест. Ин овоз ҷӣ эътиборе дорад, ки кас барои он аз ҷо биравад. Подшоҳ бояд, ки чун кӯҳ собитқадам бошад, то ба ҳар бода наҷунбад ва ба ҳар фаръеде аз ҷой наравад. Бузургон гуфтаанд: ба ҳар овози баланд ва ҷуссаи қавӣ илтифот набояд кард, ки на ҳар сурате бар маънӣ далолат мекунад. Куланг ҳарчанд бузургҷусса бошад ҳам, ба ҷанголи бози заиф дармемонад. Ҳар кас ба ҷуссаи бузург ҳисобе гирад, ба сари ӯ ҳамон ояд, ки ба сари рӯбоҳ расида буд.

Шер гуфт: — Ҷӣ гуна будааст он?

ҳикоят

Димна гуфт:

— Овардаанд, ки рӯбоҳе аз беша мерафт ва ба ҳар тараф тӯмае мечуст. Ба пой дарахте расид, ки аз паҳ-

луи он табле овехта буданд. Хар гоҳ боде вазида, шох
он дарахтро ба ҳаракат оварда, ба рӯи табл мерасонд,
овози баланде аз он табл мебаромад. Рӯбоҳ дар зер
дарахт мурғи хонагиеро дид, ки минкор дар замин ме-
зад ва куте металабид. Рӯбоҳ хост, ки ўро сайд намо-
яд, аммо ногоҳ овози табл ба гӯши ў расид. Нигоҳ кар-
да дид, ки чуссаи бағоят фарбеҳ овози баланде дорад.
Рӯбоҳ ба худ андешид, ки «дар ҳар сурат гӯшту пӯсти
ў мувофиқи овозаш аст». Пас, аз камини мурғ берун
омад ва рӯй ба дарахт ниҳод. Мурғ рӯбоҳро дида гу-
рехт ва рӯбоҳ ба сад машаққат ба дарахт баромад.
Басе кӯшида таблро бидарид, аммо чуз пӯстеву пораи
чӯбе ҳеҷ чизе наёфт. Оташи ҳасрат дар дили вай аф-
тод, оби надомат аз дида боридаи гирифт ва гуфт:
«Дареғ, ки барои ин чуссаи кавӣ, ки ҳама бод буд, он
сайди ҳалолро аз даст додам...».

Духул дар фиғон аст доим, вале
Чӣ ҳосил чу андар миён ҳеҷ нест?
Гарат донише ҳаст, маънӣ талаб,
Ба сурат машав ғарра, к-он ҳеҷ нест!

* * *

Ва ин масал барои он овардам, ки малик ба овози
пурхайбат ва ҳайкали бузург завки шикор ва ҳаракат
ти худро аз даст надихад. Агар дурусттар нигоҳ ку-
нанд, аз он овозу чусса ҳеҷ коре наояд. Агар малик
фармон фармояд, назди ў равам ва ҳақиқати корро ба
малик маълум гардонам.

Ба Шер ин сухани Димна мувофик афтод. Димна
ба ишорати Шер ба ҷониби он овоз равон шуд. Аммо
чун аз ҷашми Шер ғоиб гашт, Шер аз фиристодани
Димна пушаймон гашт ва бо худ гуфт: «Саҳви калоне
кардам ва ноандешида ҳаракате аз ман содир шуд.
Димнаро дуруст насанҷида дар ин кор шитоб кардан
муносиб набуд. Ин Димна шахси зираке менамояд ва
бисъёр вақт аз даргоҳи ман дур буд. Мабодо дар дили
вай хори озоре ҳалида бошад, мумкин аст дар ин ма-
ҳал хиёнаате андешад ва фитна ангезад. Ё ин ки кувва-
ту шавкати ҳасмро аз ман зиёдтар дида ба хидмати ў
рағбат намояд ва тамоми сирру асрори маро ба ў ха-
бар диҳад».

Шер дар ин фикр бо изғироби тамои бармеҳост ва

менишаст ва чашми интизор бар роҳ ниҳода буд. Ба як ногоҳ Димна пайдо шуд, Шер андаке биёромид ва бар ҷой карор гирифт.

Димна расида омад ва гуфт:

То фалак гарданда бошад, шоҳи мо поянда бод!

Офтоби давлаташ бар бандагон тобанда бод!

Эй шаҳриёри ҷаҳондор, он овозе, ки ба гӯши муборак расида буд, Говест, ки дар ин беша ба ҷаро машғул шуда ва ҷуз хӯрдану хуфтан кори дигаре надорад.

Шер гуфт:

— Микдори куввати ӯ чист?

Димна гуфт:

— Дар ӯ шукӯҳу шавкате надидам, ки сабаби эҳтиром бошад.

Шер гуфт:

— Ба ин фирефта шудан мумкин нест ва ӯро заиф гумон кардан хатост, боди саҳт агарчи гиёҳи заифро наафканад, аммо дарахтони кавиро аз бех меканад.

Димна гуфт:

— Малик ба ӯ набояд ҷандон аҳамият диҳад. Ман ба фаросат ба ҳоли ӯ хабардор шудам. Агар рои олий иктизо кунад, ман ӯро биёрам, то ки сари итоат дар пеши ту ҳам кунад.

Шер аз ин суҳан шод шуд ва ба овардани ӯ ишорат фармуд. Димна ба наздики Шанзаба рафт ва ба дили кавӣ бе тааммулу тараддуд ба суҳан сар кард:

— Ту аз кучой ва ин ҷо чӣ хел афтодӣ?

Шанзаба сурати ҳол ба ростӣ гуфт. Димна аз аҳволи ӯ воқиф гашта гуфт:

— Шере, ки подшоҳи ин беша ва фармонравои даррандагони ин атроф аст, маро фиристод, ки туро ба назди ӯ барам. Фармон дод, ки агар зудтар рафта ба мулозимати ӯ сар фарорӣ, аз гуноҳи ту мегузарад, агар таъхир кунӣ, ман рафта сурати мочароро мегуям.

Шанзаба, ки номи Шер шунид, битарсид ва гуфт:

— Агар маро кавкдил гардонӣ ва аз сиёсати ӯ эмин созӣ, ҳамроҳи ту меравам ва ба василаи рафока-ти ту ба хидмати ӯ медароям.

Димна ба вай савганд ёд кард. Ҳар ду рӯй ба ҷониби Шер ниҳоданд. Димна пеш омад ва Шерро аз омадани ӯ хабар дод. Баъд аз замоне Гов бирасид ва шартӣ хидмат ба ҷой овард. Шер ӯро гарм пурсид ва гуфт:

— Ба ин чо кай омадӣ ва сабаби омадани ту чӣ буд?

Гов қиссаи худ ба тамоми гуфта дод. Шер фармуд, ки «ҳамин чо мақом кун, то аз шафқати марҳамати мо насибе ёбӣ».

Дар ин мамлакат гар бигардӣ басте,
Зи мо дар шикоят набинӣ касе,
Дар аввал ба коре ки ният кунем,
Назар дар салоҳи раият кунем.

Гов вазифаи дуову сано ба такдим расонида камари хидмат бар миён баст. Шер низ ўро рӯз ба рӯз ба худ наздиктар мегардонид ва эъзозу эҳтироми ўро меафзуд. Дар зимни ин ҳоли ўро таҳқиқ мекард ва андозаи хираду миқдори тамизу таҷрибаи ўро бишнохт. Дид, ки ў хеле бофаросат ва хушахлоқ аст, эътимодаш ба дониши ў зиёдтар гашт.

Накӯ сираташ диду равшан киёс,
Сухансанчу миқдори мардумшинос.
Чаҳондидаву донишомӯхта,
Сафар кардаву сӯхбатандӯхта.

Шер бо Гов чунон наздик гашт, ки ўро маҳрами асрори худ гардонид ва дараҷаю манзалати ўро торафт меафзуд, то ки аз ҳамаи арбобони давлату аъёнӣ боргоҳаш даргузашт.

Димна дид, ки Шер дар эҳтироми Гов аз ҳадди эътидол гузашт, на ба сухани ў эътибор медод ва на дар ягон коре бо ў машварат менамуд. Оташи ҳасади Димна боло гирифт.

Ҳасад ҳар чо ки оташ барфурӯзад,
Ҳам аз аввал ҳасудонро бисӯзад.

Хобу қарор аз Димна бирафт ва сукуну ором аз синааш бардошта шуд. Бо шикоят наздики Калила рафт ва гуфт:

— Эй бародар, сустии ақлу тадбири ман нигар, ки тамоми ҳиммати худро ба Шер бахшидам, Говро ба хидмати ў овардам, акнун бо ў наздик шуда, аз баҳри ҳамаи мулозимон даргузашт ва ман ҳам аз дараҷаи худ бинафтадам.

Калила ҷавоб дод:

— Чони ман худ кардаӣ, худкардаро тадбир чист?!
Ин теша худ бар пой худ задаӣ ва ин ғубору фитна
худ дар роҳи худ барангехтаӣ, дари ин ранҷу машақ-
қат худ бар худ кушодаӣ.

Охир зи кӣ нолам, ки аз мост, ки бар мост.

Димна гуфт: — Рост мегӯӣ ва ин кор худ кардаам.
Аммо ту тадбири халоси маро чӣ мекунӣ?

Калила гуфт:

— Ман аз аввал бо ту дар ин кор мувофиқ набу-
дам. Ҳоло ҳам дар ин кор дахл карданро ба худ муно-
сиб намебинам. Гуфтаанд, ки:

Ҳар касе маслиҳати хеш наку медонад.

Димна гуфт:

— Ман фикр кардам, ки ба воситаи ҳила чораи ин
кор бубинам. Бо ҳар роҳ бикӯшам, ки Говро аз ин поя
барандозам, балки аз ин вилоят берун кунам. Агар
дар ин кор таксир ё таъхире кунам, дар пеши аҳли хи-
рад маъзур намебошам. Роҳи ягона он аст, ки ба мак-
ру ҳила дар пай Гов бошам, то ки ӯ бимирад ё аз ин
сарманзил берун шавад. Ман аз Гунчишки заиф кам-
тар нестам, ки интиқоми худ аз Боша¹ гирифта буд.

Калила гуфт: — Чӣ гуна будааст он?

ХИКОЯТ

Димна гуфт:

— Шундаам, ки ду Гунчишк бар шохи дарахте
ошъёна ниҳода ва аз матои дунё ба обу дона каноат
карда буданд. Бар сари кӯҳе, ки он дарахт дар поёни
вай истода буд, Бошае мақом дошт, ки дар вақти сайд
кардан чун барқ аз гӯшае берун мечаст ва соқавор¹
хирмани чони мурғони заифболро пок месӯхт.

Ҳар гоҳ ки гунчишкон бача мебароварданд ва он-
ро паррончак мекарданд, Боша аз камингоҳ берун час-
та, бачаи онҳоро рабуда, тўмаи бачагони худ месохт.
Он гунчишкон аз ошъёнаи худ дил канда наметавонис-
танд, Боша бошад, ҳамеша бачаҳои онҳоро нобуд ме-
кард.

Навбате бачагони онҳо қувват ёфта ва пару бол ба-

¹ Соққа — барқ.

роварда ҳаракат мекарданд. Падару модар ба дидори фарзандон хурсанд шуда, аз шавки парвози онҳо хурамӣ менамуданд. Ногоҳ андешаи Боша ба хотири онҳо гузашт ва якборагӣ аз хурсандӣ бозмонда ба изтиробу бекарорӣ нолаву зорӣ сғоз карданд. Яке аз фарзандонашон сабаби ин ҳол пурсид. Гуфтанд:

Аз мо мапурс, к-оташи дил то чӣ ғоят аст,
Аз оби дида пурс, ки ӯ тарчимони мост.

Пас киссаи зулми Бошаро ба тафсил гуфтанд. Он писар гуфт:

— Ҳар дарде давое ва ҳар ранче шифое дорад. Мумкин аст, ки дар дафъи ин бало саъй кунед, ӯ аз сари мо бардошта шавад.

Ин суҳан ба гунчишкон мувофиқ омад. Яке аз онҳо ба бачагони худ нигоҳ карда истод, дигаре ба чораҷӯӣ парвоз кард. Чун қадре роҳ бипарид, дар андешаи он афтод, ки оё қучо равам ва дарди дили худро ба кӣ гӯям.

Ба дарди дил гирифторам, давои дил намедонам,
Давои дарди дил қорест бас мушқил — намедонам.

Охир ба хотираш омад, ки ҳар қонваре, ки ба назари ӯ аввал афтад, суҳан ба вай бигӯяд ва илочи дарди дил аз вай биталабад. Иттифоқо Самандаре¹ аз маъдани оташ берун омада дар фазои саҳро сайру гашг менамуд. Гунчишк онро дид ва бо худ гуфт: «Биё то дарди дил ба ин мурғи булҷаб бигӯям, шояд ки гирех аз қори ман бикшояд ва маро ба сӯи чора роҳ намояд». Пас ба таъзим назди Самандар омад. Самандар ӯро дида гуфт:

— Дар башаран ту осори малол пайдост, агар аз ранҷи роҳ бошад, қанд рӯз дар ин қой иқомат кун, агар ҳолати дигар бошад, бигӯй то ки қораи он ба қадри тоқати худ бубинам.

Гунчишк қабон бикшод ва ҳоли зори худ пеши Самандар арз кард:

Бо ҳар қасе ки шарҳ диҳам қостони ҳеш,
Қад доғи тоза бар қили он қотавон ниҳам.

¹ Самандар — қонвари қардорест ба шакли муш. Чунин ҳуруфоте ҳаст, ки гӯё Самандар дар қайи оташ зиндагӣ мекарда бошад.

Самандар ин суханхоро шунида гуфт:

— Ғам махӯр, ки ман ин балоро аз сари ту дафъ гардонам ва имшаб чунон кунам, ки хонаву ошъёнаи ўро бисўзам. Ту ба ман манзили худ нишон деҳ ва худ ба сари фарзандон рав, то вақте ки назди ту оям.

Гунчишк нишони макони худ ба Самандар дода, бо хотири шод ва аз бори ғам озод рӯ ба ошъёнаи худ ниҳод.

Чун шаб даромад, Самандар бо чамъи ҳамчинсони худ ҳар як микдоре нафт ва гӯгирд бардошта ба он манзил равон шуд ва ба раҳнамунии Гунчишк худро ба наздикии он ошъёнаи Боша расонид. Боша бо фарзандон сер хӯрда ва дар хоб шуда буданд. Самандарон он чӣ аз нафту гӯгирд ҳамроҳ доштанд, ба ошъёнаи онҳо рехта бозгаштанд. Аз шўълаи оташ ошъёнаи он золим афтод ва ҳамаи онҳо ба як бор бо хонаву ошъёна хокистар шуданд.

Ситамгар зи зулм оташе барфурӯхт,
Чу зад шўъла аввал ҳам ўро бисўхт...

* * *

Ин масал барои он задам, то бидонӣ, ки ҳар кас ки дар дафъи душман кӯшад, бо он ки хурду заиф ва хасми ў бузургу қавӣ бошад, умеди зафар аст.

Қалила гуфт: — Ҳоло Шер Говро аз миёни дигарон ихтисос дода ва ливои давлати ў барафроштааст. Муҳаббати ў аз дили Шер берун бурдан ва мизочи Шерро нисбат ба вай дигаргун кардан бағоят мушкил менамояд. Ва ҳоло мебинам, ки ту камари интиқом барбастай ва дар камини Шанзаба нишаста, меҳоҳӣ, ки аз ту ба ў зараре расад. Ман медонам, ки озор расонидан натиҷаи некӯ надорад ва ба тариқи мукофот бади ҳар кас ба худӣ ў бозгардад.

Ҳар кӣ бадӣ кард чуз бад надид,
Офати он зуд ба вай даррасид.

Ҳар кӣ дидан ибрат бикшояд ва мукофоти бадӣ некро мулоҳиза намояд, шарт ин аст, ки ба тарафи кори хайр ва марҳамат кадам гузорад, дасту забонро аз озор муҳофиза намояд, чунончи подшоҳи додгар фармуд.

Димна пурсид: — Чӣ гуна будааст он?

Калила гуфт:

— Шундаам, ки дар замони пеш подшоҳи золиме буд.

Чаҳонсӯзу бе раҳмату хиракуш,
Зи талхеш рӯи чаҳоне туруш.

Шабу рӯз мардум аз бедодии ӯ даст ба дуо бардошта ва забони нафрин кушода буданд. Рӯзе ин подшоҳ ба шикор рафт ва чун боз омад, чорчӣ андохт, ки «эӣ мардум, дидаи дили ман то имрӯз аз дидани роҳи дуруст пӯшида буд ва дасти ман ба рӯи ситамдида ва мазлумони меҳнатрасида теғи чафо мекашид. Холо барои раиятпарварӣ дар мартабаи адолатгустарӣ собитқадам шудаам. Умед он, ки баъд аз ин дасти ҳеҷ золиме ҳалқаи тафтиш бар дари хонаи раияте назанад ва пои ҳеҷ ситампеша ба соҳати сарои факире нарасад».

Мардум аз ин мужда чони тоза пайдо карданд ва факиронро аз ин башорат дар боғи умедворӣ гули мурод шукуфта шуд.

Аз ин навиди муборак, ки ногаҳон омад,
Башорате ба дилу муждае ба чон омад.

Алкисса, адолати ӯ ба ҷое расид, ки барра аз пис-тони шер шир меҳӯрд ва тазарв ба боз ҳамчинсу ҳаманбоз мешуд. Ба ин восита ба ӯ шоҳи Додгар лакаб доданд. Яке аз маҳрамони боргоҳи салтанат дар вақти фурсат аз кайфияти ин ҳол суол кард. Шоҳ фармуд, ки «ман он рӯз, ки шикор рафта будам, ба ҳар тараф метохтам ва ба ҳар ҷониб назаре меандохтам. Ногоҳ дидам, ки саге дар акиби рӯбоҳе давид ва устухони пояшро ба дандон дарҳам хонд. Бечора рӯбоҳ бо пои ланг дар сӯроҳе гурехт ва саг бозгардид. Филҳол пиёдае санге биандохт ва пои он саг шикаст. Пиёда ҳанӯз чанд қадам нарафта буд, ки аспе лагаде бар вай зад ва пояш шикаста шуд. Он асп низ порои роҳ катъ нокарда пояш ба сӯроҳие фуру рафт ва бишикаст. Ман бо худ гуфтам: дидӣ, ки чӣ карданд ва чӣ диданд.

Нек дарёёбу бад мақуш зинҳор,
Ки баду нек боз тоҳӣ дид.

Майли некӣ агар кунӣ хама чо,
Хешро сарфароз хоҳӣ дид.
Дар тариқи бадӣ равӣ, худро
Поймоли ниёз хоҳӣ дид.

* * *

Ин масал ба он задам, ки ту ҳам аз мукофот андеша бикунӣ ва аз мақоми бадандешӣ бигзарӣ, мабодо ки ба ту ҳам бадӣ расад. Бузурге фармудааст, ки бад макун, ки бад афтӣ, чоҳ макан, ки худ афтӣ.

Димна гуфт:

— Ман дар ин воқеа мазлум ҳастам, на золим, ситамкаш ҳастам, на ситамгор. Мазлум агар аз золим интиқом гирифтани шавад, онро чӣ мукофот хоҳад буд? Ва агар аз вай ба озорандаи ӯ озоре расад, бар он чӣ зарар хоҳад расид?

Калила гуфт:

— Фарз кардам, ки дар ин кор ба ту ҳалале роҳ намеёбад, аммо говро ту чӣ гуна ҳалок мекунӣ, ки қуввати ӯ аз қуввати ту беш аст?

Димна гуфт:

— Бинои корҳо ба қуввати бисёр ва адади бешумор ниҳодан лозим нест. Андешаву тадбир аз қуввату шумора муқаддамтар аст. Он чиро ки ба андешаву ҳила месозанд, аксар вақт ба зӯру қувват ба даст овардан мумкин нест. Ту нашунидаӣ, ки Зоғе Мореро ба ҳила ҳалок кард.

Калила гуфт:

— Чӣ гуна будааст он?

хикоят

Димна гуфт:

— Овардаанд, ки Зоғе дар камари кӯҳе хона гирифта ва дар шикофи санге ошъёна сохта буд. Дао наздикии он сӯроҳ Море зиндагӣ мекард. Хар гоҳ ки Зоғ бача мениход, Мор онро меҳӯрд ва чигари Зоғ ба доғи фироки фарзанд месӯхт. Чун ситамгории Мор аз ҳад бигзашт, Зоғ дармонда шикояти он ҳол бо Шағоле, ки дӯсти ӯ буд, дар миён овард ва гуфт:

— Меандешам, ки худро аз балои Мор ва ранчи ин золими ҷонфичор бирахонам.

Шағол пурсид:

— Ин корро ба чӣ тарик анҷом хоҳӣ дод?

Зоғ гуфт:

— Мехоҳам, ки чун Мор дар хоб шавад, ба минкори хунхор чашми ҷаҳонбинаш барканам, то дигар касди фарзандони ман кардан натавонад ва фарзанд, ки нури дидан ман аст, аз шарри он хирачам эмин бимонад.

Шағол гуфт:

— Ин тадбири ту аз роҳи дуруст берун аст, чунки хирадмандон касди душманро бояд тарзе кунанд, ки дар он хатари ҷон набошад. Зинҳор, ки аз ин фикр бигзар, то чун Моҳихор худро хор накуний, ки ӯ Харчангро ҳалок мекунам гуфту ҷони азиз ба бод дод.

Зоғ гуфт:

— Чӣ гуна будааст он?

ХИКОЯТ

Шағол гуфт:

— Моҳихоре бар лаби обе ватан карда буд ва ба сайди моҳӣ рӯз мегузаронд. Чун заъфи пирӣ ба ӯ роҳ ёфт, аз шикори моҳӣ бозмонд ва ба доми ғам гирифтор шуда бо худ мегуфт:

Дарег кофилан умр, к-он чунон рафтанд,
Ки гардашон ба ҳавои днӯри мо нарасид.

Афсӯс, ки умри азиз ба бозича барбод додам ва чизе, ки дар мавсими пирӣ поймардӣ тавонад намуд ё дастгирӣ тавонад кард, захира наниҳодам. Имрӯз кувате намондааст, ҳамон беҳтар аст, ки бинои кор бар ҳила ниҳам.

Пас чун андӯхгинон оҳзанону нолакунон бар канори об нишаст. Харчанге ўро аз дур бидид, пештар омад ва гуфт:

— Эй азиз, туро ғамнок мебинам, сабаб чист?

Моҳихор ҷавоб дод:

— Чӣ гуна ғамнок набошам, ту медонӣ, ки сармояи зиндагонии ман он буд, ки ҳар рӯз як-ду моҳӣ мегирифтам ва ба он хӯроки ҳаррӯзаам ҳосил буд. Имрӯз ду сайёд ин ҷо мегузаштанд ва мегуфтанд, ки «дар ин обгир моҳӣ бисъёр аст, чоран онхоро дидан лозим аст». Яке гуфт: «Дар фалон обгир моҳӣ аз ин бештар аст,

аввал кори онҳоро тамоm кунем, пас ба ин чо меоем». Агар ҳол ҳамин хел бошад, ман бояд дил аз чони ширин бардошта бар талхнн марг ниҳам.

Харчанг, ки ин хабар шунид, зуд бозгашт ва назди моҳиён рафт ва ин хабари шумро ба онҳо гуфт. Давмиёни моҳиён чӯшу хурӯш афтод, ба иттифоки Харчанг рӯй ба Моҳихор ниҳоданд ва гуфтанд:

— Аз ту ба мо ин хабар расиду инони тадбир аз дастамон рабуд.

Чандончи саропои муҳим менигарем,
Паргорсифат зи аҳз саргаштатарем.

Ҳоло бо ту машварат мекунем ва ту худ мегӯӣ, ки ҳастии ояндаи мо ба ту вобаста аст. Пас дар корӣ мо чӣ андеша дорӣ?

Моҳихор ҷавоб дод:

— Ман худ ин сухан аз забони сайёдон шундаам ва бо онҳо муқозимат кардан фоида надорад. Ба хотири ман ҳамин ҳила расид, ки дар ин наздик обгиреро медонам, ки обаш ба ҳадде мусаффост, ки донаи рег дар қаъри ӯ дидан мумкин аст. Бо ин ҳама ҳеҷ кас ба қаъри он расида наметавонад ва дидан доми ҳеҷ сайёде ба он обгир наафтадааст.

Обгире ба сони даръеест,
Лек даръеи бесару поест.

Агар ба он чо кӯчида тавонед, бақияи умрро дар осоншу роҳат ва айшу фароғат хоҳед гузаронид.

Моҳиён гуфтанд:

— Фикри хубест, аммо бе ёрии ту мо ба он чо рафта наметавонем.

Моҳихор ҷавоб дод:

— Ман ҳар чи аз куввату кудрат дорам, аз шумо дарег нахоҳам дошт. Аммо фурсат танг аст, мумкин аст, ки соат ба соат сайёдон биёянд ва фурсат аз даст равад.

Моҳиён тавалло намуданд ва ба илтимоси бисъёр қарор ба он афтод, ки Моҳихор ҳар рӯз чанд моҳиро бардошта ба он обгир мерасонад.

Пас Моҳихор ҳар пагоҳӣ чанд моҳиро мебурд ва ба болон он пушта, ки дар наздики буд, нишаста мехӯрд.

Вакте ки боз меомад, дигарон дар кӯч-кӯч таъчил мекарданд ва ба якдигар пешдастӣ мечустанд.

Хар кас, ки ба зорию лобан душман фирефта шавад ва бар хасиси бадгавҳарон эътимод раво дорад, сазои ӯ ин аст.

Чун рӯзҳо бигзашт, Харчанг ҳам ба он обгир рафтани шуд. Моҳихорро аз он фикр огоҳӣ дод. Моҳихор андеша кард, ки «ман аз ӯ душмани сахттар надорам, беҳтар он аст, ки ӯро низ ба пеши ёронаш расонам». Пас пеш омад ва Харчангро бар гардан гирифта рӯй ба ҳамон пушта ниҳод. Харчанг, ки аз дур устухони моҳиёро дид, донист, ки ҳол чист. Бо худ андешид, ки «хирадманд чун бошад, ки душман қасди чони вай дорад, агар фурсатро аз даст диҳад, дар хуни худ саъй карда бошад.

Чу хасм қасди ту кард, аз барои дафъи зарар
Ба чидду чаҳд бикӯш, ар ба ақл машхурӣ.
Ки гар мурод ба даст оядат, ба ком расӣ,
В-агар ба ҳам нарасад, он замон ту маъзурӣ».

Пас Харчанг худро бар гардани Моҳихор андохт ва ҳалки ӯ маҳкам фишурдан гирифт. Моҳихор пиру заиф буд, ба андак ҳалқафшорӣ¹ беҳуш шуда аз ҳаво дарафтод ва ба хок яксон гашт. Харчанг аз гарданаши фуруд омада сари хеш гирифт ва наздики моҳиёни боқимонда омад, онҳоро аз сурати ҳол хабар дод. Дӯстонаш шод гашта, вафоти Моҳихорро умре тоза ва ҳаёте беандоза шумурданд.

* * *

Ин масал ба он овардам, то бидонӣ, ки бисъёр кас ба макру ҳилан худ ҳалок мешавад. Аммо ман ба ту роҳе нишон медиҳам, ки агар ба он кор кунӣ, сабаби бақои ту ва ҳалоки хасм бошад.

Зоғ гуфт:

— Аз ишорати дӯстон гузаштан мумкин нест.

Мэро ба майкада ар шод мекунӣ, соқӣ,
Ҳилофи рои ту кардан тариқи ёрӣ нест.

Шағол гуфт:

— Дурусташ он аст, ки дар авҷи ҳаво парвоз кун

¹ Ҳалқафшорӣ — ҳалқифшорӣ.

ва бар бомҳову сахроҳо назар афкан, ҳар чо зевареро бинӣ, ки рабудани он муяссар бошад, фаромада бардор ва боз ба ҳаво парвоз кун, аммо аз чашми мардумон ғоиб мабош. Дур нест, ки баъзе мардум дар талаби он зевар аз ақиб оянд. Чун наздики Мор расӣ, зеварро ба болои Мор афкан, то ки назари мардум бар вай афтад. Албатта, онҳо аввал Морро кушта пас зевари худро хоҳанд гирифт ва ту аз зарари Мор фароғат хоӣ ёфт.

Зоғ ба ишорати Шағол рӯй ба ободонӣ ниҳод. Занеро дид, ки бар гӯшаи бом зеваре ниҳодааст. Зоғ онро даррабуд ва ба ҳамон дастур, ки Шағол гуфта буд, ба болои Мор андохт. Мардумон, ки дар паи Зоғ омада буданд, зуд сари Морро кӯфта зеварро бардоштанд ва Зоғ аз зарари Мор халос шуд.

Хасм аз миён бирафту сиришк аз канор ҳам.

* * *

Ин масал ба он овардам, то бидонӣ, ки он чиро, ки ба ҳила кардан мумкин аст, ба қувват мумкин набошад.

Калила гуфт:

— Гов қувват, шавкат, ақлу тадбир дорад ва ба воситаи макр ба чунин кас даст ёфтан мумкин нест, чунки аз ҳар тараф, ки ту ба макр рахна созӣ, ӯ ба ақлу хирад мебандад. Шояд ки пеш аз он ки ту рӯзи ӯро шом кунӣ, ӯ сахар кунад. Магар достони он Харгӯшро нашунидаӣ, ки Рӯбохро гирифтор карданӣ шуду худ гирифтор гардид.

Димна гуфт:

— Чӣ гуна будааст он?

хикоят

Калила гуфт:

— Шунидаам, ки Гурги гуруснае дар сахро ба бўи тӯъма медавид. Харгӯшро дид, ки дар сояи хошоке хуфта ва хоби ғафлат ҳама атрофи ӯро фуру гирифта. Гург онро ғанимат шумурд ва охиста-охиста ба чониби ӯ кадам ниҳодан гирифт. Харгӯш аз тарси дам ва осеби кадами ӯ огоҳ шуда барҷаст ва хост, ки бигрезад. Гург сари рохро гирифта гуфт:

Биё-биё, ки маро нест токати дурӣ,
Марав-марав, ки ба чон омадам зи маҳчурӣ!

Харгӯш аз ҳайбати ӯ бар қой хушк шуд ва зорӣ на-
муда гуфт:

— Медонам, ки оташи гуруснагиат дар қӯш аст. Ман ба ин қуссаи заиф ва бадани наҳиф аз як лукма зиёд нестам, аз ман қӣ мегири ва аз хӯрдани ман қӣ фоида? Дар ин наздикӣ Рӯбоҳе ҳаст, ки аз ғояти фар-
беҳӣ роҳ рафта наметавонад. Чунон пиндорам, ки гӯш-
таш аз тариву тозагӣ монанди оби ҳаёт аст ва хунаш
аз ширинию тозагӣ мисли шарбати набот. Агар амир
қадам ранча фармояд, ман ӯро ба ҳилае ки тавонам,
ба қайд дарорам.

Гург ба афсуну афсонаи ӯ фирефта шуда роҳи хо-
наи Рӯбоҳ пеш гирифт. Дар он наздикӣ Рӯбоҳе буд, ки
дар фиребандагӣ шайтонро дарс мегуфт. Харгӯш бо ӯ
низои қадимӣ дошт ва акнун фурсат ёфта хост, ки аз
ӯ интиқом гирад. Харгӯш Гургро ба дари сӯроҳ гузош-
та ба хонаи Рӯбоҳ даромад ва пурсу пос кард. Рӯбоҳ
низ ба таъзими тамом ҷавоби салом дода гуфт:

Хуш омадӣ, зи кучо мерасӣ? Биё биншин,
Биё, ки медиҳамат бар ду дида ҷо — биншин!

Харгӯш гуфт:

— Муддате дар орзуи шарафи мулокот мебошам
ва ба вуситан монеаҳои рӯзгори ғаддор аз ин саодаг
маҳрум мондаам. Ба назди мо азизе, ки ниҳоят каси
порсо ҳастанд, аз мазори мутабаррик ба ин диёр таш-
риф овардаанд ва овозаи гӯшанишинии ин ҷанобро шу-
нида бандан ҳакирро васила сохтанд, то дидан дил ба
ҷамоли ҷаҳонорой мунаввар созанд. Агар иҷозат ди-
ҳед, мулокот шавад, биёянд. Агар фурсат набошад,
навбати дигар хоҳанд омад.

Е аз ин дар бозгардад чун балои ногаҳон,
Е фуруд ояд бад-ин ҷо чун дуои мустачоб.

Рӯбоҳ аз сафҳаи ин калом нақши ҳила хонд, бо
худ гуфт: «Салоҳ он аст, ки бо онҳо ба таври ҳудашон
рафтор кунам ва аз шарбати ҳудашон дар ҳалқи онҳо
резам.

Кулҳанҷозро подош санг аст».

Пас Рӯбоҳ низ ҷанде хушомад ба кор бурда гуфт:

— Мо камари хидмати мусофирон барои он бастам, то аз чамолу анфоси бокамоли онҳо истифода намоем. Хусусан чунин азизе ки ту нишон медиҳӣ, ман дар меҳмондорӣ ӯ ҳеҷ тақсир карда наметавонам. Бузургон гуфтаанд:

Хар киро бинӣ ба олам рӯзни худ меҳӯрад,
Гар зи хони туст нонаш, в-ар зи хони хештан.
Пас туро миннат зи меҳмон дошт бояд баҳри он-к,
Меҳӯрад бар хони инъоми ту нони хештан.

Аммо хоҳишмандам, ки каме сабр кун, ки гӯшаи кошонаро ҷорӯб бикашам ва барои меҳмони мубораккадам фарше, ки лоиқи ҳоли ӯ бошад, биандозам.

Харгӯш гуфт, ки «меҳмон марди бетакаллуф ва дарвешмашраб аст, аз ороиши ҷою чома фориф аст. Аммо агар ту инро хоҳӣ, тайёриатро бин». Пас Харгӯш берун омад ва мочаро бо Гург гуфт ва ба фирефта шудани Рӯбоҳ муждагонӣ дод. Гург дандони тамаъ тез карда ба лаззати гӯшти Рӯбоҳ даҳон хуш мекард. Харгӯш бошад, ба воситаи ин некӯхидматӣ бо худ ҳаёли халосӣ мебаст.

Аммо Рӯбоҳ аз рӯи эҳтиёту дурбинӣ пеш аз ин дармиёни манзили худ ҷохи чуқуре канда ва ба тадриҷ хокҳои онро берун бурда буд. Рӯи ҷохро ба андак ҳасу хошок пӯшида буд. Ғайр аз ин роҳи ниҳонӣ ҳам дошт, ки дар вақти зарурат аз он ҷо берун рафта метавонист.

Чун Харгӯшро гусел кард, ба сари ҷох омад ва ҳасу хошоки онро чунон тартиб кард, ки ба андак ишорате фурӯ равад. Пас ба сари роҳи пинҳонӣ омада овоз дод, ки «эй меҳмонони гиромӣ, кадам ранча фармояед». Қариби даромадани онҳо ҳудаш аз он сӯроҳи пинҳонӣ берун рафт. Харгӯшу Гург ба он кулбаи торик даромаданд. Кадам ба сари хошок ниҳода буданд, ки дар қаъри ҷох афтоданд. Гург чунон тасаввур кард, ки он ҳила ҳама кори Харгӯш аст. Зуд ӯро бидарид ва оламо аз танги¹ вучуди ӯ бираҳонид.

• • •

Ин масал ба он овардам, то ба ту маълум шавад, ки бо мардуми доно ҳила ба кор наояд ва касе, ки аз

¹ Танг — бор.

эхтиёту дурандешӣ баҳрае дорад, ба фиреби касе фирефта нагардад.

Димна гуфт:

— Ту дуруст мегӯӣ. Аммо Гов ба худ мағрур ва аз душмани ман ғофил аст. Уро ба ғафлат аз пой афканданам мумкин аст. Магар нашунидаӣ, ки макри он Харгӯш ба Шер чӣ гуна асар кард. Чун аз макри ӯ ғофил буд, бо вучуди ақлу фаросат дар вартаи ҳалокаат афтод.

Калила гуфт:

— Чӣ гуна будааст он?

ХИКОЯТ

Димна гуфт:

— Овардаанд, ки дар атрофи Бағдод марғзоре буд, ки акси раёҳинаш дидан фалакро мунаввар мекард, аз ҳар шохи гулзораш ҳазор ситора тобон ва дар хусни ҳар як аз он ситорагон нӯҳ фалак саргардон. Дар он марғзор ҳайвонҳои бисёр буданд ва ба воситаи хубии ҳавою дилпазирии фазо ва касрати обу вусъати неъмат дар хубию рафоҳият рӯзгор мегузарониданд. Дар он наздикӣ Шере тундхӯе балочӯе буд, ки ҳар рӯз рӯи номуборак ба он бечорагон менамуд ва айшу зиндагонии онҳоро талх мекард.

Рӯзе иттифок намуда ба наздики Шер рафтанд ва изҳори фармонбардорӣ намуда гуфтанд:

— Эй малик, мо раият ва ҳашами ту ҳастем. Ту ҳар рӯз пас аз ранчи фаровон ва машаққати бепоён аз мо якеро шикор карда метавонӣ ё не. Мо пайваста аз тарси ту дар кашокаши балоем ва ту низ дар чустучӯи мо ба тақопун ано. Акнун андеша кардаем, ки ту дар фароғат бошӣ ва мо ҳам дар амну роҳат бошем. Агар ту ба мо ҳамла наоварӣ ва ҳар рӯз вақти моро парешон насозӣ, мо ҳар рӯз ҳангоми чошт барои ту шикоре мефиристам.

Шер ба ин ризо дод ва онҳо ҳар рӯз куръа мепартофтанд. Куръа ба номи ҳар кадом ки барояд, ӯро назди шер мефиристонданд.

Аз ин ҳол муддате гузашт. Рӯзе куръа ба номи Харгӯш баромад ва замона ӯро ҳадафи тирӣ боло сохт. Ба ёрон гуфт:

— Агар дар фиристодани ман каме таъхир кунед шуморо аз ҷаври ин ситамгар мераҳонам.

Ёрон гуфтанд:

— Дар ин ҳеч ғар нест.

Харгӯш соате сабр кард, то вақти чошт бигзашта ва куввати гуруснагии Шер дар ҳаракат омад. Аз хашму ҷӯш дандон меҳонд. Харгӯш нарма-нарма ба сӯи ӯ рафт ва ӯро бағоят дилтанг ёфт. Харгӯш дид, ки Шер аз ғояти ғазаб думи интиқом ба замин мезанад. Оҳиста пеш омад ва салом кард. Шер пурсид, ки «аз кучо меоӣ ва ҳоли ҳайвонҳо чист?».

Харгӯш гуфт:

— Онҳо ба дастури муқаррарӣ Харгӯшро бо ман ҳамроҳ фиристода буданд. Мо ҳар ду пеши ту меомадем. Шере дар ин роҳ ба мо расид ва ӯро гирифт. Харчанд гуфтем, ки «мо хӯроки подшоҳи шумо ҳастем», ба сухани ман илтифот нанамуд ва гуфт:

«Ин шикоргоҳи ман аст ва сайди он ба ман мерасад». Эй малик, чандон лофу газоф дар миён оварда куввату шавкати худро таъриф кард, ки ман бетокаг шудам ва аз пеши вай фирор карда биштофтам, то ки сурати ҳолро ба ту гӯям.

Шери гурусна ба ғазаб омада гуфт:

Ман онам, ки дар шеваи таъну зарб
Ба шерон даромӯзам одоби ҳарб.
Қадомин ҳазаб¹ ин далерӣ кунад,
Қи сарпанча бар сайди ман афканад?!

Пас гуфт:

— Эй Харгӯш, ту ӯро ба ман нишон дода метавонӣ, то ки доди дили ту аз ӯ бистонам ва интиқоми худ низ ҳосил кунам?

Харгӯш гуфт:

— Чаро натавонам. Ӯ ба нисбати малик анвои суханони беадабона гуфт ва агар ман метавонистам косяи сари ӯро обхӯрди ваҳшиёни сахро месохтам.

Ин бигуфт ва дар пеш истод. Шери соддадил ба фиреби ӯ фирефта шуда аз акиб равон гашт. Харгӯш Шерро ба сари чоҳи бузурге овард, ки оби софу мусаффое дошт.

Дар вай касе нигоҳ накардӣ, ки нақши хеш,
Аз сафҳаи замири мунираш нахонд вай.

¹ Ҳазаб — шер.

Харгӯш гуфт:

— Эй малик, хасми нобакор дар ин чоҳ аст ва ман аз ҳайбати вай метарсам. Агар малик маро дар бар гирад, хасмро ба вай нишон диҳам.

Шер ўро дар бар гирифта ба чоҳ нигарист. Сура-ти худ ва Харгӯш дар об дид. Пиндошт, ки ҳамон Шер аст ва Харгӯше, ки ҳаққи ӯ буд, дар бар кашидааст. Шер ин Харгӯшро бигзошт ва худро дар чоҳ афканд ва ба ду-се ғўта нафси хунхорро ба оташи дўзах супурд. Харгӯш ба саломат баргашта ҳайвонхоро аз кайфияти ҳол огоҳӣ дод. Онҳо шукрони амну саломат намуда ба фароғати хотир дар ин беша чарида гаштанд.

* * *

Аз ин масал маълум шуд, ки хасм харчанд кавӣ бошад, дар вақти ғафлат ба вай даст ёфтан мумкин аст.

Калила гуфт:

— Агар Говро ҳалок карда тавонӣ ва ба Шер зараре нарасад, ин кор дуруст аст. Агар бе зарари Шер ўро ҳалок карда натавонӣ, зинҳор, ки гирди ин кор магард. Зеро ҳеч хирадманд барои осоиши худ ранчи махдуми худро ихтиёр накунад.

Сухан бар ин калима ба охир расид. Димна аз мулозимати Шер тарк гуфта ба ғўшан узлате рафт. Рӯзе фурсат ёфта худро дар хилвати Шер афканд ва монанди касони ғамгину мазлум бо дили реш саре дар пеш бинистод. Шер гуфт:

— Рӯзҳост, ки туро надидам, хайр аст?

Димна гуфт:

— Худоро шукр, ки окибат хайр бувад.

Шер аз чой бичунбид ва гуфт:

— Чизе рӯй додааст?

Димна гуфт:

— Оре.

Шер гуфт:

— Боз ғўй.

Димна гуфт:

— Барои ин хилват ва фароғат лозим аст.

Шер гуфт:

— Ҳозир вақту соат аст, зудтар бигўй, ки корҳои муҳимро ба таъхир андохтан нашояд. Агар кори им-рӯз ба фардо афтад, ҳазор офат рӯй намояд.

Мақун таъхиру сирри кор пеш ор,
Ки дар таъхир офат ҳаст бисъёр.

Димна гуфт:

— Пӯшида нест, ки ман сухан аз рӯи шафкат ме-
гӯям ва онро ба шакку шубҳа ва ғаразу иллат олуда
намесозам.

Шер гуфт:

— Ман ба ту бовар дорам, тамоми суханҳои ту аз
рӯи шафкату насиҳат аст.

Димна гуфт:

— Бақои зиндагии ҳайвонҳо бар давоми умри ма-
лик вобастааст. Пас ҳар як аз раият бояд, ки аз рӯи
сидқ насиҳатро аз подшоҳ дарег надорад, чунки ҳука-
мо фармудаанд, ки ҳар кас гапи ҳақ аз подшоҳ бипӯ-
шад ё беморӣ аз табиб пинҳон дорад, дар ҳаққи худ
хиёнат карда бошад.

Шер гуфт:

— Ҳаводории ту пеш аз ин ба ман хувайдо шуда-
аст, ҳоло бигӯй, ки чӣ воқеа рӯй додааст, то ки аз он
хабардор шуда тадбири онро кунем.

Димна чун Шерро ба афсуну афсона шефтаву фи-
рефта гардонид, забон баркушод ва гуфт:

— Ки шоҳо, хирад раҳнамунӣ ту бод,
Зафар ёру душман забунӣ ту бод.

Шанзаба бо умарои лашкар хилватҳо кардааст ва
бо арқони давлат сухан дар миён оварда гуфтааст, ки
«Шерро озмудам ва андозаи зӯру қувват ва ақлу фа-
росати ӯ бидонидам. Дар ҳар як аз он ҳалали бисъёр
ва заъфи бешумор дидам.

На он буд ӯ, ки моро дар гумон буд,
Ҳаёле доштемӯ не чунон буд»

Ман дар ҳайратам, ки малик он кӯрнамакро ин қа-
дар иззату иқром мекунад. Дар ивази он неъмат ин
сурат аз ӯ дар вучуд омадааст.

Шер гуфт:

— Эй Димна, нек барандеш, ин чӣ сухан аст, ки
мегӯӣ ва ҳақиқати ин ҳол аз кучо маълум кардаӣ?
Агар чунин бошад, тадбири он кор чӣ гуна бояд бо-
шад?

Димна гуфт:

— Ман медонам, ки дар кори Гов шитоб намудан лозим аст ва агар таъхир шавад, мумкин аст кор ба он ҷо расад, ки тадбир ба кор наояд.

Мухолифи ту яке мӯр буд, море шуд,
Баровар аз сари он мӯри моргашта димор,
Мадех амонаш аз ин бешу рӯзгор мабар,
Ки аждаҳо шавад ар рӯзгор ёбад мор.

Дар кори Шанзаба шитоб бояд кард ва пеш аз даст рафтани фурсату кудрат ба теги обдор оташи хасрат дар ҷони он хоксор бояд зад ва хирмани умраш ба боди фано бардода, дуд аз хонумони ӯ ба осмон бояд расонид.

Чу кудрат ёфтӣ бар хасми ғаддор,
Ба санги ибтило¹ мағзаш бурун ор.

Шер гуфт:

— Он чӣ гуфтӣ, маълум шуд, аммо гумон намекунам, ки Шанзаба хиёнате андешад, чунки дар ҳаққи вай то имрӯз ҷуз хубию нақӯкорӣ дигар коре накардаам.

Димна гуфт:

— Ҳамчунин аст, аммо нақӯиҳои малик ӯро ба ин мартаба расонид.

Ҳар кучо доғ боядат фармуд,
Чун ту марҳам нӣхӣ, надорад суд.

Лайми бадгавҳар то вақте ки ба мартабаи умедворшудааш нарасад, ҳамеша якдилу носеҳ аст, аммо чун максудаш ҳосил шуд, хоҳиши мартабаҳои дигар, ки ба он ҳеҷ гоҳ шоиста нест, дар хизонаи ҳаёлаш сар мезанад.

Шер гуфт:

— Эй Димна, ба хотири ман чунон мерасад, ки оннан холи Шанзаба аз занги ин найранг мусаффос ва сафҳан дилаш аз раками ин ҳаёл покизаю муаррост. Ман ҳамеша дар ҳаққи ӯ лутфу марҳамат кардаам. Пас аз он ки аз ман ҳамеша некӯӣ ва манфиат ба вай расида бошад, чӣ гуна дар мукофоти он бадиву мазаррати ман андешад?

Димна гуфт:

¹ Ибтило — ба бало афтодан.

— Малик бояд донад, ки аз қачмизоч ҳаргиз ростӣ наояд ва бадсирати зиштасл ба таклифу такаллуф покизахислат нагардад.

Аз кӯза ҳамон бурун таровад, ки дар ўст.

Магар малик қиссаи Каждumu Сангпушт нашунидааст?

Шер гуфт:

— Чӣ гуна будааст он?

ҲИКОЯТ

Димна гуфт:

— Сангпуште бо Каждуме дӯстӣ дошт ва онҳо ҳамеша ҳамдаму ҳампушт буданд.

Рӯз то шаб муоширу ҳамдам,
Шом то субҳ мӯнису маҳрам.

Вакте чунон иттифок афтод, ки аз рӯи зарурат мебоист ватани худро тарк кунанд. Ҳар ду дар рафокати якдигар ба сӯи маъвои дигар равона шуданд. Иттифоко гузари онҳо ба наҳри калоне афтод ва ҷӯи оби бузурге аз пеши онҳо падид омад. Чун Каждум аз он об гузашта наметавонист, ҳайрон шуд. Сангпушт гуфт:

— Эй ёри азиз, туро чӣ шуд, ки гиребони ҷомаи ҷон ба дасти андӯҳ додӣ ва домани дил аз нишоти тараб дарчидӣ?

Каждум гуфт:

— Эй бародар, андешаи гузаштан дар ин об маро дар гирдоби ҳайрат афкандааст, на аз об гузаштан муяссар аст ва на тоқати фироки дӯстон мумкин.

Ту меравию мани хаста боз мемонам,
Аҷаб ки бе ту бимонам, аҷаб ҳамемонам.

Сангпушт гуфт:

— Ҳеҷ ғам маҳӯр, ки ман туро бе кулфате аз об гузаронида, ба соҳил мерасонам ва аз пушти худ завраке сохта, синаро сипари балон ту месозам. Хайф бошад ба душворӣ ёре ба даст овардан ва ба осонӣ аз даст додан.

Эй дӯст, биё, ба ҳар чӣ дорӣ
Ёре бихару ба ҳеҷ мафрӯш.

Пас Сангпушт Каждумро бар пушт гирифта, сина бар об афканда, равон шуд. Дар аснои шиноварӣ овозе ба гӯши Сангпушт расид ва ков-кове аз ҳаракати Каждум ҳис кард. Пурсид, ки «ин чӣ овоз аст, ки мешунавам ва ту чӣ кор карда истодаӣ?». Каждум ҷавобод, ки «нӯги неши худро бар ҷавшани вучуди ту озмонш мекунам». Сангпушт барошуфт ва гуфт:

— Эӣ бемурувват, ман ҷони худро барои ту дар гирдобӣ хатар афкандаам ва ба пушти кишти пушти ман аз ин об мегузарӣ. Агар ҳаққи дӯсти қадимро ба ӯтибор нагирӣ, сабаби неш задан чист? Ҳарчанд аз ин ҳаракати ту осебе ба ман нахоҳад расид ва неши дилхароши ту дар пушти хоромисоли ман таъсире нахоҳад кард.

Ғолиб он аст, ки дасту дили худ реш кунад,
Ҳар кӣ аз рӯи ҷадал мушт занад бар пӯлод.

Каждум гуфт:

— Табиати ман майли неш задан дорад, хоҳ захм бар пушти дӯст бошад, хоҳ бар сини душман.

Ҳар киро олати зами¹ бувад,
Бе ирода аз ӯ шавад содир:
Неш бар санг мезанад ақраб²,
Гарчи бар вай намешавад кодир.

Сангпушт бо худ андешид, ки ҳукамо рост гуфтаанд: «Нафси ҳасисро парвардан обрӯи худ барбод додан аст ва сарриштаи қори худ гум кардан».

• • •

Аз эроди ин масал бар замири малик гузашта бошад, ки аз пасти зоти Шанзаба андеша бояд кард ва насихати зердастони мушфик ба гӯши хуш бояд шунид. Ҳар кас ба сухани носеҳон илтифот нанамояд, оқибати қори ӯ надомату маломат бошад. Чун беморе, ки фармудан табибро накарда ғизову шарбатро аз рӯи хоҳиши худ хӯрад, заъфу нотавонӣ бар вай бештар ғалаба мекунад.

Носеҳ аз рӯи дурушгӣ сухан ар гуфт, чӣ бок,
Сабр таа³ асту эҳсан бар ширин дорад.

¹ Замин — бад.

² Ақраб — каждум.

Шер гуфт:

— Бисъёр суханҳои дурушт гуфти ва аз сарҳади адаб берун баромадӣ. Аммо гапи носеҳро ба дурушти рад кардан мумкин нест. Шанзаба бо ман душман бошад ҳам, маълум аст, ки аз ӯ чӣ кор меояд ва бешак тӯъмаи ман аст. Ман ҳаёл надорам, ки ӯ бо ман фикри муқотилаю муқобила дошта бошад.

Муддаиро кай расад бо чун мане лофи ҷидол,
Кай тавонад пашша бо пири дамон паҳлӯ задан?

Агар Шанзаба ба офтоби давлати ман чун моҳ даъвии муқобила кунад, коставу ноқис гардад.

Тихидаст гар мӯядорӣ кунад,
Чу лангест к-ӯ роҳворӣ¹ кунад.
Ман он сайдро кардам сарбаланд,
Манаш боз дар гардан орам каманд.

Димна гуфт:

— Малик набояд фирефта шавад ва гӯяд, ки «ӯ тӯъмаи ман аст ё ман бар ӯ ғалаба карда метавонам». Шанзаба ҳарчанд ҳудаш муқобилат карда натавонад ҳам, ба мададгории ҷамъе аз ёрон кори ҳудро пеш мебарад ё ба макру ҳила нақшо барангезад. Ман метарсам, ки ӯ ҳайвонҳоро, ки бар ҳилофи малик барангехтааст, мабодо, ки онҳо бо ӯ мувофиқ шаванд. Як тан, агар ҳарчанд кавиҷусса ва қодир бошад, бо бисъёр баробар наояд.

Пашша чу пур шуд бизанад пилро,
Бо ҳама мардиву салобат, ки ӯст,
Мӯрчагонро чу бувад иттифок,
Шери жаёно бидаронанд пӯст!

Шер гуфт:

— Суханони ту дар дили ман ҷой гирифт ва сидки насихатҳои тӯро донидам. Аммо ин сурат домангири ман аст, ки ӯро ман ҳуд бардоштам ва дар маҷлису маҳфилҳо дар ҳаққи ӯ саноҳо гуфтаам ва аз ихлосу амонати ӯ сухан рондам. Агар ҳуд бар ҳилофи кавлу суханҳоям бароям, маро дар сабукакӣ нисбат хоҳанд дод ва сухани ман дар дилҳо қабул нахоҳад шуд.

¹ Роҳвор — йӯрга задан.

Хар сареро ки худ барафрозӣ,
То тавонӣ, зи по наяндозӣ.

Димна гуфт:

— Тадбири дуруст он аст, ки чун аз дӯсте асари душманӣ зоҳир гардад, филҳол аз рафокату дӯстии он доман дарчинанд ва пештар аз он ки хасм фурсати чошт ёбад, барои ӯ шоме муҳайё созанд. Бо вучуди он ки дандон бо одам мусоҳиби қадимӣ аст ва ба ӯ фондаю нафъи бешумор мерасонад, чун дард кард, зуд онро мекананд.

Дамдамаи Димна ба Шер асар кард ва ӯ гуфт:

— Ман ба сӯхбати Шанзаба нафрат пайдо кардам ва бо ӯ дигар мулоқот нахоҳам кард. Беҳтар он аст, ки касеро назди вай фиристам, сурати ҳол бар вай зоҳир гардонам ва иҷоза диҳам, ки ҳар кучо хоҳад, биравад.

Димна тарсид, ки агар ин сухан ба Шанзаба расад, макру ҳилаи ӯ маълум хоҳад шуд. Гуфт:

— Эӣ малик, агар ин сухан ба Шанзаба расад ва аз ҳоли худ хабардор шавад, мумкин аст, ки ҷанг оғоз диҳад ё фитна ангезад. Салоҳ он аст, ки ҷораи гуноҳи махфии ӯро ба сиёсати ниҳонӣ бубинем.

Шер гуфт:

— Баробари ба наздикони худ гумонбар шудан, онҳоро аз худ дур гардонидан, ба дасти ҳеш теша бар пой худ задан бошад.

Димна гуфт:

— Барои арбоби фармон ҳеҷ гувоҳӣ беҳтар аз ақлу фаросати онҳо нест. Вакте ки ин маккори ғаддор пеши ту ояд, ба ӯ дурусттар назар кун: пасти андешан ӯ аз рӯи нозебо ва зишти ӯ намудор хоҳад буд. Аломати қачин ботини ӯ он аст, ки вай назди ту бо ранги дигаргун ва мутағайир пеш ояд, ба ҷапу рост ва ба пасу пеш бо эҳтиёт қадам гузорад, ба муҷодаला ва муковамат омода бошад.

Шер гуфт:

— Нағз гуфтиӣ, агар аз ин аломатҳо чизе мушоҳида афтад, ғубори шубҳа аз роҳи ҳақиқат бардошта шавад ва гумон ба якин табдил хоҳад ёфт.

Димна чун донист, ки ба дами фитнаангези ӯ аз он ҷониб оташи боло боло гирифт, хост, ки Говро бубинад ва аз тарафи вай низ шӯълаи фасоде барфурӯзад.

Миёни ду кас ҷанг чун оташ аст,
Сузанин бадбахт ҳезумкеш аст.

Димна гуфт:

— Эй малик, агар фармон диҳӣ, Шанзабаро бубинам ва аз замири дили ӯ хабардор шуда ба арз расонам.

Шер ичозат дод. Димна чун андӯҳзада ва мусибатрасида ба наздики Шанзаба рафт ва салом дод. Шанзаба таъзиме намуда ба ӯ илтифот ва мулоимат кард ва гуфт:

— Эй Димна, ҳолат чун аст?

Ёд медор, ки аз мот намеояд ёд.

Рӯзҳост, ки дидаи дӯстон ва анвори ҷамоли худ равшан насохтаӣ ва кулбаи ёронро бо шукуфаҳои ниҳоли сӯҳбат ва илтифоти худ гулшан нагардонидай.

Ба умрҳо нафасе ёди дӯстӣ накунӣ,
Кӣ ёди ту натавонад, ки як нафас накунад?!

Димна гуфт:

— Агар ба сурат аз мулоқоти ту маҳрум бошам ҳам, аммо ба чону дил ҳамвора бо ҳаёли ҷамоли дилкушои ту сӯҳбат доштаам ва пайваста тухми ёриву ҳаводорӣ дар замини дил коштаам.

Аз дил сӯи чон дариҷаҳо сохтаам,
Пинҳон зи ту бо ту ишқҳо бохтаам.

Дар гӯшан хилват машғули дуову санои ту ҳастам.
Гов гуфт:

— Сабаби хилват ихтиёр кардан чист?

Димна гуфт:

— Вақте ки кас ба худ ихтиёр надошта бошад ва асири фармони дигаре бошаду як нафас бе биму хатар зиндагӣ накунад ва ҳамеша бар чону тани худ ҳаросону ларзон бошад, чаро ӯ гӯшан кошона ихтиёр накунад ва дари хилват бар рӯи бегонаву ошно набандад?

Аз фитнан ин замонаи шӯрангез,
Бархезу бар ҳар ҷо ки тавонӣ, бигрез,
В-ар пои гурехтан надорӣ, боре
Дасте зану дар домани хилват овез.

Гов гуфт:

— Эй Димна, суҳан аз ин равшантар бигӯ ва таф-

сили ин ичмолро баён фармой, то ки фойдаи сухани ту тамомтар бошад.

Димна гуфт:

— Хеч кас сӯхбати султон ихтиёр накунад, ки ба саломат аз он вартаи хунхор берун ояд.

Сӯхбати шохро зи рӯи киёс
Хамчу даръеи бекарона шинос.
Ба чунии бахри пур зи хавфу хатар
Ҳар кӣ наздиктар — парешонтар.

Ва дар ҳамин боб гуфтаанд:

Ба даръе манофсӣ бешумор аст,
Вагар хоҳӣ, саломат бар канор аст.

Шанзаба гуфт:

— Сухани ту ба он далолат мекунад, ки аз Шер бадие ба ту расидааст ва хавлу ҳаросе ба ту ғалаба карда.

Димна гуфт:

— Ман ин сухан дар ҳаққи худ намегӯям ва аз чи-хати худ андӯхнок нестам, балки ҷониби дӯстонро дар ин ҳолат аз ҷониби хеш зиёдтар медонам. Ин ғаму андӯх, ки ба ман ғалаба кардааст, барои туст. Ту медонӣ, ки дӯстии ману ту аз рӯзҳои гузашта ба чӣ ваҷҳ буда ва аҳду паймонҳо, ки дар аввал бастаем, аксари он дар ин муддате ба вафо анҷомидааст. Ман бояд ҳар чиро ки рӯй дода бошад, хоҳ бад бошад, хоҳ нек, хоҳ нафъ дошта бошад, хоҳ зарар — ба ту маълум кунам.

Шанзаба бар худ биларзид ва гуфт:

— Эй ёри мушфик ва дӯсти мувофик, зудтар маро аз ҳақиқати ҳол хабардор соз!

Димна гуфт:

— Аз шахси мӯътамаде шундаам, ки Шер бар забони муборак рондааст, ки «Шанзаба бағоят фарбеҳ шудааст ва дар ин даргоҳ ба ӯ эҳтиёҷе нест. Меҳоҳам, ки ҳайвонҳоро ба гӯшти ӯ меҳмонӣ кунам ва аз бада-ни ӯ зиёфати ом бисозам». Ман чун ин сухан шундаам, омадам, то тӯро огоҳонам ва ҳусни аҳди худро ба ту собит гардонам.

Ман он чӣ шартӣ балое аст, бо ту мегӯям,
Ту ҳод аз сузанаи панд гиру ҳод малол.

Хою тадбир дар он мебинам, ки ту бояд чорае би-
андешӣ, зеро танҳо ба макру ҳила аз ин варта халос
ёфтан мумкин аст.

Чун Шанзаба сухани Димна шунид, гуфт:

— Эй Димна, номумкин аст, ки Шер дар ҳаққи
ман ғаддорӣ кунад. Ё аз ман хиёнате надидааст ва қа-
дами суботи ман аз чодаи некӯхидматӣ налагчидааст.
Аммо дар сухани ту низ гумони сидку хайрхоҳӣ до-
рам. Эҳтимол дар ҳаққи ман гапҳои дурӯғ бофта ва
ӯро ба макру фиреб ба ҳашм оварда бошанд. Дар хид-
мати Шер тоифаи нобакор ҳаст, ҳама дар суханчинӣ
устоди моҳир ва дар хиёнату дароздастӣ чираву да-
лер. Шер онҳоро борҳо озмудааст ва анвои хиёнатҳову
харобиҳо аз онҳо дидааст. Албатта ӯ дар асари ин
таҷрибаҳо дар ҳаққи ман ҳар чӣ гӯянд, бовар меку-
над. Дар асари шумии сӯхбати одамони бад дар ҳақ-
қи одамони некӯкор бадгумонӣ падид меояд ва ба ин
гумони хато роҳи дуруст пӯшида мешавад. Воқеан
Мурғобӣ ва хатой ӯ дар таҷриба ба ин маънӣ далели
кофист.

Димна пурсид: Чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Шанзаба гуфт:

— Мурғобие дар об рӯшноии моҳ дида пиндошт,
ки моҳӣ аст, қасд кард, то гирад, аммо ҳеҷ наёфт.
Чанд навбат ба ин тарз озмониш кард ва чун дид, ки
ҳосили ӯ аз он сайёдӣ ҳамон ҳосили ташна аст, аз му-
шоҳидаи сароб ба кулӣ тарзи сайди моҳӣ кард ва
ба якборагӣ аз кори худ даст кашид. Дигар шаб ҳар
гоҳ ки моҳие медид, гумон мекард, ки рӯшноии моҳ
аст ва қасди он намекард. Самараи ин таҷриба он аст,
ки Мурғобӣ пайваستا гурусна буд ва бебаргу наво рӯз
мегузаронид.

Агар Шерро аз ман чизе шунавонида бошанд ва
дар дили вай кароҳияте падид омада ва ӯ онро бовар
дошта бошад, сабабаш ҳамон таҷрибаест, ки аз дига-
рон дидааст. Ҳол он, ки аз ман то дигарон чандон
фарқ аст, ки аз рӯзи нуронӣ то шаби зулмонӣ.

Димна гуфт:

— Шояд нафратӣ Шер на ба ин сабаб бошад, бал-
ки ба он сабаб бошад, ки подшоҳон одатан касеро ба

хеч асосе ба рутбаи аъло мебардоранд ва дигареро, ки
лоики он рутба аст, бе хеч сабаб талафу тороч меку-
нанд.

Шанзаба гуфт:

— Агар ин нафрат, ки аз Шер ба ман расонидӣ,
бесабаб бошад, пас дидан умед чехран муродро дигар
натавонад дид. Зеро агар хашм сабабе дошта бошад,
онро ба узрхоҳӣ дур кардан мумкин аст, аммо агар са-
бабе набошаду танҳо ба макру ҳила мизочи ӯ тағйир
ёфта бошад, пас дар ин андешаву тадбир очиз аст,
чунки дурӯғу бўхтон андозае ва макру фиреб ниҳояте
надорад. Дар он чӣ миёни ману Шер воқеъ аст, худ-
ро гунаҳгор намешиносам. Танҳо гоҳо барои маслиха-
ти ӯ бар хилофи рои ӯ баромадаам ва барои мададго-
рии ӯ гоҳ-гоҳ сухане ба ризои ӯ номувофик гуфтаам.
Шояд, ки инро ба далерӣ ва беҳурматӣ ҳамл карда
бошад. Хеч як аз инҳо, ки аз ман содир шудааст, бе-
фонда набуд. Бо вучуди ин ман ҳамеша шукӯҳу ҳай-
бати ӯро риоят мекардам ва нисбат ба ӯ густоҳӣ на-
намудаам. Чӣ гуна гумон кардан мумкин аст, ки наси-
хати мушфикона сабаби ваҳшат ва хидмати мухлисо-
на мӯчиби адоват гардад.

Дору сабаби дард шуд ин чо; чӣ умед аст —
Зоя шудани оризаю¹ сикхати бемор?

Уламо гуфтаанд «бо наҳанг дар каъри дарьё гӯта
хӯрдан ва аз лаби мори думбурнда катраҳои захр ма-
кидан аз хизмати подшоҳон ба саломат наздиктар
аст». Ман доништа будам, ки хатарии хизмати подшо-
ҳон бисъёр аст. Онҳое, ки аз дур тамошо мекунанд,
дар хидмати подшоҳ лаззате тасаввур намудаанд. Дар
ҳақиқат ин тавр нест, зеро онҳо агар аз сиёсати сул-
тонӣ ва ҳавлу ҳайбати подшоҳӣ хабардор шаванд, ба
онҳо равшан шавад, ки ҳазорсола инояти подшоҳ бо
як соат азоби ӯ баробар нест. Мисоли ин қиссан му-
возиран Боз бо Мурғи хонагӣ аст.

Димна пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

¹ Зоя шудани ориза — баргараф шудани дард.

Шанзаба гуфт:

— Вақте Бози шикорие бо Мурғи хонагӣ мубоҳиса карда мегуфт:

— Ту Мурғи бағоят бевафо ва бадахд ҳастӣ, ҳол он ки унвони саҳифаи ахлоқи писандида вафо аст.

Мурғи хонагӣ ҷавоб дод:

— Аз ман чӣ бевафой дидаӣ ва кадом бадахдӣ мушоҳида кардаӣ.

Боз гуфт:

— Аломати бевафои ту он аст, ки ҳама одамон дар бораи ту чандин меҳрубонӣ мекунанд ва бе заҳмату такаллуф обу донаат медиҳанд, шабу рӯз аз ҳоли ту хабардор шуда туро посбонӣ мекунанд, аммо ҳар гоҳ ки туро доштани шаванд, аз пешу паси онҳо гурехта бом ба бом мепарӣ ва гӯша ба гӯша медавӣ.

Ҳаққи намаке намешиносӣ,
В-аз мунъими хеш меҳаросӣ.

Ман бо он ки ҷонвари ваҳшӣ ҳастам, агарчи ду-се рӯзе бо одамон улфат гирам ва аз дасти онҳо тўъмае хӯрам, ҳаққи онро нигоҳ дошта сайд мекунам ва сайдро ба онҳо оварда медиҳам. Ҳарчанд дуртар рафта бошам, баробари овозе, ки шунавам, парвозкунон боз меоям.

Мурғи дастомӯзро чандон ки кас дур афканад,
Бо нишоти бол ояд боз чун гӯяд: биё.

Мокиён ҷавоб дод:

— Рост мегӯӣ, боз омадани ту ва гурехтани ман аз он аст, ки ту ҳаргиз бозеро бар сими кабоб надидаӣ ва ман бисёр мурғи хонагиро бар тоба бирӣён дидаам. Агар ту низ онро медидӣ, ҳаргиз гирди онҳо намегаштӣ, агар ман боз бом ба бом гурезам, ту кӯҳ ба кӯҳ мегурехтӣ.

• • •

Ва ин масал барои он овардам, то бидонӣ ки он ҷамоат, ки сӯҳбати подшоҳонро талабгоранд, аз сиёсати онҳо хабар надоранд. Он касе, ки асари сиёсати онҳо хоро дидааст, на аз қарор сабре дорад ва на аз ором асаре.

Наздиконро беш бувад хайронӣ,
К-эшон донанд сиёсати султонӣ.

Шояд ки хунари ман сабаби нафрати вай шуда бошад, чунки хунари аспӣ тездав сабаби ранчи ӯ гардад ва дарахти мевадорро ба сабаби мева сару шох шикаста шавад, булбул аз хунари худ дар ҳабси кафас гирифтор ва товус аз ҳусну чамол бол баркандаву шармсор.

Вуболи ман омад ҳама дониши ман,
Чу рӯбохро мӯю товусро пар.
Хунар айби ман шуд, вагарна сарамро
На аз хок, балк аз гуҳар будӣ афсар¹.

Димна гуфт:

— Мумкин аст, ки бадандешон ин қасд карда бошанд. Дар он тақдир оқибати кор чӣ гуна бувад?

Шанзаба гуфт:

— Агар тақдир мувофиқ ояд, ҳеҷ зараре ба вучуд нахоҳад омад.

Тақдир чу собиқ аст, тадбир чӣ суд?!

Димна гуфт:

— Марди хирадманд дар ҳама ҳол бояд фикри дурандешро пешан рӯзгори худ созад, зеро ҳеҷ қас бе тадбири хирад ба максуд нарасидааст.

Он чи ман ба яқин донистаам, ҳамон аст, ки он чи Шер дар ҳаққи ту андешидааст, на ба сабаби бадгӯии ҳасмон ё бисъёрии хунари туст, балки камоли бевафой ва маккорӣ ӯро бар ин овардааст. Чунон тасаввуре бояд кард, ки ӯ мори нақшдори заҳронокест, ки берунаш ба нақшҳои рангоранг ораста ва дарунаш бо заҳри одамкуш олуидааст.

Ҳама девранг асту макру фиреб,
На сидку мурувват, на сабру шикест.

Шанзаба гуфт:

— Чанд вақт таъми нӯши қараму меҳрубонӣ ташидам, акнун ҳангоми заҳми неши ситам аст, мудлате дар тарабу роҳат гузаронидам, ҳоло вақти ҳучуми меҳнату ғам аст.

¹ Афсар — тоҷ.

Эй дил, мазаи васл чашидӣ якчанд,
Акнун алами фироқ мебояд дид!

Дар ҳақиқат маро ачал гиребон гирифта, ба ин бе-
ша овардааст, вагарна ман куҷо лоиқи сӯҳбати Шер
будам.

Ман киям, то давлати васлаш ҳавас бошад маро,
Ин ки аз дураш ҳамебинам, на бас бошад маро?

Аммо такдири худо ва фиреби ту, эй Димна, маро
дар ин вартаи ҳалок андохтааст ва ҳоло дасти тадбир
аз домани тадорук кӯтоҳ аст. Ба сабаби тамаи хом ва
савдои фосид барои худ чунин оташ барафрӯхтаам, ҳа
нӯз дуде пеши ман нарасида, аз тафи андӯху тоби ма-
лол сӯхтаам.

Чун кунам, худ кардаам — худкардаро тадбир чист?!

Бузургон гуфтаанд:

«Ҳар кӣ аз дунё ба чизи андаке конеъ нашавад ва
талаби зиёдати кунад, монанди касест, ки ба кӯҳи ал-
мос расад ва ҳар соат назараш ба пораи бузургтар
афтад, ҳаёли бисъёрии қимати он карда пештар ра-
вад, охир ба ҷое расад, ки матлуб ба даст ояд, аммо
бозгашт номумкин мешавад, зеро резаҳои алмос пой-
ҳои ӯро тарошидаву хорошидааст ва ӯ ғофилу беҳабар
ба ҳасрати тамои дар он кӯҳ ҳалок шуда дар шиками
мурғон ҷой мегирад».

Аз зиёдаталабӣ кори ту ояд ба зиён,
Суд агар хоҳӣ аз андоза зиёдат маталаб.

Димна гуфт:

— Ин суҳан бағоят писандида гуфти, ҳар балое, ки
ба касе расад, сабаби он хирсу тамаъ хоҳад буд.

Бигзар эн тамаъ, ки офати ҷону дил аст,
Томеъ¹ хама ҷо, в-аз хама кас мунфаил² аст.

Гардане, ки ба силсилаи хирс баста шуд, оқибат
ба теги надомат бурида гардад. Бисъёр касон аз ғояти
хирс дар вартаи нақбат афгоданд ва ба бӯи манфиат

¹ Томеъ — каси тамаъкор.

² Мунфаил — шарисор.

дар маҳлакаи¹ мазаррат² гирифтор шуданд. Чунон ки он Сайёд тамаъи гирифтани Рӯбоҳ дошт, аммо сарпанчаи Паланг ўро ба ҳалокат расонд.

Шанзаба пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ҲИКОЯТ

Димна гуфт:

— Сайёде рӯзе дар сахро мегузашт. Рӯбоҳе дид ба-
гоят чусту чолок, ки дар фазои он дашт мегашт ва бо-
зикунон дар ҳар ҷониб чилва менамуд. Ба сайёд мӯи ў
хуш омада ба баҳои тамои фурӯхтани ўро тасаввур
кард ва дар пай Рӯбоҳ гашта сӯроҳи ўро донист ва
наздики сӯроҳ ҷоҳе канда, бо ҳасу хошок пӯшида, мур-
доре бар болои он гузошт. Худ дар камин мунтазир ни-
шаст. Иттифоко Рӯбоҳ аз сӯроҳ берун омада ва бӯи
он мурдор ўро кашон-кашон ба лаби он ҷох расонид.
Бо худ гуфт:

«Агарчи аз бӯи ин мурдор димоғи орзу муаттар аст,
аммо бӯи бало низ ба машоми эҳтиёт мерасад ва оки-
лон ба коре, ки эҳтимоли хатар дошта бошад, ҳаргиз
даст назадаанд.

Ҳар кучо хатти мушкиле бикашанд,
Ҷаҳд кун, то буруни хат бошӣ.

Ва агарчи мумкин аст ин ҷо ҷонвари мурда бошад,
шояд дар зери он доме гузошта бошанд.

Мар—туро чун ду кор пеш ояд,
Ки надонӣ кадом бояд кард,
Он ки дар вай мазаннаи³ хатар аст,
Он-т⁴ бар худ ҳаром бояд кард.
В-он ки бе ҳавфу бе хатар бошад,
Ба ҳамонат киём бояд кард».

Рӯбоҳ ин фикр карда аз сари он мурдор даргузашт
ва роҳи саломат пеш гирифт. Дар ин асно Паланги гу-
руснае аз болои кӯҳ даромад ва ба бӯи мурдор худро
ба ҷох афканд. Сайёд чун овози дом ва садои афтода-

¹ Маҳлака — ҷои ҳалокатовар.

² Мазаррат — зарар.

³ Мазанна — гумон.

⁴ Он-т — он ҷаҳро.

ни чонварро дар чоҳ шунид, тасаввур кард, ки Рӯбоҳ ғалтид. Аз ғояти ҳирс, бе он ки тааммуле кунад, худро аз паи ӯ дарандохт. Паланг ба хаёли он, ки ӯро аз хӯрдани мурдор манъ хоҳад кард, баргашт ва шиками сайёд бидарид. Сайёди ҳарис ба шумии ҳирс дар доми фано афтод ва Рӯбоҳи қонеъ ба қатъи тамаъ аз вартаи бало начот ёфт.

* * *

Ва фоиди ин масал он аст, ки офати тамаъ ва меҳнати зиёдаталабӣ озодро банда ва бандаро сарафканда созад.

Шанзаба гуфт:

— Ман ғалат кардам, ки дар аввал мулозимати Шер ихтиёр намудам ва надонистам, ки ӯ кадри хизмат намедонистааст. Гуфтаанд, ки сӯхбат бо касе, ки кадри сӯхбат нашиносад ва хидмати шахсе, ки қимати хидмат надонад, ба он монанд аст, ки шахсе бар умеди маҳсул тухм дар замини шӯра пароканда кунад, ё дар гӯши кари модарзод аз ғаму шодӣ сухан гӯяд, ё бар рӯи оби равон ғазалҳои тару тоза нависад.

Зи подшоҳ вафо чустан он чунон бошад,
Ки меваҳо талабидан зи шохӣ сарви сикӣ,
Ниҳоли бед туро найшакар нахоҳад дод,
Ҳазор бор гар аз ҷӯи хулдаш об диҳӣ.

Димна гуфт:

— Аз ин ҳадис даргузар ва тадбири кори хеш пеш гир.

Шанзаба гуфт:

— Чӣ чора ангезам ва чӣ ҳила пеш орам? Ман ахлоки Шерро донистаам. Фаросати ман ҳукм мекунад ба он ки Шер дар ҳаққи ман танҳо хайру некӣ мехоҳад, аммо наздикони ӯ дар ҳалоки ман мекӯшанд. Агар аҳвол чунин бошад, золимони маккор ва ситамгарони ғаддор ба ҳам иттифок банданд ва якрӯя касди касе кунанд, ба ҳама ҳол зафар ёфта ӯро аз пой дароранд, чунон ки Гург, Зоғ ва Шағол касди Шутур карданд ва ба иттифок бар вай ғолиб омаданд ва ба муроди дили худ расиданд.

Димна гуфт: — Чӣ гуна будааст он?

Шанзаба гуфт:

— Овардаанд, ки Зоғе сиёҳчашм ва Гурге тезхашм ва Шағоле пурмакр дар хидмати Шери шикорие буданд. Бешан онҳо дар назди кӯчаи калон буд. Бозургоне Шутуреро дар он наздикӣ монда рафт. Шутурбаъд аз муддате қувват гирифта, ҳар тараф ба талаби алаф мепӯид. Гузараш ба он беша афтод, чун наздики Шер расид, ба тавозӯъ ба ӯ салом карду аз ҳоли худ ҳикоят кард. Шер ӯро тасаллӣ дода пурсид, ки акнун ӯ чӣ кор карданист? Шутур гуфт:

Пеш аз ин дар кори худ гар ихтиёре доштам,
Чун туро дидам, инони ихтиёр аз даст рафт.

Он чӣ малик фармояд, салоҳи кори бандагон хоҳад буд.

Шер гуфт:

— Агар рағбат намоӣ, дар сӯхбати ман эмин бош. Шутур шод гашт ва дар беша мезист, то муддате бар он бигзашт ва Шутур бағоят фарбеҳ шуд. Рӯзе Шер ба талаби шикоре рафта буд ва фили масте бо ӯ дучор зада миёни онҳо ҷанги қавӣ ва муҳорибаи азим ба вукӯъ омад. Дар ин ҷанг Шер маҷрӯҳ шуд, ба беша боз омад, нолону маҷрӯҳ дар гӯшае биафтод. Гург, Зор ва Шағол, ки аз шикори Шер пасмондаҳоро меҳӯрданд, бебаргу наво монданд. Шер онҳоро дар ин аҳвол дида мутаассир шуд ва гуфт:

— Ранчи шумо барои ман аз азоби худам душвортар аст. Агар дар ин наздикӣ сайде ба даст оред, ман берун оям ва кори шуморо сохта гардонам.

Онҳо аз хизмати Шер берун омада ба гӯшае рафтанд ва бо якдигар тарикӣ мушовират дар миён оварда гуфтанд:

— Аз будани Шутур дар беша моро чӣ фоида, на маликро аз ӯ манфиате ва на моро бо ӯ улфате. Холо Шерро ташвиқ кунем, ки ӯро бишканад ва ду-се рӯз Шутурро лукмаву тӯма кунад, ба мо ҳам аз ин ба ҷадри ҳол нафъе хоҳад расид.

Шағол гуфт:

— Аз ин ҳаёл баргардед, ки Шер ба ӯ амон дода ба хизмати худ овардааст. Агар ҳар кӣ маликро ба шикастани аҳду паймон далел гардонад, ҳиёнат карда бошад.

Зоғ гуфт:

— Дар ин боб ҳилае андешидан ва Шерро аз ӯх-
даи ин аҳд берун овардан мумкин аст. Шумо ин чо
истед, ман меравам ва ҳозир боз меоям.

Пас пеши Шер рафта биистод, Шер пурсид:

— Аз ҳеч шикоре нишон кардед ва аз сайде хабар
овардед?

Зоғ гуфт:

— Эй малик, чашми ҳеч кадоми мо аз гуруснагӣ
қор намекунад ва куввати ҳаракат низ намондааст.
Аммо вачҳе ба хотир раёидааст, ки агар малик ба оч
ризо диҳад, барои ҳама рафоҳият ва неъмат ҳосил хо-
ҳад шуд.

Шер гуфт:

— Равшантар сухан гӯй, то аз чигунагии ҳол во-
қиф шавам.

Зоғ гуфт:

— Ин Шутур дар миёни мо бегона аст ва аз сӯхба-
ти ӯ нафъе намебинем, ӯ беҳтарин шикорест.

Шер дар хашм шуд ва гуфт:

— Хок бар сари рафикони ин замон, ки ғайр аз
нифоку ғадр чизи дигаре намедонанд ва тариқи мар-
дию мурувват ба як бор фурӯ мегузоранд.

Аҳли замонаро, ки вафо нест ёрашон,

Матлаб вафо, ки ғайри чафо нест корашон.

Сағ беҳ зи гурбагони ҳамӯше, ки аз хиял

Ҷуз бар канори суфра набошад шикорашон.

Шикасти аҳд дар кадом мазҳаб чоиз аст ва ба зин-
хордодан худ қасд кардан дар кадом миллат раво!

Ҳар шохӣ пойдор, ки аз туст сарбаланд,

Машкан ба дасти хеш, ки он ҳам шикасти туст.

Зоғ гуфт:

— Ман ин мукаддимаро медонам. Аммо уламо
гуфтаанд, ки ҳар як нафсро фидои оилае ва оиларо фи-
дои қабиле ва қабиларо фидои шаҳре ва аҳли шаҳ-
реро фидои зоти фарруҳи подшоҳе, ки дар хатар бо-
шад, кардан мумкин аст. Зеро саломатии подшоҳ ба
аҳли мамлакат фонда мерасонад.

Шер сар дар пеш афканд. Зоғ боз омад ва ба ёрон
гуфт:

— Воқеаро ба Шер гуфтам, дар аввал саркашӣ

кард ва охир ром шуд. Акнун тадбир он аст, ки ҳама назди Шутур равем ва зикри гуруснагии Шер ва ранче, ки ба ӯ расидааст, тоза гардонем. Ва гӯем, ки «мо дар паноҳи давлат ва сояи ҳашамати ин подшоҳи комгор рӯзгор ба хуррамай гузаронидаем. Имрӯз, ки ин ходиса пеш омад, лозим аст, ки чону нафси худро фидои вай кунем, дар акси ҳол куфрони неъмат хоҳад шуд. Роҳи дуруст он аст, ки чумла пеши Шер равем ва муқаррар гардонем, ки аз дасти мо коре намеояд, магар он ки чонҳо ва нафсҳои худро фидо созем. Пас ҳар як аз мо бигӯянд ки «имрӯз малик чошт аз ман созад» ва дигарон ӯро дафъе гӯянд, мумкин аст, ки дар охир куштан бар Шутур муқаррар гардад».

Пас ба иттифок назди Шутур омаданд ва ин хиларо ба ӯ гуфтанд. Азбаски Шутур соддадил буд, ба афсуну афсонаи онҳо фирефта гашт ва ба ҳамин навъ, ки зикр ёфт, қарор дода назди Шер рафтанд. Чуни аз дуову салом фориг шуданд, Зоғ забон бикшод ва гуфт:

Шаҳо, дар ҷаҳон қомронет бод,
Ба базми тараб шодмонет бод.

Роҳати мо ба сиҳҳати зоти малик вобаста аст. Акнун, ки зарурат пеш омад ва малик аз гӯшти мо садди рамаке ҳосил карда метавонад, бояд ки илтифог намуда маро бикӯшад ва ба қор барад.

Дигарон гуфтанд:

— Аз хӯрдани ту ҷӣ фонда ва аз гӯшти ту ҷӣ гуна сер шудан мумкин аст!

Зоғ, ки ин суҳан бишнид, сар дар пеш афканд ва Шағол оғози суҳан кард ва гуфт:

Аё шаҳе, ки ба ҳангоми кин расули аҷал
Зи панҷаи ту барад рӯзномаи очол!

Муддате шуд, ки дар сояи давлати рӯзафзун аз тоби офтоби ходисаҳо эмин гузаронидаам. Имрӯз, ки моҳи ҷоҳи ин ҳазрат ба хусуфи мазаррат мубталост, меҳоҳам, ки ситораи нқбол аз уфқи ҳоли ман тулӯъ кунад ва малик маро тӯъма сохта аз андешаи чошт фориг гардад.

Дигарон ҷавоб доданд:

— Он ҷӣ гуфтӣ, аз рӯи ҳаводорӣ ва ҳақгузорӣ буд.

¹ Оҷол — ҷамъи аҷал.

Аммо гӯшти ту бӯйнок ва зиёнкор аст, мабодо, ки ба тановули он ранчи малик зиёда шавад.

Шағол хомӯш шуд ва Гург пеш омада забон бикшоду гуфт:

Ки шоҳо, худованд ёри ту бод,
Адӯ рӯзи хайчо¹ шикори ту бод.

Ман низ худро фидои малик сохта орзӯмандам, ки малик хандон-хандон устухонҳои маро дар бунӣ дандон ҷой созад.

Ерон гуфтанд:

— Ин сухан аз маҳзи ихлос гуфтӣ, аммо гӯшти ту гулӯгир аст ва захири ҳалоҳил дорад.

Гург акиб нишаст. Шутур гарданаширо дароз кард ва сухан оғоз намуд:

Аё шаҳе, ки кушодаст чархи фирӯзӣ
Бар остони ту дарҳон фатҳу пирӯзӣ.

Ман бардоштаи ин ҳазрат ва тарбиятёфтаи ин давлатам. Агар лоиқи матбахи малик ё шоистаи дастурхони ӯ бошам, ба ҷон қабул дорам.

Барнахезам зи сари рӯи ту то ҷон дорам,
В-ар расад кор ба ҷон, аз сари ҷон бархезам.

Дигарон бо як овоз гуфтанд:

— Ин сухан аз рӯи шафқат аст. Дарвоқеъ гӯшти ту хушгӯвор ва бо мизочи малик созгор аст. Раҳмат бар ҳиммати ту бод, ки барои валинеъматӣ худ аз ҷонат даст кашидӣ ва бо ҳамин, номи некӯ ёдгор гузоштӣ.

Ҳаст чавонмарду дирам сад ҳазор
Кор ҷу бо ҷон ғитад, он ҷост кор.

Пас ҳама ба як бор касди Шутур карданд ва он мискинӣ дам назад, то устухонҳои ӯро пора-пора сохтанд.

• • •

Ин масал барои он овардам, то бидонӣ, ки арбоби гараз агар бо якдигар муттафиқ бошанд, бенамӯша нахоҳад буд.

¹ Хайчо — ҷанг.

Димна гуфт:

— Дар дафъи ин бало чӣ андеша дорӣ?

Шанзаба ҷавоб дод:

— Андешаи ман ҳоло аз роҳи дуруст берун аст, аммо тадбири дурустиро танҳо дар ҷангу ҷанҷол ва ҷарбу китол¹ мебинам. Зеро ҳар кӣ барои ҳифзи молу ҳимояти нафс кушта шавад, шаҳид аст. Дигар он ки агар аҷали ман бар дастӣ Шер муқаррар шуда бошад, бигузор ба номусе кушта шавам ва ба ҳамияту ғайрат ҳалок гардам.

Ба номи нақӯ гар бимирам, рағост,
Маро ном бояд, ки тан марғост.

Димна гуфт:

— Марди хирадманд дар вақти ҷанг набояд пешдастӣ кунад, зеро дар ин хатари зиёде ҳаст. Дигар он ки душмани заифро хурду хор пиндоштан хатост, балки аз қуввати зӯри ӯ андеша бояд кард. Ту худат зӯри Шерро медонӣ, пас аз душмани ӯ бохабар бош ва аз ғоилан ҳарби ӯ ғофил мабош. Ҳар кӣ душманро хор дорад ва аз оқибати муҳориба наандешад, пушаймон гардад, чунончи Вакили даръе Тайтуйро ҳақир шуморида пушаймон гашта буд.

Шанзаба пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

хикоят

Димна гуфт:

— Овардаанд, ки дар соҳили даръеи Хинд наҷъе аз мургон ҳастанд, ки онҳоро Тайтуй меғӯянд. Ҷуфто аз ин мургон дар канори даръе нишеман доштанд ва бар лаби об маскан гирифта буданд. Вақте ки фурсати тухм мондан расид, мода гуфт:

— Барои тухм мондан ҷое пайдо кардан лозим аст, ки бо хотири ҷамъ гузаронидан мумкин бошад.

Нар гуфт:

— Ин ҷо ҷои тару мавзеи дилкаш аст ва аз ин маҳал ҷои дигар рафтани муҳол аст, тухмро дар ҳамин ҷо мондан лозим аст.

Мода гуфт:

— Дар ин ҷо таъминул бояд кард, зеро агар даръе

¹ Китол — ҷанг, афту дарафт.

мавче бароварда ва бачагони моро барад ва ранчу меҳнати моро зоеъ гардонад, пас чӣ тадбир кардан мумкин аст?

Нар гуфт:

— Гумон набарам, ки Вакили даръё чунин далерӣ карда тавонад. Агар фаразан чунин беҳурматӣ кунад ва бигузорад, ки бачагони мо ғарқ шаванд, аз вай интиқом гирифтани мумкин аст.

Чарх барҳам занам, ар ғайри муродам гардад,
Ман на онам, ки забунӣ кашам аз чархи фалак.

Мода гуфт:

— Аз ҳадди худ гузаштан лозим нест ва аз таври худ зиёда лоф задан ба аҳли хирад номувофиқ аст. Ту ба чӣ қувват Вакили даръёро бо интиқоми худ таҳдид мекунӣ? Аз ин андеша даргузар ва аз барои тухм мондан ҷои эминие ихтиёр кун. Аз насихати ман сар напеч, ки ҳар кас сухани носеҳон нашунавад ва аз рӯи насихати ёрони мушфиқ кор накунад, ба сари ӯ ҳамон ояд, ки ба сари Сангпушт омада буд.

Тайтуи нар гуфт, ки чӣ гуна будааст он?

ХИКОЯТ

Мода гуфт:

— Овардаанд, ки дар обгире, ки обаш аз сафои замин чун оннаи софе акспазир буд, ду Мурғобӣ ва як Сангпушт соқини буданд ва байни онҳо дӯстиву садоқат устувор буд.

Хуш аст умр, ки бар рӯи дӯстон гузарад,
Хушо даме ки ба ёрони меҳрубон гузарад.

Ногоҳ дасти рӯзгори гаддор ба нохуни ходиса рухсоран холи онхоро хорошидан гирифт. Дар он об, ки моддан ҳаёт ва мадади маоши онҳо буд, нуксонҳои куллие падид омад. Мурғобиҳо чун ба кайфияти он сурагвукуф ёфтанд, дил аз ватан бардошта азимати ҷало намуданд.

Сафар беҳтар оиро, ки дар ҷои хеш,
Дилдаш аз ғаму ину он абтар¹ аст,
Ки ҳарчанд ранҷи сафар бад бувад,
Вале аз ҷиғон ватан беҳтар аст.

¹ Абтар — афсурда, хароб.

Димна гуфт:

— Дар дафъи ин бало чӣ андеша дорӣ?

Шанзаба ҷавоб дод:

— Андешаи ман ҳоло аз роҳи дуруст берун аст, аммо тадбири дурустиро танҳо дар ҷангу ҷанҷол ва ҳарбу қитол¹ мебинам. Зеро ҳар кӣ барои ҳифзи молу ҳимояти нафс кушта шавад, шаҳид аст. Дигар он ки агар аҷали ман бар дастӣ Шер муқаррар шуда бошад, бигузор ба номусе кушта шавам ва ба ҳамияту ғайрат ҳалок гардам.

Ба номи нақӯ гар бимирам, рағост,
Маро ном бояд, ки тан марғрост.

Димна гуфт:

— Марди хирадманд дар вақти ҷанг набояд пешдастӣ кунад, зеро дар ин хатари зиёде ҳаст. Дигар он ки душмани заифро хурду хор пиндоштан хатост, балки аз қуввату зӯри ӯ андеша бояд кард. Ту худат зӯри Шерро медонӣ, пас аз душмани ӯ бохабар бош ва аз ғоилаи ҳарби ӯ ғофил мабош. Ҳар кӣ душманро хор дорад ва аз оқибати муҳориба наандешад, пушаймон гардад, чунончи Вакили даръё Тайтуйро ҳақир шуморида пушаймон гашта буд.

Шанзаба пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ҲИКОЯТ

Димна гуфт:

— Овардаанд, ки дар соҳили даръёи Хинд навъе аз мурғон ҳастанд, ки онҳоро Тайтуй мегӯянд. Ҷуфте аз ин мурғон дар канори даръё нишеман доштанд ва бар лаби об маскан гирифта буданд. Вакте ки фурсати тухм мондан расид, мода гуфт:

— Барои тухм мондан ҷое пайдо кардан лозим аст, ки бо хотири ҷамъ гузаронидан мумкин бошад.

Нар гуфт:

— Ин ҷо ҷои тару мавзеи дилкаш аст ва аз ин маҳал ҷои дигар рафтани муҳол аст, тухмро дар ҳамин ҷо мондан лозим аст.

Мода гуфт:

— Дар ин ҷо тааммул бояд кард, зеро агар даръё

¹ Қитол — ҷанг, афту дарафт.

мавче бароварда ва бачагони моро барад ва ранчу меҳнати моро зоеъ гардонад, пас чӣ тадбир кардан мумкин аст?

Нар гуфт:

— Гумон набарам, ки Вакили даръё чунин далерӣ карда тавонад. Агар фаразан чунин беҳурматӣ кунад ва бигузорад, ки бачагони мо фарқ шаванд, аз вай интиқом гирифтан мумкин аст.

Чарх барҳам занам, ар ғайри муродам гардад,
Ман на онам, ки забунӣ кашам аз чархи фалак.

Мода гуфт:

— Аз ҳадди худ гузаштан лозим нест ва аз таври худ зиёда лоф задан ба аҳли хирад номувофиқ аст. Ту ба чӣ қувват Вакили даръёро бо интиқоми худ таҳдид мекунӣ? Аз ин андеша даргузар ва аз барои тухм мондан ҷои эминие ихтиёр кун. Аз насихати ман сар напеч, ки ҳар кас сухани носеҳон нашунавад ва аз рӯи насихати ёрони мушфиқ кор накунад, ба сари ӯ ҳамон ояд, ки ба сари Сангпушт омада буд.

Тайтуи нар гуфт, ки чӣ гуна будааст он?

хикоят

Мода гуфт:

— Овардаанд, ки дар обгире, ки обаш аз сафои замин чун оинаи софе акспазир буд, ду Мурғобӣ ва як Сангпушт сокин буданд ва байни онҳо дӯстиву садоқат устувор буд.

Хуш аст умр, ки бар рӯи дӯстон гузарад,
Хушо даме ки ба ёрони меҳрубон гузарад.

Ногоҳ дасти рӯзгори гаддор ба нохуни ходиса рухсоран ҳоли онҳоро хорошидан гирифт. Дар он об, ки моддаи ҳаёт ва мадади маоши онҳо буд, нуксони куллие падид омад. Мурғобихо чун ба кайфияти он сураг вукуф ёфтанд, дил аз ватан бардошта азимати ҷало намуданд.

Сафар беҳтар онро, ки дар ҷои хеш,
Дилаш аз ғаму ину он абтар¹ аст,
Ки харчанд ранчи сафар бад бувад,
Вале аз ҷафои ватан беҳтар аст.

¹ Абтар — афсурда, хароб.

Пас бо дили пурғам ва дидаи пурнам наздики Санг-пушт омада сухани видоъ дар миён ниҳода гуфтанд:

Моро зи ту чашми бади айём чудо кард,
Чашми бади айём чӣ гӯям, ки чиҳо кард!

Сангпушт аз сӯзи фироқ бинолид ва ба дарде тамом фаръёд бикашид, ки «ин чӣ сухан аст ва ман бе шумо чӣ гуна зиндагӣ мекунам».

Эй бе ту харом зиндагонӣ,
Худ бе ту кадом зиндагонӣ,
Ҳар зиндагӣ ки ба ту бошад,
Маргест ба ном зиндагонӣ!

Маро, ки тоқати видоъ ба бори фироқ чӣ гуна таҳаммул тавонам кард.

Ҳанӯз сарви равонам зи чашм ношуда дур,
Дил аз тасаввури дурӣ чу бед ларзон аст.

Мурғобиён ҷавоб доданд, ки «моро низ ҷигар аз хор-хори ҷудой реш аст ва синаи мо аз сӯзи оташи ҳичрон сӯзи беш аз беш дорад. Аммо наздик аст, ки меҳнати беобӣ хоки вучуди моро ба боди адам бардиҳад, лоилоҷ ба зарурат тарки ёру диёр гирифта ранчу ғурбат ихтиёр мекунем».

Сангпушт гуфт:

— Эй ёрон медонед, ки зарари нуқсони об дар ҳаққи ман бештар аст ва маишати ман бе об мумкин нест. Ба ҳурмати ҳаққи сӯҳбати қадим маро бо худ бибаред ва дар меҳнатободи фироқ танҳо магузоред.

Ту қони маниву азми рафтаи дорӣ,
Чун қон биравад ин тани бечон чӣ кунад?

Мурғобиҳо гуфтанд:

— Эй дӯсти ягона ва ҳамдами фарзона, ранчу ҳичрони ту барои мо аз ҷалои ватан зиёдтар аст. Мо ҳар ҷо ки равем, агарчи дар рафоҳияти тамом бошем ва дар ишрати комил рӯзгор гузаронем, бе дидори ту ҷашман айши мо тира ва дидаи бахти мо хира хоҳад буд. Лекин мо ба рӯи замин масофаи дуру дарозро тай карда наметавонем ва паридани ту низ дар фазои ҳаво ба иттифоқи мо номумкин аст. Дар ин тақдир мо чӣ гуна ҳамроҳӣ карда метавонем?

Сангпушт гуфт:

— Чораи ин корро ёфтан мумкин аст. Аммо ман бо чоне аз хаёли ҳичрон хаста ва диле аз бори фироқши-каста чӣ тадбир карда метавонам?

Мурғобиҳо гуфтанд:

— Эй ёри азиз, мо дар ин муддат гоҳо аз ту сабук-аклине мушоҳида мекардем, шояд ки он чи гӯем, аз рӯи он кор накуни ва аҳде ки бандӣ, ба он субот нана-мой.

Сангпушт гуфт:

— Ин чӣ гуна тавонад буд, ки шумо барои салоҳи холи ман сухане гӯеду ман ба он ҳилоф кунам?!

Аҳд бастам, ки сар аз аҳд напечам ҳаргиз
Шарт кардам, ки зи шартӣ ту таҷовуз накунам.

Мурғобиён гуфтанд:

— Шарт он аст, ки чун туро бардошта ба ҳаво па-рем, мутлақо сухане нагӯӣ, чунки ҳар кас, ки моро дид, сухане хоҳад гуфт. Бояд, ки ба ҳеҷ сухане ё ҳа-ракате забон накушӣ.

Сангпушт гуфт:

— Фармонбардорам ва, албатта, мӯҳри хомӯшӣ бар лаб ниҳода ҳеҷ сухане нахоҳам гуфт.

Ба пире расидам дар аксон Юнон,
Бад-ӯ гуфтам: «Эй он ки бо ақлу ҳушӣ,
Зи мардум чӣ беҳтар ба ҳар ҳол?» Гуфто:
«Агар рост пурсӣ — хамӯшӣ, хамӯшӣ!».

Мурғобиҳо чӯбе биоварданд ва Сангпушт миёни он маҳкам ба дандон гирифт ва Мурғобиҳо ҳар ду ҷони-би чӯб бардошта ўро мебурданд. Чун ба авҷи ҳаво ра-сиданд, гузари онҳо бар болои деҳе афтод. Мардуми деҳ хабардор шуда, аз холи онҳо хайрон шуданд ва ба тамошо берун омада, аз чапу рост фаръёд баровар-данд, ки «бингаред Мурғобиҳо Сангпуштро чӣ гуна ме-баранд?» Чун он сурат дар он айём ба мушоҳидаи он қавм нарасида буд, ҳар замон ғиреву ғавғои онҳо зиё-да мешуд.

Сангпушт соате хомӯш буд, охир деги ғайраташ дар чӯш омад ва токаташ тоқ шуда гуфт:

То кӯр шавад, ҳар он ки натвонад дид!

Лаб кушодан ҳамон будӯ аз боло барафтодан ҳамон.

Мурғобиҳо овоз доданд:

— Бар дӯстон насиҳат фармудан бошад ва бар некбахтон панд шунудан.

Некхоҳон диҳанд панд, вале
Некбахтон шаванд пандпазир,
Панди ман, гарчи некхоҳи туам,
Дар ту, бадбахт, кай кунад таъсир?

* * *

Фоидаи ин масал он аст, ки ҳар кӣ насиҳати дӯстон гӯш накунад, дар ҳалоки худ саъй намуда бошад.

Он кас ки суҳанҳои азизон накунад гӯш,
Бисёр бихояд сари ангушти надомат.

Тайтуи нар гуфт:

— Масали туро шунидам ва аз мазмуни он хабардор шудам. Аммо натарс, чунки мардуми баддил ва тарсанда ҳаргиз ба мурод нарасид. Суҳан ҳамон аст, ки Вакили даръё ҷониби моро риоят хоҳад кард.

Мода тухм ниҳод ва чун бачагон пирохани сафеди тухм чок зада, сар аз гиребони ҳаёт бароварданд, даръё дар мавҷ омада, онҳоро дар зерӣ домани ҳалок гирифт. Мода баъд аз мушоҳидаи он воқеа дар изтироб омада гуфт:

— Эй хоксор, ман дониستم, ки бо об бозӣ кардан мумкин нест, ҳоло бачагонро барбод додем ва офат дар ҷони ман задӣ. Акнун тадбире андеш, ки ба он марҳаме бар ҷони реши ман ниҳодан мумкин бошад.

Нар гуфт:

— Суҳан аз рӯи ҳурмат гӯй. Ман аз рӯи аҳди худ аз Вакили даръё интиқом хоҳам гирифт.

У зуд наздики мурғони дигар рафт ва аз ҳар чинс ҳар кадом, ки пешво буданд, ҳамаро якҷо ҷамъ карда, ҳоли худ ба онҳо шарҳ дод ва илтимоси ёрӣ намуда, ба забони ниёз ин тараннум оғоз ниҳод:

Ахволи дардманди дил бениҳоят аст,
Ҳангоми дастигириву вақти иноят аст.

Агар азизон дар ин воқеа ҳампушту якдил набошанд ва ба иттифок аз Вакили даръё доди ман настигонанд, чуръати ӯ биафзояд ва минбаъд қасди бачагони дигар мурғон кунад. Чун ин қоида такрор ёбад, ин расм барқарор хоҳад шуд ва дил аз фарзандон бояд бибардошт ва ватану маскани худро видоъ бояд гуфт:

Ё ба сад хорӣ бибояд сохт бо хори ғамаш,
Ё қадам дар меҳнатободи адам бояд ниҳод.

Мурғон аз ин воқеа хастаҳолу шикастабол шуда, пар дар пар тофтанд ва ба мулозимати боргоҳи Симурғ шитофта, сурати ҳодиса ба арз расониданд ва гуфтанд:

— Агар ғами раияти худ хурӣ, султони онҳо шуда метавонӣ ва агар парвои зории мазлумон наkunӣ, аз салтанати ту даст кашида подшоҳии мурғонро ба мурғи дигаре ҳавола хоҳанд кард.

Симурғ онҳоро тасаллӣ дода, бо ҳашаму лашкари худ мутаваҷҷеҳи дафъи он бало шуд. Мурғон бо ёрии ҳамдигар кавидил гашта рӯй ба соҳили даръёи Ҳинд оварданд. Чун Симурғ бо сипоҳи беҳадду ҳисоб ба даръё наздик омад, насими сабо, ки силсилаҷунбони мавҷ аст, он хабар ба Вакили даръё расонид. Вакили даръё чун дар ҳавсалаи худ бо Симурғ қуввати муқобилат карданро наид, ба зарурат ба узрхоҳӣ омада бачагони Тайтуйро боздод.

* * *

Ғараз аз эроди ин афсона он аст, ки ҳеҷ душманро, агарчи бағоят ҳакир бошад, хор набояд дошт. Зеро аз сӯзани хурд чунон коре меояд, ки найзан дароз аз оч оқиз бимонад.

Шанзаба гуфт:

— Ман аввал ҷанг нахоҳам кард, то ки ба бадномӣ шўхрат наёбам. Аммо чун Шер қасди ман кунад, муҳофизати нафс ва нигоҳдошти тани худ лозим хоҳам донист.

Димна гуфт:

— Чун наздики Шер равӣ ва бинӣ, ки худаширо бардошта, дум бар замин занад ва шўълаи ҳашмаш чун оташи ҷашмаш афрўхта ба назар ояд, бидон, ки қасди ту дорад.

Шанзаба гуфт:

— Агар аз ин маънӣ чизе мушоҳида кунам, пардаи шубҳа аз байн бардошта хоҳад шуд.

Димна шодмону тозадил рӯй пеши Калила овард.

Беҳираде ки шодияш аз ғами дигарон бувад,
Сидку вафо маҷӯ аз ӯ, к-аз ҳама баркарон бувад.

Калила гуфт:

— Кор ба кучо расид?

Димна ҷавоб дод:

Аз бахт шукр дораму аз рӯзгор ҳам.

Худоро шукр, ки чунин кори душвор ба хубиву осонӣ сохта шуд.

Пас ҳар ду сӯи Шер рафтанд ва Гов ҳам аз паси онҳо расид. Чашми Шер ба Гов афтод ва дамдамаи Димна ба кор омад. Шер ғурридан оғоз карда дум бар замин мезад ва дандон аз ғояти ғазаб барҳам ме-суд. Шанзаба яқин кард, ки Шер касди ӯ дорад ва бо худ гуфт: «Ба подшоҳон хидмат кардан монанди он аст, ки хамхонаи мору хамсои шер бошӣ. Агарчи мор хуфта ва шер нухуфта бошад, окибат он яке сар барорад ва ин дигаре даҳан бикшояд.

Мақун мулозимати подшаҳ, к-аз он тарсам,
Ки ҳамчу сӯхбати сангу сабӯ шавад ногоҳ».

Ин меандешид ва фикри чангро месохт, аз ҳар ду тараф аломате, ки Димнаи беҳаё нишон дода буд, падидор гашт, чанг оғоз ниҳода хурӯшу фаръёд дар арсаи замин ва фазои осмон баланд гашт. Калила он сурат дида рӯй ба Димна оварда гуфт:

Сад ҳилаву найранг баромехтай,
В-он гаҳ зи миёни кор бигрехтай,
Борони дусадсола фурӯ наншонад,
Ин гарди балоро, ки ту ангехтай!

Эй нодон, окибати бади кори худ мебинӣ?

Димна гуфт:

— Окибати бад кадом аст?

Калила гуфт:

— Дар ин коре, ки ту кардӣ, ҳафт зарар зохир аст. Яке он ки бе зарурат валинеъмати худро дар машақ-

кат андохтӣ ва ранчи кавӣ ба нафси Шер расонидӣ. Дуюм, маҳдуми худро водор намудӣ, ки аҳди худ бишканад ва ба бевафой номзад гардад ва ин бадномӣ ба ӯ раво доштӣ. Сёюм, бесабабе дар хуни Говсаъӣ кардӣ ва ӯро дар вартаи ҳалок афкандӣ. Чахорум, хуни он бегуноҳ, ки ба саъйи ту кушта хоҳад шуд, дар гардани худ гирифтӣ. Панҷум, чамоатеро дар ҳаққи подшоҳ бадгумон сохтӣ ва мумкин аст, ки аз хавф ӯ тарки ватан карда, ба манзили дигар рӯчӯъ намояд. Шашум, сипаҳсолори лашкари даррандагонро талаф гардонидӣ ва баъд аз ин ҷамъияти онҳон мунтазам хоҳад шуд. Хафтум, ачзу заъфи худ зоҳир кардӣ ва он даъворо, ки «ман ин кор ба нармию илтифот анҷом медиҳам», ба поён нарасонидӣ. Аблахтарин мардум он аст, ки фитнаи хуфтаро бедор кунад ва коре, ки ба сулҳу мулоимат анҷом пазирад, бо ҷангу низоъ пеш барад.

Димна гуфт:

— Эй бародар, аз аввали умр то ин дам гумон набурдам, ки аз ман кавле ки набояд ва феъле ки нашояд, дар вучуд омада бошад. Агар айбе аз ман мушоҳида кардаӣ, нишон бояд дод.

Калила гуфт:

— Ту айби бисъёр дорӣ. Аввал он ки худро бе айб мепиндорӣ. Дигар он ки гуфтори ту бар кирдори ту ғолиб аст. Ман ҳамеша сухани туро аз хунар беҳтар ёфтаам. Ҳоло Шер ба гапи ту фирефта шуда, ба чунин кори пурхатар даст зад, агар офате ба вай расад, ҳарчу марч дар ин вилоят падид омада, шӯриши изтиробӣ халқ аз ҳад баргузарад ва тамоми нуфусу амвол ба хатари талафу тороч дармонад ва гуноҳи ин ҳама мусибатҳо дар гардани ту бошад.

Ҳар кӣ бадкор ё бадандеш аст,
Рӯи некӣ дигар кучо бинад?
Ҳар кӣ шохӣ мазаррате корад,
Меваи манфиат кучо чинад?

Димна гуфт:

— Ман ҳамеша барои малик вазири носеҳ будам ва дар бўстони аҳволи ӯ ҷуз ниҳоли насихат нақоштаам.

Калила гуфт:

— Ниҳоле, ки самарааш ин амал бошад, ки мушо-

хида меравад, беҳтар аст аз беҳ барканда бошад ва насихате, ки натиҷаи чунин диҳад, ки ба назар меояд, авлотар аст, ки ногуфтаву ношунанда монад. Сухани ту чӣ фондае дорад, ки бо кардаат баробар нест. Илми беамал чун муми беасал ҳеҷ лаззате надорад, гуфтори бекирдор чун дарахти бебаргу бор танҳо барои сӯхтан кор ояд.

Илм к-аз аъмол¹ нишонеш нест,
Колбаде² бошаду чонеш нест.
Илм дарахту амал ўро самар,
Хос зи баҳри самар омад шаҷар,
Шоҳ, ки бе мева бувад, нохуш аст,
Матбаҳиёро³ мадади оташ аст.

Димна гуфт:

— Ман аз ин кор чуз шарафи хидмати малик дигар, чизе мақсад надоштам.

Калила гуфт:

— Хидматгорони кофӣ ва чокарони коргузор зебузинати боргоҳи подшоҳонанд. Аммо ту меҳоҳӣ, ки дигарон аз мулозимати Шер бартараф бошанд ва ту ягона наздик ва машваратчиӣ ў бошӣ. Ин маънӣ аз ғояти нодонӣ ва ғарби беҳирадист. Чунки подшоҳ ҳарчанд ходиму мулозими бисёр дошта бошад, ҳамон қадар беҳтар аст. Ман ин суҳанҳо аз рӯи шафқат меӯям. Лекин чун офтоб равшан аст, ки шаби тираи бадбахтии ту ба машъалаи насихатҳои ман равшан нахоҳад гашт.

Ба оби замзаму кавсар сафед натвон кард,
Гилеми бахти касеро, ки бофтанд сиёҳ.

Ва масали ман бо ту чунон аст, ки Мурғе ба Мурғе мегуфт, ки «ранҷи беҳуда мабар ва сухани худ бо онҳое ки дар паи шундан нестанд, зоеъ мақун». Аммо ў нашонид ва оқибат сазои он ба ў расид.

Димна пурсид:— Чӣ будааст он?

ҲИКОЯТ

Калила гуфт:

— Овардаанд, ки ҷамоате бўзинагон дар кӯҳе маъво доштанд ва ба меваю гиёҳҳои он рӯзгор мегузаронид.

¹ Аъмол — ҷамъи амал, кор.

² Колбад — қолиб; маҷозан ба маънии тан.

³ Матбаҳӣ — ошпаз.

данд. Иттифоко дар шабе сиёҳтар аз дили гунаҳгори ва тиратар аз даруни табохрӯзгори лашкари сармо ба онҳо тохтан овард ва аз сахтии сармо асари хун дар дили онҳо фусурдан¹ оғоз кард. Бечорагон аз сармо ранҷуршуда паноҳе меҷустанд ва ба талаби он ба ҳар гӯшае медавиданд. Ногоҳ бар тарафи роҳ ёраи² дурахшоне афканда диданд ва ба гумони он ки оташ аст, ҳезум чамъ оварданд, гирдогирди он чида даме дар ӯ медамиданд. Дар баробари онҳо Мурғе бар дарахте овоз медод, ки «он оташ нест», аммо онҳо илтифот на-намуданд ва аз он кори бефоида бознаистоданд. Иттифоко дар ин асно Мурғе дигар он ҷо расид ва он Мурғро гуфт:

— Ранҷ мабар, ки ба гуфтори ту аз ин кор бозна-мемонанд ва ту беҳуда ранҷур мешавӣ. Дар тарбияти чунин касон саъй намудан ҳамчунон бошад, ки шамшерро бар санг озмудан.

Хар кӣ дар асл бадниҳод афтод,
Ҳеҷ некӣ аз ӯ мадор умед.
З-он ки ҳаргиз ба ҷаҳд натвон сохт,
Аз қулоғи сиёҳ бози сафед.

Мурғ чун дид, ки сухани ӯ намешунаванд, аз ғояти шафқат аз дарахт фуруд омад, то насихати худро дурусттар ба гӯши онҳо расонад ва онҳоро дар он ранҷи беҳуда, ки мекашанд, танбеҳ кунад. Бӯзинагон гирдогирди Мурғ даромада сараш аз тан чудо карданд.

* * *

Кори ман бо ту ҳамин қиёс дорад ва ман вақти худро беҳуда зоеъ мекунам ва сухани бефоида мегӯям, бо он ки туро нафъе нахоҳад буд ва ба ман бими зарар низ ҳаст.

Гар мустамеъ қабули насихат намекунад,
Беҳуда бор бар дили нозук ҷаро ниҳӣ,
Гуфто ки бар буроки саодат савор шав,
То даррасӣ ба манзили аз ранҷ ворахӣ,
Нашниду ҳамчунон ба раҳи ҳеш меравад,
Бигзор, то пиёда бимонад зи аблаҳӣ.

Димна гуфт:

¹ Фусурдан — ях кардан, хунук хӯрдан.

² Ёра — дастбанди занон.

— Эй бародар, бузургони хирадманд дар насихат шартӣ амонат ба ҷо овардаанд ва аз дурӯғу тамаллук ҳазар намудаанд. Аҳли фазл бояд насихат гӯяд, хоҳ касе онро гӯш кунад, хоҳ не.

Мадор панди худ аз ҳеч кас дарегу бигӯ.
Агарчи аз тарафи мустамеъ бувад тақсир.
Саҳоб қатраи борон зи кӯҳ во нагирифт,
Агарчи дар дили хоро намекунад таъсир.

Калила гуфт:

— Ман дари насихатро бар ту намебандам, аммо метарсам, ки ту бинои кори худ бар ҳила ниҳодаӣ ва худбинию худкомӣ пеша гирифтаӣ. Вакте ки пушаймон шавӣ, пушаймонӣ суд надорад ва ҳарчанд пушти даст хой ва рӯи сина харошӣ фоида надихад. Коре, ки асоси он бар макру фиреб бошад, оқибати он ба шумӣ анҷомад. Чунончи ба Шарики зирак рӯй дода буд ва гуноҳи ҳилаи ӯ ҳалқаи доми бало шуда ба ҳалқаш даровард ва шарикӣ ғофил ба баракати ростию соддадилӣ ба мурод расид.

Димна гуфт:— Чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Калила гуфт:

— Овардаанд, ки ду шарик буданд, яке оқил, дигаре ғофил. Яке аз ғояти зиракӣ ва нақшбозӣ ҳазор найранг бар об мезад ва ӯро Тезҳуш мегуфтанд. Дигаре аз фарти аблаҳӣ ва нодонӣ суду зиён аз ҳам фарқ намекард ва ӯро Хуррамдил мегуфтанд. Онҳо хоҳиши бузургонӣ намуда, ба иттифоқи якдигар рӯй ба сафар оварда, манзилҳо тай мекарданд. Иттифоко дар роҳ ҳалтаи зар ёфтанд ва онро ғанимат шумурда аз роҳ бозистоданд. Шарики доно гуфт:

— Эй бародар, дар ҷаҳон суд нокарда бисъёр аст, ҳоло ба ин ҳалтаи зар қаноат кардан ва дар гӯшаи қашонаи худ ба фароғат ба сар бурдан беҳтар менамояд.

Пас баргаштанд ва наздики шаҳр расида ба манзиле фуруд омаданд. Шарики ғофил гуфт:

— Эй бародар, биё ин зарро қисмат кунем ва аз дағдаға ҳалос ёфта ҳар як ҳиссаи худро ба ҳар чӣ хоҳем, ҳарч намоем.

Шарики оқил ҷавоб дод:

— Холо қисмат кардан дуруст нест, беҳтар он аст, ки он микдор, ки барои харч лозим аст, бардорем ва боқӣ ба эҳтиёти тамои дар ҷое пинҳон кунем ва харчанд рӯз омада, ба қадри эҳтиёҷ аз он бардошта, боқимондаро ба ҳамон дастур нигоҳ дорем, то аз офат дуртар ва ба саломат наздиктар бошад.

Шарики нодон ба ин афсун фирефта шуда, бар ин вачҳ, ки мазкур шуд, нақд бардошта, боқӣ дар зери дарахте ба иттифок дафн карданд ва рӯй ба шаҳр оварда, ҳар як ба мақоми худ қарор гирифтанд.

Рӯзи дигар, ки чархи шӯъбадабоз,
Кард сандуки хиларо сар боз,

он шарик, ки даъвии зиракӣ мекард, ба пой дарахт рафт ва зарҳоро аз зери замин берун бурд. Шарики ғофил, аз он ҳол беҳабар, нақде ки дошт, ба харчи он машғул шуд, то чизе боқӣ намонд. Пас пеши оқил омада гуфт:

— Биё, то аз он дафина чизе бардорам, ки ман бағоят мӯҳтоҷ шудаам.

Он марди зирак худро ба нодонӣ зада гуфт: «Хуб шудаст». Пас ҳар ду ба иттифок ба пой дарахт омаданд ва чандончи бештар чустанд, камтар ёфтанд. Тезхуш даст бар гиребони Хуррамдил зад, ки «ин зарро ту бурдай ва каси дигар хабар надошт». Бечора чандончи савганд хӯрд, ба ҷое нарасид. Алкисса, кори онҳо аз ҷангу ҷидол ба муҳокима анҷомид. Шарики зирак он ғофилро ба хонаи қозӣ оварда даъво кард ва мазмуни қиссаро ба қозӣ гуфт. Баъд аз он ки Хуррамдил мункир шуд, қозӣ аз Тезхуш гувоҳ талабид. Тезхуш гуфт:

— Ман ғайр аз он дарахт, ки зар дар зери он пинҳон аст, дигар гувоҳе надорам. Умедворам, ки худон таоло ба қудрати комилаи худ он дарахтро ба суҳан оварад, то ки бар дуздни ин хонини беинсоф шохид гардад.

Қозӣ аз ин суҳан дар ҳайрат шуд. Баъд аз колу қили бисъёр ва гуфтугӯи фаровон бар он қарор доданд, ки рӯзи дигар қозӣ ба пой дарахт ҳозир шуда аз дарахт гувоҳӣ талабад. Чун гувоҳии ӯ мувофиқи муддао бошад, аз рӯи ҳамон ҳукм кунанд.

Шарики зирак ба хона рафт ва тамоми қиссаро ба падар боз гуфта парда аз рӯи қор бардошт ва гуфт:

— Эй падар, ман ба эътимоди ту ҳаёли гувоҳии дарахт бастаам. Акнун тамоми қор ба шафқати ту вобас-

тааст. Агар мувофиқат намоӣ, он зар бибарем ва чандон дигар бистонем, боқимондаи умрро ба рафоҳияту фароғат гузаронем.

Падар гуфт:

— Он чӣ дар ин кор ба ман вобастааст, чӣ хоҳад буд?

Писар гуфт:

— Миёни он дарахт кушода аст, ба дараҷае, ки агар ду тан дар он пинҳон шаванд, онҳоро дидан мумкин нест. Имшаб ба он ҷо бирав ва дар миёни дарахт пинҳон шав, то фардо ки қозӣ биёяд ва гувоҳӣ талабад, ту шаҳодат ба адо бирасон.

Падар гуфт:

— Эӣ писар, аз сари макру ҳила бигзар. Зеро бисъёр ҳилаҳо ба сари соҳибаш бало гаштааст. Ман метарсам, ки мабодо макри ту, чун макри Ғук бошад.

Писар гуфт, ки чӣ гуна будааст он?

ҲИКОЯТ

Падар гуфт:

— Овардаанд, ки Ғуке дар паҳлуи Море ватан сохта ва дар паҳлуи он золими хунхор хона гирифта буд. Ҳар гоҳ Ғук бача меовард ва Мор онро меҳӯрд ва дили ӯро ба доғи фироқи фарзандон мубтало мекард. Ин Ғук бо Харчанге дӯстӣ дошт. Рӯзе ба наздики вай рафт ва гуфт:

— Эӣ ёри мувофиқ, барои ман тадбире лоиқ биандеш, ки душмани пурзӯре дорам, на бо ӯ як ҷо зиндагӣ карда метавонам ва на аз он ҷой ҷои дигар рафтан муяссар аст. Зеро мавзее, ки маскан сохтаам, бағоят ҷои хуш ва маъвои дилкаш аст. Марғзорест, ки саводи минорангаш чун равзаи мину фараҳафзой ва насими дилкушояш чун турраи хубон атрсой.

Сад хазорон гуле шукуфта дар ӯ,
Сабза бедору об хуфта дар ӯ.
Ҳар гуле гуна-гуна аз ранге
Бӯи ҳар гул расида фарсанге.
Сад варақ боз карда дафтари гул,
Лола бар каф гирифта соғари мул.
Аз шамими шамоли анбарбез,
Гашт атрофи он абиромез.

Ҳеч кас ба ихтиёр чунин манзилро тарк намекунад
ва аз чунин ҷои фирдавсмонанд дил намебардорад.

Ҷои ман кӯи муғон асту ҷӣ зебо ҷоест,
Ҳеч оқил ба ҷаҳон тарки чунин ҷо накунад!

Ҳарчанг гуфт:

— Ғам махӯр, ки душмани тавоноро ба каманди
ҳила бастан ва ҳасми ғолибро дар доми макр афган-
дан мумкин аст.

Агар донан ҳила пошад касе,
Ба дом оварад мурғи зирак басте.

Ғук гуфт:

— Ту дар ин боб аз китоби ҳилаҳо ҷӣ масъала ҳал
кардаӣ ва дар дафъи ин ҳасми бадандеш ҷӣ чора ба
даст овардаӣ?

Ҳарчанд гуфт:

— Дар фалон ҷо Росуе¹ ҳаст, чангҷӯй ва тезхӯй.
Чанд моҳӣ гирифта бикуш ва аз пеши сӯрохи вай то
манзили Мор биафган. Росу он моҳихоро ягон-ягон
хӯрда ба талаби дигаре меравад. Ниҳоят чун ба сӯро-
хи Мор расад, ўро низ ба кор хоҳад бурд ва туро аз
зарари ў боз хоҳад раҳонид.

Ғук ба ин тадбир, ки мувофиқи тақдир буд, Морро
ҳалок кард. Чун аз ин воқеа ду-се рӯз бигзашт, Росу
боз ба талаби хӯрдани моҳӣ ҳаракат карда ба ҳамон
сурате, ки одат карда буд, бори дигар ба ҷустани мо-
ҳӣ ба ҳамон роҳ, ки пеш аз он паймуда буд, равон
шуд. Чун моҳӣ наёфт, Ғукро бо ҷумлаи бачагонаш би-
хӯрд.

Ту аз чанголи гурғам даррабудӣ,
Ҷу дидам оқибат худ гурғ будӣ.

• • •

Ин масал ба он овардам, ки саранҷоми ҳила гириф-
торист ва оқибати макру фиреб пушаймонию хоксо-
рист.

Писар гуфт:

— Эй падар, сухан кӯтоҳ кун ва андешан дуру да-
роз бигзор, ки ин кор ба андак меҳнат манфиати бисъ-
ёр медеҳад.

¹ Росу — муши хурмо.

Пири бечораро хирси мол ва дӯстии фарзанд аз сарманзили диёнат ба бодияи чабру хиёнат кашид ва ба чунин кор камар баст. Дар он шаби тира дар миёни дарахт чой гирифт. Субҳдам қозӣ бо гурӯҳе аз одамони худ ба пой дарахт ҳозир шуд ва ҳалқе анбӯҳ ба наззора саф кашиданд. Қозӣ рӯй ба дарахт карда, баъд аз шарҳи даъвои даъвогар ва инкори ҷавобгар сурати ҳол аз дарахт пурсид. Овозе аз миёни дарахт баромад ки «зарро Хуррамдил бурдааст ва ба Тезҳуш, ки шарикӣ ўст, зулм кардааст». Қозӣ ҳайрон шуд, ба фаросат донист, ки дар миёни дарахт касе пинҳон аст ва ошкоро кардани ў лозим аст.

Сирри ҳар нафс, ки аз ҷашми хирад пинҳон аст,
Ќуз дар оннаи тадбир нагардад зоҳир.

Пас фармуд, то ҳезуми бисъёре оварда дар назди дарахт ниҳоданд ва оташ дар он заданд, то он нопухтаи хомкорро дуд аз хонумон бароварданд. Пири ҳарис соате сабр намуда, чун дид, ки қор ба қону қорд ба устухон расид, амон хост ва қозӣ ўро берун оварда, тасаллӣ дода, ҳақиқати ҳолро пурсид. Пири нимсӯхта сурати воқеа ба ростӣ гуфт. Қозӣ аз сурати воқеа воқиф гашта амонат ва кӯтоҳдастии Хуррамдил ва хиёнатро нобакории Тезҳушро ба ҳалолӣ гуфт. Дар ҳамин вақт пирмард бимурд ва писар баъд аз он ки адаби бисъёр дида буд, падари мурдаашро бар гардан ниҳода рӯй ба шаҳр овард. Хуррамдил аз рӯи сидку ростӣ зари худро гирифта ба саранҷоми қори худ машғул гашт.

* * *

Натиҷаи эроди ин масал он аст, ки оқибати макр нописандида аст.

Димна гуфт:

— Ту ақло макр ном ниҳодаӣ ва тадбирро ҳилаву ғадр лақаб додаӣ. Ман ин қорро ба ақли солим дурӯст кардаам.

Қалила гуфт:

— Ту дар заъфи тадбир ва оқизии ақл ба он дараҷа ҳастӣ, ки забон аз гуфтани он қосир аст. Фоидаи макру ҳилаи ту барои валинеъмат ин аст, ки мебинӣ. Охир ранҷу таъби он ба ҳуди ту чӣ гуна хоҳад буд?

Димна гуфт:

— Аз дурӯй чӣ зиён, ки гули раъно аз дуруи зина-
ти бӯстон аст ва аз дузабонӣ чӣ бок, ки калами дабир
бо ду забон молу мулкро посбон аст. Теғ, ки як рӯ до-
рад, хун хӯрдан кори ӯст, шона ки дурӯй бошад, фар-
қи нозанинон чоӣ қарори ӯ.

Хун меҳӯрад чу теғ дар ин давр ҳар кӣ ӯ,
Якрӯю якзабон бувад аз покгавҳарӣ.
В-он кас, ки ҳамчу шона дурӯясту дузабон,
Бар фарқи хеш чой диҳандаш зи сарварӣ.

Калила гуфт:

— Эӣ Димна, забоноварӣ бигзор, ки ту на он гули
дурӯй ки аз дидани ту дида равшан гардад, балки он
хори дилозорӣ, ки аз ӯ бар халқ фақат зарар мерасад.
Аз ҳар ду забони ту заҳр меборад.

Таръёку заҳр ҳаст маро бар сари забон,
Ин баҳри дӯстон бувад, он баҳри душманон.

Димна гуфт:

— Аз сарзаниши ман бигзар, ки шояд миёни Шер
ва Шанзаба ошті падид ояд.

Калила гуфт:

— Ин суҳан дигар аз ҷумлаи гапҳои ношуданист.
Минбаъд агар Гов аз сарпанчаи Шер халосӣ ёбад,
мумкин нест, ки боз ба дӯстӣ ва сӯҳбати ӯ рағбат на-
мояд. Агар фаразан ҳамин тавр шавад ҳам, ҳар яки
онҳо бар дигаре бадгумон ва андешаманд хоҳад буд.

Чун ришта гусист, метавон баст,
Лекин ба миён гирех бимонад.

Димна гуфт:

— Агар ман аз хизмати Шер баромада, ба гӯшае
нишинам ва аз сӯҳбати ту фоида бардошта, хилватни-
шин гардам, чӣ бошад?

Калила гуфт:

— Худо ниғаҳ дорад, ки ман дигар бо ту сӯҳбат
дошта бошам ё ба рафокати ту майл кунам. Ман ҳа-
меша аз ҳамсоягии ту тарсон будам, чунки уламо гуф-
танд: аз сӯҳбати чоҳилу фосик пархез бояд кард ва ба
хидмати оқилу порсо камар бояд баст. Эӣ Димна, чӣ
гуна аз ту вафою қарам умед кардан мумкин аст, ки

ту бар подшоҳе ки туро азизу киромӣ ва мӯҳтараму номӣ гардонид, чунин муомила раво доштӣ.

На аз ҳақ, на аз худ туро шарм буд!
На аз мардумат низ озарм¹ буд!

Ман аз чунин кас агар ҳазор фарсанг дурӣ гузи-
нам, хиради арҷманд маро маъзур хоҳад дошт. Ҳар кӣ
ёри ноақл гирад ва ба ёри нодон паноҳ барад, ба ӯ он
расад, ки ба он боғбон расид.

Димна пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

хикоят

Қалила гуфт:

— Овардаанд, ки боғбоне буд муддатҳо ба анвои
виноат машғул буда ва умри азиз дар имороти боғу
бӯстон сарф намуда; боғи зебо ва пурмевае дошт. Ҷу
ба ҳар дарахте пайванд буд, ки марги падар ва ғами
фарзанд надошт ва рӯзгор ба танҳой дар он боғ ме-
гузаронид. Хулоса аз ваҳшати танҳой ба танг омада
бағоят малул шуд.

Ҷулу бунафша ҳама ҳаст — нест ёр, чӣ суд?

Алқисса аз алами танҳой маҷрӯҳхотир гашта ба
дашт рафт ва дар домани кӯҳе сайр менамуд. Иттифо-
қо Хирсе зиштсират, қабехсурат, нохушталъат, нопок-
тинат низ ба сабаби танҳой аз фарози кӯҳ рӯ ба нишеб
ниҳода буд. Баробари мулоқот намудан аз ду тараф
силсилаи муҳаббат дар ҳаракат омад ва дили деҳқон
ба сӯҳбати Хирс моил шуд. Хирси нодида тамаллуқи
марди деҳқонро мушоҳида намуда, ба кулӣ вобастаи
сӯҳбати ӯ шуд ва ба андак ишорате сар дар паи ӯ ни-
ҳода, ба он боғи бихиштосо даромад. Ба инъом ва
ташрифи он меваҳои латиф дӯстӣ дар миёни онҳо маҳ-
камтар шуда беҳи ниҳоли муҳаббат дар замини дили
ҳар як мустаҳкам гашт. Ҳар гоҳ ки боғбон аз ғояти
сустӣ ба сояи истироҳат сар ба болини роҳат мениҳод,
Хирс аз рӯи дилҷӯй ва ҳаводорӣ бар сари болини ӯ ни-
шаёта мағас аз рӯи ӯ меронд.

Мағасе низ нахоҳам, ки кунад соя бар он лаб.

¹ Озарм — шарм.

Рӯзе боғбон ба одати ҳаррӯза хуфта буд ва магаси бисъёр бар рӯи ӯ чамъ шуданд, Хирс ба магасронӣ машғул буд. Ҳарчанд магасонро меронд, дарҳол боз меомаданд, чун аз ин тараф манъ мекард, аз тарафи дигар ҳучум мекарданд. Хирс ошуфта шуда ва санге ба қадри бист ман бардошта ба қасди он, ки магас мекушам, бар рӯи деҳқони бечора зад. Магасонро аз ҳайбати он санг осебе нарасид, аммо сари боғбон бо ҳок яксон шуд. Аз ин ҷо бузургон гуфтаанд, ки ба ҳар ҳол душмани доно аз дӯсти нодон беҳтар аст.

Душмани доно, ки ғами ҷон бувад,
Беҳтар аз он дӯст, ки нодон бувад.

* * *

Ин масал барои он эрод кардам, ки дӯстии ту ба ҷуз зарар натиҷаи дигар намедиҳад.

Сӯҳбати аблаҳон ҷу деги тижист,
К-аз дарун ҳолӣ, аз бурун сияҳ аст.

Димна гуфт:

— Ман он чунон аблаҳ нестам, ки манфиати дӯсти худро аз зарар фарқ накунам.

Калила гуфт:

— Ман ҳам инро медонам, ки ту дар аҳмакӣ ба он дараҷа нестӣ, аммо ғубори ғараз дидаи дили туро тираву хира мегардонад. Мумкин аст, ки аз рӯи ғараз ҷониби дӯстро фуру гузорӣ, чунончи дар боби Шер ва Шанзаба ин ҳама макру фиреб ангехтӣ. Ва ҳанӯз даъвии покдоманӣ ва некӯсиратӣ мекунӣ. Масали ту бо дӯстон чун масали он бузургон аст, ки гуфта буд: «дар шаҳре ки муш сад ман оҳан хӯрд, ҷӣ аҷаб агар мушгире¹ кӯдакero гирифта равад».

Димна гуфт:— Ҷӣ гуна будааст он?

ҲИКОЯТ

Калила гуфт:

— Овардаанд, ки бозургоне бо андак моя ба сафаре мерафт. Ба тариқи дурандешӣ сад ман оҳанро дар хонаи дӯсте амонат гузошт, то агар зарурате афтад, онро сармои рӯзгор созад. Баъд аз он ки бозургон са-

¹ Мушгир — номи паррандаи хурдест.

фар ба поён расонид, рӯзе ба оҳан мӯхточ шуда назди дӯсташ омад. Он дӯст оҳан фурухта ва баҳои он харч карда буд. Мард ўро ба хона даровард ва гуфт:

— Эй хоча, ман то оҳанро дар таҳхона монда ва хотир чамъ карда будам, ғофил аз он, ки дар он гӯша сӯрохи Муше будааст. То воқиф шудам, Муш ҳамаи оҳанро тамом хӯрдааст.

Бозургон ҷавоб дод:

— Рост мегӯӣ, ки муш оҳанро дӯст медорад.

Мушро лукмаҳои оҳан хаст,
Ҳамчу полуда¹ роҳати халкум.

Он мард аз шунидани ин сухан шод шуд ва бо худ гуфт: «ин бозургони аблаҳ ба ин гуфтор фирефта гашт ва дил аз оҳан бардошт, ҳеч беҳ аз он нест, ки ўро хуб меҳмондорӣ кунам, то ба гапи ман дурусттар бовар кунад». Пас назди хоча дастурхон паҳн кардани шуда гуфт:

Гар ба меҳмонӣ кадам дар кулбаи мо мениҳӣ,
Лутф мефармоию бар чашми мо по мениҳӣ.

Хоча гуфт, ки «имрӯз ман кори заруре дорам, шарт кардам, ки бомдоди пагоҳ боз оям». Пас аз манзили вай берун омад ва писари он мардро дуздида бурду дар хонае пинҳон карда рӯзи дигар сахарӣ ба хонаи мизбон ҳозир шуд. Мизбон парешонҳол забони узр бикшод, ки «эй меҳмони азиз, маъзур дор, ки аз дирӯз боз писари ман ғойб шудааст ва ду-се бор дар шаҳр ҷорчӣ заданд, аз он гумшуда хабаре наёфтаам.

Яъқубсифат гирьякунон мекунам афгон.
К-оё хабари Юсуфи гумгашта кӣ дорад?!

Бозургон гуфт:

— Ман дирӯз, ки аз манзили ту берун меомадам, ба ин сифат, ки мегӯӣ, кӯдакero дидам, ки мушгире ўро бардошта, парвоз карда, дар рӯи ҳаво мебурд.

Мард фаръед баровард, ки «эй беҳирад сухани муҳол чаро мегӯӣ, мушгире ки тамоми ҷуссаи ӯ ним ман набошад, кӯдакero ки ба вазн даҳ ман бошад, чӣ гуна бардорад ва ба ҳаво парад?». Бозургон бихандид ва гуфт:

¹ Полуда — ширинӣ, шарбат.

— Аз ин ҳайрон нашав. Дар он шаҳр, ки муше сад ман оҳанро хӯрда тавонад, мушгире низ кӯдаки даҳ манро ба ҳаво бурда метавонад.

Мард донист, ки ҳол чист ва гуфт:

— Ғам махӯр, ки муш оҳанро нахӯрдааст.

Хоча ҷавоб дод:

— Дилтанг мабош, ки мушгир писаратро набурдааст, оҳан боздеҳ ва кӯдакро биситон.

* * *

Ин масал барои он овардам, то бидонӣ, ки дар мазҳабе ки ба валинеъматӣ худ ғадр кардан мумкин аст, нисбат ба дигарон чиҳо кардан мумкин бошад. Ту чун бо малик ин кардӣ, дигарон ба ту умеди вафодорӣ ва тамаъи ҳақгузорӣ надоранд. Бар ман равшан шудааст, ки аз зулмати бадкирдории ту парҳез лозим аст.

Пайванди давлат омад аз чун тӯе буридан,
Сармояи саодат рӯи тӯро надидан.

Чун гуфтугӯи Калила ва Димна ба ин ҷо расид, Шер аз кори Гов фориг шуда ўро ба хоку хун афганда буд. Аммо чун Шер ба сарпанчаи сиёсат кори Шанзабаро тамоm кард ва бешаро аз вучуди ў холӣ сохт, қуввати хашмаш камтар шуд ва дар тааммул афтода бо худ гуфт: «Дареғ аз Шанзаба, бо чандон ақлу хирад ва рою хунар намедонам, ки дар ин кор икдоми дуруст намудам ё хато. Дар он чӣ аз вай ба ман расониданд, ҳақ буд ё аз рӯи хиёнат гуфтанд? Ман боре худро мусибатзада кардам ва ёри вафодори худро ба дасти худ шарбати ҳалок чашонидам».

Шер сари надомат дар пеш андохта ва забони маломат бар худ кушуда, сабукақлӣ ва шитобзадагии худро сарзаниш мекард. Хандаи доимии Шер аз андуҳи ин воқеа ба гирья мубаддал шуд.

Дасти ҳичронат маро дар сина нори ғам нишонд,
То аз ин кори ғамат дигар чӣ гул хоҳад шукуфт?

Димна, ки аз дур осори пушаймонӣ дар ҷабини Шер дид, сухани Калиларо бурида, пешини ў рафт ва гуфт:

Шаҳо, тоҷи икбол ҷои ту бод!
Сарири фалак муттақои ту бод!

Сари сабзат аз шодӣ афрохта,
Сари хасм дар поят андохта.

Мӯчиби андеша чист, аз ин вақт хуррамтар ва аз
ин рӯз муборактар кучост, ки малик дар мақоми фирӯ-
зӣ ва нусрат хиромон ва душман дар хоки мазаллат
ва хуни нокомӣ ғалтон шудааст.

Субҳи умеду теги зафар баркашида бин,
Рӯзи адӯ ба шои ҳалокат расида бин!

Шер гуфт:

— Ҳар гоҳ ки одоби хидмат ва осори дониши Шан-
забаро ёд мекунам, дилам вайрон мешавад. Алҳақ
пушту паҷоҳи сипоҳ буд ва зердастони маро ба даст-
ёрии ӯ зӯри бозуи мардонагӣ меафзуд.

Рафт он ки дошт кори ҷаҳоне барор аз ӯ.
Рафт он ки буд хонаи мулк устувор аз ӯ!

Димна гуфт:

— Маликро ба он кӯрнамаки ғаддор ҷои тараххум
нест, балки ба ин ғалаба шодӣ бояд намуд.

Субҳи зафар аз машриқи уммед баромад,
Асҳоби ғаразро шаби савдо ба сар омад.

Подшоҳо, олампаҳо, касеро, ки аз ӯ эмин будан
мумкин нест, бахшидан ҳатост ва ҳасми мулкро ба зин-
дони гӯр маҳбус сохтан кори оқилон аст. Ангушт, ки
зинати даст ва олати басту кушод аст, агар мор захме
ба он занад, барои бақои узвҳои дигар онро мебуранд
ва машаққати он ҷароҳатро айни роҳат мешуморанд.

Шер ба ин суҳанон андак ором гирифт. Аммо рӯз-
гор интиқоми Говро гирифт ва саранҷоми кори Димна
ба расвойи кашид ва ниҳоли кирдори бад ва тухми гуф-
тори дурӯғаш баромада ба қасоси Гов кушта шуд. Оқи-
бати ғадру макр ҳамеша бад ва номуборак будааст.

Бадандеш ҳам дар сари шар равад,
Чу каждӯм бо хона камтар равад.
Агар бад кунӣ, ҷашми некӣ мадор,
Ки ҳанзал намеорад ангур бор.
Масал инчунин гуфта омӯзгор,
Макун бад, ки бад бинӣ аз рӯзгор.

БОБИ ДУЮМ

ҲИКОЯТИ ОҚИБАТИ КОРИ ДИМНА

Рой фармуд, ки шунда достони каси хабаркаширо, ки ба макру ҳила чамоли яқинро ба ҳаёли шубҳа би-пӯшонид ва валинеъмати худро аз роҳи мурувват бе-рун бароварда, ба бевафой ва бадахдӣ номзад сохт ва суханони фиребомезаш Шерро бар он дошт, ки дар ҳа-робии руқии давлат ва шикасти пояи шавкати худ саъй намуд. Акиун агар ҳақими сухандон салоҳ бинад, оқибати кори Димнаро боз намояд ва баён фармояд, ки Шер баъд аз вукӯи он ходиса чун ба ақли худ ома-да, дар ҳаққи Димна бадгумон шуд, анҷоми он кор ба ҷӣ навъ намуд ва аз макру ҳилаи ӯ ҷӣ хел хабардор шуд.

Ҳаким фармуд:

— Ҳақиқати эҳтиёткорӣ ва оқибатандешӣ тақозо мекунад, ки подшоҳон баробари шунидани сухане аз ҷо нараванд, то ба далели равшан ва бурҳони мустаҳ-кам аз ҳақиқати кор хабардор нашаванд, дар бораи он ҳукме ба имзо нарасонанд.

Зи соҳибғараз то сухан нашнавай,
Агар кор бандӣ, пушаймон шавӣ.

Баъд аз он ки сухани аҳли ғараз қабул шавад ва амали нописандида дар вучуд ояд, чораи он кор чунон бувад, ки суханчини соҳибғаразро чунон гӯшмол диҳад, ки сабаби ибрати дигарон гардад ва аз андешаи он уқубат минбаъд касе бар он амал икдом карда на-тавонад.

Барандоз бехе, ки хор оварад,
Бипарвар дарахте, ки бор оварад.
Чаҳонсӯзро кушта бехтар чарор,
Яке бех дар оташ, ки халке ба доғ!

Тасдиқи ин қавл ҳикояти Шер ва Димна аст, ки чун Шер аз макри ӯ воқиф гашт, ӯро чунон сиёсат фармуд, ки дидаи эътибори дигарон ба он равшан шуд.

Сурати ин воқеа чунон буда, ки чун Шер аз кори Гов фориф шуд ва ба таъциле, ки дар он кор намуда буд, пушаймон шуда, ангушти надомат ба дандони маломат мегазид ва сари ҳасрат ба ҷониби ҳайрат мени-ход.

Мекашад аз ҳасрату ғам оҳи сард,
К-он чи ман кардам дар ин олам, кӣ кард?

Ҳамвора андешаманд буд, ки чаро дар ин кор ши-тобзадагӣ намудан ва пайваста ҳаёл мебаст, ки ин кор чаро аз рӯи тааммул ва тадбир напардохтам.

Инони нафс ба дасти ҳаво раҳо кардам,
Хилофи аклу хирад кардаму хато кардам.
Кунун бидонаму доништанам надорад суд,
Чӣ суд гуфтани бисъёр, к-ин чаро кардам?!

Шер муддати бисъёр ба ин минвол дар ғуссаву ма-лол гузаронид ва ба сабаби андӯҳи хоҳири ӯ айши ҳайвонҳои дигар табоҳ шуда кори раъият ба танг ра-сид.

Дил ҳамчу лола сӯхта в-аз сӯзи оҳи ман
Дар ҳар кӣ бингарӣ ба ҳамин дор мубталост.

Аксар вақт аз хидмат ва мулозимати Шанзаба ёд-оварӣ мекард. Малоли ӯ зиёда шуда даҳшату парешо-нӣ дар вай ғалаба менамуд. Тасалии ӯ танҳо дар он буд, ки ҳикояти ӯ гӯяд ва зикри ӯ шунавад.

Аз ёди ту нестам замоне гофил,
Ё мегӯям номи ту, ё мешунавам.

Бо ҳар як аз даррандагон хилватҳо мекард ва аз онҳо ҳикоятҳо дархост менамуд. Шабе бо Паланг ҳам аз ин мавзӯӣ суханон мегуфт ва сӯзи синаву ошуфтагии дил шарҳ медод. Паланг гуфт:

— Эй малик, андешаи бисъёр дар коре, ки дасти тадбир аз домани ҳалли он кӯтоҳ бошад, наздик ба чунун аст. Бузургон гуфтаанд:

Андохта тирро ба шаст овардан
Битвон,— натавон туро ба даст овардан.

Ҳар кӣ дар ҷустани чизе, ки ба даст овардани он душвор бошад, саъй намояд, мумкин аст бе он ки матлуби ӯ ба даст дарояд, он чӣ дошта бошад ҳам, аз даст биравад. Чунончи, Рӯбоҳ орзуи ёфтани Мурғ кард ва пӯстпораеро, ки пайдо карда буд, аз даст дод.

Шер фармуд, ки чӣ гуна будааст он?

ҳикоят

Паланг гуфт:

— Овардаанд, ки Рӯбоҳе гурусна ба талаби тӯма аз сӯроҳ берун омада ҳар ҷониб сайр мекард ва барои лукма атрофи биёбон ба қадами ҳирс мепаймуд. Ногоҳ бӯе, ки мадади қуввати рӯҳи ӯ тавонад буд, ба машомаш расид, ба тарафи бӯй таваҷҷӯҳ намуда пӯстпорае дид, ки яке аз даррандагон гӯшташро хӯрда ва пӯстро ин ҷо партофта буд. Чашми Рӯбоҳ ба он пӯстпора афтода аз дидани он қуввати тоза пайдо кард.

Мурда будам, бӯи ёри дилнавоз омад ба ман,
Бори дигар ҷони аз тан рафта боз омад ба ман.

Рӯбоҳ он порои пӯстро ба ҷанголи тасарруф оварда рӯй ба маъвои худ ниҳод:

Чун ёр ба даст омад, хилват эн ҳама хуштар.

Дар миёни роҳ гузораш бар канори дехе афтод. Дид, ки мурғони фарбех дар фазои сахро ба чаро машғул гашта ва ғулуме Зирак ном ба ниғаҳбонии онҳо миён дарбаста буд. Рӯбохро иштиҳои гӯшти мурғ дар ҳаракат омад ва ба ҳаёли мағзи сари онҳо пӯст-

Зи соҳибғараз то сухан нашнавай,
Агар кор бандӣ, пушаймон шавӣ.

Баъд аз он ки сухани аҳли ғараз қабул шавад ва амали нописандида дар вучуд ояд, чораи он кор чунон бувад, ки суханчини соҳибғаразро чунон гӯшмол диҳад, ки сабаби ибрати дигарон гардад ва аз андешаи он укубат минбаъд касе бар он амал икдом карда на-тавонад.

Барандоз беҳе, ки хор оварад,
Бипарвар дарахте, ки бор оварад.
Чаҳонсӯзро кушта беҳтар чароғ,
Яке беҳ дар оташ, ки халқе ба доғ!

Тасдиқи ин қавл ҳикояти Шер ва Димна аст, ки чун Шер аз макри ӯ воқиф гашт, ӯро чунон сиёсат фармуд, ки дидаи эътибори дигарон ба он равшан шуд.

Сурати ин воқеа чунон буда, ки чун Шер аз кори Гов фориг шуд ва ба таъчиле, ки дар он кор намуда буд, пушаймон шуда, ангушти надомат ба дандони маломат мегазид ва сари ҳасрат ба чониби ҳайрат мениҳод.

Мекашад аз ҳасрату ғам оҳи сард,
К-он чи ман кардам дар ин олам, кӣ кард?

Ҳамвора андеҳаманд буд, ки чаро дар ин кор шитобзадагӣ намудан ва пайваста ҳаёл мебаст, ки ин кор чаро аз рӯи тааммул ва тадбир напардохтам.

Инони нафс ба дасти ҳаво раҳо кардам,
Хилофи аклу хирад кардаму хато кардам.
Кунун бидонаму донистанам надорад суд,
Чӣ суд гуфтани бисъёр, к-ин чаро кардам?!

Шер муддати бисъёр ба ин минвол дар ғуссаву малол гузаронид ва ба сабаби андӯҳи хотири ӯ айши ҳайвонҳои дигар табоҳ шуда кори раъият ба танг расид.

Дил ҳамчу лола сӯхта в-аз сӯзи оҳи ман
Дар ҳар кӣ бингарӣ ба ҳамин дор мубталост.

Аксар вақт аз хидмат ва мулозимати Шанзаба ёд-оварӣ мекард. Малоли ӯ зиёда шуда даҳшату парешонӣ дар вай ғалаба менамуд. Тасалии ӯ танҳо дар он буд, ки ҳикояти ӯ гӯяд ва зикри ӯ шунавад.

Аз ёди ту нестам замоне гофил,
Ё мегӯям номи ту, ё мешунавам.

Бо ҳар як аз даррандагон хилватҳо мекард ва аз онҳо ҳикоятҳо дархост менамуд. Шабе бо Паланг ҳам аз ин мавзӯӣ суҳанон мегуфт ва сӯзи синаву ошуфтагии дил шарҳ меод. Паланг гуфт:

— Эй малик, андешаи бисёр дар коре, ки дасти тадбир аз домани ҳалли он кӯтоҳ бошад, наздик ба чунун аст. Бузургон гуфтаанд:

Андохта тирро ба шаст овардан
Битвон,— натавон туро ба даст овардан.

Ҳар кӣ дар чустанӣ чизе, ки ба даст овардани он душвор бошад, саъй намояд, мумкин аст бе он ки матлуби ӯ ба даст дарояд, он чӣ дошта бошад ҳам, аз даст биравад. Чунончи, Рӯбоҳ орзуи ёфтани Мурғ кард ва пӯстпораеро, ки пайдо карда буд, аз даст дод.

Шер фармуд, ки чӣ гуна будааст он?

ҳикоят

Паланг гуфт:

— Овардаанд, ки Рӯбоҳе гурусна ба талаби тӯма аз сӯроҳ берун омада ҳар ҷониб сайр мекард ва барои луқма атрофи биёбон ба қадами ҳирс мепаймуд. Ногоҳ бӯе, ки мадади қуввати рӯҳи ӯ тавонад буд, ба машомаш расид, ба тарафи бӯй таваҷҷӯҳ намуда пӯстпорае дид, ки яке аз даррандагон гӯшташро хӯрда ва пӯстро ин ҷо партофта буд. Чашми Рӯбоҳ ба он пӯстпора афтода аз дидани он қуввати тоза пайдо кард.

Мурда будам, бӯи ёри дилнавоз омад ба ман,
Бори дигар ҷони аз тан рафта боз омад ба ман.

Рӯбоҳ он порои пӯстро ба ҷанголи тасарруф оварда рӯй ба маъвои худ ниҳод:

Чун ёр ба даст омад, хилват зи ҳама хуштар.

Дар миёни роҳ гузораш бар канори дехе афтод. Дид, ки мурғони фарбеҳ дар фазои саҳро ба чаро машғул гашта ва ғуломе Зирак ном ба ниғаҳбонии онҳо миён дарбаста буд. Рӯбоҳро иштиҳои гӯшти мурғ дар ҳаракат омад ва ба ҳаёли мағзи сари онҳо пӯст-

пораро фаромӯш кард. Дар аснои ин ҳол Шағоле ба ин мавзеъ гузар кард. Пурсид, ки «Эй бародар, мебинамат, ки бағоят андешамандӣ, чӣ воқеа рӯй додааст?». Рӯбоҳ гуфт:

— Эй азиз, он мурғонро мебинӣ, ки чӣ гуна дилрабоянд:

Сар то ба пой ӯ ҳама рӯҳи мучассам аст,
Рӯҳе бад-ин латофату покизагӣ кам аст!

Баъд аз муддате, ки ба азоби гуруснатӣ мубтало будам, ин пӯстпора ба дасти ман афтод. Ҳоло иштиҳои ман азми он дорад, ки аз ин мурғон яке ба чанг орад ва коми орзӯро ба ҳаловати гӯшти ӯ, ки лаззати ҳаёт дорад, ширин гардонад.

Айши ман талх аст, гар ёр аз лаби шаккарфишон
Шарбате бахшад маро, коми дилам ширин шавад.

Шағол гуфт:

— Ҳайҳот, ҳайҳот, муддати дарозест, ки ман дар камини ин мурғон будам ва яке аз онҳоро сайд кардан меҳостам. Аммо он ғуломи Зирак, ки ниғаҳбони онҳост, чунон онҳоро муҳофизат мекунад, ки сайёд аз сайди онҳо очиз аст. Ман дар ин орзӯ умре мегузорам ва дар ин ҳаёл рӯз ба шаб ва шаб ба рӯз меорам. Ту ки пораи пӯсти тоза ёфтаӣ, ғанимат шумор ва аз сари ин ҳаёл хом даргузар.

Дилороме ки дорӣ, дил дар ӯ банд,
Дигар чашм аз ҳама олам фурӯ банд.

Рӯбоҳ гуфт:

— Маро ҳиммати олий намегузорад, ки ба пораи пӯсти бемаза сар фуруд орам ва дил аз лаззати гӯшти фарбеҳи тоза бардорам.

Шағол гуфт:

— Эй хомтамаъ, хирси нописандаро ҳиммати олий ном кардаӣ ва шараҳӣ¹ носутударо дебочаи бузургӣ лақаб додаӣ. Ман метарсам, ки ба воситаи ин ҳаёли хоме ки дорӣ, он пӯстпора аз даст биравад ва ту ба якборагӣ аз по дарой. Ин қисси ту ба қисси он Дарозгӯш, ки дум металабиду гӯшро ҳам барбод дод, хеле монанд аст.

¹ Шараҳ — хирс, гурусначашм.

Рӯбоҳ пурсид:
— Чӣ гуна будааст он?

ХИКОЯТ .

Шағол гуфт:

Будааст харе ки дум набудаш,
Рӯзе ғами бедумӣ фузудаш,
Дар думталабӣ қадам ҳамезад,
Дум металабиду дам намезад.
Ногаҳ на зи роҳи ихтиёрӣ
Бигзашт миёни киштзоре,
Дехкон магараш зи гӯшае дид,
Барҷаст, аз ӯ ду гӯш бубрид.
Мискин харак орзӯи дум кард,
Ноёфта дум ду гӯш гум кард.
Он кас ки зи ҳад бурун ниҳад гом,
Ин аст сазои ӯ саранҷом.

Рӯбоҳ аз ғояти ҳирси тамаъ рӯй дарҳам кашид ва гуфт:

Ман ҳаёли ёр дорам, гар касеро дар дил аст,
К-аз ҳаёли ӯ шавам хоӣ, ҳаёли ботил аст!

Ту тамошо кун, ки ман чӣ гуна ба ҳилаҳои латиф мурге ба ҷанг хоҳам овард.

Ин бигуфт ва рӯй ба мурғон оварда пӯстро ҳамон ҷо бигзошт. Шағол чун дид, ки насиҳати ӯ дар дили сангини Рӯбоҳ асар намекунад, рӯй аз ӯ бартофта ҷониби маъвои худ шитофт. Дар ин миёна Зағане дар парвоз буд. Назараш бар он пӯстпора афтод. Онро ҷонвари мурда тасаввур карда ба хурсандии тамом ӯро ба ҷанг овард ва ба авҷи ҳаво рӯй ниҳод.

Аз ин ҷониб Рӯбоҳ ҳанӯз наздики мурғон нарасида Зирак аз камингоҳ берун ҷаст ва ҷӯбдасте ба ҷониби вай афканд. Асари он ҷӯбдаст ба дасти Рӯбоҳ расид. Рӯбоҳ аз тарси ҷон дил аз сӯхбати мурғон барканд ва ба таъҷили тамом афтону хезон рӯй ба он пӯстпора овард. Чун ба ҷои муайян расид, аз пӯст асаре надид. Рӯй ба қиблагоҳи дуо оварда хост, ки ба тазарруъу тавалло арзи холи худ адо намояд. Рост, ки ба боло нигарист, дид ки Зағане пӯстпора дар ҷангол гирифта мепарид ва мегуфт:

Бурда будиву додат омада буд,
Чун ту кач бохтӣ, касе чӣ кунад.

Рӯбоҳ аз алами ноёфтани Мурғ ва ҳасрати аз даст
рафтани пӯст сар бар замин мезад то мағзаш паре-
шон шуд.

* * *

Максуд аз эроди ин масал он аст, ки малик ба дас-
ти худ яке аз арбобони мамлакатро хароб карда, хо-
ло ба иморати рукнҳои боқӣ машғул намешавад ва ба
холи муқаррабони боргоҳ илтифот наменамояд. Шан-
заба кушта шуда, ба ҳеҷ вачҳ ба даст намеояд, аммо
боқӣ хидматгорони қадим аз мулозимат дур мемонанд.

Шер баъд аз тааммули бисъёр фармуд, ки «ин су-
хан айни маслиҳат ва ҳавохоҳист. Аммо дар боби Шан-
заба аз ман хатое воқеъ шудааст».

Паланг гуфт:

— Чораи ин хато ва бозгашти ин талаф ба изтироб
муяссар нагардад, балки ба тадбири дуруст вукӯъ
ёбад. Салоҳ дар он аст, ки малик тарки беҳудӣ карда,
бинои кор ба тадбир ниҳад ва аз паи кори Шанзаба
ва таҳқиқи аҳволи ӯ бар вачҳе дохил шавад, ки асли
масъала пеши ӯ дуруст равшан гардад. Агар он чӣ аз
Шанзаба ба гӯши малик расонидаанд, дар ҳақиқат
воқеъ шуда бошад, ӯ ба сазо ва ҷазо расид. Агар дар
бораи ӯ бӯхтон карда бошанд, суҳанчин ва соҳибғараз-
ро ҳадафи тири интиқом бояд гардонид.

Шер гуфт:

— Вазири мамлакат туй ва дар тамоми корҳо фик-
ри дурандеши туро пешво ва муктадо сохтам. Ба ҳар
навъ, ки ақлу хиради ту тақозо кунад, ин кор пеш гир
ва маро ба дастъёрии тадбир аз гирдобии изтироб бе-
рун ор.

Паланг ўҳдадор шуд, ки ба андак замон ҳақиқати
ин корро бар назари подшоҳ ба ҷилва меорад.

Ҳама ҳолҳоро ба рои мунир
Бурун оварам ҳамчу мӯ аз ҳамир.

Шер ба ин ваъда тасаллӣ ёфт. Чун бегоҳ шуда буд,
Паланг иҷозат талабида ба хонаи худ равон шуд. Ит-
тифоко гузораи бар маскани Қалила ва Димна афтод.
Дид, ки миёни онҳо мувоҳиса меравад ва аз ҳар ду та-

раф суханони баланд гуфта мешавад. Паланг аз аввали ҳол бар Димна бадгумон буд. Дар ин вақт, ки овози муноқиша аз манзили онҳо ба гӯши вай расид, дағдағаш зиёда шуд, пештар омад ва дар паси девор истода гӯшу ҳуш ба суханҳои онҳо бикшод. Калила ме-гуфт:

— Эй Димна, кори бузурге кардай, маликро ба аҳли-шиканӣ водор намуда ба хиёнат мансуб сохтӣ ва оташи фитнаю ошӯб дар миёни даррандагон ва ҳайвонот барафрӯхтӣ. Ман яқин дорам, ки гуноҳи он дере нагузашта ба ту расад ва ту ба мусибату андӯх гирифтӣ гардӣ.

Ҳар кӣ теги ситам кашад берун,
Фалакаш ҳам бад-он бирезад хун.

Медонам, ки чун аҳли ин беша аз кори ту воқиф гарданд, ҳеҷ кас туро маъзур надорад ва дар ҳалосии ту мададгорӣ нанамояд, балки ҳама бар куштан ва уқубат кардани ту якзабон шаванд. Маро бо ту баъд аз ин ҳамхонагӣ кардан салоҳ нест ки гуфтаанд:

Бо бадон кам нишин, ки сӯҳбати бад
Гарчи покӣ, туро палид кунад.
Офтобе бад-ин бузургиро
Зарраи абр нопадид кунад.

Бархез ва ба ёри дигар даромез. Дигар аз ман умеди дӯстӣ мадор.

Димна гуфт:

— Эй ёри азиз,

Гар барканам дил аз туву бардорам аз ту меҳр,
Он меҳр бар кӣ афканам, он дил кучо барам?!

Тарҳи чудой маяндоз ва маро аз сӯҳбати худ маҳрум насоз. Маро дар кори Шанзаба зиёда маломат макун, ки кори рафтаре ёд овардан сабаби малол аст. Савдон фосид аз сар берун кун ва рӯй ба шодмониву фароғат ор, ки душман nobуд гашт.

Сокиё, май бидеху ғам маҳӯр аз душману дӯст,
Ки ба коми дили мо он нашуд, в-ин омад.

Калила гуфт:

— Бо вучуди он ки аз роҳи мурувват берун рафтай,

боз хоҳиши фароғат ва умедворӣ дорӣ, ки умри ту ба саломат ва офият гузарад.

Димна гуфт:

— Оқибати макру ҳила ё қабоҳати суханчинӣ ва ғаразпардозӣ бар ман маълум буд. Аммо хирсу муҳаббат ба молу чоҳ ва ғалабаи ҳасад маро ба чунин кор таҳрик кард. Алҳол ўҳдаи ин корро чора намедонам.

Чораи ин кор берун аст з-имкон, чун кунам?

Паланг ин суханҳо гӯш карда, аз чигунагии ахвол вукуф ёфта, ба наздики модари Шер рафт ва гуфт:

— Сирре ба ту мегӯям, ба шарти он ки бе зарурат онро ошкор накунӣ.

Пас аз савганду паймон ва таъкидоти фаровон, он чи миёни Қалила ва Димна воқеъ шуда буд, ба тамом баён кард. Модари Шер аз кайфияти ин ҳодиса дар ҳайрат монд. Рӯзи дигар ба дидани Шер омад. Шерро бағоят ғамгин ва андешанок ёфт. Пурсид, ки «эй писар, мӯчиби фикрат ва сабаби ҳайрат чист?».

Моҳи тамоми ту чаро шуд ҳилол?
Сарви равони ту чаро шуд ҳилсол?¹
Ин ҳама андӯҳи ту аз баҳри чист?
Ин ҳама фаръеди ту аз қаҳри кист?

Шер гуфт:

— Сабаби малоли ман чуз куштани Шанзаба ва ёд кардани ахлоқу авқоти ў дигар чизе нест. Чандон ки мекӯшам, зикри ў аз хотири ман дур намегардад ва ёди ў аз дили ман фаромӯш намешавад.

Ба чони ту ки фаромӯш нестӣ нафасе,
В-агар чӣ мешудӣ, акнун намешавӣ — чӣ кунам?
Магӯ ба танз², ки Хусрав макун фаромӯшам,
Кунам агар бишавӣ, чун намешавӣ — чӣ кунам?

Хар гоҳ дар кори мулку давлат эҳтиёҷ афтад ва мӯхтоҷи насихатгари меҳрубон ва чокари вафодор гардам, хаёли Шанзаба дар баробарам омада гӯяд:

Дар кондаи хидмату онни вафо
Бисъёр бичӯию наёбӣ чу мане!

¹ *Ҳилол* — чӯби хурди борике барои дандонковӣ.

² *Танз* — шӯхӣ, ҳазл; таннозӣ.

Модари Шер гуфт:

— Аз сухани малик мафҳум мешавад, ки дили ӯ ба бегуноҳии Шанзаба гувоҳ аст. Агар малик ба он чӣ, ки ба ӯ гуфтанд, тафаккур мекард ва тавсани ғазабро ба лаҷоми шикебой аз саркашӣ манъ менамуд ва торикӣ он шубҳаро ба рӯшноии ақли нуронӣ дур месохт, ин дам пушаймон намешуд.

Ба оҳистагӣ кори олам барор,
Ки дар кор гармӣ наёяд ба кор,
Чароғ ар ба гармӣ наярӯхтӣ,
На худро, на парвонаро сӯхтӣ.
Шикеб оварад бандҳоро калид,
Шикебандаро кас пушаймон надид.

Шер гуфт:

— Эӣ модар, чунончи фармудӣ, дар ин кор нафси ман бар ақл ғалаба карда ва оташи ғазаб бинои ҳилмро бисӯхт. Холо ягона чора он аст, ки худро ба нодонӣ занам. Аммо бадтарин ҳолат он тавонад буд, ки раият маро ҳадафи тири маломат сохтаанд ва қуръаи бевафой ва ситамгорӣ бар номи ман андохтаанд. Бечора Шанзаба ҳам ақли равшан дошт, ҳам сирати писандида: ман дар ҳаққи ӯ коре накардам, ки боиси ҳасади ӯ шуда тавонад. Ман аз шафқат ва марҳамат ҳеҷ гоҳ худдорӣ намекардам, ки боиси нафрат ва адовати ӯ шуда бошад. Ман меҳохам, ки дар тафтиши ин кор муболиға намоям. Ин ҳасрат агарчи судманд набошад, аммо шояд ки нафсро дар он тасаллӣ падид ояд ва фитнаангези суханчин гӯшмол ёбад. Агар дар ин боб чизе донистай ё хабаре шунидаӣ, ба ман бигӯ.

Модари Шер гуфт:

Диле пургавҳари асрор дорам,
Валекин бар забон мисмор¹ дорам.

Сухане шунидаам, аммо гуфтани он ҷои нест, чунки баъзе аз наздикони ту таъин карданд, ки онро пинҳон дорам.

Ба пири майкада гуфтам, ки чист роҳи наҷот?
Бихост ҷоми маю гуфт: роз пӯшидан.

Малик медонад, ки роз фош кардан ва сирри мардум боз гуфтан айби тамом дорад. Агар уламо дар

¹ Мисмор — мех.

худдорӣ аз ин хислат таъкидҳои бисёр намекарданд, ман ин розро мегуфтам.

Шер гуфт:

— Уламо дар ин бобат низ фикрҳои мухталифдоранд. Баъзе аз онҳо, агар манфиати умум тақозо кунад, гуфтани розҳои пинҳониро раво дидаанд. Эҳтимол касе, ки ин сирро донанд, аз даҳшати ман тарсида туро восита карда бошад. Умедворам, ки маро хабардор соӣ ва он чӣ лоиқи насиҳату шавкати ту бошад, дар миён оӣ.

Розе ба миён ор, ки мо маҳрамин розем,
Бигзар зи сари ноз, ки мо аҳли инҷем.

Модари Шер гуфт:

— Ин ишорат, ки фармудӣ бағоят ситуда ва писандидааст. Аммо изҳори сирру асрор ду айби кулӣ дорад. Яке душманин он кас, ки эътимод карда касеро маҳрамин асрор сохта бошад. Дуюм, бадгумонии дигарон, ки чун шахсе ба гуфтани сирру асрори мардум машҳур гашт, дигар ҳеҷ кас ба вай сухани худро намегӯяд ва ӯро маҳрамин роз намегардонад, ба ҳамин тариқа, ӯ аз назари дӯстон мардуд гардад ва боиси таънаи душманон шавад.

Зи пинҳон кардани розам чигар чандон ки месӯзад,
Зи бими душманон пайваста мӯҳре бар даҳан дорам.

Дар масал гуфтаанд, ки ҳар кӣ сир аз даст бидиҳад, баробари он сар биниҳад.

Хоӣ, ки сар ба чой бувад, сир нигоҳ дор!

Магар қисси он рикобдор нашунидаӣ, ки сирри подшоҳро фош намуду охир худ ҳалок гардид.

Шер гуфт: Чӣ гуна будааст он?

ҳикоят

Модари Шер гуфт:

— Дар айёми гузашта подшоҳе буд, ки тахти салтанати ӯ ба зевари адлу инсоф зебу зинат ёфта буд. Рӯзе ба шикор берун рафта буд ва дар маҳалле, ки хиргоҳ наздик шуд, ба рикобдори худ гуфт:

— Меҳоҳам, ки бо ту асп давонам. Аз муддати дер

боз ман чунин орзӯ дорам бидонам, ки аспи ту беҳтар аст ё аз они ман.

Рикобдор бино бар фармони шахриёр аспро тохтан гирифт ва подшоҳ низ даванди тезгоми худро медавонд. Вақте ки аз шикоргоҳ дур шуданд, малик гашти аспро суст карда ба рикобдор гуфт:

— Эй рикобдор, ғарази ман аз ин тайи масофа он буд, ки дар ин соат чизе ба хотири ман гузашт ва аз наздикони даргоҳ касе нест, ки маҳрами рози ман шу-да тавонад. Хостам, ки ба ин баҳона хилвате сохта ин розро бо ту гӯям.

Рикобдор шарти хидмат ба ҷо овард ва гуфт:

Хусраво, меҳри сипеҳрат банда бод,
Рӯзгорат фарруху фархунда бод.

Агарчи ин зарраи ҳақир худро ин қадар намедонад, аммо аз партави инояти ту умед ҳаст, ки ҳатто дили худӣ ман ҳам ба он роз пай нахоҳад бурд.

З-он гуна ки ҷон даруни тан пинҳон аст,
Сирри ту миёни ҷон ниҳон хоҳам дошт.

Подшоҳ ўро таҳсин фармуда гуфт:

— Ман аз бародари худ бағоят андешанокам ва дар ин рӯзҳо аз ҳаракати ў пай бурдаам, ки дар ҳақиқат ман касе дорад ва ба ҳалоки ман камари кина бастааст. Ман ҳам азм кардаам, ки пеш аз он ки аз ў осебе ба ман расад, санги вучудаш аз роҳ бардорам ва чамани мулкро аз хори озори ў пок созам. Ту бояд пайваста аз аҳволи ў хабардор бошӣ ва дар муҳофизати ман шарти эҳтиёт ба ҷо орий.

Рикобдор хидмат кард ва маҳфӣ нигоҳ доштани он воқеаро бар ўҳдаи худ гирифт. Аммо ҳанӯз ба манзил нарасида аз аҳди худ баргашт ва фурсате талабида худро ба хидмати бародари султон афканд, қиссаро бар ваҷҳе, ки шунида буд, ба ў хабар дод. Бародари подшоҳ аз ў миннатдор шуд ва ба тадбирҳои маҳкам худро аз зарари бародар нигоҳ медошт. Даре нагузашта баҳори давлати он бародар ба ҳазони накбат мубадал шуд ва шукуфаи комронӣ аз ниҳоли зиндагонии ў фуру рехт.

Кадам бодӣ баҳорӣ вазид дар офоқ,
Ки боз дар ақибаш накбати ҳазоне нест?

9

Давоми парвариш андар канори модари дахр,
Тамаъ макун, ки дар ӯ бӯи меҳрубонӣ нест!

Вақте ки маснади шоҳӣ холи монд, бародари хурдӣ ба тахти салтанат нишаст. Аввал хукме, ки бар забони шоҳ чорӣ шуд, куштани рикобдор буд. Бечора забони ниёз бикшод, ки «гуноҳи ман ғайр аз ихлосу ҳаводории ту чист?». Подшоҳ фармуд, ки «бадтарин гуноҳе фош кардани асрор аст ва аз ту он гуноҳ дар вучуд омада буд. Баъд аз он ки сирри бародарамро нигоҳ надоштӣ, маро ба ту чӣ эътимод хоҳад буд.

Аз ҳамдами бевафо чудой хуштар!»

Чандончи рикобдор изтироб намуд, фонда накард ва ба сиёсати султонӣ гирифтор шуда ба қатл расид.

Гар забони ту роздор бувад,
Тегро бо сарат чӣ кор бувад?!

* * *

Фонда дар эроди масал он аст, ки гуфтани роз натиҷаи некӯ надорад.

Шер гуфт:

— Эй Модари меҳрубон, аммо барои ҳақиқат аз гуфтани он сир худдорӣ макун, агар кушоду равшан гуфта натавонӣ, ба ишорат баён кун.

Модари Шер гуфт:

— Ба шарте ки он гунаҳкори бадкирдорро, ки гарди ин фитна барангехтааст, ба сазову ҷазо бирасонӣ. Агарчи уламо дар ғазилати афв ва дараҷаи эҳсон бисёр суҳанҳо гуфтаанд, аммо дар гуноҳҳое, ки асари он дар фасоди олам ва зарари он дар ниҳоди оламиён намудор бошад, ҷазои саҳт бояд дод, вагарна ин сабаби далерии дигар фасодкорон мегардад. Ғараз аз ин суҳанҳо он аст, ки Димнаи ғаддор, ки маликро бар ин кор водор намудааст, хабаркаш, шарир, фитнаангез аст.

Шер гуфт:

— Дониستم, аммо боз бояд гашт, то дурусттар фикр карда бинем.

Модари Шер ба манзили худ баргашт. Шер баъд аз тафаккури бисёр фармуд, ки умаро ва арбоби давлат ҳозир шаванд. Баъд аз ҷамъ омадани онҳо фармуд, ки

Димнаро низ биёваранд. Шер аз Димна рӯй гардонид. Димна нигоҳ кард, дари бало кушода ва роҳи халос баста ёфт. Рӯй ба яке аз наздикони малик оварда охиста бо вай гуфт:

— Сабаби чамъ омадани ин ҷамоат чист ва чӣ ҳодиса шудааст, ки малик ғарқи фикру андеша аст?

Модари Шер инро шунид ва овоз дод, ки «малик аз зиндагонии ту дар андеша аст. Чун хиёнати ту маълум гашт ва дурӯғе, ки дар ҳаққи дӯсти меҳрубони ӯ гуфтӣ, маълум шуд ва парда аз рӯи ҳилаву макрҳои ту бардошта гашт, туро як лаҳза зинда гузоштан шоиста нест».

Димна гуфт:

— Бузургон гуфтаанд, ки ҳар кӣ дар хидмати подшоҳ устувор ва якдил бошад, зуд ба мартабаи баланд расида ба подшоҳ наздик мегардад. Аммо ӯ, ки ба подшоҳ наздик шуд, дигар муқаррабони боргоҳ ба ӯ ҳасад мебаранд. Аз ин сабаб аҳли ҳақиқат аз хидмати подшоҳон дурӣ ҷустаанд. Зеро ба таҳрики ҳасудон онҳо гирифтори ҷазоҳои сахт ва уқубатҳои даҳшатнок гаштаанд. Мебоист, ки ман аз асл дар мулозимати малик намегаштам ва аз гӯшаи хилват қадам берун наниҳода хидмати султон, ки намуд аз оташи сӯзон аст, қабул намекардам.

Сиёҳгӯше, ки аз мулозимон дар ин маҷлис буд, рӯ ба Димна кард ва гуфт:

— Ин ҳама мазаммати подшоҳон, ки ҳоло ту гуфтӣ, сазовори ту нест. Магар надонистай, ки як соат аз умри подшоҳ, ки дар додгустарӣ ва раиятпарварӣ гузарад, бо шастсола тоату ибодат баробар гирифтаанд. Аммо ахлоки писандидатарини подшоҳон дар он аст, ки мулозимони некхислатро азиз доранд ва хидматгори бевафою ғаддорро заил гардонанд.

Гулбуни холи некмардонро
Тоза донад ба оби раҳмати хеш,
В-он чун хори мардумозор аст,
Канад аз беҳу бун ба ҳайбати хеш.

Модари Шер гуфт:

— Ин суҳанро, ки ту мегӯӣ, рост аст. Аммо воқеан ту баръакс менамояд. Чунки тамоми хозирони ин маҷлис мегӯянд, ки Шанзаба мулозими ситудасират ва пи-

сандидасарирати¹ малик буд ва ҳама бар онанд, ки вай ба оташи фасоди ту ҳалок гардид.

Оташе барафрӯхта зи ҳасад,
Оламеро бисӯхтӣ зи ҳасад!

Димна гуфт:

— Бар замири мунири малик пӯшида нест ва ҳозирон низ ҳама медонанд, ки миёни ману Гов ҳеҷ гоҳ низову душманӣ набуд. Ў низ бо ман фақат аз рӯи шафқату марҳамат муомила менамуд. Ман ҳам дар назари малик хору бемиқдор набудам, ки бар вай ҳасад барам. Ман фақат ба малик насихате кардам ва сухане, ки шунида будам ва осори он мушоҳида намуда будам, бегаразона ба самъи малик расонидам. Он чӣ ман гуфтам, малик низ худ таҳқиқ фармуда, бо далелу бурҳонҳои катъӣ мулоҳиза карда, аз рӯи ақл муҳиме ба имзо расонид. Бисъёр касон, ки бо Шанзаба забоньякӣ доштанд ва дар хиёнат адоват шарик буданд, ҳоло аз ман, ки ҳақгӯиро шиори худ сохтаам, тарсон шудаанд. Рост мегӯянд, ки сухани рост дурушт аст.

Бо ҳар кӣ рост гуфтам, филҳол ҳасми ман шуд,
Хомӯшӣ аз ҳама беҳ, ман чун наметавон гуфт.

Албатта, аҳли нифоқ барои куштани ман саъй хоҳанд кард, аммо ман гумон намебарам, ки мукофоти насихат ва натиҷаи хидмати ман ин хоҳад буд, ки ҳастии ман боиси ранҷу андешаи малик гардад.

Димна сухан ба ин ҷо расонида буд ва рӯз бегоҳ шуд. Шер гуфт:

— Ёро ба ҳукми қозиён супурдан лозим аст, то ки ёро ба ҳубӣ санҷанд.

Димна гуфт:

— Қадом олим росткортар аз ақли шаҳриёр ва қадом қозӣ банисофтар аз ҷамоли адли подшоҳи қомгор аст?

Шер гуфт:

— Эй Димна, дар тафтиши ин қор муболиға ба ниҳоят хоҳад анҷомид ва таҳқиқи ин қор бар вачҳе, ки зиёда аз он тасаввур натавон кард, вукӯъ хоҳад ёфт.

Саъй хоҳам кард андар қов-қови ин сухан,
То бад-он ғоят, ки чун мӯй аз ҳамир орам бурун.

¹ Ситудасират — нексират, Сарират — табнат, ҳислат.

Худ ту медонӣ, ки ман асрори пинҳони сипеҳр
Чумлагӣ аз партави нури замир орам бурун.

Димна гуфт:

— Ба воситаи ин тафтиш зиёдатии ихлоси ман зохир хоҳад гашт. Агар ман дар ин кор гуноҳе медоштам, даргоҳи маликро мулозим намешудам ва пойшикаста мунтазири бало намеништам. Балки ба иқлими дигар мерафтам.

Модари Шер гуфт:

— Эй Димна, ту ба зиракӣ меҳоҳӣ, ки худро бегуноҳ берун оран, аммо ин фикри муҳол ва савдои ботил аст.

Димна гуфт:

— Душмани ман бисъёр аст, умедворам, ки кори маро ба амине ҳавола кунанд, ки бегараз бошад ва он чӣ аз гуфту шунид ба вуқӯъ ояд, ба ростӣ ба гӯши султон бирасонад, то ки султон баробари шунидани як сухани шубҳаангез маро накушад.

Ман аз куштан наметарсам, валекин
Мабодо хун туро доман бигирад.

Шер гуфт:

— Ман дар ҳеҷ ҳукм аз роҳи эътидол берун набаромадам.

Яке аз ҳозирон гуфт:

— Он чӣ Димна мегӯяд, на аз вачҳи эҳтироми малик аст, аммо меҳоҳад, ки ба ин суханон балоро аз худ дафъ гардонад.

Димна ҷавоб дод:

— Кист, ки бар ман аз ман мушфиқтар бошад? Ҳар кӣ худро дар вақти ҳоҷат муҳофизат мекунад.

З-он пас ки ту кори хеш натвонӣ сохт,
Кори дигаре чӣ гуна хоҳӣ пардохт?!

Сухани ту аз бефаҳмӣ ва беақлият гувоҳӣ медиҳад. Ту гумон мабар, ки ин сурат дар пеши хиради малик пӯшида монад, балки баъд аз тааммул ва андешаҳои подшоҳона қабоҳати туро аз насихат чудо хоҳад кард.

Модари Шер гуфт:

— Эй ғаддор, ханӯз умедворӣ, ки ба найранги дигар халосӣ ёбӣ?

Димна гуфт:

— Агар касе некиро ба бадӣ муқобила кунад, дар

ивази кори хайр бадиро раво дорад. Малик нагз медонад, ки ҳеҷ хоин пеши ӯ бар сухан гуфтан далерӣ карда наметавонад. Агар дар ҳаққи ман ситаме раво дорад, мазаррати он ҳам ба ӯ боз гардад. Агар дар кори ман таъҷил намояд, оқибат пушаймон шавад. Ман ин сухан аз бими укубат ва ҳароси малик намегӯям. Агар ман ҳазор чон медоштам ва медонистам, ки дар фидо намудани онҳо ба малик фоидае мерасад, ба як соат тарки ҳама чонҳо мекардам ва саодати ҳар ду ҷаҳонро дар ҳамин медонистам,

Чони ширин дар қабули чун ту ҷононе бувад,
Қай ба ҷоне боз монад, ҳар киро ҷоне бувад.

Модари Шер чун дид, ки сухани Димнаро малик ба самъи ризо гӯш мекунад, андешаманд гардид, ки мабодо Шер ин қалбҳои зарандуд ва дурӯғҳои ростмонанди ӯро бовар дорад ва гармсуханиву ҷарбзабонии ӯ Шерро аз таҳқиқ ва тафтиши ин қисса ғофил созад, бинобар ин рӯй ба Шер овард ва гуфт:

— Хомӯшии ту ба он мемонад, ки сухани Димна рост аст ва аз он дигарон дурӯғ. Ман надонистам, ки ту ба ин зеҳни расо ва фаҳму хирад аз суханони рост мутаассир нашавӣ ва ба дурӯғҳои фиребанда аз ҷой бивравӣ.

Навои булбулат охир кучо писанд афтад,
Чу гӯши хуш ба мурғони ҳарзагӯ дорӣ!

Пас ба ҳашм бархост ва рӯй ба манзили худ ниҳод. Шер фармуд, ки Димнаро баста ба зиндон баранд, то ки қозиён кори ӯро тафтиш намуда, он ҷӣ ҳақ бошад, зохир гардонанд.

Модари Шер ба хилват пеши Шер омад ва гуфт:

— Эй фарзанд, ман ҳамеша булҷачабии Димна мешунидам, акнун муҳаққақ гашт, ки аъҷубан замон ва нодираи даврон аст. Охир, ин ҳама дурӯғи гарм ҷӣ гӯна гуфта метавонад? Агар малик ӯро маҷоли сухан диҳад, ба як калимае худро аз ин варта берун меафканад. Ҳол он ки куштани ӯ барои малик ва ҷамеи лашкариён роҳати азим аст. Беҳтар он аст, ки зудтар дил аз кори ӯ фориг гардонад ва ӯро фурсати сухан ва мӯҳлати ҷавоб надиҳад:

Таъҷил наку нест, магар дар амали ғайр!

Шер гуфт:

— Наздикони шоҳ ҳамеша байни ҳамдигар низоъ доранд ва ба ҳамдигар ҳасад мебаранд, алалхусус ба аҳли ҳунар ва хирад бештар ҳасад мебаранд. Димна ба анвои ҳунар ороштааст ва назди ман қурбу манзала-ти тамои дорад. Мумкин аст, ки ҳасудон иттифок на-муда хоҳанд, ки ба макру фиреб ўро дафъ кунанд.

Модари Шер гуфт:

— Ба он дараҷае, ки касеро нобуд созанд, магар ҳасад бурдан мумкин аст?

Шер гуфт:

— Ҳасад оташест, ки чун барафрӯзад, тару хушк бисӯзад. Ғояти ҳасад то он ҷост, ки ҳатто кас ба нис-бати худ низ некӣ карда наметавонад. Чунончи дар қиссаи он се ҳасуд воқеъ гаштааст.

Модари Шер пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ҲИКОЯТ

Шер гуфт:

— Овардаанд, ки се кас бо якдигар ҳамроҳ буданд ва ба рафоқат ҳамдастон шуда рӯй ба роҳ оварданд. Он ки аз ҳама бузургтар буд, ба он ду рафики дигар гуфт:

— Шумо чаро аз шахру манзили худ берун ома-дед ва мӯчиби тарки ватан чист, ки машаққати мусо-фирати худро ба худ раво дидед?

Яке аз онҳо гуфт:

— Дар он ҷое, ки ман будам, ҳодисаҳои воқеъ ме-шуд, ки наметавонистам бинам ва ҳасад бар ман ғала-ба мекард, пайваста дар оташи рашк месӯхтам, бо худ ҳаёл бастам, ки ду-се рӯза тарки ватан гирам, шояд ки нодиданиҳо дида нашавад.

Рафики дигар гуфт:

— Маро низ ҳамин дард домангир шуда ҷалои ва-тан ихтиёр кардаам.

Рафики хурдтарин гуфт:

— Шумо ҳар ду ҳамдарди манед. Ман низ аз ин ғусса рӯй ба сахро ниҳодаам.

Сухан дуруст бигӯям наметавонам дид.

Ки май ҳуранд ҳарифону ман назора кунам.

Чун маълум шуд, ки ҳар се ҳасуданд, бо якдигар хуш баромада мерафтанд. Рӯзе дар миёни роҳ халтаи зар афтода буд. Ҳар се тан ба иттифок он чо фуруд омаданд ва гуфтанд:

— Биёед то ин зархоро қисмат кунем ва аз ин чо ба ватанҳои худ баргашта ду-се рӯза ба фароғат гузаронем.

Ҳар якро рағи ҳасад дар ҳаракат омада розӣ набуданд, ки ба дигаре баҳра расад. Мутаҳайир фурӯ монданд — на ҳиммати он ки аз сари он зар бигзаранд ва дар миёни роҳ бигзоранд ва на қуввати он ки бар якдигар қисмат намоянд. Як шабонарӯз дар миёни биёбон ташнаву гурусна гузарониданд ва хобу хӯрд бар худ ҳаром карда ҷангу ғасод менамуданд, аммо кори онҳо ғайсал наёфт.

Рӯзи дигар бомдод малики он навоҳӣ ба шикор берун омада буд. Бо ҷамъе аз наздикон ба он маком расид ва он се танро дар миёни саҳро нишаста дид. Аз кайфияти ҳол пурсон шуд, сурати воқеа ба ростӣ гуфтанд, ки «мо ҳар се тан ба сифати ҳасад ораста ва ба ин сабаб аз ватани худ ҷудо афтода, саргардон мегардем. Ин чо низ ҳамон ҳол пеш омада, кор ба изтироб анҷомида, ҳокиме меҳостем, ки дар қисмати ин зар миёни мо ҳукм фармояд».

Подшоҳ фармуд, ки «шумо ҳар як сифати ҳасади худро баён кунед, то аз рӯи ҳамон зарро байни шумо қисмат кунам».

Яке гуфт:

— Ҳасади ман ба мартабаест, ки ҳаргиз намехоҳам, ки дар ҳаққи касе эҳсоне ё шафқате кунам, ки он кас хушвақт гардад.

Дигаре гуфт:

— Ту марди некӯ будай ва аз ҳасад баҳра надоштаӣ. Ҳасади ман ба дараҷаест, ки дида наметавонам, ки каси дигаре эҳсоне кунад ва аз моли худ ба касе бидиҳад.

Сеюмӣ гуфт:

— Шумо ҳар ду аз ҳасад насибе надоштаед ва даъвои шумо бемаънӣ будааст. Ман чунонам, ки ҳаргиз нахоҳам, ки касе дар ҳаққи ман марҳамате кунад ё бо ман накӯӣ намояд, то ба дигаре чӣ расад.

Малик ангушти таҳайюр ба дандони тафаккур гирифт ва аз гуфтугӯи он табоҳкорон дар таачҷуб шуда гуфт:

— Аз рӯи гуфти шумо ин зар ба шумо ҳаром аст. Ҳар яки шуморо мувофиқи ҳолатон ҷазо додан лозим аст. Ҷазои он ки намехоҳад дар ҳаққи каси дигар эҳсон кунад, ҳамон аст, ки аз давлати мукофот бебаҳра монад ва дар ҳар ду ҷаҳон маҳрум бошад. Ҷазои он ки эҳсони дигареро ба дигаре таҳаммул карда наметавонад, он аст, ки ўро бикушанд ва бори ин меҳнат аз рӯи ҷони вай бардоранд. Он дигаре, ки худ ҳасад мебарад ва дар ҳаққи худ некӯӣ намехоҳад, сазовори он аст, ки ба анвои азобу уқубат гирифта гардад ва пас аз ин азобҳо бимирад.

Пас бифармуд, то шахси нахустинро сару по бараҳна безоду тӯша дар он саҳро раҳо карданд ва ҳарчи дошт, аз вай гирифтанд ва гуфт:

Он кӣ некӯӣ нахоҳад бо касе,
Некӯӣ бо вай набояд хоштан.
Ҳар ниҳоле к-ӯ надорад мевае,
Аз табар мебоядаш пиростан¹

Он ҳасуди дуюминро амр кард, то ба теғи бедареғ сар аз тан бардошта аз ранҷи ҳасад ҳалосӣ доданд. Он шахси сеюминро қатрон молида дар офтоб афканданд, то баъд аз муддате ба зори зор ҳалок гардад ва комилон гуфтаанд:

Он дард, ки дармон напазирад, ҳасад аст,
Оини ҳасад қондан деу дад аст.
Гӯянд ҳасуд ҳасми мардум бошад,
Ҳар з-он накӯ дар нигарӣ, ҳасми худ аст.

Ҳеҷ ранҷе аз ҳасад азимтар нест, чунки марди ҳасуд пайваста аз шодии мардум ғамнок бошад ва аз роҳати дигарон дар меҳнат.

Дар ин қисса ҷон меканад мардаке,
Ки баҳри ҷӣ дорад вучуд он яке!

• • •

Ин масал барои он аст то маълум гардад, ки ҳасад ба ҷо мемерасад, ки касе нисбат ба худ некӯӣ намехоҳад ва аз ин ҷо маълум кардан мумкин аст, нисбат ба

¹ Пиростан — зебу зинат додан.

дигаре дар чӣ мақом хоҳад буд. Гумон мебарам, ки қиссаи Димнаро ҳасудон сохтаанд.

Модари Шер гуфт:

— Ман аз муқаррабони ин даргоҳ шеваи ҳасад фаҳм накардаам ва ба ҳеҷ кадом гумони ин сифати бадро пай набурдаам. Ғолиб он аст, ки ҳама бар қатли ӯ иттифоқ кардаанд.

Шер гуфт:

— Дар ин воқеа шубҳа дорам ва аз ин сабаб дар кори Димна шитоб нахоҳам намуд, мабодо ки барои манфиати дигарон ба худ зарар расонам. То дар кори ӯ тафтиши тамоми нанамоям, худро дар куштани ӯ маъзур хоҳам дошт. Зеро дар кори Шанзаба, ки таъҷил кардам, ин ҳама пушаймонӣ мебояд хӯрд.

Сухан миёни Шеру Модари Шер ба охир расид ва ҳар як ба оромгоҳи худ рафтанд.

Аммо чун Димнаро ба зиндон бурда банди гарон бар пою гарданаи ӯ ниҳоданд, Қалила аз рӯи шафқат ба дидани ӯ омад. Чашмаш ба Димна афтод, борони сиришк аз абри дида боридаи гирифт ва гуфт:

— Эй бародар, туро дар ин бало ва меҳнат чӣ гуна тавонам дид ва маро баъд аз ин аз зиндагонӣ чӣ лаззат бошад?!

Бе ту, эй ороми қонам, зиндагонӣ чун кунам,
Чун набошӣ дар канорам, шодмонӣ чун кунам?
Гуфтай бо ҳаҷри ман дарсозу бе ман бигзарон,
Подшоҳӣ карда бошам, посбонӣ чун кунам?

Димна низ ба гирья даромад ва гуфт:

Маро дурни дӯстони азиз,
Цигархаста дорад, дилозурда низ!

Фироқи ту барои ман саҳттар аз ин ҳама меҳнату машаққат ва балои зиндону банди гарон аст.

Шаб нест, к-аз мувофиқати шамъи оразат,
Бар оташи ғамам дили биръён кабоб нест.
Як дам намеравад, ки зи ҳичрони қонгудоз
Аз хуни дида чехраи зардам хизоб¹ нест.

Қалила гуфт:

— Эй Димна, чун қор ба ин дараҷа расид, агар бо ту дар суҳан дуруштӣ кунам, боқе набошад. Ман аз

¹ Хизоб — сурх.

аввали ҳол ҳамаи инро медидам ва ба ту бисъёр панд медодам, аммо ту илтифот наменамудӣ ва бар раъи заифу тадбири нодурусти худ мағрур будӣ ва охир ҳамон шуд, ки аввал гуфта будам.

Гуфтам, эй дил, марав он ҷо, ки гирифтор шавӣ,
Оқибат рафтию ҳам гуфти манат пеш омад.

Агар аз аввал ба ту насихат намедодам, имрӯз дар ин хиёнати ту шарик мебудам ва ин навъ суҳанон гуфта наметавонистам.

Димна гуфт:

— Эй бародар, ҳамеша он чӣ ҳақ буд, мегуфтӣ ва шартӣ насихат ба ҷой меовардӣ. Аммо ҳирси мол ва таманнои ҷой ақлу хиради маро заиф гардонид ва насихатҳои тӯро дар дили ман беқадр кард. Бо он ки медонистам, ки зарари ин кор бегоят ва хатари он беҳадду ниҳоят аст, ба саъйи тамои шуруъи менамудам. Чунончи, беморе ки орзуи хӯрдан барӯ ғалаба кунад, агар зарари онро шиносанду ба он илтифот нанамуда, мувофиқи орзуи худ амал кунад, чунин кас шикоят кунад ҳам, аз худ бояд шикоят кунад.

Ман нола зи бегона надорам, ки диламро
Ҳар ғам, ки расидаст, ҳам аз хеш расидаст.

Калила гуфт:

— Марди оқил он аст, ки дар аввали ҳар кор навар ба охири он андозад ва пеш аз нишондани ниҳол самарани онро мулоҳиза кунад, то аз карда пушаймон ва аз гуфта парешон нагардад.

Димна гуфт:

— Эй бародар, бе ҳасм будан сифати мардуми дун-ҳиммат аст ва дар амну хуррамӣ эистан ҳолати ҳар сифла ва беҳирад аст. Ҳар кучо ҳиммате баланде бошад, ўро албатта ранҷҳои бисъёр ва хатарҳои кулӣ ҳаст.

Кай ба ҷавғони ҳавас бурдан тавон бўи мурод,
По дар ин майдон ниҳӣ, аввал зи сар бояд гузашт.

Калила гуфт:

— Давлати фони ва ҷоҳи беътибор ба ин ҳама ранҷи меҳнат наарзад.

Аз саробӯстони давлат меван шодӣ мачӯй,
З-он ки камтар мева з-ин бор инқилоби олам аст.

Мебоист, ки партави илтифот бар молу чоҳи дуньё намеафкандӣ, то дар чоҳи ранчу тааб намеафтодӣ ва ниҳоли ҳасад намекоштӣ, то имрӯз меван накбат намечидӣ.

Димна гуфт:

— Медонам, ки тухми ин бало ман парокандаам. Ҳар кӣ чизе бикорад, албатта, ҳамон бидаравад.

Зи некӣ нек бинӣ, в-аз бадӣ бад,
Зи чав чав рӯяду гандум зи гандум.

Ин замон, ки кор аз даст рафта ва даст аз кор боз мондааст, ба хатон худ доно ва ба айби худ бино гаштаам ва донистаам, ки гавҳари шоҳвори давлат ба хатари гирдоби меҳнат намеарзад.

Бас осон менамуд аввал ғами дарё ба бӯи суд,
Ғалат гуфтам, ки ин тӯфон ба сад гавҳар намеарзад.

Калила гуфт:

— Ҳоло тадбири ҳалоси худ бар чӣ вачҳ кардаӣ ва роҳи наҷоти худ аз кадом ҷиҳат ҳаёл бастай?

Димна гуфт:

Аз тангони ишқи ту ҷустан раҳи ҳалос,
Мушкил тавон, ки раҳнаи тадбир бастаанд.

Ҷунон менамояд, ки киштии ҳаёт дар ин гирдоби ҳалокатовар ғарқ хоҳад шуд. Ман ба ҳеҷ вақт тан ба забунӣ нахоҳам дод ва тамоми ҳилаву фиребро дар ҳалоси худ дарер нахоҳам дошт. Аммо ранҷи ман ба сабаби он зиёда шудааст, ки мабодо ту барои ман дар тӯҳмат монӣ.

Калила ҷавоб дод:

— Он чӣ гуфтӣ, шундаам ва медонӣ, ки ман бар азоб сабр карда наметавонам. Он чӣ ман медонам, пинҳон карда наметавонам ва барои хушомадӣ касе дурӯғ ҳам гуфта наметавонам. Пеш аз он ки аз ман пурсанд, он чӣ воқеъ шудааст, бигӯям. Салоҳ он аст, ки гуноҳи худро эътироф намоӣ ва ба он ҷи аз ту содир шудааст, иқрор кунӣ. Зеро ба яқин медонӣ, ки дар ин воқеа саранҷоми ту ҳалок аст.

Димна гуфт:

— Дар ин маънӣ ман бояд тааммул кунам ва он чӣ ба хотир биёяд, бо ту машварат менамоям.

Калила ранҷуру пурғам бозгашт ва анвои балою

офат бар дили хеш хуш карда пушт бар бистари малолат ниҳод ва шаб ҳама шаб бар худ мепечид ва чун субҳ баромад, дамаш фурӯ шуд.

Рафту чандин орзӯ бо хок бурд.

Аммо дар он вақт, ки миёни Димнаву Калила ин суханон мегузашт, дузде дар он зиндон маҳбус ва наздики эшон хуфта буд. Ба сухан гуфтани онҳо бедор шуд ва суханҳои онҳоро шунида, ёд гирифт ва нигоҳ дошт, то вақти фурсат ба кор ояд. Дигар рӯз пагоҳӣ боз маҷлиси додхоҳӣ сохтаву пардохта шуд. Модари Шер мавзӯи Димнаро тоза гардонида гуфт:

— Зинда гузоштани ситамгорон баробари куштани парҳезгорон аст. Некӯӣ бо баднафсон монанди бадӣ бо некӯён аст.

Накӯӣ бо бадон кардан чунон аст,
Ки бад кардан ба чони некмардон.

Шер козиёнро фармуд, ки дар ҳал намудани кори Димна таъҷил намоянд ва аз хиёнатӣ диёнатӣ ӯ ҳар рӯз он чӣ гузарад, ба арз расонданд. Пас козиён ва ашрофу аъёнӣ давлат дар маҷлисе ҳозир шуданд. Вакили козӣ ба аҳли маҷлис рӯй оварда гуфт:

— Малик дар тафтиши кори Димна ниҳоят муболиға мекунад. Ӯ фармуд, ки то ин кор дуруст санчида нашавад, ба кори дигаре машғул нашаванд. Дар ҳақиқи Димна низ ҳукм аз роҳи адл дур набошад, ҳар як аз шуморо он чӣ маълум аст, бояд бигӯед.

Ҳама ҳозирон хомӯш гаштанд ва аз ҳеҷ тараф ҷавобе зоҳир нашуд. Зеро онҳо дар кори Димна якине надоштанд ва намехостанд, ки ба гумон чизе гӯянд, мабодо ки ба қавли онҳо ҳукме ронда шавад ва ба сухане ки на аз рӯи ҳақиқат гӯянд, хуне рехта гардад.

Чун Димна ин ҳол мушоҳида кард, дилаш чун боғи ирам аз насими баҳор тозаву хуррам гардид. Аммо чун ғамгинон рӯй дарҳам кашида гуфт:

— Эй ақобири дину давлат ва эй арбоби мулку миллат, агар ман гунаҳгор мебудам ба хомӯшини шумо шод мешудам, аммо ман бегуноҳам. Ман савганд бар шумо медиҳам, ки ҳар касе ки аз мочарои ман чизе маълум дорад, ба ростӣ боз намояд ва дар он аз инсоф берун нэравад. Ҳар кӣ ба гумону шубҳа маро дар ар-

зи талаф афканад, ба ӯ он расад, ки ба ҳамон табиби беилму амал расида буд.

Қозиён пурсиданд, ки чӣ гуна будааст он?

хикоят

Димна гуфт:

— Овардаанд, ки марде бе сармояи дониш ва бе пирояи таҷриба даъвои табибӣ мекард. Дар он шаҳр, ки ин шахс дӯкони чаҳолат кушода буд, табиби дигаре буд ба камоли ҳунар мазкур ва ба юмни муолиҷат ва муборакии даму қадам машҳур. Аммо кори ин алло-маи аср ва нодиран даҳр барор накарда, чашмаш хира гашта, бечора дар гӯшани кошонае аз назарҳо пӯшида монд. Он чоҳили авомфиреб даъвои зиёда аз маънӣ оғоз ниҳод.

Парӣ нухуфта руху дев дар карашмаву ноз,
Бисӯхт акл зи ҳайрат, ки ин чӣ аҷабест.

Ба андак фурсате дар он вилоят ин табиби чоҳил ном баровард ва зикри муолиҷоти ӯ ба шӯхрати бардурӯғ забонзади мардум гардид.

Малики он шаҳр духтари зебое дошт. Уро ба бародарзодани худ дода буд ва ақди никоҳ ба оини хусравона ва тазйини подшоҳона барпо карда буд. Иттифоко рӯзе дар вақти вазъи ҳамл духтарро дарде пайдо шуд. Табиби доноро талабида аз кайфияти ранҷ огоҳӣ доданд. Ҳакими ҳозиқ аз аҳволи духтар хабар ёфта дарди ӯро шинохт ва гуфт:

— Муолиҷаи ин беморӣ ба доруе муяссар шавад, ки онро маҳрон номанд. Каме аз он дору бигиранд ва кӯфтаву бехта бо қадре мушки холис ва дорчин биомезанад, пас бо табарзад¹ ширин сохта ба бемор диҳанд, зуд ранҷи вай барҳам хӯрад.

Гуфтанд:

— Эй ҳаким, он дору аз кучо пайдо кардан мумкин аст?

Ҳаким ҷавоб дод:

— Ман дар шарбатхонаи подшоҳ қадре аз ин дору дида будам, ки дар куттии симин ниҳода ва қуфле аз зари холис бар он зада буданд. Ҳоло азбаски чашмам хира аст, аз пайдо кардани он очизам.

¹ Табарзад — номи ширинӣ.

Дар ин вақт он табиби чоҳил омад ва гуфт: «Шинохтани он дору кори ман аст».

Малик ўро пеш хонд ва фармуд, ки ба шарбатхона рафта, он доруро ёфта биёрад. Табиби чоҳил ба шарбатхона даромад ва он куттии табиб гуфтаро чустучў мекард. Азбаски дар шарбатхона чунин куттиҳо бисёр буданд, ў аз пайдо кардани доруи мазкур очиз монд. Бе он ки тафтише кунад, яке аз он куттиҳоро бардошта берун овард. Иттифоко он дору, ки маҳрон мегуфтанд, набуд, балки қадре заҳри кушандае буд, ки барои маслиҳати малик пинҳон карда буданд. Табиб он куттиро сар бикшод ва он заҳро бо доруҳои дигар биёмехт ва шарбате сохта ба духтар дод. Чашидан ҳамон буду чони ширин додан ҳамон. Малик ин ҳол мушоҳида карда аз сўзи фироқи духтар шўълаи оҳ ба афлок расонид ва бифармуд, то бақияи шарбатро ба он табиби нодон доданд, то ў ҳам бар чой сард шуд ва мукофоти он амали нохуш зуд ба вай расид.

* * *

Ин масал ба он овардам то бидонанд, ки ҳар амале, ки аз рӯи чаҳолат кунанд, оқибати нописандида ва ҳар коре, ки ба гумону шубҳа созанд, хатарҳои кулӣ дорад.

Баъд аз ин дар байни ҳозирон ва Димна боз баҳсу муноқиша сар шуд, аммо натиҷае аз он ҳосил нагардид. Пас козӣ бифармуд, то боз Димнаро ба зиндон бурданд ва сурати мочаро ба тафсил ба Шер арз намуданд. Аммо чун Димна ба зиндон даромад, дўсте аз онӣ Калила, ки ўро Рўзбеҳ мегуфтанд, аз пеши вай гузашт. Димна ўро талабид ва гуфт:

— Дирўз боз аз Калила хабаре надорам ва ба пурсиши ў бас умедворам.

Дўст он бошад, ки гирад дасти дўст
Дар парешонҳолию дармондагӣ.

Ту аз ў чӣ хабар дорӣ ва чӣ сабаб аст, ки ў намеояд.

Рўзбеҳ, ки номи Калила шунид, оҳи сўзон аз чигари гарм баркашид ва қатраҳои ашки хунин аз саҳоби дида бибориду гуфт:

Дил бишуд аз даст дўстро ба чӣ чўям,
Нутқ фуру баст, ҳоли худ ба ҷӣ гўям?

Димна аз изтироби Рӯзбеҳ бетоқат шуд ва гуфт:
— Зудтар кайфияти ҳол бозгӯй.
Рӯзбеҳ гуфт:— Эй Димна, чӣ гӯям?

Чонҳои мо бисӯхт зи хичрони ҳамдаме,
Маҷрӯҳсинаему надорем марҳаме.
Чун шамъ сӯхт риштаи чонам зи тоби дил,
В-аз сӯзи сина менатавонам задан даме!

Эй Димна, он ёри гиромӣ аз дунё гузашт ва доғи
фироқ бар дилҳои ҳамдамон ва мусоҳибон ниҳод.

Эй ҳамнафасон, оҳ, ки бе ёр бимондем,
Дар дасти ғами ҳаҷр гирифта бимондем.

Димна, ки хабари вафоти Қалила шунид, беҳуш
шуд. Баъд аз замони дароз ба ҳуш омада фаръёд бар-
кашид ва ба зории зор бо дидан ашкбор мегуфт:

Дардо, ки беҳи гулбуни шодӣ бурида гашт,
Во ҳасрато, ки шоҳи тараб борвар намонд.
Эй дил, фиғон барор, ки ороми чон бирафт,
В-эй дида, хун бибор, ки нури басар¹ намонд.

Димна чун зорӣ аз ҳад гузаронид ва ҳар лаҳза рӯй
бар хок мемолид ва ба навъе, ки касро тоқати шуни-
дан набуд, менолид, Рӯзбеҳ насиҳат оғоз ниҳод ва
гуфт:

— Эй Димна, ту худ медонӣ, ки:

То фалак меъмори ин маъмура шуд, бе хори ғам
Як гули шодӣ ба боғи зиндагонӣ кас наёфт.
Гулситони умрро дар марғзори рӯзгор
Навбахоре холи аз боди хазоне кас наёфт.

Ин шарбатест, ҳама онро хоҳанд чашид ва ин бори
меҳнатест, ҷумла онро хоҳанд кашид. Марҳами ин
заҳм танҳо сабурист ва илоҷи ин мараз фақат шике-
боии зарурист.

Димна аз ин суҳанҳо каме таскин ёфт ва гуфт:

— Эй Рӯзбеҳ, ман дар ин бесабрӣ ҳақ дорам, чун-
ки Қалила дӯсти мушфиқ ва бародари носеҳи ман буд,
ки дар мусибатҳо ба ӯ паноҳ мебурдам ва аз ӯ масли-
ҳатҳо мегирифтам. Дарег, ки он ёри меҳрубон сояи
давлат аз сари ман баргирифт ва маро дар гушан ко-

¹ Басар — чашм.

шонан дунъё бе рафику ҳамдам ва мӯнису маҳрам биг-
зошт.

Бо кӣ гӯям рози худ, чун маҳраман розам намонд,
Чорасозӣ чун кунам, чун ёри дамсозам намонд?!

Пас аз ин маро аз зиндагонӣ чӣ лаззат хоҳад буд
ва аз сармояи ҳаёт чӣ суд хоҳад расид?!

Ин дам аз кӯн умед овора мебояд шудан,
Чора чун аз даст шуд, бечора мебояд шудан.

Рӯзбеҳ гуфт:

— Агарчи Қалила аз чамани ҳаёт чашм пӯшида-
аст, аммо ниҳоли муҳаббати дигар ёрон аз катраҳои
ихлос тозаву сарсабз аст.

Ғам маҳӯр, гар з-ин чаман шохи гуле пажмурда шуд,
Рӯи насрин тоза ҳасту чаъди сунбул тобдор.

Димна гуфт:

— Рост мегӯӣ, бақои ту чораи ҳар халале метаво-
над буд. Имрӯз ту монанди Қалила дӯсту бародари
ман ҳастӣ. Даст биёр ва маро ба бародарӣ қабул кун.

Рӯзбеҳ ба хурсандии ҳарчи тамомтар пеш омад ва
гуфт:

— Маро аз ин иноят миннатдор сохтӣ. Дили вафо-
дори ман аз ўҳдаи узри ин иноят чӣ сон берун ояд ва
забони саногустари ман шукри ин неъмат чӣ гуна гу-
зорад.

Пас дасти якдигар гирифта аҳди бародарӣ бастанд.
Димна гуфт:

— Дар фалон ҷо аз он ману Қалила дафинае
ҳаст. Агар ранҷ баргирӣ ва онро ҳозир гардонӣ, меҳ-
нати ту бе музд нахоҳад буд.

Рӯзбеҳ ба нишонаи Димна рафта дафинаро биовард.
Димна насиби хеш ҷудо карда, он чӣ ҳиссаи Қалила
буд, ба Рӯзбеҳ дод ва илтимос намуд, ки ҳамеша бар
дари боргоҳи малик бошад ва он чӣ дар ҳаққи вай он
ҷо ба вукӯъ меояд, ба вай маълум карда истад. Рӯзбеҳ
ин нуктаро то рӯзи вафоти Димна нигоҳ дошт.

Шарт аст, ки шартро ба поён бибарад.

Рӯзи дигар пагоҳии барвакт Модари Шер ҳозир шу-
да аз ҷигунагии маҷлиси гузашта пурсид. Шер сурати

вокеаро, чӣ тавре ки козиён гуфта буданд, баён намуд. Модари Шер аз мазмуни он воқиф гашта дар изтироб омад ва гуфт:

— Агар дурушттар сухан гӯям, мувофиқи раъи малик набошад ва агар аз ҳамаи ин чашм пӯшам, аз рӯи насихат ва шафқат набошад.

Шер гуфт:

— Дар гуфтани суханҳои насихатомез худдорӣ кардан лозим нест, ҳарчи дорӣ, бигӯй.

Модари Шер гуфт:

— Малик миёни росту дурӯғ фарқ намекунад ва манфиати хешро аз зарари худ боз намешиносад. Димна фурсат ёфта фитна хоҳад ангехт, ки ақлҳои равшан аз бартараф намудани он очиз монад.

Шер гуфт:

— Ту имрӯз ғоиб машав, шояд ки кори Димна ҳал шавад.

Пас фармони олий содир шуд, ки бори дигар козиён чамъ оянд ва дар маҷлиси умум пурсиши кори Димнаро аз нав барпо кунанд. Ба фармудани малик бузургону хурдон ҳама чамъ омаданд. Вакили козӣ ҳамон суханҳои аввала такрор кард ва аз ҳозирон бар ҳоли Димна гувоҳӣ талабид. Ҳеҷ кас дар ҳаққи вай сухан нагуфт. Муқаддами козиён рӯ ба Димна оварда гуфт:

— Агарчи ҳозирон ба хомӯшӣ ба ту ёрӣ медиҳанд, аммо дили онҳо ба ту моил нест ва дар ботин дар ҳа-локи ту муттафיקанд. Чунин бошад, пас дар миёни ин тоифа туро аз зиндагонӣ чӣ фонда тавонад буд? Холо салоҳ он аст, ки ту гуноҳи худро эътироф намой ва ба тавбаю инобат худро аз укубат ҳалосӣ диҳӣ.

Димна гуфт:

— Козӣ набояд аз рӯи гумон бе ҳуҷҷати равшан ҳукм кунад. Агар шумо чунин шубҳаву гумон дошта бошед, охир ман кори худро худ беҳтар медонам. Агар ман дар хуни худ бе сабабе саъй намоям ва бемӯчибе ба қатл розӣ шавам, дар ҳаққи ман чӣ хоҳанд гуфт? Эй козӣ, аз ин суханҳо даргузар ва ҳукм аз рӯи адл кун. Ҳар кӣ ба коре ки аз он вукуф надорад, гувоҳӣ диҳад, ба ӯ он расад, ки ба ҳамон боздор расид.

Козӣ пурсид: Чӣ гуна будааст он?

Димна гуфт:

— Овардаанд, ки марзбоне¹ буд ба бузургӣ маъруф ва ба шарафи зоту хусни сифот мавсуму мавсуф ва ин марзбон зани зебое дошт. Дар даргоҳи ӯ ғуломи балхӣ буд бе шарму ҳаё ва бебок. Ӯ дар мулозимати марзбон ба боздорӣ номзад ва ба сайёдии мурғон таъин гардида буд. Рӯзе ин ғулом зани марзбонро дида мурғи дилаш ба доми ишқи ӯ асир гашт. Ғулом дил аз даст дода, чандончи ҳалқан висол бичунбонид, дари мулоқот кушода нашуд, ҳарчанд афсуну афсона ба кор бурд, фонда набахшид.

Дарнамегирад ниёзу нози мо бо хусни дӯст,
Эй хуш-он, к-аз нозанине бахти бархурдор дошт!

Баъд аз ноумедӣ хост, ки дар ҳаққи ӯ қасде андешад ва барои бадномии ӯ макре ба кор барад. Пас аз сайёде ду тӯтӣ бихарид ва ба забони балхӣ яке аз онҳоро омӯхт, ки «ман дарбонро дар хонаи қадбону хуфта дидам» ва дигареро таълим дод, ки «ман ҳеч чиз намегӯям». Дар муддати як ҳафта тӯтиён ин ду қалима ёд гирифтанд. Рӯзе марзбон базми шароб ороста ва ба фароғат бар маснади ишрат нишаста буд. Боздор даромад ва ҳамчун ҳадья мурғонро пеш овард. Тӯтиёни ширинкалом шаккарфишонӣ оғоз намуда ҳамон ду қалимаро ба ҳукми одат такрор мекарданд. Марзбон забони балхиро намедонист, аммо ба хушовозии онҳо хурсанд шуда мурғонро ба зан супурд, то ниғахбонии онҳоро ба ӯҳда гирад. Зани бечора низ ба забони мурғон доно набуд, онҳоро парвариш меод ва душманони дӯструйро навозиш мекард.

Нафсро парвардаму охир шудам расво аз ӯ,
Ман чӣ дониستم, ки ҳасми хешро мебарварам?!

Алқисса, марзбон бо тӯтиён чунон одат кард, ки бе илҳоми дилпазир ва нағамоти беназири онҳо дар базми шароб наменишаст ва бо садои рӯҳафзои онҳо аз нағман дилсӯзи уд ва замзаман шӯрангези чанг гӯш фуру баст.

Рӯзе тоифае аз аҳли Балх ба меҳмони марзбон

¹ Марзбон — ҳокими як вилоят.

омаданд. Марзбон дар маҷлисе, ки барои онҳо тартиб дода буд, тӯтиёро ҳозир гардонид. Онҳо аз рӯи одати худ ҳамон ду калима сароидан гирифтанд. Меҳмонон баъд аз шунидани ин калимаҳо ба якдигар нигаристанд ва охир сари хиҷолат дар пеш афканда аз он ҳол мутахайир гаштанд. Марзбон дид, ки оташи нишоти ёрон фуру нишаст ва наҷъаи хушдилии меҳмонон ба ҳайрату тааммул мубаддал шуд. Аз кайфияти он ҳол пурсид. Меҳмонон узрҳо гуфтанд, аммо ӯ қабул накард. Яке аз он, ки чуръати зиёда дошт, гуфт:

— Эй марзбон, магар ту аз хониши ин мурғон чизе намефаҳмӣ?

Марзбон гуфт:

— Ман маънии ин суҳанон фаҳм намекунам, аммо ба овози дилкушои онҳо хурсандие дар дил мушоҳида меравад. Шумо маро аз маънии суҳанони онҳо воқиф гардонед.

Ман надидам шабе Сулаймонро,
Чӣ шиносам забони мурғонро?

Онҳо мазмуни калимаҳои тӯтиёро ба марзбон баён карданд. Марзбон даст аз шароб боз кашида гуфт:

— Эй азизон, маъзур доред, ки ман аз ин маънӣ хабаре надоштам ва баъд аз он ки ба ҳақиқати ҳол доно шудам, дигар узр намонд. Дар шаҳри мо расм нест, ки дар он хона, ки зан парешонкор бошад, чизе хӯранд.

Дар аснои ин гуфтушунид ғуломи боздор овоз дод, ки «ман борҳо дидаам ва гувоҳӣ медиҳам». Марзбон аз ҷой бишуд ва ба куштани зан ҳукм фармуд. Зан назди ӯ кас фиристод ва пайғом дод, ки «эй амири комсор

Агар ҳалок писандӣ, в-агар бако бахшӣ,
Ба ҳарчӣ ҳукм кунӣ — нофиз¹ аст фармонат.

Аммо дар ин кор андеша ба ҷо ор ва таъҷил манамоӣ.

Маҷноба ба қатли ман, ки дар дасти туам».

Марзбон фармуд, ки занро ба он маҷлис оварда дар паси парда боздоштанд ва сурати ҳол бо вай боз гуфт ва фармуд ки «Тӯтиён аз чинси инсон нестанд, ки суҳани онҳо бо ғаразе омехта бошад, онҳо он чӣ дидаанд, мегӯянд».

¹ Нофиз — бонуфуз, таъсирдор.

Зан ҷавоб дод:

— Ҳоли маро дурусттар бисанҷ. Ҳар вақте ки сурати ҳол ба ростӣ маълум шавад, агар сазовори куштан бошам, ба як лаҳза куштан мумкин аст.

Марзбон гуфт:

— Ин корро чӣ гуна таҳқиқ кардан мумкин аст?

Зан гуфт:

— Аз мардумони Балх бипурс, ки ин мурғон ғайр аз ин ду калима ба луғати Балх чизи дигаре медонанд ё на. Чун маълум шавад, ки ба ғайри ин ду сухан ба забони онҳо чизи дигаре намегузарад, ба хотир хоҳад расид, ки он ғуломи бешарм, ки муроди ӯ аз ман ҳосил нашуд, ба онҳо ин суханҳо омӯзондааст. Агар ба он забон чизи дигар гуфта тавонанд, хуни ман ба ту ҳалол аст ва ҳаёти ман бар ман ҳаром.

Марзбон шартӣ эҳтиёт ба ҷой овард. Ду-се меҳмонон санҷиданд, ки аз забони тӯтиён ҷуз ин ду калима шунда нашуд. Чун муқаррар шуд, ки зан гуноҳе надорад, аз сари қатли ӯ баргузашт ва фармуд «боздорро биёред». Боздор бозе дар даст гирифта аз дар даромад. Зан пурсид, ки «эй ситамгари ғаддор, ту дидаӣ, ки ман кори ношоистае мекардам?». Гуфт: «оре, ман дидаам».

Ҳамин ки ин калима бар забон ронд, бозе ки бар даст дошт, қасди рӯи ӯ карда минқор дар чашмаш зад ва барканд. Зан гуфт:

— Сазон чашме, ки нодидаро дида пиндорад, ин аст!

Барканда бех он чашм, ки бадбин бошад,
Бадбин ҳама ҷо дархури нафрин бошад.

* * *

Ин масал ба он овардам то бидонед, ки бар тӯҳмат далерӣ намудан ва нодида гувоҳе додан мӯчиби ҳиҷолат аст.

Чун сухани Димна тамом шуд, ҳамаи ин суханро бар ҷое навишта наздики Шер фиристоданд. Шер моҷароро ба модараш гуфт. Модари Шер бар он ҳол ҳабардор шуда гуфт:

— Эй малик, фондан саъю кӯшиши ман дар ин қор ҳамин буд, ки ин малъун бадгумон шуд ва имрӯз мақру ҳилаи ӯ ба муқобили малик нигаронида шудааст. У зиёда аз онро ки дар ҳақи Шанзаба раво дида буд,

акиун дар ҳаққи дигар арбобони давлат ба чой меоварад. Чунки аз нафси бад чуз феъли бад наёяд ва аз тинати нопок ғайри фасоду бебоки назояд.

Ин суханҳо дар дили Шер хеле таъсир кард ва ӯ ба андешаҳои дуру дароз фуру рафт. Пас гуфт:

— Эй модар, бигӯй, ки қиссаи Димна аз кӣ шундӣ, то дар куштани Димна баҳонае дошта бошам.

Модари Шер гуфт:

— Эй малик, гуфтани сирри касе, ки ӯ ба ман бовар кардааст, аз рӯи мурувват нест. Ман ҳамин қадар метавонам, ки аз он кас иҷозат гирам ва пас бигӯям.

Шер ба он ризо дод ва модари Шер аз наздики вай берун омада ба боргоҳи худ нишаст ва Палангро талабида гуфт:

— Анвои тарбияту меҳрубониҳое, ки малик дар ҳаққи ту мекунад, маълум аст. Аз ин сабаб ту бояд ҳаққи неъматӣ ӯро шукргузорӣ бикунӣ, то ки меҳрубонии шоҳ нисбат ба ту рӯз ба рӯз зиёд шавад.

Паланг гуфт:

— Эй малик, он навозиши подшоҳона ва марҳамати хусравона, ки малики рӯзгор дар бораи ин банди хоксор арзонӣ медорад, шукронаи онро ба чӣ иборат адо кардан мумкин аст.

Ту фарз кун, ки чу савсан ҳама забон гардам,
Кучо зи ӯҳдан тақрири он шавам озод!

Ман то охир дар ҳаводории ӯ содиқ хоҳам монд ва ҳоло низ ба ҳар чӣ маликаи замон ишорат фармоям, итоат хоҳам намуд.

Модари Шер гуфт:

— Шер дар аввали ҳол рози дили худро бо ту гуфта буд. Ту аҳд карда будӣ, ки дар интиқоми Шанзаба аз ҳасми ғаддор, аз он чӣ имкони саъй бошад, ба ҷорӣ.

Имрӯз ба он ваъда вафо бояд кард.

Салоҳ дар он аст, ки ба хидмати малик оӣ ва он чӣ дидаву шундаӣ, ба ростӣ бозгӯй, вагарна фиреби Димна ба он расидааст, ки Шер аз сари қатли ӯ дармегузарад. Дар он сурат ҳеҷ кас дигар бар даргоҳи Шер аз шарри ӯ эмин буда наметавонад ва ба афсуну афсонаҳои худ ҳамаи умаро ва арбоби давлатро ҳалок хоҳад кард. Ҳоло хабаркашӣ ва ғаразнокии ӯро маълум сохта, ӯро нест бояд кард.

Паланг гуфт:

— Эй малика, ин кор бар зиммаи ман аст. То ҳол ман ин гувоҳиро нухуфта медоштам, то ки малик аз ҳақиқати ҳоли Димна бидонад ва аз ҳилаву макрҳои ӯ огоҳ шавад. Агар ин корро пеш аз ин мекардам, чун малик аз фиреби Димна ва бадтинатии ӯ хабаре надошт, мумкин аст, ки дар ҳаққи ман гумони бад ба-
рад. Акнун, ки кор ба ин дараҷа расид, маслиҳати ма-
ликро фурӯ намегузорам, агар маро ҳазор қон бошад,
фидои як соати фароғати хотири малик месозам.

Агар ба ҳар ду ҷаҳонаш баҳо кунам мӯе,
Ҳанӯз дар ду ҷаҳон шармсор мебошам.

Паланг пас аз мулозимати модари Шер наздики Шер омад ва мочарои Қалилаву Димнаро чунончи шу-
да буд, боз намуд ва дар маҷлиси даррандагон он гу-
воҳӣ адо кард. Ин сухан бар забон афтода, он марди
дигар ки дар зиндон аз гуфтушуниди онҳо хабар ёфта
буд, кас фиристод, ки «ман ҳам гувоҳӣ дорам». Шер
фармон дод, то ҳозир ояд ва он чи дар ҳабс миёни он-
ҳо рафта буд ба ваҷҳи шаҳодат адо намуд. Аз ӯ пур-
сиданд, ки чаро ҳамон рӯз ба арз нарасонидӣ. Ҷавоб
дод, ки «ба як гувоҳ ҳукм исбот намешавад ва ман бе-
манфиате раво надоштам, ки ҳайвоне ба шиканча ду-
чор шавад». Шер сухани ӯро писандид ва аз рӯи ду
гувоҳӣ ҳукми сиёсат бар Димна воҷиб гашт. Имзон қо-
зиён ба он пайваста тамоми ҳайвонҳо бар қатли ӯ ит-
тифок намуданд.

Ҳар беҳираде ки тухми озор бикошт,
Ҳангоми дарав бари уқубат бардошт.

Шер фармуд, то ӯро баста, ба эҳтиёт боздоштанд
ва ғизо аз ӯ боз гирифта, ба анвои азобу уқубат ги-
рифтор карданд, то дар ҳабс аз гуруснагиву ташнагӣ
бимурд, то маълум шавад, ки оқибати маккорон ин ва
анҷоми кори ғаддорон чунин бошад.

Ҳар кӣ дар роҳи халқ дом ниҳод,
Оқибат ҳам худаш ба дом афтод.
Шоҳи некӣ саодат орад бор.
Гул бичинад касе ки қорад хор.
Чун яқин шуд қазон нафъу зарар,
Некӯй кун, ки некӯй беҳтар!

БОБИ СЕЮМ

ХИКОЯТИ ҚАБЎТАР МУТАВАҚҚА

Рой ба Бараҳман гуфт:

— Достони дӯстонеро, ки ба саъю кӯшиши ғаммозе дар байни онҳо адоват пайдо шуд, шундаман. Акнун фурсат бошад, аз ҳолати дӯстони якдил, ки аз ниҳоли муҳаббату дӯстӣ баҳрае доранд ва дар дафъи душман ба ҳамдигар ҳампуштӣ мекунанд ва ризои дигареро аз ризои худ муқаддам медонанд, ба ман баён фармод.

Бараҳман гуфт:

— Эй подшоҳ, бидон ки барои хирадмандон аз дӯстони мухлис дида нақде ғаронмоятар нест. Фоидаи дӯстон бисёр ва манфиати онҳо бешумор аст. Чунончи, онҳо дар вақти бахту давлат сабаби хурсандиву хушнудӣ, дар вақти баргаштагии бахт ҳамроҳ ва ҳамдами ту ҳастанд.

Ёр ба даст ор, ки бас бекас аст,
Хар кӣ мар-ӯро ба ҷаҳон ёр нест.
Зин ҳама неъмат, ки дар ин олам аст,
Ҳеҷ беҳ аз ёри вафодор нест.

Ва аз чумлаи хикоятҳое, ки дар боби ёрони якдил ва дӯстони ҳампушт дар саҳифаҳои таърих сабт кардаанд, хикояти Зоғ, Муш, Кабӯтар, Сангпушт ва Оҳу бағоят масали равшан ва қиссаи ширин аст.

Рой пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

хикоят

Бараҳман гуфт:

— Овардаанд, ки дар ноҳияи Кашмир мавзее дилпазир ва марғзоре беназир буд.

Зи ҳар сӯ чашмае чун оби ҳайвон,
Чароғи лола ҳар чониб фурӯзон,
Бунафша раставу сунбул дамида,
Насими субҳ, чайби гул дарида,
Шақонк бар яке по истода,
Чу бар шохи зумуррад чоми бода.

Ва ба сабаби он ки дар он марғзор шикор фаровон буд, сайёдон ба он ҷо бисёр омаду рафт доштанд. Дар он беша Зоғе бар дарахти бузурге ошъёна гирифта буд. Рӯзе бар болои дарахт нишаста зеру боло менигарист ва ба росту чап назар меафканд. Ногоҳ сайёде дид, ки доме бар гардан, тӯрбае бар пушт ва асое дар даст ба таъчили ҳар чи тамомтар ба сӯи ҳамон дарахт меояд. Зоғ тарсид ва ба худ гуфт:

Ёраб ин шахсро чӣ афтодаст,
Ки бад-ин изтироб меояд?
Ҳеҷ маълум нест, к-аз чӣ сабаб
Ин чунин бо шитоб меояд.

Эҳтимол бар касди ман камар баста бошад, холо аз рӯи эҳтиёт ҷое пинҳон шавам ва бубинам, ки вай чӣ кор мекунад.

Зоғ дар паси барги дарахт пинҳон шуд. Сайёд ба пои дарахт омада, дом боз кашид ва донае чанд болои он пошида, дар камингоҳ нишаст. Соате гузашта буд, ки гурӯҳи кабӯтарон pariда омад. Сардори онҳо Мутавакка ном кабӯтари зирак ва хушфаҳм буд ва тамоми кабӯтарон ӯро эҳтиром мекарданд ва ба ӯ итоат менамуданд. Чашми кабӯтарон, ки ба дона афтод, оташи гурӯснагӣ шуъла задан гирифта инони ихтиёр аз кафи

иктидорашон берун бурд. Мутавакка онҳоро аз таъчил боздошт,

Зи роҳи ҳирс ба таъчил сӯи дона марав,
Баҳуш бош, ки домест зери ҳар дона!

Аммо кабӯтарон насихати ўро гӯш накарданд. Мутавакка дид, ки онҳоро бо насихат аз роҳ боздошта наметавонад, хост аз онҳо канора гирифта ба гӯшае берун равад, аммо дер шуда буд. Кабӯтарон ба сӯи дона фуромада буданд, ки ба домаи сайёд печиданд. Мутавакка фаръёд баркашид:

— Ба шумо нагуфтам, ки оқибати шитобкорӣ ва бе тааммул дар корҳо шурӯъ кардан хуб нест.

Кабӯтарон хичолат кашиданд ва хомӯш шуданд. Сайёд аз камингоҳ берун омада, бо шодии тамома давон шуд, то ки онҳоро ба даст оварда, ба манзилаш баргардад. Кабӯтарон сайёдро дида, ба изтироб даромаданд ва ҳар як аз онҳо дар ҳалосии худ кӯшида парубол мезаданд. Мутавакка гуфт:

— Эй ёрон, шумо ҳар як дар ҳалосии худ кӯшида аз ҳалосии дигар ҳамдамон беҳабар мондаед. Дӯстиву муҳаббат он аст, ки кас бояд ҳалосии ёронро аз ҳалосии худ муҳимтар донад. Агар шумо шаронту имконияти ба ҳамдигар ёри додан надошта бошед, ҳамагӣ якчоя амал кунед, шояд ки ба шарофати ин иттифок дом аз ҷой баргирифта шавад ва мо ҳама раҳой ёбем.

Кабӯтарон фармон ба ҷо оварда, ҳама дар қувват муттафиқ шуданд ва ба ин ҳила домро барканда ҳалосӣ ёфтанд. Сайёд бо вучуди ин ҳол бар паи онҳо медавид ва ба умеди он ки охир дармонда меафтанд, ба ҳаво дида дӯхта мерафт. Зоғ бо худ андеша кард, ки эҳтимол як вақте бо ман ҳам чунин ходисае рӯй диҳад, беҳтар он аст, ки баробари онҳо шитофта маълум кунам, ки оқибати кори онҳо ба ҷӣ анҷомад ва он таҷрибаро захираи рӯзгори худ сохта дар вақти эҳтиёҷ ба кор барам.

Зоғ дар паи онҳо парвоз кард. Мутавакка бо қавми худ домро бардошта медавид ва сайёди ҳариси шӯхчашм дида ба онҳо гумошта, роҳ мепаймуд. Мутавакка чун дид, ки ҳанӯз сайёд дар паи онҳост, рӯй ба ёрон кард ва гуфт:

— Ин ситезарӯй ба ҳадди тамома ба касди мо қамар барбастааст, то аз чашми ӯ нопадид нашавем, дид аз мо барнагирад. Хубаш он аст ки ба сун ободо

ниҳо майл кунем ва ба чониби боғхову дарахтҳо парвоз намоем, то назари вай аз мо канда шавад ва навмеду хичолатзада бозгардад.

Кабутарон аз рӯи ишорати ӯ роҳ битофтанд ва аз чониби дашту сахро ба тарафи иморатҳо шитофтанд. Сайёд чун онҳоро надид, ба ҳасрати тамои бозгардид. Зоғ бошад, ҳамчунон мерафт, то чигунагии халосии онҳоро маълум кунад.

Кабутарон аз дағдағаи сайёд эмин шуда, барои халосии худ ба Мутавакка рӯй оварданд ва он хирадманди росттадбир ҷавоб дод:

— Аз ин маҳлака бе ёрии дӯсти вафодор халос шудан мумкин нест. Дар ин наздикӣ Зирак ном муше аз дӯстони ман зиндагӣ мекунад, эҳтимол ба мададгории ӯ аз ин банд раҳой ёбем.

Пас ба вайронае, ки маскани муш буд, рафта халкаи дар бичунбониданд. Садои Мутавакка ба гӯши Зирак расид, берун омад. Чун ёри худро бастан банди бало дид, ҷӯи хуноба аз чашмаи чашм бар сафҳаи руҳсора равон сохт ва охи дардолуд аз чигари сӯхта ба авҷи сипеҳри кабуд расонид ва гуфт:

Чӣ ҳол аст ин ки мебинам, чӣ ҳол аст?

Дар ин ҳолат шикебой муҳол аст!

Ман, эй ёрон, чӣ сон фориғ нишинам,

Чу ёри хешро дар банд бинам?!

Эй ёри азиз, ба кадом ҳила дар ин банд афтодӣ ва ба чӣ сабаб ба ин ранҷ гирифтор шудӣ?

Мутавакка сурати воқеаро накл намуд. Зирак ба буридани бандҳои Мутавакка сар карда буд, ки ӯ гуфт:

— Эй Зирак, агар ризои ман металабӣ, шарт он аст, ки аввал ёрони маро аз банд раҳой диҳӣ. Метарсам, ки агар ба кушодани уқдаҳои ман сар кунӣ, зуд хаста шавию ёрони ман дар банд монанд.

Зирак бандҳои ёронро бурид ва дар ҳама охир гардани Мутавакқаро аз тавқи бало халос дод. Кабутарон ӯро видоъ карда ба ошъёнаи худ бозгаштанд ва Муш ба сӯроҳ фуру шуд.

Чун Зоғ дастгирии Муш ва буридани бандҳоро мушоҳида кард, рағбаташ ба дӯстӣ ва ҳамдамии Муш зиёд шуд ва охиаста ба дари сӯроҳи Муш омада овоз дод. Муш пурсид, ки «кист?». Зоғ гуфт, ки «ин ман, Зоғ хастам, ба ту кори заруре дорам». Зирак муши хирадманде буд ки гарму сарди рӯзгор дида ва неку бадӣ

айём мушоҳида карда. Дар он ҷо барои гурезгоҳ чандин сӯроҳ омода карда ва аз ҳар як ба дигаре роҳ бурида буд. Чун овози Зоғ шунид, бар худ печид ва гуфт:

— Туро бо ман чӣ кор ва маро бо ту чӣ нисбат?

Зоғ сурати ҳол аз аввал то охир нақл намуд ва гуфт:

— Ба ман камоли мурувват ва ҳақгузорию ту маълум шуд ва дониستم, ки самарои дӯстӣ ва натиҷаи муҳаббат ба онҳо чӣ гуна расид ва ба баракати дӯстиву рафокати ту аз ҳалокат ҳалосӣ ёфтанд. Ман ҳам омадам, ки бо ту дӯст шавам.

Муш гуфт:

— Дар байни ману ту роҳи дӯстиву муҳаббат нест, бирав оҳани сард беҳуда макӯб.

Зоғ гуфт:

— Ин суҳан нагӯй, касони қарампеша одамони эҳтиёҷмандро аз марҳамати худ маҳрум намекунанд. Ман аз ҳодисаҳои замон паноҳ бурда ба даргоҳи ту омадам.

Чуз остони туам дар қаҳон паноҳе нест,
Сари маро ба чуз ии дар ҳаволагоҳе нест.

Муш гуфт:

— Эй Зоғ, ҳила бигзор ва донаи фиреб бар рӯи доми зарқ маяфкан, ки ман табиати шумо мардумро медонам. Дар ҳеч сурат ман бар ту эмин нестам ва ҳар касе ки ба одами боварӣ надоштааш дӯстӣ варзад, ба ӯ он воқеа рӯй диҳад, ки ба Қабки дарӣ рӯй дода буд. Зоғ пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

хикоят

Муш гуфт:

— Овардаанд, ки Қабки дарие дар домани кӯҳе меҳиромид ва гулгулаи садои қаҳ-қаҳааш дар гунбади сипеҳр мепечид. Иттифоқан, Бози шикорие дар он ҳаво мегузашт, чун Қабки дариро дид, дилаш ба муҳаббати ӯ монил гашт ва ба худ андешид, ки дар ин олам ҳар касе бояд ёри мувофиқ ва рафики меҳрубоне дошта бошад.

Касе қ-андар қаҳон ёре надорад,
Дарахти вшраташ боре надорад.

Ва ин Кабк ёри хушманзар, хандонрӯй, сабукрӯх, ширинзабон ва латифҳаракот аст, дил дар сӯҳбати чунин рафиқе тозаву хуррам гардад.

Ёре бояд, чӣ гуна ёре бояд?

Ёре, ки гиреҳ. зи кори ман бикшояд.

Ҳар гаҳ, ки ҷамоли хештан бинмояд,

З-оннан дил ғубори ғам биздояд¹.

Пас оҳиста ба чониби Кабк моил шуд ва Кабкро назар бар вай афтод ва ҳазаркунон худро ба шикофи санге расонид. Боз аз ҳаво даромада, пеши он сӯроҳ нишаста гуфт:

— Эй Кабк, пеш аз ин аз ҳунарҳои ту ғофил будам ва фазлу ҷамоли ту бар ман зоҳир набуд. Имрӯз ба воситаи қаҳқаҳаи ту кушонише дар дили ман падид омад ва хиромидани дилфиреби ту маро сайд карда. Умед аст, ки минбаъд аз ман тарсону ҳаросон набошӣ ва ба сӯи ман майл намоӣ.

Кабк овоз дод, ки «Эй қаҳрамони комгор, даст аз ин бечораи меҳнатзада боздор, ҳар гоҳ ки обу оташ бо ҳам якҷоя шаванд, ману ту рафиқ шуда тавонем».

Боз гуфт:

— Эй азиз, худ андеша кун, ки ман аз дӯстӣ бо ту ҳеҷ ғаразе надорам, ҷанголи ман нуқсоне надорад, ки аз сайд боз монда бошам, минқори ман қусуре надорад, ки аз хӯрдан очиз шуда бошам. Ман ғайр аз бо ту дӯсту ҳамдам шудан дигар мақсаде надорам. Ту аз сӯҳбати ман ҷандин ғайдаҳо хоҳӣ дид. Аввало, ҷун дигар бозҳо мебинанд, ки ту дар сояи парвариши ман ҳастӣ, ба ту тааддӣ намекунанд ва ба дидани ҳурмат ба ту менигаранд; дуҷум, ман туро ба ошӯнаи худ мебарам ва ту аз кабкҳои дигар чӣ қадарҳо баланд зиндагӣ мекуӣ; сеҷум аз кабкҳо ҳар мокиёнеро, ки хоҳӣ наздат меорам, бо вай бо ҳушиву хурсандӣ рӯз мегузаронӣ.

Кабк гуфт:

— Ту амири мурғонӣ ва инони ихтиёри мурғон ба қабзаи иқтидори туст ва ман яке аз фуқарои ту ҳастам. Агар аз ман кирдоре содир шавад, ки мувофиқи таъби ту набошад, пас сарпанҷаи ғазаби ту маро ба ҳалокат расонад. Беҳтар ин аст, ки дар ғӯшаи хилват бинишнам.

¹ Биздояд — аз феъли зудудан — тоза кардан.

Боз гуфт:

— Эй бародар, нашунидай, ки дидаи дӯстӣ айбро намебинад ва ҳар зиштие, ки аз дӯст падид ояд, бағоят зебо менамояд.

Заҳри туро дӯст чӣ донад? — Шакар!

Айби туро дӯст чӣ бинад? — Хунар!

Ман ки кирдори туро ба дидаи муҳаббат мебинам, дар гуфтушуниди ту чӣ гуна хати хато кашида метавонам.

Дидаи дӯст айббин набувад.

Қабк ҳарчанд узрҳои писандида мегуфт, Боз ҷавобҳои маъқулу дилпазир дар муқобили он меовард. Дар охир ба аҳду паймон Қабкро аз сӯроҳ берун овард ва Боз ӯро бардошта ба ошъёнаи худ овард. Ҳар ду бо якдигар хуш баромада рӯзхоро ба айшу тараб мегузaronиданд.

Ду-се рӯз аз ин миён гузашт, Қабк ба Боз тамоман боварӣ карда далерона сухан мегуфт ва беибо қаҳқаҳа мезад. Боз ҳам худро ба ношуниданӣ зада аз саринтиқом дармегузашт, аммо кинаи он дар синааш ҷо мегирифт.

Рӯзе Боз каме бемор шуд ва барои хӯрок аз ҷой ҳаракат карда наметавонист. Ҳама рӯз дар ошъёна буд, ҷун шаб даромад, хеле гурусна монд ва кинаҳои Қабк, ки ба мурури замон ҷамъ шуда буд, Бозро хашмолуд сохт. Ҳарчанд аҳду паймонҳои гузашта ба хотираш меомад, аммо ҳеч ба ақлаш қабул намешуд ва барои хӯрдани Қабк баҳона меҷуст. Қабк осори ғазаб дар башараи ӯ мушоҳида намуда, ба ақлу хирад ҳалоки худро медид ва охи сард аз дили пурдард кашида, бо худ мегуфт: «Дарег, ки аз аввали ҳол назар ба поёни қорнаяфгандам ва бо ғайри чинси худ пайвастам. Бинобар ин киштии умрам имрӯз ба гирдобе дарафтода ки маллоҳи тадбир аз ҳалоси он ҷазз аст.

На аз рафик вафою на аз ҳаёт умед,

На аз сипеҳр башорат, на аз замона навид!

Боз бошад ҷанголи озор кушода ва минқори хунҳор ба заҳри ситам об дода, баҳонаҷӯӣ мекард. Қабк аз рӯи эҳтиёт риояти одоб менамуд ва аз ин сабаб баҳо-

нае барои Боз пайдо набуд. Охируламр Боз бетокат шуда аз рӯи асаб ба Кабк гуфт:

— Оё раво бошад, ки ман дар офтоб бошаму ту дар соя нишинӣ?!

Кабк гуфт:

— Эй амири чаҳонгир, ҳоло шаб аст ва ҳама оламу сояи зулмат фурӯ гирифта, шумо аз тоби кадом офтоб ба заҳматед ва ман дар сояи чӣ чиз истироҳат дорам?

Боз гуфт:

— Эй беадаб, маро дурӯғгӯӣ месозӣ ва сухани маро рад мекунӣ, сазои туро додан лозим аст,— инро гуфту Кабкро аз ҳам дариду хӯрд.

* * *

Ин масал барои он овардаам, ки ҳар кас бо ғайри чинси худ ва бо каси боварӣ надоштааш рӯзгор гузорад, монанди Кабки дарӣ мешавад. Ба ҳамин минвол, ман ҳам ҳеҷ гоҳ ва аз тамаи ту эмин нестам ва бинобар ин чӣ тавр бо ту дӯст ва мусоҳиб шуда метавонам?

Зоғ гуфт:

— Эй Зирак, хуб андеша кун, ки ман туро азоб дода чӣ фоида мегирам ва аз хӯрдани ту чӣ сер мешавам. Ҳол он ки аз муҳаббати ту ҳазорон фоида ҳосил мешавад. Туро сазовор нест, ки дасти радд ба синаи умеди ман ниҳӣ ва ғарибе аз остонаи ту ноумед бозгардад.

Тимори ғарибон сабаби зикри чамил аст,
Чун аст, ки ин конда дар шаҳри шумо нест?

Ман ахлоқи неки туро мушоҳида кардаам, гумон намебарам, ки маро аз карами худ махруми мутлак созӣ.

Муш гуфт:

— Муболиға аз ҳад мегузаронӣ ва маро ба дӯстӣ таклиф менамоя. Агар дарвоқеъ ҳар ду дӯст шавем, мумкин аст, ки ба андак сабабе сарриштаи муҳаббат гусиста боз ба ҳамон одати асли ва адовати чибиλλӣ бозгардӣ. Чунончӣ, об ҳарчанд муддати дароз дар як ҷо бимонад ва бӯю таъми он тағйир ёбад ҳам, аммо ҳосияти он ҳанӯз боқӣ мемонад ва чун бар оташ резанд, онро бикушад. Ҳукамо гуфтаанд, ки ба кавли душман фирефта набояд шуд, агарчи даъвини дӯстӣ кунад. Ҳар

кӣ ба душман ʔтимод карда ба дурӯғҳои ӯ мағрур шавад ва афсуну афсонаи ӯро ба гӯши ризо бишнавад ба сари ӯ ҳамон воқеаи шутурсавор меояд. Зоғ пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

хикоят

Муш гуфт:

— Овардаанд ки шутурсаворе дар аснои сафар ба мавзее расид, ки он ҷо қорвониён оташ карда буданд ва баъд аз рафтани онҳо бод он оташро ба ҳаракат оварда, шарораҳои онро ба атрофи биёбон дар ҳезумҳои андохта буд ва дар ҳар гӯшаи саҳро лолазоре падид омада. Дар миёни он оташҳо Мори бузурге монда буд ва ба ҳеҷ ҷониб роҳ намеёфт ва аз ҳеҷ сӯ ҳалосӣ надошт. Наздик буд, ки чун моҳӣ бар тоба бирӣён шавад. Чун он саворро бидид, тавалло карда гуфт:

Чӣ шавад гар ба қарам марҳамате фармой,
Гирех аз қори қурӯбастан мо бикшой.

Савор марди меҳрубоне буд, чун зорини Мор шунид ва изтиробу бечорагии ӯ бидид, бо ҳуд андеша кард, ки агарчи Мор душмани одамиён аст, аммо ҳоло дармондаву ҳайрон аст, беҳтар он аст, ки ба вай шафқат кунам. Пас тӯрбаашро ба найза баста миёни оташ андохт, Мор қурсатро ғанимат дониста ба тӯрба даромад. Савор пас тӯрбаро қушода Морро баровард ва гуфт, ки «ҳар ҷо хоҳӣ бирав, баъд аз ин мардумозорӣ макун, ки озорандаи халқ дар дунё бадном аст».

Мор гуфт:

— Эй қавон, аз ин суҳан дарғузар, ки ман туро ва шутури туро то захме назанам, намеравам.

Савор гуфт:

— Оё ман ба ту некӯӣ накардам ва аз миёни оташ берун овардам, магар сазои ман чунин аст?

Аз қониби ман гархи вафодорӣ буд,
Аз пеши ту онни қифодорӣ чист?

Мор гуфт:

— Оре, ту некӯӣ кардӣ, аммо некӯии ту бемавқеъ буд, медонӣ, ки аз ман ба одамиён нафъе намерасад, бо қасе, ки бадӣ мебоист кард, некӯӣ ба ҷо овардӣ. Ба

бадон некӯй кардан ба некон бадӣ кардан аст. Ман ту-ро захм мезанам, то ба дигарон таҷриба шавад.

Мард гуфт:

— Ман ҳеч боварӣ надорам, ки подоши некӣ бадӣ бошад, ту ба ман барои ин гувоҳ биёр, пас захм занӣ, розӣ ҳастам.

Онҳо рафта аз Говмеш ва Дарахти пир пурсиданд, онҳо сухани Морро тасдиқ карданд ва гуфтанд, ки вақте ки мо ба соҳибамон лозим ва манфиатнок будем, моро парвариш мекард, вақте ки пир шуда яке аз шир, дигаре аз ҳосил мондем, соҳибамон якемонро куштани, дигарамонро бурида ҳезум кардани шуд.

Мор акнун саворро захм задани шуд.

Мард гуфт:

— Ҷон бағоят азиз аст ва аз зиндагӣ дил кандан басо душвор аст. Агар дар ин кор боз як тан гувоҳ пайдо мекардӣ, ман дигар ба мурдан розӣ мешудам.

Иттифоко дар ҳамин наздикӣ Рӯбоҳе истода ба ҳоли онҳо назора мекард ва гуфтугӯи онҳоро гӯш медод.

Мор гуфт:

— Инак, аз он Рӯбоҳ бишурс, ки чӣ ҷавоб мегӯяд?

Пеш аз он ки савор аз вай суоле кунад, Рӯбоҳ бонг бар мард зад, ки «оё намедонӣ, ки подоши некӣ бадист, ту дар ҳаққи ин Мор чӣ некӣ кардӣ, ки ба бадӣ гирифта шудӣ?»

Ҷавон сурати воқеаро нақл намуд. Рӯбоҳ гуфт:

— Ту марди оқил менамояӣ, чаро гапи дурӯғ мегӯӣ?

Мор гуфт:

Зи оқил кай раво бошад суханҳои хато гуфтан,
Назебад марди доноро хилофи мочаро гуфтан.

— Ин мард рост мегӯяд, инак тӯрбае, ки ба он маро аз оташ ҳалос кардааст.

Рӯбоҳ барошӯфт, ки «чӣ гуна ба ин сухан бовар кардан мумкин аст, ки Море ба ин бузургӣ дар чунин тӯрбан хурде гулчад!».

Мор гуфт:

— Агар бовар накуни, ман боз ба тӯрба медароям, ба чашми худ хоҳӣ дид.

Рӯбоҳ гуфт:

— Агар иро ба чашми худ бинам, дурустии ин гап тасдиқ мешавад ва ман дар кори шумо ҳукме карда метавонам.

Мард сари тӯрбаро бикшод ва Мор ба сухани Рӯбох мағрур шуда ба тӯрба даромад.

Рӯбох гуфт:

— Эй чавон, чун душманро дар банд ёфтӣ, амонаш мадеҳ!

Душман чу ба даст омаду мағлуби ту шуд,
Хукми хирад он аст, к-амонаш надихӣ.

Мард сари тӯрбаро баста ба замин мезад, то мор кушта шуд.

* * *

Фоидаи ин ҳикоят он аст, ки хирадманд бояд ба зории хасм мағрур нашавад ва ба ҳеҷ вачҳ ба вай эътимод накунад, то ки ба балои он дарнамонад.

Хар кас, ки ба қавли хасм мағрур шавад,
Шамъи хирадаш тираву бенур шавад.
Душман, донӣ, дар чӣ маҳал гардад дӯст?
Он вақт ки тирагӣ зи шаб дур шавад.

Зоғ гуфт:

— Ин суханҳо аз рӯи ҳикмат аст, аммо ту аз сари муболиға даргузар ва ба ман бовар карда бо ман дӯст ва мусоҳиб шав. Ман аз он чумлаам, ки ба дӯстии ман эътимод кардан мешояд. Ман ба ҳамнишинии ту чунон мӯхтоҷам, ки аз дари ту ҳеҷ ҷо намеравам ва то маро ба сӯхбати худ азиз нагардонӣ, таому шароб начашам ва ором нагирам.

Домани чун ту нигоре зи каф осон надихам,
Ки ба хунобан бисъер ба даст омадай.

Муш гуфт:

— Дӯстии туро ман ба ҷон харидорам, ин суханҳои ман ҳама барои ин буд, ки мабодо ҳаёл кунӣ, ки ман дар рафокат сустинон ва камандеша ҳастам, вагарна аз аввали гуфтугӯямон майли ман ба сӯхбати ту зиёда буд.

Чун дар ин дил барки меҳри дӯст част,
Андар он дил дӯстӣ медон, ки ҳаст.
Ҳеҷ ошӣк худ набошад васлчӯ,
Гар на маъшукаш бувад ҷӯён ӯ.

Зирак пас Берун омад ва дар назди сӯрох истод.

Зор гуфт:

— Чӣ монеъ аст, ки ту пештар намеой?

Муш гуфт:

— Пӯшида намонад, ки дӯстии туро қабул кардан ба ман хатари чон дорад. Медонам, ки ту маро хеле дӯст медорӣ ва ман ҳам дар сидқи дӯстӣ аз ту камтар нестам. Аммо ту ёру чӯраҳо дорӣ, ки онҳо дӯстии ману туро наменвисанданд, метарсам, ки касе аз онҳо маро дида, ба қасди чони ман бияфтад.

Зор гуфт:

— Миёни ману ёрон шарт ҳаст, ки бо дӯсти ман дӯст бошанд ва душманони маро душман доранд.

Муш гуфт:

— Дар ҳар ҳол ҳар кас ки бо дӯсти душман муҳаббат варзад ё бо душмани дӯст даромезад, ўро дар шумораи ҳасми худ шумурдан лоиқтар аст.

Рӯи дил аз ду тоифа бартофтан накуст,
Аз дӯстони душман в-аз душманони дӯст.

Зор гуфт:

— Мазмуни сухани ту дониستم. Аммо имрӯз дӯстиву муҳаббат миёни ману ту чунон мустаҳкам шудааст, ки ман ёри худ онро донам, ки ёри ту бошад ва ҳар кӣ бо ту душманӣ варзад, ман аз ӯ алоқаамро меканам.

Бар руҳи ҳар кас, ки нест дори ғуломии ёр,
Ғар падари ман бувад, душману ағъёрам ўст.

Ва сидқи дӯстии ман чунон аст, ки агар аз чашму забон, ки дидбони тану тарҷумони диланд, ҳилофи ту даръёбам, ба як ишорат ҳардуро аз соҳили вучуд ба гирдобии адам афганам.

Муш ин суханҳоро шунида, кавидил шуд ва пештар омад. Зоро гарм бипурсид ва якдигарро канор гирифта, бисоти нишот бигустурданд.

Миён бандед ишратро, ки ёр андар канор омад.

Чанд рӯз ба ин ҳол гузашт, Зирак аз рӯи иктидораш маросими зиёфат ва шаронги меҳмондорӣ ба ҷо овард ва гуфт:

— Эй бародар, чӣ мешавад, ки акнун дар ҳамин ҷо икомат кунӣ ва аҳлу фарзандонро ба ин манзил биё-

варӣ. Ин замин, ки маскани мо дар он воқеъ шуда-
аст, мавзеи тозаву макони дилкушост.

Зоғ гуфт:

— Дар хубии ин мавзеъ ва Бисъёрии фазову лато-
фати ҳавои ӯ суҳане нест, аммо ба роҳи калон хеле наз-
дик аст ва аз он ҷо муттасил мардум рафтуо мекунанд
ва айши моро талх менамоянд. Дар фалон ҷо марғзо-
ри хушобу ҳавоест ва он ҷо Сангпуште аз дӯстони ман
ватан дорад, тӯъман ман ҳам дар он ҷо бисъёр аст ва
фитна ба он ҷо андак мерасад. Агар рағбат намой, бо
ту он ҷо равем ва бақияи умр дар фароғату рафоҳияти
рӯзгор гузаронем.

Муш гуфт:

То домани кафан накашам зери пои хок,
Бовар макун, ки даст зи доман бидорамат.

Орзуи ман ҳамеша бо ту будан аст, ҳар ҷо ки чун
офтоб меҳиромӣ, ман чун соя бар ақиб меоям ва бар
ҳар замин, ки остинфишон мегузарӣ, монанди доман
дар поят меафтам.

Домани давлати ҷовиду гиребони умед
Ҳайф бошад, ки бигиранду дигар бигзоранд.

Ва ин буқъае, ки ин ҷо сокинам, ватани аслии ман
нест, балки беихтиёр ин ҷо афтодаам. Қиссан ман агар-
чи дароз аст, аммо аҷоиби Бисъёре дорад ва ҳангоме
ки қароргоҳи мо муқаррар гардад ва агар хоҳири ту
майл намояд

Андаке бозгӯям аз бисъёр.

Баъд аз ин Зоғ думи Мушро ба минқор гирифта, ба
сӯи ҳамон марғзор парвоз кард. Иттифоқо Сангпушт
дар марғзор, дар атрофи чашмае сайру гашт мекард,
чун аз дур сиёҳии Зоғ бидид, тарсиду ба об фуру рафт.
Зоғ Мушро оҳиста аз ҳаво бар замин ниҳод ва Санг-
пуштро овоз дод. Сангпушт садон ошно шунида, аз об
баромад ва дидори ёри гиромӣ дида, хурӯши шодӣ бар
осмон расонид:

Ёри ғоибшудан ман ба саломат бирасид,
Бахти баргаштан ман бо сари паймон омад,
Хастан хори ано чанд тавон буд, охир!
Вақти шодист кунун, к-он гули хандон омад.

Пас якдигарро гарм пурсиданд ва Сангпушт пурсид, ки «дар ин муддат кучо будӣ ва ҳолат чӣ тавр гузашт?». Зоғ қиссаи худро аз вақти дар дом афтодани кабӯтарон, аз замони ҳалосӣ ёфтани онҳо ва бо Муш дӯст шуданашон ба тамомӣ бозгуфт. Сангпушт аз ин қисса хабардор шуда, аз дидори Муш изҳори хурсандӣ намуд ва гуфт:

Ба фоли ҳайр расидӣ бад-ин хучиста мақом,
Хуш омадӣ, ту аллака-с-салому ва-л-икром.

Ҳаққо ки саодати бахти мо туро ба ин ноҳия кашидааст.

Муш гуфт:

— Ман аз тоби офтоби ҳаводис паноҳ ба сояи марҳамати шумо овардаам ва ҳусули давлати висолро ниҳояти амониву омол шумурдаам.

Ин иноят азали буд, ки раҳ пурсидам,
В-ин ҳидоят абадӣ гашт, ки рӯят дидам.

Чун аз ранҷи роҳ баросуданд ва дар он маскан ором гирифтанд, Зоғ рӯй ба Зирак оварда илтимос намуд, ки агар маслиҳат бинӣ, он ахбору ҳикоётро, ки маро ваъда кардаӣ, бо Сангпушт бозгӯӣ, то тарҳи дӯстӣ байни ваю ту мустаҳкам шавад ва аз суҳанҳои ту истироҳате ҳар чи тамомтар рӯй намояд.

Бикшо лабу з-он ҳадиси ширин,
Коми дили мо пур аз шакар кун.

Муш огози суҳан карда ба Сангпушт гуфт:

ХИКОЯТ

— Эй бародар, ман дар Нодут ном шаҳри Ҳинд таваллуд шудаам. Дар он шаҳр ба зовияи зоҳиде мучаррад чое гирифта ва дар савмиаи ӯ қошонае сохта будам. Чанд тан муш дар хидмати ман буданд ва рӯзу шаб мулозимати ман мекарданд. Муриди содиқе ҳар пагоҳ ба зоҳид як дастурхон хӯрокворӣ бардошта меомад. Зоҳид қадре аз он барон чоштгоҳӣ меҳӯрду боқимондаашро барон шом захира мекард. Зоҳид, ки аз хона беруи мерафт, зуд худро ба суфра меафгандам ва ба коми дил лукмае чанд меҳӯрдам ва боқӣ бар му-

шони дигар ҳадья мекардам. Зоҳид аз барои дафъи ман ҳилаҳо ангехт, ғоида надод ва ба қасди чони ман чораҳо андешид, судманд наомад.

Шабе меҳмони азизе ба хонаи зоҳид омад. Пас аз таом зоҳид аз меҳмон чои таваллудаш ва сабаби сафараширо пурсид. Меҳмон марде буд ҷаҳондида ва талху ширини рӯзгор ҷашида:

Сафар карда дар баҳру бар солҳо,
Шуда мутталеъ бар баче ҳолҳо.

Меҳмон ҳар чӣ аз аҷоибу ғароиби дунёи дида буд, ҳикоят мекард ва зоҳид дар вақти ҳикояти ӯ ҳар замон даст бар ҳам мезад, то ки мушон аз овози дасти ӯ бираманд. Меҳмон аз он сурат, ки нишонаи беҳурмати дошт, ҳиҷолатманд ва ҳашмгин шуда гуфт:

— Эй зоҳид, дар миёни суҳан даст бар ҳам кӯфтан ғӯяндаро масҳара кардан аст, ман инро сазовори ту на-мебинам.

Ба истехзову суҳрият¹ макун майл,
Ки онҳо лонқи озодагон нест.
Қасе к-ӯ ҳазлу бозӣ сохт пеша,
Аз ӯ беобрӯтар дар ҷаҳон нест.

Зоҳид гуфт:

— Мабодо ки ҳаргиз хори ҳазл дар домани ҳоли ман овехта бошад. Ин ҳаракати ман барои рамонида-ни лашкари мушон аст, ки бар мамлакати суфраву хо-ни ман ғолиб шудаанд ва бар ҳар чиз, ки захира ни-ҳам, дасти ғорату тороч дароз кардаанд, аз ҳучуми он-ҳо на нон дар суфра меёбам ва на хӯрдани дар хона маҳфуз мемонад.

Меҳмон пурсид:

— Оё ҳамаи онҳо ҳамин ҳел ғолибу далеранд?

Зоҳид гуфт:

— Яке аз онҳо чунон далер аст, ки дар пеши ҷаш-мат ҷизҳоро аз рӯи дастурхон гирифта меравад.

Меҳмон гуфт:

— Ҷуръати ӯро сабабе ҳаст. Ҳикояти ӯ ба ҳама монанд аст, ки мард бо зани мизбон муболиға мекард, ки «охир, сабабе ҳаст, ки кунҷиди муқашшар бо ғайри муқашшар баробар мефурӯшӣ».

Зоҳид гуфт:

¹ Суҳрият — масҳара.

— Агар салоҳ бошад, ба мо бигӯй, чӣ гуна Буда-
аст он?

хикоят

Меҳмон гуфт:

— Дар ин роҳ, ки меомадам, шабонгоҳе ба фалон
деҳ расида ба хонаи ошное нузул кардам ва баъд ба
ман ҷои хоб партофтанд. Ман болои ҷой такъя зада бу-
дам, аммо хоб намерафтам. Дар ҳамин вақт аз хонаи
дигар гуфтугӯи соҳиби хона бо занаш ба гӯшам расид.

Мард гуфт:

— Эй зан, мехоҳам, ки фардо калонҳои деҳро ба
хона даъват намуда, ба шарофати омадани ин меҳмон
як зиёфате кунам.

Зан гуфт:

— Ман ҳайронам, ки ту ба харчи рӯзгор чизи ка-
зой надориву андешан меҳмондорӣ мекунӣ. Охир им-
рӯз, ки кудрати чамъ кардан дорӣ, барои фардо захи-
ра бинех ва барои зану фарзанд чизе, ки баъд аз ту
мӯҳтоҷи касе нашаванд, боқӣ гузор.

Мард гуфт:

Надошт чашми басират, ки гирд карду нахӯрд,
Бибурд гӯи саодат, ки харч карду бидод.

Агар имконияти эҳсону маҷоли шафқат муяссар
шавад, ба он надомат кардан дуруст нест. Чамъи мол
ва захираи он номуборак аст ва оқибати он нописанди-
да, чунончи аз он Гург буд. Зан пурсид, ки чӣ гуна бу-
дааст он?

хикоят

Мард гуфт:

— Овардаанд, ки сайёде ҳунарманд, ки Оҳу аз ҳай-
бати доими ӯ ба сахро пой берун намениҳод ва Нахчир
аз бими ҳилаву тадбири ӯ сар аз оромгоҳ берун наме-
кард,

Дидаваре, пурхунаре, тезхуш,
Ҳилагаре, сахтдилу сахткӯш,

доме ниҳода буд ва Оҳуе дар он банд афтода буд. Сай-
ёд аз камингоҳ берун омад ва хост, ки наздики дом ра-
вад. Оҳу аз бими ҷон зур зада домро канда ба сахро

гурехт. Сайёд хичилзада шуд ва тире дар камон пай-
васта ба чониби Оху афганд. Оху аз пой дарафтод ва
сайёд зуд рафту онро бардошта рӯй ба хонаи худ равон
шуд. Аз роҳ Хуке баромада ҳамла овард ва сайёд ба
чониби вай тире афганд. Хук маҷрӯҳ шуд ва аз алами
дард худро ба сайёд андохта ўро ҳам сахт маҷрӯҳ кард
ва харду ҳалок шуданд.

Дар аснои ин воқеа Гурги гуруснае ба он ҷо расид
ва се ҷасади мурдари дид ва хеле шод шуда ба худ
гуфт:

Ки басте рӯзгор мебояд,
Ки чуни неъмате ба даст ояд.

Акиун хангоми ҷамъ кардан ва захира намудан аст,
ин тўъман ба даст афтодари исроф кунам, ба нодонӣ
ном мебарорам. Беҳтар он аст, ки ин гӯштҳои тозаро
ба гӯшае ниҳода, барои рӯзҳои саҳти зиндагӣ захира
созам ва имрӯз бо хӯрдани ҳамин зеҳи камон, ки аз
рӯда сохта шудааст, қаноат намоям. Гург ба зеҳи ка-
мон дандон зада буд, ки камон канда шуду тире он
рафта ба дили ў зад ва ҳамон замон дар ҷояш мурд.

* * *

Фондан ин масал он аст, ки бар ҷамъи мол ҳарис
будан ва захираи беҳуда ниҳодан оқибати баде дорад:

Он ҷӣ дорӣ бихӯр имрӯзу ғами даҳр махӯр,
Чун ба фардо бирасӣ, рӯзи фардо бирасад!

Зани мизбон чун ин суҳанони ҳикматнишон шунид,
каме мулоим шуда гуфт:

— Эй азиз, дар хона қаре биринҷу кунҷид барои
бачаҳо захира карда будам. Ҳоло равшан шуд, ки за-
хира андӯхтан номуборак будааст. Бомдод барои даҳ
кас таом мепазам, ту меҳмонхоятро даъват кун.

Рӯзи дигар он зан кунҷиди муқашшаркардари дар
офтоб монда ба шавҳараш таъин кард, ки «то хушк шу-
дани кунҷид аз он нағз хабардорӣ кунад, то мурғон он-
ро талаф накунанд» ва ҳудаш ба қорҳои дигар машғул
шуд.

Аммо ҳоби мард бурду саге омада ба кунҷид даҳон
расонид. Зан ин ҳолро дида, зуд кунҷидро гирифта, ба
сӯи бозор давид. Ман ҳам ба бозор қоре доштам, аз па-
си ў равон шудам. Дидам, ки вай кунҷидро гирифта,

ба дӯкони кунчидфурӯше омад ва кунчиди муқашшарро ба кунчиди пӯстдор иваз намуд. Марде фаръёд баровард, ки «эй зан, дар ин сирре ҳаст, ки кунчиди муқашшар бо ғайри муқашшар баробар савдо мекуӣ».

* * *

Ин ҳикоят барои он гуфтам, ки ин Муш ҳам бе сабаб чунин далерӣ намекунад, шояд, ки ӯ давлати калоне ва зару сими бисъёре захира дошта бошад. Табаре биёр, то сӯрохи ӯро зеру забар карда бинам, ки саранҷоми кор ба кучо мерасад.

Зоҳид зуд табаре ҳозир кард. Аммо ман дар он соат дар сӯрохи дигар будам ва мочарои онҳоро мешунидам. Дар маскани ман ҳазор динор зар буд, ки табъи маро аз тамошои он фараҳ бар фараҳ меафзуд. Хуллас ки шодии дили ман ва роҳати чонам ба он зар тааллуқ дошт. Ман аз бими он, ки мол аз даст меравад, дар изтироб афтодам, хостам, ки ҳар чӣ зудтар зару сими худро ба ҷои дигар накл кунам. Ҳамон замон, ки ин балои ногаҳон ба ман фуруд омад, мушҳо дигар ба ман камтар эҳтиром меварзиданд ва монанди пештара меҳрубоннашон дида намешуд.

Дар дили кас меҳру вафое намонд,
Боги маро меҳргийе¹ намонд,
Мояи садбаргу наво буд зар,
Зар бишуду баргу навое намонд.

Мушҳо бо бакни таомҳои ман рӯз мегузарониданд, акнун диданд, ки аз ман ба онҳо манфиате намерасад, аз итоати ман рӯ тофта, забон ба айбу бадгӯии ман кушоданд. Дар ин вақт яке аз мушон, ки пештар ба мулозимати ман ифтихор мекард ва як лаҳзаи сӯхбати маро саодати ҷовид медонист, бегонавор аз пеши ман гузашта рафт ва илтифоте ба ман накард. Ӯро ҷеғ зада гуфтам:

Аз чӣ рӯ илтифот менакуӣ,
Сарв ҳаргиз чунин нарафт озо.

Охир чӣ шудааст, ки меҳрубониҳои пештараат якбора аз байн рафт?

¹ Меҳргийе — номи гиёҳе.

гурехт. Сайёд хичилзада шуд ва тире дар камон пай-
васта ба чониби Оҳу афганд. Оҳу аз пой дарафтод ва
сайёд зуд рафту онро бардошта рӯй ба хонаи худ равон
шуд. Аз роҳ Хуке баромада ҳамла овард ва сайёд ба
чониби вай тире афганд. Хук маҷрӯҳ шуд ва аз алами
дард худро ба сайёд андохта ўро ҳам сахт маҷрӯҳ кард
ва харду ҳалок шуданд.

Дар аснои ин воқеа Гурги гуруснае ба он ҷо расид
ва се ҷасади мурдари дид ва хеле шод шуда ба худ
гуфт:

Ки баче рӯзгор мебояд,
Ки чунин неъмате ба даст ояд.

Акиун ҳангоми ҷамъ кардан ва захира намудан аст,
ин тўъман ба даст афтодари исроф кунам, ба нодонӣ
ном мебарорам. Беҳтар он аст, ки ин гӯштҳои тозаро
ба гӯшае ниҳода, барои рӯзҳои саҳти зиндагӣ захира
созам ва имрӯз бо хӯрдани ҳамин зеҳи камон, ки аз
рӯда сохта шудааст, қаноат намоям. Гург ба зеҳи ка-
мон дандон зада буд, ки камон канда шуду тире он
рафта ба дили ў зад ва ҳамон замон дар ҷояш мурд.

* * *

Ҷондан ин масал он аст, ки бар ҷамъи мол ҳарис
будан ва захираи беҳуда ниҳодан оқибати баде дорад:

Он ҷӣ дорӣ бихӯр имрӯзу ғами даҳр махӯр,
Чун ба фардо бирасӣ, рӯзи фардо бирасад!

Зани мизбон чун ин суҳанони ҳикматнишон шунид,
каме мулоим шуда гуфт:

— Эй азиз, дар хона қадре биринҷу кунҷид барои
бачаҳо захира карда будам. Ҳоло равшан шуд, ки за-
хира андӯхтан номуборак будааст. Бомдод барои даҳ
кас таом мепазам, ту меҳмонхоятро даъват кун.

Рӯзи дигар он зан кунҷиди муқашшаркардари дар
офтоб монда ба шавҳараш таъин кард, ки «то хушк шу-
дани кунҷид аз он нағз хабардорӣ кунад, то мурғон он-
ро талаф накунанд» ва ҳудаш ба қорҳои дигар машғул
шуд.

Аммо хоби мард бурду саге омада ба кунҷид даҳон
расонид. Зан ин ҳолро дида, зуд кунҷидро гирифта, ба
сӯи бозор давид. Ман ҳам ба бозор қоре доштам, аз па-
си ў равон шудам. Дидам, ки вай кунҷидро гирифта,

ба дӯкони кунчидфурӯше омад ва кунциди муқашшарро ба кунциди пӯстдор иваз намуд. Марде фаръёд баровард, ки «эй зан, дар ин сирре ҳаст, ки кунциди муқашшар бо ғайри муқашшар баробар савдо мекуӣ».

* * *

Ин ҳикоят барои он гуфтам, ки ин Муш ҳам бе сабаб чунин далерӣ намекунад, шояд, ки ӯ давлати калоне ва зару сими бисъёре захира дошта бошад. Табаре биёр, то сӯрохи ӯро зеру забар карда бинам, ки саранҷоми кор ба кучо мерасад.

Зоҳид зуд табаре ҳозир кард. Аммо ман дар он соат дар сӯрохи дигар будам ва мочарои онҳоро мешунидам. Дар маскани ман ҳазор динор зар буд, ки табъи маро аз тамошои он фараҳ бар фараҳ меафзуд. Хуллас ки шодин дили ман ва роҳати чонам ба он зар тааллук дошт. Ман аз бими он, ки мол аз даст меравад, дар изтироб афтодам, хостам, ки ҳар чӣ зудтар зару сими худро ба ҷои дигар нақл кунам. Ҳамон замон, ки ин балои ногаҳон ба ман фуруд омад, мушҳо дигар ба ман камтар эҳтиром меварзиданд ва монанди пештара меҳрубониашон дида намешуд.

Дар дили кас меҳру вафое намонд,
Боги маро меҳргие¹ намонд,
Мояи садбаргу наво буд зар,
Зар бишуду баргу навое намонд.

Мушҳо бо бакияти таомҳои ман рӯз мегузарониданд, акнун диданд, ки аз ман ба онҳо манфиате намерасад, аз итоати ман рӯ тофта, забон ба айбу бадгӯии ман кушоданд. Дар ин вақт яке аз мушон, ки пештар ба мулозимати ман ифтихор мекард ва як лаҳзаи сӯхбати маро саодати ҷовид медонист, бегонавор аз пешни ман гузашта рафт ва илтифоте ба ман накард. Ӯро ҷеғ зада гуфтам:

Аз чӣ рӯ илтифот менакуӣ,
Сарв ҳаргиз чунин нарафт озод.

Охир чӣ шудааст, ки меҳрубониҳои пештараат якбора аз байн рафт?

¹ Меҳргие — номи гӯҳе.

Он Муш рӯй дар ҳам кашида бо нафрат гуфт:

— Шахси аблахе будай, мардум бекора касеро хурмат намекунанд, вақте симу зар доштӣ, мо ҳама мулозими ту будем, акнун ки мӯҳтоҷ шудай, мо ҳама аз ту рӯй гардондаем.

Ман гуфтам:

— Камбағалӣ айб нест, чаро ту бечорагиро мазамат мекунӣ?

Ман аз он муш рӯй гардонда бори дигар ба сӯрохи худ шитофтам. Дидам, ки зоҳиду меҳмон зарҳоро байни ҳамдигар тақсим кардаанд. Зоҳид ҳиссаи худро ба халтае андохту зери болин ниҳод. Тамаи шуми ман васваса оғоз кард, ки «агар аз он зар чизе ба даст ояд, бори дигар қуввати дилу роҳати рӯҳ хоҳад шуд ва дӯстону бародарон боз ба хидмати ман майл хоҳанд намуд». Дар ин андеша хеле сабр кардам. Охир онҳо биҳуфтанд, он гоҳ оҳиста-оҳиста ба сӯи болини зоҳид рафтам. Аммо меҳмони кордида бедор будааст ва ҳоли маро мушоҳида мекардааст. Вай чӯбе гирифта бар пои ман зад, ки аз ранҷи он кӯфта шудам ва пойкашон ба сӯрох рафта, хеле мунтазир шудам, то он мард оромише ёфт. Бори дигар ба ҳамон тамаъ берун омадам. Меҳмон ин навбат бо чӯб ба фарқи сарам фаровард. Саросемавор илоче карда худро ба сӯрох расонидам ва беҳуш афтодам. Аз шиддати дард симу зарҳои худ ва бечорагиву муфлисинамро фаромӯш кардам.

Чаро нолад касе аз тангдастӣ,
Ки ганҷи бекиёс аст тандурустӣ.

Дар ҳақиқат дониستم, ки пешоҳанги ҳама болоҳо ва муқаддимаи чамен ҷафоҳо тамаъ аст. Пас аз ин ҳодиса аз тамаъ даст кашидам ва ба андаке қаноат намудам. Баъд аз фикри бисёре аз хонаи зоҳид ба саҳро кӯчидам ва бо кабӯтаре ошноӣ пайдо кардам. Ба шарофати ин дӯстӣ бо Зоғ дӯсту ҳамдам гаштам. Зоғ аз хислатҳои нек ва сифатҳои писандидан ту ба ман ҳикоят кард. Баъд аз ин ба дидори ту иштиёқ пайдо кардам ва ба ин восита хостам аз ваҳшати танҳои бираҳам. Чӣ хуш, ки ман ба ин рӯзи фирӯз расидам!

Рӯзи ҳичрону шаби фурқати ёр охир шуд,
Задам ин фолу гузашт ахтару кор охир шуд,

Субҳи уммед, ки шуд мӯътакифи¹ пардаи ғайб,
Гӯ: «Бурун оӣ, ки кори шаби тор охир шуд».

Ин аст саргузашти ман, ки ба тамоӣ бозгуфтам.

* * *

Сангпушт чун ин қисса гӯш кард, бо меҳрубонию
илтифот гуфт:

Ба хонае, ки чунин меҳмон фуруд ояд,
Хумои садра² дар он ошъён фуруд ояд!

Барои ман аз сӯҳбати ту беҳтар дар ҷаҳон саодате
нест ва то ҷароғи ҳаёт афрӯхтааст, парвонасифат бо
шамъи рӯи ту ишқ мебозам.

Чун зарра ба хуршеди рухат меҳр бубастем,
Гар теғ занӣ аз ту нахоҳем буридан.

Ва ин ҳикояте, ки кардӣ, ниҳоят пандомӯз аст. Ба
ҳукми таҷрибаҳои ту равшан шуд, ки инсон бояд ба он
қадаре, ки пеши касе мӯҳтоҷ нашавад, қаноат кунад
ва ҳар касе, ки зиёдаталабӣ кунад, дар вартаи офату
бало саргардон хоҳад шуд ва ба сари он кас ҳамоно би-
ёяд, ки ба сари Гурбаи ҳарис омада буд.

Муш пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ҲИКОЯТ

Сангпушт гуфт:

— Овардаанд, ки шахсе Гурбае дошт ва ҳар рӯз
ба вай он миқдор гӯшт, ки оташи гуруснагии ўро фу-
рӯ нишонда тавонад, муқаррар карда буд. Аммо Гур-
ба аз гурусначашмӣ ба ин миқдор қаноат намекард.
Рӯзе аз пеши кабӯтархона мегузашт ва аз садони ди-
ловези кабӯтарон иштиҳои Гурба дар ҳаракат омада,
худро ба он кабӯтархона афганд. Посбони кабӯтархо-
на Гурбаро дастгир карда кушт ва ба пӯшташ коҳ ҷой
карда, ба болон кабӯтархона овехта монд. Иттифоқо
гузари соҳибаш ба он ҷой афтод. Гурбаи худро дар
он ҳол дида гуфт: «Эй шӯҳчашми ҳарис, агар ба он

¹ Мӯътакиф — ба ибодат машғулшуда.

² Садра — номи дарахти афсонавӣ.

қадар гӯшт, ки ба ту мерасид, қаноат мекардӣ, пӯсти
туро намекашиданд».

* * *

Фоидаи ин масал он аст, ки минбаъд ба андак қу-
те, ки сабаби зиндагӣ бошад, қаноат бикун ва баҳри
молҳои аз даст рафтаат дилхун машав.

Ғам махӯр, чони ман, ар ғавт шавад молу манол,
Шод мебош, ки ин мурда наярзад шеван!

Ва бидон, ки шарафи ҳар кас ба камол аст, на ба
мол ва ҳар кас дар зоти худ ба ҳунаре ороста бошад,
ҳамеша азизу мукаррам аст. Шер ҳарчанд дар занҷир
бошад ҳам, ҳайбати ӯ нуқсон намепазирад. Ва тавон-
гари беҳунар ҳамеша залилу беқадр аст.

Ҳар кӣ ба зиндони ҷаҳолат гум аст,
Ҳаст гадо, варчи зараш сад хум аст.
Мард, ки аз илм тавонгар бувад,
Қай назараш бар зару ғавҳар бувад!

Дигар он, ки ғами ғарибиро аз дили худ дур кун ва
ҳиҷрати ватану масканро ба дил магир, чунки каси
оқил ҳар кучо равад, ба ақли худ мақома меёбад ва
каси ҷоҳил дар тавлиду маншаъ ғарибу бегона аст. Ба
мардуми хирадманд намеzeбад, ки ба бисёрини мол шо-
дӣ кунад ва ба камии он ғам хӯрад. Агарчи ту ба на-
сихатҳои ман эҳтиёҷе надорӣ ва нафъи худ аз за-
рар нек мешиносӣ, лекин мехоҳам, ки ҳукуқи дӯстӣ
адо кунам ва ба ту ахлоқи сутуда ва одати писанди-
даро нишон диҳам.

Чун Сангпушт ин суҳанҳоро гуфт ва Зоғ нисбат ба
Муш илтифоти ӯро шунид, дилаш тозаву нишоташ бе-
андоза ғашт ва гуфт:

— Эй бародар, маро шодмон гардонидӣ ва шам-
мае аз ахлоқи неки худ зоҳир кардӣ. Беҳтарини дӯс-
тон он аст, ки вақте ҷамоате аз ҳамдамон дар сояи шаф-
қат ва ҳимояти ӯ рӯзгор гузаронанд, вай ба онҳо дар-
ҳои марҳаматро кушода дорад.

Зоғ дар ин суҳан буд, ки Оҳуе аз дур намудор шуд
ва ба таъҷил медавид. Гумон бурданд, ки касе ӯро пеш
мекунад. Сангпушт зуд ба об даромад, Зоғ бар дарахт
нишаст ва Муш ба сӯроҳ фурӯ рафт. Оҳу ба канори об

омада, чун шахси мадхуше биистод. Зоғ ба ҳар та назар меандохт, ки аз пай ӯ касе ҳаст ё не. Ҳар аз чапу рост нигоҳ кард, касеро надид. Сангпуштиро овоз дод, то аз об берун омад ва Муш ҳам ҳозир шуд. Сангпушт дид, ки Оҳу ҳаросон аст ва ба об мениграду намехӯрад. Сангпушт гуфт:

— Агар ташна бошӣ, бихӯр ва натарс, ҳеҷ хавфе нест.

Оҳу пештар омад, Сангпушт овози марҳабой зад ва гуфт:

Эй ёри гиромӣ, зи кучо омадаӣ,
Бегона мабош, к-ошно омадаӣ.

Оҳу гуфт:

— Ман дар ин саҳро танҳо ва ба ҳамчинсони хул ҳамроҳ намешудам. Ҳар вақт тирандозон бар касди ман шуда, маро ба ҳар гӯша меронданд. Имрӯз пиреро дидам, ки аз паси ман мегашт. Хаёл кардам, ки сайёде бошад ва доми ҳилаи ӯ маро побаст гардонад. Гурехта ба ин ҷо расидам.

Сангпушт гуфт:

— Натарс, ҳаргиз сайёдон ба ин ҷоҳо намеоянд. Агар хоҳӣ ва ба сӯхбати мо рағбат намой, мо туро ба доираи дӯстони худ дарорем. Ақобир гуфтаанд, ки ҳар чӣ дӯстон бештар бошанд, хучуми бало ба онҳо камтар расад.

Ҳар ҷо, ки расми меҳру вафо бештар бувад,
Чамъияту хузуру сафо бештар бувад.

Агар дӯст ҳазор бошад, кам бояд шумурд ва агар душман яке бошад, бисъёр бояд донист.

Дӯстиро ҳазор кас шояд,
Душманиро яке бувад бисъёр.

Мушу Зоғ ҳам суҳанҳои мулоим гуфтанд. Оҳу дид, ки ёрон латифтабъ ва покизамашрабанд, ба онҳо ҳамроҳ шуд ва ба дилу ҷон монли сӯхбати онҳо гардид.

Бо ёри мувофиқ ошноӣ чӣ хуш аст!

Оҳу дар он марғзор мақом гирифт ва ёрон таъин карданд, ки аз ин ҷароғо қадам берун манех ва аз наздикии ин сарчашма дур машав. Оҳу қабул кард.

Рӯзе Зоғ, Муш ва Сангпушт ба он чо омаданд ва соате интизори Оху буданд, падид наомад. Онҳо хавотир шуда аз Зоғ илтимос намуданд, ки ба ҳаво парвоз кун ва аз ҳоли ғоиби мо хабаре бирасон.

Сабо, зи манзили чонон гузар дарег мадор,
В-аз ӯ ба ошиқи бедил назар дарег мадор.

Зоғ ба андак фурсате хабар расонид, ки «ӯро бастаи банди бало дидам». Сангпушт ба Муш гуфт:

— Дар ин ҳодиса фақат ба ту умед доштан мумкин аст ва фақат ту ӯро начот дода метавонӣ.

Он гоҳ Зоғ раҳнамунӣ кард ва Муш дар тағ истода назди Оху омад ва гуфт:

— Эй бародари мушфиқ, чӣ гуна дар ин варта афтодӣ?

Пас ба буридани банди Оху машғул шуд. Дар ин миён Сангпушт расида омад ва аз гирифтории ёр изҳори малол намуд. Оху гуфт:

— Эй ёри меҳрубон, чаро ту ин чо омадӣ, агар сайёд биёяд ва Муш бандҳои маро бурида бошад, ман ба як давидан ҳалос мешавам, Зоғ ба ҳаво мепарад ва Муш дар кунҷи сӯрох пинҳон мешавад, аммо ту чӣ тавр мегурезӣ?

Сангпушт гуфт:

— Эй рафиқи шафиқ, ман чӣ тавр намеомадам? Зиндагоние, ки дар фироқи ёрон гузарад, чӣ лаззат дорад?

Бе умр зинда будану ин бас аҷаб мадор,
Рӯзи фирохро кӣ ниҳад дар шумори умр?!

Ман дар ин омадан маъзурам, чунки маро шавқи чамоли ту беихтиёр ба ин манзил кашид ва орзун дидори ту сабру ором аз ман бирабуд. Ту фикр накун, ки ҳуди ҳозир ҳалос меёбӣ ва ин уқдаҳо кушода шуда ба ҷониби манзил мешитобӣ.

Онҳо дар ин суҳан буданд, ки сайёд аз дур пайдо шуд. Муш аз буридани банд фориғ шуда буд. Оху бичаст, Зоғ бипарид ва Муш ба сӯрох фуру рафт. Сангпушт ҳамон чо бимонд. Сайёд омад ва доми Оху бурида ёфт, ҳайрон шуд ва ба чапу рост менигарист, ки оё ин кори кӣ бошад. Назараш ба Сангпушт афтод, бо худ гуфт: «Агарчи ин матои ҳақир домро канда наме-тавонад, аммо дасти тухӣ боз гаштан ба номуси сай-

ёд зиён меорад». Зуд ўро бигирифт ва дар тўрба андохта, рӯ ба шаҳр ниҳод.

Ёрон баъд аз рафтани сайёд чамъ шуданд ва диданд, ки Сангпушт бастаи банди сайёд аст. Фаръёду нафир ба авчи фалак расонида мегуфтанд:

Рӯзе ки чашми мо зи чамолат чудо бувад,
Чандон, ки чашм кор кунад, ашки мо бувад!

Ҳар яке аз онҳо алоҳида достоне фуру меҳонд ва мазмуни суҳанҳои онҳо ба ҳамин як маънӣ буд:

Дил надорад бе лаби ширини ҷонон лаззате,
Бе азизон нест умри нозанинро иззате.

Охируламр Оху ба Зоғ гуфт:

— Эй бародар, агарчи шеърҳои мо дар ғояти фасохат ва суҳанҳои мо дар ниҳояти балоғат аст, аммо ин ба Сангпушт ҳеҷ суде надорад, барои ҳалоси ӯ чораву тадбир андешидан лозим аст.

Муш гуфт:

— Эй Оху, ба хотири ман ҳилае омад. Ту пеш-пеш сайёд рав ва худро ба вай мачрӯх намой ва Зоғ болои ту нишаста ҷунон намояд, ки гӯе қасди ҷони ту дорад. Чашми сайёд албатта ба ту меафтад ва туро гирифтани мешавад, баъд Сангпуштро ба замин монда ба тарафи ту медавад. Ҳар гоҳ ки ба ту наздик шуд, лангон-лангон аз вай дур шав ва ба ҳамин тариқа ўро дар тақопӯй машғул дор. Ман дар ин вақт шояд Сангпуштро раҳонида гурезонам.

Ёрон ба ақли вай офарин хонданд ва Охую Зоғ худро ба сайёд ҳамон навъе ки Муш гуфта буд, намузданд. Сайёди хомтамаъ ҷун дид, ки Оху лангон-лангон меравад ва Зоғ болои вай нишаста қасди чашми вай дорад, тўрбаро ба замин монда аз паси Оху шуд. Муш зуд банди тўрба бурида Сангпуштро ҳалос дод.

Баъд аз замоне, ки сайёд аз ҷустуҷӯи Оху ба танг омада хеле монда шуд, бар сари тўрба омад. Аммо дар он ҷо Сангпуштро надида, бандҳои тўрбаро бурида ёфт. Хайрон шуд ва бо худ андешид, ки «ба ин ҷизе, ки ман мебинам, ҳеҷ қас бовар намекунад: аввало буридани банди Оху, худро бемор сохтани Оху, ба болои вай нишастани Зоғ ва тўрбаро сӯрох карда гурехтани Сангпушт. Ин чӣ сирре бошад?». Дар ин асно вай тарсид ва гуфт: «Эҳтимол ин макони парисӣ ва ором-

гоҳи девон бошад, аз ҷонварони ин саҳро тамаъро бурида ҳар чи зудтар гурехтан лозим аст». Пас сайёд тӯрбаи пора-пора ва доми гусехтаашро бардошта рӯ ба гурез ниҳод.

Чун сайёд рафт, ёрон боз ҷамъ шуда бо хотири ҷамъ ба маскани худ бозгаштанд. Баъд аз ин ба онҳо ҳеҷ балое осебе расонида натавонист ва дӯстию иттифоқи онҳо аз ин ҳам мустаҳкамтар шуд.

Ришта то яктост, онро зӯри золе¹ бигсилад,
Чун дуто шуд, оқиз ояд аз гусистан Золи зар²
Гул, ки танҳо бӯй, охир хушк гардад з-ӯ димор,
В-ар шакар танҳо хӯрӣ ҳам гарм гардонад чигар,
З-ин ду танҳо ҳеҷ қувват н-ояд андар ҷону дил,
Қуввати ҷонрову дилро гулшакар беҳ, гулшакар!

Ин аст достони мувофиқати дӯстон ва сидку вафои дӯстони ҳампушт дар вақти давлату нақбат, риояти муҳаббат дар вақти роҳату меҳнат. Он ҷонварон чун дар мусибати замона ба ихлоси тамом истодагӣ наму-данд, охир ба баракати иттифоку ёрмандии ҳамдигар аз ҷандин вартаи ҳалокатовар ҳалос ёфтанд ва аз офатҳо раҳой ёфта ба хушҳоливу хурсандӣ расиданд.

Ҳар кӣ ҳаққи сӯҳбати ёрон шинохт,
Умр ҷуз андар раҳи эшон набохт.
Ёр ҷу дар қор набошад, ғам аст,
Қор, ки бе ёр барояд, кам аст.
Сӯҳбати он кас ки ба сидку сафост,
Домани ӯ гир, ки аҳли вафост.
Майли касе кун, ки вафоят кунад,
Ҷон сипари тири маломат кунад,
Баҳри ҷунон дӯст, ки ҷонӣ бувад,
Дӯстии ҷон зи гаронӣ кунад.

¹ Зол — кампир.

² Зол — номи падари Рустам, қаҳрамони «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ. Уро ба сабаби сурхиноарӯияш Золи зар мегуфтанд.

БОБИ ЧОРУМ

ХИКОЯТИ ЗОҒ ВА БУМОН

Рой ба Бараҳман гуфт:

— Достони дӯстони мувофиқ ва ҳикояти мусоҳибони лоикро шунидам, доништа шуд, ки:

Хар киро ёри вафодор бувад, ғам набувад,

Хар киро ёр набошад, дили хуррам набувад.

Агар акиун мумкин бошад, ҳикояти душмане ки ба ӯ набояд фирефта шуд ва маънии онро, ки ба ҳеҷ вачҳ аз душман дӯсти барнаояд, ба ман гуфта диҳӣ.

Бидпой гуфт:

— Марди хирадманд бояд ба гапи душман илтифот накунад ва ба макру ҳилан ӯ фирефта нашавад. Чунки душмани доно барои салоҳи худ хеле меҳрубониҳо мекунад ва зоҳиран ҳама чизро бар ҳилофи ботини ораста намуда, макру ҳилаҳон дақиқ ба қор мебарад. Оқилан дурандеш аз душман ҳарчанд илтифоту меҳрубониҳо бинад ҳам, аммо ҳуддори ва бадғумо-

ниашро бояд биафзояд ва хасм ҳарчанд бештар мулоимат кунад, вай бо ӯ камтар мувофиқат намояд. Агар вай ғофил монад ва дари рахна боз гузорад, душман, ки пайваста мунтазири ҳамин ҳол аст, ногоҳ дари камин бикшояд ва ба муроди худ бирасад. Дар он вақт фурсат аз даст рафта ҳасрату надомат дастгирӣ карда наметавонад ва ба сари он кас ҳамон ҳодиса биёяд, ки аз Зоғ ба сари Бум расида буд. Рой пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ҳикоят

Бараҳман гуфт:

— Овардаанд, ки дар яке аз вилояти Чин кӯҳи баланде буд ва дар болои он дарахти бузурге буд, ки шохҳояш ба осмон расида ва решаҳояш то қаъри замин давида буд. Дар он дарахти бисъёршох ҳазор Зоғ ошъёна дошт. Зоғон Пирӯз ном малике доштанд ва ҳама аз фармони ӯ берун намебаромаданд.

Рӯзе подшоҳи бумон, ки Шабоҳанг ном дошт, ба сабаби душмании қадим, ки миёни зоғу бум аст, бо лашкари чаррор ва сипоҳи хунхор бар зоғон шабехун зад ва рӯзгори онҳоро талх намуд ва дар он шаби тор бисъёр зоғони сиёҳкирдорро ба оташи корзор бисӯхт ва аз он чо зафару нусрат бозгашт.

Рӯзи дигар Пирӯз лашкари худро чамъ карда, воқеан ҳучуми сипоҳи бумро ба миён гузошт ва гуфт:

— Шабехуни бумон дидед ва далерии онҳо мушоҳида кардед ва имрӯз дар миёни шумо чанд куштаву пароканда ва маҷрӯҳу болшикаста аст. Онҳо акнун аз оромгоҳу ошъёнаҳои мо огоҳ шуданд ва шубҳае нест, ки аз ин зафару нусрати худ далертар шуда, ин навбат зудтар бозоянд ва аз бори аввал ҳам зиёдтар ба мо зарба зананд ва мумкин аст, ки он гоҳ аз лашкари мо якеро зинда нагузоранд. Дар ин кор хуб фикр кунед ва бо маслиҳат ба иттифок дар дафъи онҳо андеша намоед.

Ханӯз аввалин ҳамлаи душман аст,

Дигар бора оғози макру фан аст.

Гар ин селро раҳ набандад касе,

Харобӣ падид ояд аз вай басе.

Раҳи фитна имрӯз маҳкам бигир,

Ки фардо набошад тадорукпазир.

Чун Пирӯз сухан ба итмом расонид, панҷ Зоғ ва аъёни лашкар наздики ӯ омада таъзим намуданд. Ин зоғҳо дар миёни зоғони дигар ба хубии фикр ва ростии тадбир машҳур буданд ва дар ҳар маслиҳати онҳо осори хайру салоҳ зоҳир буд.

Барои равшану фикри савоб бурданд
Зи рӯи оннаи рӯзгор занги халал,
Ба ақли комилу тадбири рост карданд
Ҳазор мушкили даврон ба ним соат ҳал.

Зоғон дар корҳои худ ба машварати онҳо эътимод доштанд ва дар дафъи ҳар ҳодиса ба ишорати онҳо шурӯъ мекарданд. Малик ҳам рои онҳоро муборак медошт ва дар корҳо аз сухану савобдиди онҳо берун намебаромад. Пирӯз онҳоро диду ба илтифоти мулкона навозиш намуда тӯҳфаҳои лоиқи ҳол ваъда намуда гуфт:

— Имрӯз рӯзи имтиҳони ақлу фазл аст, ҳар чӣ андешае дар ин мушкили мо доред, ба миён ниҳед.

Зоғон гуфтанд:

Шаҳо, оламе дар паноҳи ту бод,
Замину замон некҳои ту бод.
Калиди дари фатҳ бодат ба даст,
Сари душманон зери пойи ту паст!

— Мо бандагон чӣ гӯем? Ақлу хиради шоҳаншоҳӣ борҳо аз фикру андешаи мо бартар аст. Аммо ки малик фармуд, ба андозаи донишу фаҳмамон чизе хоҳем гуфт.

Малик аз яке пурсид, ки «ту дар ин боб чӣ мегӯӣ ва чораи дафъи ин ҳодиса ба чӣ навъ мекуӣ?».

Он Зоғ ҷавоб дод:

— Эй малик, доноёне, ки пеш аз мо будаанд, хилан ин навъ воқеаро ба мо чунин намудаанд: агар касе ба душмани қави муқовимат карда натавонад, бо-яд мавлиду ватани худро тарк карда ба ҷои дигар равад. Зеро ҷанг кардан хатари бузургест, хусусан ки аз ҳасм як бор зарба хӯрда боши.

Ҳазар кун ин пайкори қантар касе,
Ки аз қатра селоб дидан касе,
Мазан бо сипоҳе ин худ бештар,
Ки натавон зад ашуст бо пештар.

— Ту ҳам ишорате фармой ва он чӣ ба хотир расад, бознамой!

Вазир гуфт:

— Ба ман видон ватан ва доғи ҳаҷру ранҷи ғурбат кашидан беҳтар аз он аст, ки ба душмане, ки ҳамеша камтар аз мо бошад, итоату тавозӯӣ намоем. Агар мо ба қабули хироҷ розӣ шавем, ин ҳол душмани моро боз далертар мекунад ва онҳо ҳаргиз ба хироҷи андак розӣ нахоҳанд шуд. Ёлочи ягона сабру оҳиштагӣ аст ва агар зарурат бошад, бо ҷанг ҳам розӣ шудан мумкин аст, чунки кулфати ҷанг беҳтар аз маҳв шудани ному наиғ аст.

Мурда ба зери санг андар,

Беҳ ки зинда ба зери наиғ андар.

Малик вазири панҷумро, ки Коршинос ном дошт, пеш хонд ва гуфт:

— Ман ба ақли мушқилкушон ту эътимоди бисёр ва ба рои оламори то боварии бешумор дорам. То дар ин боб чӣ рои мезани ва аз ҷангу сулҳ ва ҷалои ватан кадомро ихтиёр мекуни?

Коршинос ҷавоб дод:

— Тадбири мо он аст, ки то ҷигунагии ҳоли бумро маълум накунем, ҷанг ихтиёр накунем. Чунки онҳо дар ҷанги мо далеранд ва мо дар ҷанги онҳо забунем. Душманро заиф шумурдан сабаби ғурур гардад ва ҳар кӣ мағрур шуд, ба ҳалокат наздик бошад. Ман аз ин пеш аз ҳуҷуми онҳо меандешидам ва аз он ҷи метарсидам, ба ҷашми худ дидам. Онҳо ҳозир ҳоҳони ҷанги мо нестанд. Агар фаразан ҳаёли ҷанг дошта бошанд ҳам, моро муҳориба намудан салоҳ нест, чунки хирадмандтарин халқ он бошад, ки аз ҷанг бипарҳезад. Дар ҷанг нақди ҳаёт талаф мешавад ва онро нваз падид наояд.

Агар пилзӯӣ, в агар шерҷанг,

Ба наздики ман сулҳ беҳтар аз ҷанг.

Малик гуфт:

— Агар ба ҷанг нафрат дошта бошӣ, нас чӣ меандешӣ?

Коршинос гуфт:

— Дар ин кор тааммуле бояд кард ва фарозу нишеби онро ба қадами тафаккур бояд паймуд.

Ба шамшере яке то сад тавон кушт,
Ба рое лашкареро бишканӣ пушт.

— Ман мехоҳам баъзе маслиҳатҳои худро дар ин маҷлис ва баъзеи онро пинҳонӣ танҳо ба ту бигӯям. Ман ба ҷанг ҳар қадар муқобил бошам, ба тавозӯӣ ва итоат ҳамон қадар муқобилам, инчунин ба қабули бочу хироч, ки ба он падарони мо тан надодаанд, гардан намениҳам.

Хасмро гардан ниҳам, безътиборӣ оварад,
Мурдан авлотар, ки дар безътиборӣ зистан!

— Ман савоб намебинам, ки малик изҳори аҷз намояд, чунки ҳар кӣ ба забунӣ тан диҳад, дарҳон бало бар ӯ кушода гардад ва тариқи чораандешӣ бар вай баста шавад.

Ҳиммат баланд дору забунӣ макун, ки ҷарх
Ҳар ҷо забунтарест, бар ӯ ҷиратар шавад.

— Боқимондаи суҳанро дар хилват хоҳам гуфт.
Яке аз ҳозирони маҷлис гуфт:

— Эй Қоршинос, фоидаи мушоварат он аст, ки ҳар кас аз арбоби хирад суҳане гӯяд, шояд, ки тири фикри яке ба нишони мурод бирасад. Ту ин суҳанро ба хилват ҳавола мекуни, ҷӣ фоидае дорад?

Қоршинос гуфт:

— Ба ҳар машварат бовар набояд кард. Асрори мамлакат монанди қорҳои муқаррарӣ нест, ки бо ҳар кас онро машварат кардан мумкин бошад. Гуфтаанд, ки фашшудани асрори подшоҳ аз ҷониби арбоби машварат аст ё аз элчиён ва расулон аст. Ту ҷӣ медонӣ, ки дар ин ҷо ҷосусе, ки ба суҳанҳои мо гӯш дорад, ҳозир нест ва ӯ ҳар ҷӣ шунавад, зуд ба хасм хабар расонад. Агар ба фарз ҷосусе ин ҷо набошад, ҳар як аз ҳозирон дӯстеву рафиқе дорад, ки ба воситаи онҳо ҳар сирре ба андак замоне ба гӯши дӯсту душман мерасад. Аз ин сабаб аст, ки дар пӯшидани асрор хеле эҳтиёткорӣ кардаанд.

Ҷӣ зебо гуфтааст он марди хушёр:
Ки гар сар боядат сирро ниғаҳ дор!

Бисъёр воқеъ шудааст, ки мулку подшоҳӣ, балки ҳаёту зиндагонӣ ба воситаи кушодани сир аз даст додаанд. Чунончи, подшоҳи Кашмир ба сабаби он ки бо вазири худ сирри дилашро гуфт, дар андак замоне аз тахти подшоҳӣ маҳрум шуда худаш ҳам ҳалок гашт.

Пирӯз пурсид:

— Чӣ гуна будааст он?

ҲИКОЯТ

Қоршинос гуфт:

— Овардаанд, ки дар шаҳри Кашмир подшоҳи пур-иктидоре ва адолатпешае буд.

Қаҳонро хилъати ами он чунон дод,
Ки тег аз нанги урьёӣ шуд озод.
Зи адлаш қони мазлумон саҳаргоҳ
Фаромӯш карда тирандозии оҳ.

Ва ин подшоҳ маҳбубаи зебоманзаре дошт.

Ба дидан ҳумоюн, ба боло баланд,
Ба абрӯ камонкаш, ба гесӯ каманд.
Чу сарве, ки пайдо кунад дар чаман
Зи гесӯ бунафша, зи ораз суман!

Малик ба он нозанин дилбастагӣ дошт ва мушоҳидаи ҷамолашро ҳосили зиндагӣ мешумурд. Аммо он зан аз камоли маккорӣ подшоҳро фиреб дода, бо ҷавоне аз мулозимони боргоҳ сару қор дошт ва ҳамеша бо ӯ ба ҷашму абрӯ суолу ҷавоб ва ба ишорату киноят гуфтушунде мекард. Рӯзе подшоҳ бо маҳбубаи худ нишаста хурсандӣ мекард ва он ҷавон низ дар мулозимати онҳо ҳозир буд. Зан ғофил аз он ки малик ба вай менигарад, ба ҷавон нигоҳ кард ва аз лаби ширин табассуми шакарине намуд.

Подшоҳ ногоҳ аз ин хабардор шуда дар ғазаб омад ва дил аз сӯҳбати он зан бардошт. Аммо бо худ андеша кард, ки дар ин қор иштоб қардан аз тариқи хирад дур менамояд ва дар дафъи ин ду тан таъҷил намудан ба оқибатандешӣ рост намеояд.

Рӯзи дигар подшоҳ бар тахти давлат нишаст ва ба қорҳои худ машғул шуд. Баъд аз фароғат аз муҳимоти давлат бо вазире, ки мадори мамлакат бар ӯ буд, хилвате сохт ва ҳоли шабонаро бо ӯ гуфта, аз ӯ маш-

варат хост. Вазир низ ба қатли онҳо ишорат намуд. Онҳо ба ҳамин қарор омаданду қавл доданд, ки аз ин кор чуз подшоҳу вазир каси дигар воқиф нашавад, то пардаи бадномӣ дарида нагардад.

Вазир аз наздики подшоҳ ба хона омад ва духтари худро бағоят андӯхгин ва парешонҳол ёфт. Сабаби он пурсид. Маълум шуд, ки духтар имрӯз дар ҳарामी султон будааст ва хотуни подшоҳ ба ӯ ниҳоят беилтифотӣ намудааст ва дар байни ҳамсарону дугонаҳояш бо ӯ хори бисъёре намудааст. Вазир аз ин озурда гашта ба муруоти хотири ӯ гуфт:

Бариди¹ боди сабо дӯш огаҳӣ овард,
Ки рӯзи меҳнату ғам рӯ ба кӯтахӣ овард.

— Ғам махӯр, ки дар ин ду-се рӯз чароғи умраш мурда ва гули ҳаёташ пажмурда хоҳад шуд.

Духтар аз ҳақиқати кор пурсид. Вазир шаммае аз он чи миёни вай ва малик гузашта буд, нақл намуд. Духтар аз ин башорат хушдил гашта, аз пеши падар берун омад. Дар ҳамин вақт яке аз ходимони ҳарам ба узрхоҳӣ ва дилдорӣ ӯ омада буд. Акнун ба гап сар карда буд, ки духтари вазир гуфт:

— Зарар надорад, агар хотуни малик маро бе мӯчибе ранҷонда бошад, ҳудаш ҳам ба қарибӣ ба сазову ҷазо хоҳад расид.

Ходим низ изҳори хурсандӣ намуда пурсид, ки «ин суҳан аз кучо мегӯӣ? Қай бошад, ки аз ҷафову озори ӯ халосӣ рӯ намояд?!»

Духтари вазир гуфт:

— Агар қуввати пинҳон доштани роз туро бошад, ҳақиқати ин ҳол ба ту мегӯям.

Ходим савганд хӯрд. Духтар сурати воқеаро ба ӯ гуфта дод. Ходим зуд баргашта хотунро аз он ҳол огоҳӣ дод. Хотун ҷавонро ба хилват талабида, аз сирри кор хабардор кард. Ба иттифоқ ҷамъеро иғво намуданд ва то огоҳ шудани подшоҳ ба сари болини ӯ омада ӯро куштанд.

* * *

Ҷоидаи ин масал он аст, ки подшоҳон ҳарчанд бо вазирони худ машварат кунанд ҳам, аммо бояд касеро бар сирри дили худ хабардор насозанд.

¹ Барид — қосид.

Малик баъд аз шунидани ин суханон рӯй ба хилват ниҳод ва Коршиносро талабида оғози сухан кард. Аввал пурсид, ки сабаби адоват ва мӯчиби душманӣ миёни мову бум чӣ будааст?

Коршинос гуфт:

— Дар қадимулайём зоғе калимае гуфта буд ва бумон ба он ҷиҳат кина дар дил гирифта тарҳи хусумат афганданд ва то имрӯз он низоу ҷидол боқист.

Малик пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

хикоят

Коршинос гуфт:

— Овардаанд, ки ҷамоате аз мургон фароҳам омаданд ва иттифоқ намуданд, ки «ба мо амир ва пешвослозим аст, ки дар омади кор ба вай мурочнат кунем». Пас ҳар як аз онҳо паррандаеро ба аморат таклиф мекард ва дигаре ин таклифро рад менамуд. Охир навбати Бум расида буд, ки ҷамъе муттафиқ шуданд, ки ўро амир гардонанд ва зимони ихтиёр ба кафи ў диҳанд. Чун дар ин мавзӯъ баҳс оғоз намуданд, дар радду қабули он миёни онҳо оташи фитна боло гирифт ва сухан аз ҳадди эътидол ба хусумати ҷидол анҷомид. Баъзе ба ҳаводории Бум бархостанд ва гурӯҳи дигар раъи мухолиф барафроштанд. Алқисса, қарор доданд, ки онро ки дар он маҷлис набошад, ҳакам таъин кунанд ва ў ҳар чӣ гӯяд, ҳар ду тараф қабул фармоянд. Иттифоқан дар ҳамин асно Зоғе аз дур падид омад ва чун ў ба онҳо пайваст, сурати ҳол ба вай гуфтанд ва аз вай дар ин хусус ишорате талабиданд.

Зоғ ҷавоб дод, ки «ин чӣ фикри фосид ва савдои муҳол аст?! Буми шумро бо мансаби аморату ҳукумат чӣ нисбат ва он зиштдидорро бо рутбаи иқтидор чӣ кор?!

Эй мағас, арсан Семург на ҷавлонгахи туст,
Арзи худ мебарию захмати мо медорӣ.

— Бози баландпарвозро чӣ афтода ва товуси зебоҳайъатро чӣ шуда? Хумон хумоюнфол кучост ва уқоби бо фарру шуқуҳ чаро нопадост? Агар тамоми мургони номдор ҳалок шаванд ва заифҳолону шикастаболон аз байн раванд ҳам, авлотар он аст, ки мургон бе малик рӯзгор гузаронанд ва наини итоати ин бумро ба худ роҳ надиханд! Вай ғайр аз манзари зишт, ақли ноқис, тинати пурхашм ва сирати мутакаббаре низ до-

рад. Бо ин хама аз чамоли рӯзи оламафрӯз ва нури хуршеди чаҳоноро маҳрум аст. Аз ин андешаи носавоб даст кашед ва бинои кор бар ҳикмат ниҳед. Шумо бо-яд аввал дар байни худ амине таъкид кунед, ки ба ақлу фаросати он боварии кулӣ бошад, то ҳар воқеае, ки ба сари шумо меояд, ба ақли маҳками худ аз шумо дур созад, монанди он Харгӯше, ки худро расули¹ моҳ сохт ва ба тадбири дуруст шарри азимро аз сари қавми худ дур андохт. Мурғон пурсиданд, ки чӣ гуна будааст он?

хикоят

Зоғ гуфт:

— Овардаанд, ки соли дар вилояти пилон аз қазираҳои Зеробод борон нашуд ва оташи хушксолӣ чашмаҳоро чун чашми саҳтдилон бенам сохт. Пилон аз ранҷи ташнагӣ бетокат шуда пеши малики худ бинолиданд. Малик фармон дод, ки барон об ба ҳар ҷонибе биши-тобанд. Пилон атрофу навоҳии он вилоятро ба қадами талаб паймуда, ба сарчашмае пай бурданд, ки онро Чашман Моҳ мегуфтанд, ҷоҳи чуқуре буд ва оби бениҳояте дошт. Малики пилон бо тамоми ҳашаму лашкариён ба об хӯрдан сӯи он чашма рафт.

Дар наздикии он чашма чанд харгӯше ҷой гирифта буданд ва онҳо аз осеби пилон заҳмат медиданд. Ба як омадани пилон бисъёр аз онҳо молидаву кӯфта гаштанд. Рӯзи дигар ба иттифок пеши малики худ рафтанд ва гуфтанд:

— Подшоҳи одил паноҳи мазлумон ва дастгири дармондагон бошад ва ҳар тахтнишин аз баҳри дод додан аст, на барон шод зистан.

Аз он омадӣ бар сари ин сарир,
Ки афтодагонро шавӣ дастгир.

Доди мо бидеҳ ва инсофи мо аз пилон биситон, ки соат ба соат меоянд, чанд тан харгӯши заифе, ки нимкушта аз таҳи пой онҳо бадар мераванд, бори дигар ба зерӣ пой онҳо ҷон месупоранд.

Малик гуфт:

— Ин коре нест, ки сар-сарӣ дар он азде ғирем. Бо-

¹ Расул — фиристода, элчӣ.

яд аз байни шумо ҳар касе, ки донотар аст, ҳозир шавад, маслиҳате бикунем.

Хар киро дониш аст бисъёре,
Накунад бе мушоварат коре.

Дар миён харгӯши тезхуше буд, ки ўро Бехрӯз ме-
гуфтанд. Мардум ба ақли расо ва хусни тадбири ў эъти-
код доштанд. Чун дид, ки малик дар ин кор дилбаста-
гӣ дорад, пеш омада гуфт:

Шоҳо, ғами раияти бечора меҳӯрӣ,
Ин аст расму қондаи додгустарӣ!

Аз холи бекасон назари лутф вомадор,
Қ-аз тоҷу тахту давлату иқбол бар х(в)арӣ!

Агар малик маслиҳат бинад, маро ба сифати элчӣ
назди пилон фириштад ва аминеро номзад карда бо ман
ҳамроҳ созад, то он чӣ кунаму гӯям, бинад ва шунавад.

Малик гуфт:

— Мо дар ростии ту шубҳае надорем, ба вақти му-
борак бояд рафт ва он чи маслиҳати вақт ва муносиби
ҳол донӣ, ба ҷо овар.

Бехрӯз шартӣ хидмат ба ҷо оварда аз боргоҳи ма-
лик берун омад ва сабр кард, то шаб даромад. Ба он
ҳангом, ки моҳ баромада ва рӯи замин ба ҷамоли ҷа-
ҳонорон он шамъ равшан шуд, Бехрӯз рӯй ба ҷазираи
пилон ниҳод ва ба манзили онҳо расида андеша кард:
дар наздикӣ бо он ситамгорон маро бими ҷон ва хата-
ри ҳалок ҳаст; онҳо аз ғояти ғуруру такаббур парвон
факирон ва шикастагон надоранд, агар ҳазор дармон-
да ба зерӣ пои онҳо бесар гардад, ғуборе ба ҷаҳраи
ситамгорон онҳо нахоҳад нишаст.

Туро зи холи парешони мо чӣ ғам дорад,
Агар ҷароғ бимирад, сабо чӣ ғам дорад?

— Маслиҳат он аст, ки боло равам ва арзи элчигии
худо аз дур гузорам.

Пас ба баландӣ баромада, подшоҳи пилонро аз дур
овоз дод ва гуфт:

— Ман фиристодаи Моҳам ва сафир ҳар чӣ гӯяд,
айбе надорад, сухани ў ҳарчанд дурушту нотарошида
бошад ҳам, гӯш кардан лозим аст. Ман ҳар чӣ Моҳ фар-

¹ Бар х(в)ар — мева хӯрӣ, самараашро бинӣ.

мудааст, мегӯям. Ту медонӣ, ки Моҳи чаҳонпаймой мири бозори шаб аст ва ноиби шахриёри рӯз. Агар касе бар хилофи ӯ андешид ва пайгоми ӯ ба гӯши хуш нашунавад, теша бар пой худ задааст ва худро ба дасти худ ҳалок намудааст.

Малики пилон аз ин суҳанҳо аз ҷояш ҷунбид ва пурсид, ки «мазмунӣ суҳанонӣ фармудан Моҳи чист?»

Бехрӯз гуфт:

— Моҳи мегӯяд, ки ҳар кӣ худро ба қуввати шавкат аз заифӣ зиёда бинад ва ба зӯро тавоноӣ мағрур гардаду хоҳад, ки зердастонро ба ҷабру ситам поймол созад, ӯ албатта ба вартаи ҳалокат дучор хоҳад шуд.

Тухми такаббур мафишон синаро,
Ҷой мадеҳ дар дили худ кинаро.
Чанд нӣ бар фараси¹ ҷабр зин,
Тез марав, кини бинамонад ҷунин!
Ногаҳат ин об зи сар бигзарад.
Новаки ҷарҳат зи синар бигзарад,
Оқибат ин қор дигаргун шавад,
Қори ту аз дасти ту берун шавад.

Ту ба ин ғурур, ки худро аз дигар ҳайвонҳо зиёдтар мешумурӣ, қасди ҷашмаи ман кардаӣ ва лашкаро ба он мавзеъ бурдаӣ. Магар ту надонистаӣ, ки агар уқоби тезпар аз болои ҷашмаи ман бипарад, парӯ боли ӯ сӯхта гардад ва ситораи осмонӣ бо ҷашми бад ба вай нигоҳ кунад, синони тез ба ҷашми ӯ ҳалида гардад. Аммо ҳоло ман аз рӯи қарам ба воситаи ин элчӣ тӯро танбеҳ медиҳам. Агар паи қори худ нишаста аз ин наваҷӯ ҷуръат даст кашӣ, ҷӣ хуш, вағарна худам омада ба зорин зорат бикушам. Агар дар ин пайғом шубҳа дошта бошӣ, ҳамин соат биё, ки ман дар ҷашма ҳозирам, то ба ҷашми худ бинӣ ва минбаъд дар атрофи ин ҷашма нанишинӣ.

Малики пилон аз ин ҳадис дар ҳайрат афтод ва ба сӯи ҷашма рафта сурати Моҳро дар об бидид. Бехрӯз ба ӯ гуфт:

— Эй малик, қаре об гир ва рӯйро шуста, сачда ба ҷо ор, шояд, ки Моҳи раҳм қарда, аз ту розӣ гардад.

Пил хартум дароз қард. Аз зарби хартумаш дар об ҷунбише падид омад ва ба назари пил ҷунон намуд, ки Моҳи мечунбад. Овоз дод, ки «Эй расули Моҳи, оё моҳи

¹ Фарас — асп.

аз он ки хартумамро ба об расонидам, аз чояш нороҳат шуд?»

Бехрӯз гуфт:

— Оре, зудтар сачда кун, то қарор гирад!

Пил сачда ба чо оварда фармонбардорӣ намуд ва қабул кард, ки аз ин пас ин чо наояд ва пилонро ба наздикии он чашма наорад.

Бехрӯз ин хабар ба шоҳ бурд ва харгӯшон эмин шуданд. Ба воситаи ин ҳила чунон балое аз сари онҳо дур шуд.

* * *

Ин масал барои он овардам, ки ба шумо ҳам зираке лозим аст, ки ҳар муҳимро ҳал карда, дар дафъи душман савӣ карда тавонад. Агар дар ин вақт оқили зираку машваратчи байни шумо мебуд, кай мегузошт, ки рақами шоҳӣ ба номи бум кашида шавад? Охир, бо вуҷуди он ки вай чандин хислати нописандида дорад, макру фиреб низ дар таби вай сиришта гаштааст. Ҳол он ки барои подшоҳон зиёда аз макру фиреб ва бадқавлию бевафой айб нест.

Ҳар кӣ бегона шуд зи меҳру вафо,
Дар дилаш бӯи ошноӣ нест,
Синаеро, ки тира гашт зи ғадр,
Андар ӯ ҳеҷ рӯшноӣ нест.
Бевафой макун, ки мардумро
Ҳеҷ айбе чу бевафой нест.

Подшоҳ бояд ки вафодор бошад, на чафокор. Бечорагоне, ки ба чаври подшоҳи ғаддор мубтало гарданд, ба онҳо ҳамон расад, ки аз Гурбан рӯзадор ба Кабку Тайху¹ расида буд.

Мурғон пурсиданд, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Зоғ гуфт:

— Ман дар домани фалон кӯҳ бар дарахте ошъёна доштам ва дар ҳамсоягии ман Кабке буд. Мо ба ҳукми ҳамсоягӣ ба ҳамдигар муҳаббате доштем ва дар вақтҳои фароғат байни мо гуфтушуниде низ ба миён ме-

¹ Тайху — як навъ кабқи даштӣ.

омад. Аммо Кабк ногоҳ ғоиб шуд ва замони ғайбати ӯ дароз кашид, гумон бурдам, ки вай ҳалок шуд.

Пас аз муддате Тайҳуе биомад ва дар маскани вай қарор гирифт. Ман, ки аз ҳоли Кабк ба яқин хабаре на-доштам, ба омадани вай монеъ нашудаму гуфтам:

Яке чун равад, дигар ояд ба ҷой!

Аз ин чанде гузашт ва Кабк боз омада дигареро ба хонаи худ дид. Ӯғози муҳосимат намуда гуфт: «Ҷои ман ҳолӣ кун». Тайҳу гуфт: «Ҳозир хона дар дасти ман аст, агар ба ин ҷо ҳаққе дошта бошӣ, дар исботи он бояд кӯшид».

Алқисса, миёни онҳо низое пайваст ва ҳар соат ота-ши фитна афрӯхтатар мешуд. Ман ҳарчанд дар роҳи сулҳ ҳилаҳо меангехтам, ба ҷое нарасид. Қарор доданд, ки ба ҳокими одиле мурочиат намоянд, ки сухани ҳар ду ҷониб гӯш кунад ва аз рӯи инсоф ҳукм фармуда даъвои онҳоро ба катъ расонад. Кабк гуфт:

— Дар ин наздикӣ Гурбаи зоҳид ва рӯзадоре ҳаст, ки шабу рӯзро ба тоату ибодат мегузаронад. Ба ҷонва-рон азобе расонидан ва хуни онҳоро рехтан аз равиши ӯ дур аст. Қозие аз ӯ одилтар нест, назди ӯ бояд рафт, то ҳукми кори мо кунад.

Ҳар ду розӣ шуда, рӯй ба хонаи қозӣ ниҳоданд. Ман аз паи онҳо равон гашта хостам, ки Гурбаи рӯза-дорро наззора кунам ва инсофи ӯро байни ду рақиб му-шоҳида намоям.

Чашми Гурба, ки ба онҳо афтод, бар пой рост ис-тода, рӯй ба меҳроб овард ва ба намоз шуруъ карду намозро ҳар ҷӣ дарозтар меҳонд.

Калиди дари дӯзах аст он намоз,
Ки дар чашми мардум гузорӣ дароз.
Чу дар хуфья¹ бад бошиву хоксор,
Чӣ суд обу номус бар рӯи кор?!

Кабк ва Тайҳу таваккуф намуданд, ки Гурба аз на-моз ғориғ шуд. Ба ӯ салом карданду илтимос наму-данд, ки дар миёнашон ҳоким бошад. Гурба баъд аз хо-ҳишу илтимоси бисёр охир фармуд, ки «сурати ҳол боз бигӯед!». Кабку Тайҳу сурати даъвии худ ба арз расониданд. Гурба гуфт:

¹ Хуфья — пинҳонӣ.

— Эй чавон, пирӣ ба ман асари тамои кардааст ва дар ҳавоси¹ зоҳири ман ҳалали кулӣ падида омадааст.

Оҳ, ки айёми чавонӣ гузашт,
Умр бад-он гуна ки донӣ, гузашт!
Доия² кам гашту надомат фузун,
Рафт зи сар боди руунат³ бурун.

— Наздиктар оед ва суҳан баландтар гӯед, даъвои худатонро аз нав баён кунед, то ман дурусттар шунида, ба ростӣ ҳукм карда тавонам. Пеш аз ҳукм карданам шуморо ба насихати дӯстона навозиш намоям.

Ғар имрӯз гуфтори ман нашнавед,
Мабодо, ки фардо пушаймон шавед.

Ман он чи шартӣ насихат бувад, ба ҷо орам. Агар қабул кунӣ, в-ар на — ту медонӣ!

— Савоб он аст, ки ҳар ду роҳи ҳақ талабида, аз роҳи ростӣ берун наравед ва ба молу матои дунё мағ-
рур нагардед.

Қабк гуфт:

— Эй ҳокими одил, агар мардумон роҳи ҳақро ҳамагӣ медонистанд, ба муҳокимаи ҳокимон эҳтиёҷ набуд ва расми мулофиаю мулофиаю савганду танбеҳ аз дафтари айём бардошта мешуд. Худоро шукр, ки оинаи мусалфои дили тӯро зангори ғараз тира нагардонидаст. Аз ин сабаб он ҷӣ ҳақ бошад, ба назари мо дарор.

Ҳар кӣ гардан кашад аз ҳукми ту, сар бардораӣ!

Гурба гуфт:

— Неку суҳане гуфтӣ. Ҳақиқат он аст, ки ҳар яки шумо ниҳоли ғаразро аз замини дил барканед. Ба шумо мегӯям, ки кирдори некро захираи охираи созед.

Вай аз ин ҳел дамдамаву афсун ба онҳо бисъер гуфт, то онҳо бо вай улфат гирифтанд ва эминӣ бепарво пештар омаданд. Гурба ба як ҳамла ҳардуро бигрифт ва аз гӯшти лазири онҳо баҳрае комил бурд.

• • •

Ин масал барои он овардам, ки бар ғаддори бадсират эътиҳод кардан нашоуд ва кори бӯи ғадришан

¹ Ҳавос — ҳиссиёт, аъзон ҳис.

² Доия — майлу хоҳиш.

³ Руунат — аҳмақӣ.

нифокандеша ҳамин мизоч дорад. Он чизе ки ман аз сиришти бади ӯ гуфтам, катраест аз дарьён бекарон ва зарраест нисбат ба сипехри гардон.

Гар сад ҳазор қарн кунам васф бе шаке
Аз сад ҳазор гуфта наояд, магар яке!

Мурғон баъд аз шунидани ин суҳанон ба як бор аз он қор ибто намуда, аз азма итти Бум баргаштанд ва он хоксори парешонрӯзгор дар ғӯшаи бадбахтӣ ҳайрон мутаассиф мوند. Пас ба Зоғ гуфт:

— Эй сиёҳрӯи бешарм, пардаи ҳаё аз пеш бардошта, ин ҳама қорӣ ба ман раво доштӣ ва маро озурда сохта, нисбат ба ман чунон ваҳшати мурғонро барангехтӣ, ки онро ба сад ҳазор қарн ҳам дур қардан мумкин нест. Бидон, ки агар ба шамшер қарохате афтад, он илҷпазир аст, аммо қарохати суҳан ҳаргиз муолиҷапазир набошад.

Қарохате, ки зи теги қарон расад ба диле,
Ба ҳеҷ марҳами роҳат нақӯ нахоҳад шуд,
Миёни туву он, қ-аз қарон қадӣ қармаш,
Ба ғайри сӯҳбати санғу сабӯ нахоҳад шуд.

— Қарҳ агарқи қушандааст, қарари ӯро ба тарьёк аз қадан берун бурдан мумкин аст, аммо қарҳи қина ба ҳеҷ тарьёке аз қил берун наравад. Баъд аз ин миёни қамоти мо ва қавми ту қараҳи адовате қашта шуд, ки беҳи ӯ ба қарҳи қамин ва шохи ӯ ба авқи қалақ расидааст.

Бум ин ғарро гуфта озурдақол ва шикастабол бирафт. Зоғ аз гуфтаи худ пушаймон шуда дар андешаи дуру қароз афтад ва бо худ меғуфт: «Ақаб қоре надониста пеш ғарифтам ва қарон қавми худ душманони қарфочӯй пайдо қардам. Маро бо насиҳати мурғон қӣ қор буд.

Суҳанро саҳт носанқида гуфтам,
Дури носуфтани буд ин қи суфтам».

Алқисса, Зоғ қаме битапиду ба худ аз ин навъ иттибо қарда қарида рафт.

Ин буд оғози адоват миёни мо ва Бумон.
Малик гуфт:

— Эй Қоршинос, суҳанони ту шунидам ва дар он фондаи бишьёр қидам. Бо ҳирадмандон мусоҳиб шудан

ва суханҳои онҳоро пешвои кору ҳоли худ сохтан нишонаи саодату инқоб ва расидан ба мартабаи камол аст.

Сӯҳбати некон бувад монанди мушк,
К-аз насимаш мағзи ҷон ёбад асар.
Феълашон бошад донишро далел,
Қавлашон бошад ба ҳикмат роҳбар.

— Акнун бигӯй, ки чораи лашкариёни маро, ки дар оташи зулми бумон парвонавор месӯзанд, чӣ андешидаӣ ва дар ҳаққи фуқарову сипоҳиёни ман чӣ фикр кардаӣ?

Тадбири ту он ҷо, ки муҳим пардозад,
Сад кори фурубаства ба як дам созад.

Коршинос забони сипос кушод ва гуфт:

— Он чӣ вазирон гуфтанд, писандидан ман нест ва умедворам, ки ба воситаи ҳилае мо ҳалос ёфта метавонем. Чунончи, шӯрапуштони вилояти Гургон гӯсфандеро аз дасти зоҳиде ба ҳила берун оварданд.

Малик пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ҲИКОЯТ

Коршинос гуфт:

— Овардаанд, ки Зоҳиде аз Баҳри қурбон гӯсфанде харид ва ресмоне дар гардани ӯ карда, ба ҷониби хонаҳои худ мекашид. Дар роҳ тоифаи шӯрапуштон гӯсфандро дида, чашми тамаъ бикшоданд ва камари макру фиреб баста, дар роҳи Зоҳид истоданд. Яке аз онҳо ба пеши Зоҳид даромад ва гуфт: «Эй шайх, ин сагро аз кучо меорӣ?». Дигаре ба ӯ наздик шуду гуфт: «Ин сагро кучо мебарӣ?». Саюмӣ аз рӯ ба рӯяш баромаду гуфт: «Эй шайх, магар азимати шикор дорӣ, ки саг ба даст гирифтаӣ?». Ғари дигар аз ақиб бирасид ва гуфт: «Эй шайх, ин сагро чанд харидӣ?».

Ҳамин тариқа як-як аз атроф баромада, ҳамагӣ ба шайх таъхо ҳамин гапро мегуфтанд. Яке мегуфт: «Ин саги ҷӯпонон аст». Дигаре мегуфт: «Ин саги посбонон аст». Яке дигар таъна мезад, ки «Чунин марди порсо чаро дасту чома ба ин саг олуида месозад?». Ҳар як аз маккорон ҳамин гуна афсун мехонданд ва ба ҳамин тарз ҳарфе меронданд.

Чашмаш ба ишва раҳ заду лаб хонда афсуни дигар,
Дил мебаранд аз ошиқон ҳар як ба конуни дигар.

Аз Бисъёрии ин суҳанҳо дар дили Зоҳид шакке пайдо шуд ва гуфт: «Мабодо ки фурӯшандаи ин чонвар чодугар буда ва ба чашмбандӣ сагро дар назари ман гӯсфанд намудааст. Беҳтар он аст, ки даст аз ин саг бардорам ва аз паи фурӯшанда рафта, пули додаамро бозситонам».

Зоҳиди бечора аз ғояти соддагӣ гӯсфандро монду аз паси фурӯшанда равон шуд. Шӯрапуштон гӯсфандро бурда кушта хӯрданд.

* * *

Ин масал барои он овардам, ки мо низ аз роҳи ҳила бояд равем ва бо ин ба онҳо даст ёбем.

Чун ба кувват харифи ҳасм най,
Ҳилаву макрро эи даст мадеҳ,
Ки ба ҳилат камони кувватро,
Метавонӣ, ки бигсалонӣ зеҳ¹.

Малик Пирӯз гуфт:

— Пас ҳар чӣ дорӣ, бигӯй.

Коршинос гуфт:

— Ман худро фидои ин кор мекунам. Барои манфиати ҷамъе агар як кас худро ҳалок созад, ҷоиш бошад. Роҳи дуруст он аст, ки малик дар пеши ҷамъият ба ман ҳашм гирад ва бифармояд, то ҷури боли ман бикананд ва ҳунолудаву захмзада дар зери ҳамин дарахт, ки ошъёнаи мо болои он аст, партофта, худ ба сӯи дигар парвоз карда равад ва омадани маро мунтазир бошад. Ман доми ҳила дар роҳи бумон монда, аз аҳволи онҳо хабардор шуда меоям ва пас шуморо низ воқиф хоҳам кард.

Пас малик Пирӯз аз ҳилват ҳашмолуд берун омад. Тамоми лашкар, саркардагон ва аъён мунтазири ӯ буданд, ки дар ҳилват чӣ маслиҳат шуд. Аммо маликро ҳашмгин дида, сархо дар пеш афганда, ба андеша фуру рафтанд. Баъд бо фармони малик ҷури думи Коршиносро барканданд ва сару пояшро ба хун ранг карда, дар зери дарахт андохтанд. Худи Малик бо лашка-

¹ Зеҳ — ресмоне, ки ба камон мекашанд.

ру ҳашам ба мавзее, ки муайян ва муқаррар шуда буд, азимат намуд.

То ин корҳо сохта шуд, ки офтоб ғуруб карду шаб даромад. Шабоҳанг — малики бумон бо вазирон маслиҳат мекард ва мегуфт: «Мо ки акнун аз маъвои зогон иттилоъ ёфтем ва дишаб аксари онҳоро дилхаставу болшикаста сохтем, агар имшаб дигар бора ба онҳо шабехун занем, ҳаёти онҳо ба шои мамот мубаддал мешавад».

Гурӯҳе размҷӯю фитнаангез,
Ҳама пуркиनावу бебоку хунрез,
Ба кинхоҳӣ миёнро танг баста,
Вале чун сангро дар чанг баста.

Шаб, ки ториктар шуд, бумон ба маъвои зогон равон шуданд.

Чун лашкари бум ба маъвои зогон расиданд, на аз онҳо асаре пайдо буд ва на хабаре хувайдо. Бумон музтариб шуда ба ҳар тараф мегаштанд. Коршинос дар зери дарахт ба худ мепечид ва нарма-нарма менолид. Буме овози ӯро шунида ба малик хабар расонид. Шабоҳанг бо чанд тан бум, ки муқарраби боргоҳ ва махрами асрори шоҳ буданд, ба сари вай омад, пурсид, ки «ту кистӣ ва ҳол чист?», Коршинос номи худу падар гуфт ва аз мансаби вазорати худ сухан кард.

Шабоҳанг гуфт:

— Донистам, хабари ту бисёр шунидаам. Акнун гӯй, ки зогон кучоанд?

Коршинос ҷавоб дод:

— Ҳоли ман бар он гувоҳ аст, ки ман аз сирру асрори онҳо хабардор нестам.

Шабоҳанг пурсид:

— Ту вазири малики зогон ва соҳибсару машваратчинӣ ӯ будӣ. Ба чӣ хиёнат туро ба ин хорӣ гузоштанд ва гирифтори азобу шиканча карданд?

Коршинос гуфт:

— Малик дар ҳаққи ман бадгумон шуд ва ба таҳрики ҳасудон маро ба ин аҳвол афганд. Хидматҳои қадим ва ҳақгузориҳои собиқ ҳама якбора фаромӯш шуданд.

Бе музд буду миннат ҳар хидмате ки кардам,
Ераб мабод касро маҳдуми¹ бенноят.

¹ Маҳдум — касе, ки ба ӯ хизмат мекунанд, монанди амир, подшоҳ, ҳоким ва ғайра.

Шабоҳанг пурсид:

— Мӯчиби бадгумонӣ чӣ буд?

Қоршинос гуфт:

— Малик Пирӯз баъд аз шабохуни шумо вазиронро даъват намуд ва аз ҳар як дар ин ходиса тадбире пурсид. Вақте ки навабат ба ман расид, фармуд, ки «чораи ин воқеа намоӣ ва дар дафъи лашкари бум ҳилае пеш ор». Ман гуфтам, ки «мо лашкари бум муқоимат карда наметавонем, қуввати шавкати онҳо аз шукӯҳу савлати мо бештар аст. Ғайр аз ин подшоҳи онҳо соҳиби иқбол ва давлат аст. Бо ҳудованди бахти рӯзафзун лофи ситеза задан нишонаи бадбахтист.

Ситезаандагӣ бо ҳудованди бахт
Ситезаидаро сар барад чун дарахт,
Ғавазие, ки дар шаҳри шерон шавад,
Ба марги ҳудаш хонавайрон шавад.

Бештар он аст, ки элчие фиристем ва агар аз мо бочу хироч хоҳанд, қабул карда миннатдор шавем.

Чу сар боядат сар матоб аз хироч,
В-агарна на сар бо ту монад, на тоҷ!

Малики мо дар ғазаб шуда гуфт: «Ин чӣ сухан аст, ки мегӯӣ? Маро аз ҷанги лашкари бумон метарсонӣ?»

Агар душман аз теғ дорад ситез,
Маро ҳам забони сиёҳ хаст тез,
Чу ман орзуи набард оварам,
Дили душманамро ба дард оварам.

Ман бори дигар забони насиҳат кушодам ва аз рӯи ҳақдорӣ ҳақгузорӣ панд додаму гуфтам: «Эй Малик, аз роҳи дуруст берун марав ва бе тааммулу андеша ба қорре шурӯъ накун».

Зӯрон аз насиҳати ман ҳашмнок шуда маро муттаҳам карданд, ки «ту ба тарафи бумон майл дорӣ ва ба мо муқобилӣ». Малик ба қавли душманон гӯш карда, насиҳати маро қабул накард ва маро ба ҳамин ҳоле, ки мебинед, азобу шиканҷаҳои сахт фармуд. Ман аз ҳаёли онҳо пай бурдам, ки ба ҷанг омодагӣ мебинанд ва дар боби дафъи шумо ҳилаҳо месозанд.

Малики бумон чун сухани Қоршинос шунид, яке аз вазиронро пурсид, ки «ин зоғро чӣ қор кунем?».

Он вазир гуфт:

— Дар кори ӯ ҳеч андеша нест. Ҳар чи зудтар заминро аз ин ҳабиси мурдор пок кардан лозим аст. Ман дар зимни ин ахгари нимфасурда оташе мебинам, ки хо-мӯш кардани шӯълаи он амри муҳол аст. Зинҳор малик ба суҳанҳои ӯ илтифот нанамояд ва афсуни ҷонгудоzi ӯро дар гӯш ҷой надихад.

Коршинос шаммае аз ин суҳанон шунида ба дарди дил бинолид:

Маро худ дили дардманд асту реш,
Ту низам мазан бар сари реш неш!

Ин суҳан дар дили малики бумон асар карду рӯй аз он вазир гардонд ва аз дигаре пурсид:

— Ту чӣ мегӯӣ?

Он вазир гуфт:

— Ман дар куштани ӯ ишорате натавонам кард. Каси соҳибмурувват чун душманро заифу бечора дид, бояд ба ҳоли ӯ раҳм кунад ва қараму эҳсони худро дар ҳаққи ӯ зоҳир намояд. Саргардони аз пой афтодаро даст бояд гирифт.

Раҳи неқмардони озода гир,
Чу истодаӣ, дастӣ афтода гир!

Борҳо шудааст, ки ҳатто душман ба кас дӯст гардидааст. Зоғ ҳам, ки дар ҷунин ҳоли табоҳ афтодааст, агар мо ӯро меҳрубонӣ кунем, дур нест ки бо мо дӯст шавад.

Малик рӯй ба вазирӣ сеюм овард ва гуфт:

— Фикри ту дар ин воқеа чист?

Вазир ҷавоб дод:

— Бехтар он аст, ки малик ӯро аз ин ҳоли табоҳ наҷот ва ба ӯ зиндагӣ бахшад. Шояд ӯ дар муқофоти ин неқӣ ба мо аз сидқи дил хидмат кунад. Ғайр аз ин касе ки оқил одатан баъзе касонро аз байни душманон берун оварда, ба тарафи худ ҷалб менамоянд, то ба ин восита дар байни душман парешонҳоливу парокандагӣ ба вуҷуд оранд. Чунки ихтилоф дар байни душманон сабаби фарағи дил ва мӯҷиби интизоми кори дӯстон аст, монанди он ки ихтилоф дар байни дуздӯ дев сабаби ҷамъияти хотири зоҳид шуд.

Малик пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Коршинос гуфт:

— Овардаанд, ки зоҳиде поктинат дар наздикии Бағдод хонакоҳе сохта буд ва ҳамеша дар он ҷо ба ибодат машғул буд. Яке аз муридони ӯ аз факру бечорагии ӯ хабардор шуда, барои рӯзгораш як говмеши тозаву фарбеҳ ба ӯ ҳадя бурд. Дузде он ҳолро мушоҳида карда, рӯй ба хонакоҳи зоҳид ниҳод. Деве низ ба сурати одамиён бо вай ҳамроҳ шуд. Дузд пурсид, ки «ту кистӣ ва кучо меравӣ?». Дев ҷавоб дод, ки «ман девам, меҳоҳам ба хонакоҳи зоҳид рафта, ӯро бикушам, зеро аксари мардуми ин вилоят бо талқини ӯ аз васвасан ман рӯй гардондаанд. Акнун гӯй, ки худӣ ту кистӣ ва холи ту чист?». Дузд гуфт:

— Ман марди айёрпешаам ва шабу рӯз дар он андеша, ки моли касе бибарам ва доғи озоре бар дили вай ниҳам. Ҳоло меравам, ки зоҳид говмеши фарбеҳе дорад, онро дуздида барои зиндагии худ сарф намоям. Дев гуфт:

Эй ҷони ҷаҳон, ту ёри мой.

Пас рӯй ба роҳ оварданд ва шабонгоҳ ба хонакоҳи зоҳид расиданд. Зоҳид дар рӯи ҷойнамоз нишаста дар хоб рафта буд. Дузд андеша кард, ки агар дев қасди куштани вай кунад, мумкин аст, ки бедор шуда фаръёд кашад ва мардум омада маро боздоранд. Дев низ дар фикр афтода буд, ки агар дузд гов аз хона берун кунад, дарро мекушояд ва мумкин аст, ки зоҳид аз овози дар бедор шавад ва ман ӯро кушта натавонам. Пас дев ба дузд гуфт:

— Ту каме сабр кун ва мӯҳлат деҳ, ки зоҳидро бикушам, он гаҳ ту говро бибар.

Дузд гуфт:

— Ту каме сабр кун, то ман говро бибарам, он гаҳ ту вайро бикуш.

Ин ихтилоф дар байни онҳо пайдо шуда охир ба ҷангу ҷидол анҷомид. Дузд аз рӯи изтироб зоҳидро овоз дод, ки «ин ҷо девест, меҳоҳад, ки туро бикушад». Дев ҳам фаръёд кашид, ки «ин ҷо дуздест, меҳоҳад, ки гови туро барад».

Зоҳид аз арбадаи онҳо бедор шуд ва фаръёд баркашид. Ҳамсоягон даромаданд ва он ҳар ду бигрехтанд

ва нафсу моли зоҳид ва сабаби хилофи душманон солим монд.

Чу дар лашкари душман афтад хилоф,
Ту бигзор шамшери худ дар ғилоф.

* * *

Чун вазири сеюм суханабро тамом кард, вазири аввал барошуфт ва гуфт:

— Ман мебинам, ки ин Зоғ шуморо ба макру хилаи хеш фирефта гардондааст. Зинҳор, ки аз хоби ғафлат бедор шавед ва пунбаи ҷаҳл аз гӯши хуш баркашед, аз оқибати кори худ бияндешед. Оқилон бинон кори худро дар муҳофизат аз маكري душман қарор додаанд ва ба гуфтори дурӯғу сухани бефурӯғи онҳо аз роҳ набаромадаанд. Баъзе касони ғофил ба ин маънӣ илтифот накарда ба андак хушомадӣ душман нармаӣ пеш меоваранд ва аз кинаҳои қадиму адоватҳои пешина фаромӯш карда, дил бар ошти хуш мекунанд. Ҳар душмане, ки ба сабаби дурии масофа қасд карда натавонад, худро ба ҳила наздик мегардонад, насихат пеш гирифта, худро рафиқу меҳрубон нишон медиҳад. Вакте ки аз сирру асрор воқиф шуд, фурсате ёфта ба кори худ шурӯъ мекунад ва ҳар заҳме ки мезанад, чун соякаи оташбор хирмани ҷонро месӯзад.

Зоғ гуфт:

— Эй ёри дилозор, ин ҳама суханорой чӣ лозим аст! Охир ин зулм, ки ба сари ман омадааст, бо хилаву макр чӣ муносибат дорад? Оё ягон каси оқил барои осоиши каси дигар ба худ ранҷро раво мебинад? Охир ман ин хориву зорӣ ба ихтиёри худ қабул накардаам.

Вазир гуфт:

— Ҳамин ҳолу кори ту ҳам оғози ҳила аст ва худӣ ту ба майлу рағбат ба ин уқубат розӣ шудай, зеро ширинии интиқом, ки дар хотир дорӣ, шарбати талхи ин азобро дар коми ту хушгӯвор сохтааст. Бисёр касон буданд, ки барои ҳалоки душман аз ҷони худ даст кашид ва барои валинеъматҳои худ ҷонашонро дар вартан фано афканда буданд. Чунон ки он Бӯзина худро барои интиқоми ёрон ба куштан дод.

Малики бумон пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Вазир гуфт:

— Овардаанд, ки чамъе бӯзинагон дар қазирае маъво доштанд, ки меваҳои тару хушк дар вай бисъ-ёр буд ва обу ҳавои он бо мизочи эшон созгории тамоми дошт. Рӯзе чамъе аз бузургони он қавм дар сояи дарахте нишаста буданд ва аз ҳар ҷо сухан мегуфтанд. Ногоҳ Хирсе онҳоро дид ва парешонхотир шуда бо худ гуфт: «Оё раво бошад, ки ман ҳама вақт дар миёни кӯҳҳо болои сангҳо бо дили танг зиндагӣ ба сар барам ва бо ҳазор меҳнат хоре ё беҳи гиёҳе ба даст орам. Ин бӯзинагон дар ин ҷои хушобу ҳазо шуду хуррам меваҳои тару тоза меҳӯранд ва бар рӯи сабзаи нармтар аз ҳарири сабз мечаранд.

Рақибон дар баҳори васли ӯ бишкуфта ҳамчун гул,
Чаро ман дар ҳазони ҳаҷр бе баргу наво бошам?!

Пас қасд кард, ки дар миёни он чамъият даромада айши онҳоро талх кунад. Бӯзинагон дар ғазаб омаданд ва қариб ҳазор бӯзина чамъ омада ба Хирс ҳуҷум карданд ва ӯро маҷрӯҳ сохтанд. Хирси бечора ханӯз аз ниҳоли орзӯ мевани мурод начашида дарахти ишраташ пажмурда шуд.

Норасида ба лабам чуръае аз соғари айш,
Мезанад дасти ҷафо ҷомии муродам бар санг.

Алқисса, Хирс худро ба заҳмати тамоми аз миёни бӯзинагон ба кӯҳистон расонида наъраву хурӯш баланд кард. Ҳамчинсони ӯ ҳозир омаданд. Хирс сурати мочароро накл кард ва гуфт:

— Чӣ беномусист, ки хирси қавихайъатро бӯзинаи заифе ба ин ҳоли табоҳ овард. Аждоди мо дар қадимулайём ба чунин ҳол наафтада буданд. Биёед, иттифоқ намоед, то ба як ҳамла рӯзи зиндагии онҳоро сиёҳ гардонем.

Гар аз гардиши ҷарх бошад амон,
Бихоҳем кини худ аз бадгумон,
Чунон сар бикӯбем-шон дар ситез,
Ки монад зи мо ном то растхез.

Хирсон ба ғазаб омада наъра мезаданд ва мегуфтанд:

Мухолиф чу мӯр асту мо аждаҳо,
Кучо гардад аз панҷан мо раҳо,
Зи мо рояти¹ ҷанг афроштан,
Зи душман сару тоҷ бигзоштан.

Пас қарор доданд, ки шабона ба бӯзинагон ҳамла кунанд. Чун шаб даромад, хирсон аз он кӯҳсор рӯй ба ҷазираи бӯзинагон ниҳоданд. Иттифоқо малики бӯзинагон бо ҷанде аз умарову аъён ба шикор баромада ва он шаб дар сахро монда буд. Бӯзинагони дигар аз хучуми душман ғофил ҳар як дар манзили худ орамида буданд. То бӯзинагон аз омадани хирсон хабар ёфтанд, ки бисъёре аз онҳо кушта шуданд ва андаке хаставу маҷрӯҳ ҷон аз он вартаи хунҳор ба канор бурданд.

Хирсон чун он бешан хушобу хаворо аз душман ҳолӣ диданд, ҳамон ҷо истиқомат ихтиёр карданд ва он хирси ҷафодидаро ба худ амир сохтанд.

Рӯзи дигар, вақте ки рӯз шуд ва офтоби оламоро тулӯъ намуд, малики бӯзинагон, ки аз ин ҳол ғофил буд, рӯй ба ҷазира ниҳод. Дар аснои роҳ гурӯҳе аз гурезагонро, ки нимҷону беқувват меомаданд, дид. Малик аз онҳо сурати воқеаро фаҳмида дар ҳайрат монд ва гуфт:

— Дареғи мулки меросӣ, ки аз дасти мо берун шуд ва ба дасти душман афтод.

Дигарон ҳам, ки мулозими рикоби малик буданд, изтироб оғоз карда ҳар кадом барои аҳлу аёл ва мулку моли худ фиғон мебардоштанд. Дар миёни онҳо бӯзиннае буд Маймун ном дошт ва ба фазилату хирад ораста буд, ба ин сабаб ҳамагӣ ўро хурмат мекарданд. Маймун, ки маликро хайрону дигаронро саргардон дид, забони насихат кушода гуфт:

Дар болоҳо ҷазаъ² макун, ки аз он
Ду зиён аст, гӯш кун аз ман:
Аввалан дӯстон шаванд малул,
Сониани шодмон шавад душман.

Дар мусибат сабр бояд кард ва ҷораи қорҳо танҳо ба шакибонӣ анҷом бояд дод.

Малики бӯзинагон аз сухани Маймун тасалли ёфта

¹ Роят — байрак.

² Ҷазаъ — ношкербой, бесабри.

пурсид, ки «чораи ин корро чӣ гуна кардан мумкин аст?». Маймун бо Малик ба хилват даромада гуфт:

— Эй малики номдор, фарзандону хешони ман ба дасти хирсони ситамгар кушта шуданд ва ман бе дидори онҳо аз умр на лаззате дорам ва на роҳате.

Бе рӯи ту зинда метавон буд, вале
Он зиндагӣ аз ҳазор мурдан батар аст.

Ман чони худро бохта интиқоми дӯстон ва азизонро аз чафочӯёни бетамиз меситонам.

Малик гуфт:

— Эй Маймун, лаззати интиқом ҳаётро ширин менамояд. Аммо вақте ки ту набошӣ, ҳама олам хоҳ ободон бошаду хоҳ хароб, фарқе надорад.

Маймун гуфт:

— Эй малик, аз ин ҳоле ки ман дорам, маргро бар зиндагӣ беҳтар мешуморам, зеро нури дидагони ман — фарзандонам зери хоки тира орамидаанд ва хирмани чамъияти онҳо ба тундбоди аҷал парешон шудааст. Тамоми молу мулк ба тороҷи душман талаф гаштааст. Ҳоло мехоҳам, ки барои интиқоми рафқон чони худро нисор карда, дар саҳифаи рӯзгор аз худ номе гузорам.

Ба номи накӯ мурданам орзуост,
Қ-аз ин ҷумла мақсуд номи накӯст.

Малик аз ҳалоки ман набояд дарег хӯрад ва бо дӯстон ба базми айш нишинад.

Малик гуфт:

— Чӣ гуна дар паи ин кор меравӣ?

Маймун гуфт:

— Тадбире андешидаам, ки хамаи онҳоро дар оташи марг месӯзам. Бифармой, ки гӯшҳои маро ба дандон кананд ва дасту пойҳоямро шикаста шабона ба канораи беша, ки маъвои мо буд, дар гӯшае афкананд. Ту бо мулозимон ва гурезагон дар атрофи ин саҳро пароканда шавед ва пас аз се рӯз ба манзили худ омада ба фароғат бинишинед, ки аз душманон асаре нахоҳад монд.

Пас гӯшҳои Маймунро бурида, дасту пояшро шикаста, ба канори беша партофтанд ва малик сипохи худро пароканда сохта, мунтазири фурсат нишаст.

Маймун ҳама шаб нола мекард. Малики хирсон

сахари барвакт барои сайру гашт берун омада он нолаи зор шунид ва ба пеши Маймун омада ҳоли ӯ бидид. Бо вучуди сахтдилӣ раҳме бар дилаш падид омад ва аз ҳоли ӯ пурсон шуд. Маймун ба фаросат пайбурд, ки ин хирс подшоҳи он қавм аст. Дар ҳаққи ӯ дуову сано хонда гуфт:

Зи чашму дил бадани хокням дар оташу об аст,
Ба чашм бину ба дил раҳм кун, ки кор хароб аст!

— Эй малик, ман вазири подшоҳи бўзинагонам ва ҳамроҳи ӯ ба шикор рафта будам. Вақти хучуми шумоён ман ҳозир набудам, рӯзи дигар аз гурезагон омадани шумоёнро фаҳмидам. Малики бўзинагон аз ман чораи ин корро пурсид. Ман аз рӯи некхоҳӣ ӯро ба хидмати подшоҳи хирсон далолат кардам ва гуфтам: «Тадбири хуб он аст, ки камари хидмат бибандем ва бақияи умрро дар хидмати малики хирсон гузаронем.

Дар паноҳи давлати соҳибдвор,
Рох чӯяд, ҳар кӣ ҳаст аз оқило.
Ғар ту дар гулшан дарой, гул барӣ,
Сӯи бўстон бигзарӣ, **субул барӣ!**».

Малик аз сухани ман парешону ошуфта гашт ва дар ҳаққи ман бўзинагони дигар суханони нолоиқ ба забон оварданд. Чун бори дуюм боз ҳамин сухан гуфтам, маро ба ин аҳвол андохта ба ин ҷо партофту гуфт:

— То бубинем, ки онҳо ӯро чӣ гуна ҳимоят хоҳанд кард!

Маймун инро гуфту чунон ба дард бигрист, ки аз чашми малики хирсон катраҳои ашк чакидан гирифт.

Ғар бинолам сангро дил хун шевад,
В-ар бигирьям дидаҳо Чайхун шавад.

Малик гуфт:

— Ҳоло бўзинагон дар куҷоанд?

Маймун ҷавоб дод:

— Онҳо дар биёбони Мардозмӣ ҳастанд, аз ҳар тараф лашкар ҷамъ карда бо сипоҳи хунхор ба шумо шабехун заданианд.

Малики хирсон безобита шуд ва гуфт:

— Эй Маймун, чӣ кор кунем, ки аз онҳо ба мо офате нарасад?

Маймун гуфт:

— Малик хотирчамъ бошад. Агар ман пой медоштам, лашкари туро ба сари онҳо ногаҳонӣ мебурдам.

Малик гуфт:

— Медонам, ки ту аз манзили онҳо хабар дорӣ. Агар моро ба сари онҳо расонӣ, ман аз ту миннатдор мешудам.

Маймун гуфт:

— Чӣ гуна кунам, ки ҳаракат кардан бо чунин дасту пой душвор аст.

Малик гуфт:

— Ман чораи ин корро медонам.

Пас овоз дод, то умарои сипоҳ ва муқаррабони даргоҳ ҳозир шуданд. Малик сурати ҳол ба онҳо баён намуда гуфт:

— Омода бошед, ки имшаб ба сари хасм меравем.

Ҳама асбоби ҷанг тайёр карданд. Маймуно ба пушти хирсе баста ба роҳ даромаданд. Маймун бо ишорат ба онҳо роҳ нишон медод, то ки ба биёбони Мардозмоӣ расиданд. Ин саҳрое буд пуртобу беоб, ки абри баҳорӣ дар фазои он аз ғояти ташнагӣ месӯхт, самуме дар он биёбон мевазид, ки асари он ба ҳар кӣ расад, дарҳол об мегашт. Ба сабаби чунин гармо ҳеч чонвар дар он саҳро ҷой намегирифт ва ҳеч гиёҳ дар он шӯразори мардумхор намеруст.

Маймун гуфт:

— Зудтар бишитобед, ки пеш аз дамидани субҳ онҳоро торумор кунем.

Хирсон бо ҷидди тамои қадам дар он биёбон ниҳоданд ва ба пой худ ба майдони аҷалу арсаи ҳалок даромаданд.

Офтоб баромад ва аз бўзинагон асаре пайдо набуд. Аммо Маймун ҳамчунон шитоб мекард ва ба афсуну афсона онҳоро мефирефт.

Вақте ки офтоб баланд шуд ва аз ҳарорати шуои он атрофу навоҳӣ оташ гирифт:

Зи гармо ончунон мешуд нафас гарм,
Ки лаб аз тоби он чун шамъ месӯхт.
Зи боди гарм, пиндорӣ, ки тақдир
Ба дунё дӯзахӣ дигар барафрухт.

Гармон сӯзон хирсонро беҳол кард ва аз вазида-ни боди сӯзанда оташи бедуде падидор шуд. Малики хирсон рӯй ба Маймун кард:

— Ин чӣ биёбон аст, ки аз ҳайбати ӯ дилҳо дар тобу чигарҳо беоб мешавад?

Маймун гуфт:

— Эй ситамгори дилозор, ин биёбон ачал аст, агар сад ҳазор чон дорӣ, яке аз ин чо берун бурда наметавонӣ. Холо боди тафсоне расида шуморо хокистар мекунад.

Онҳо дар ин сухан буданд, ки харорати бод расида Маймунро якчоя бо шоху сипоҳ бисӯхт ва ҳеч яке аз онҳо аз он биёбон берун наомаданд.

Рӯзи сеюм, аз рӯи ваъда малики бўзинагон бо лашкари худ ба қазира омада бешаро ҳолӣ ёфт ва мамлакатро аз ғубори ситами душманон софӣ дид.

Бигзашт шои накбату субҳи зафар дамид,

Гум шуд ҳазони ранчу баҳори тараб расид.

* * *

Ин масал барои он гуфтам, ки ба малик маълум шавад, ки аҳли кина барои интиқом аз баҳри чон мегузаранд. Ман ҳоли Коршиносро аз навъи ҳамин ҳила медонам. Пеш аз ин ҳам зоғонро озмуда будам ва андозаи дурбинӣ, фиребу ҳилаи онҳоро шинохтаам. Вакте ки Коршиносро дар ин ҳол дидам, муқаррар намудам, ки онҳо ҳилае андешидаанд. Роҳи дуруст он аст, ки пеш аз он, ки вай ҳуни мо рехтан гирад, ба қатли ӯ ишорат кунем.

Малики бумон аз ин суханон рӯй дарҳам кашида гуфт:

— Ин чӣ сахтрӯй ва бераҳмист, ки як факиреро барои мо анвои озору хорӣ расида бошаду мо низ ӯро ҳалок карданӣ шавем?! Ту магар нашунидай, ки гуфтаанд:

Хотири меҳнатзадагон шод кун,

В-аз шаби меҳнатзадагӣ ёд кун!

Пас бифармуд, ки он Зоғро бо эҳтироми тамои бардошта ҳамроҳи ӯ бурданд. Зоғ дар хидмати ӯ ба ҳурмате ҳар чӣ тамоитар мезист ва малику муқаррабони ӯро хушнуд сохта вобастаи худ гардонид. Ба

хамин тариқа ҳар рӯз пояи вай баландтар мешуд ва дар дили малику тобеони ӯ бештар роҳ меёфт, то ба чое расид, ки ба ӯ эътимоди кулӣ ҳосил шуд ва малик ба вай тамоми сирру асрораширо мегуфт, бо вай дар корҳои мамлакат маслиҳат мекарданд.

Рӯзе дар маҷлиси дарбориён гуфт:

— Малики зоғон маро бе ҳеҷ сабаб озурда ва бе гуноҳе уқубат кардааст. То вақте ки аз ӯ кина нахоҳам, чӣ сон орому қарор ёбам? Ман дар роҳи ҳосили мақсад бисёр фикр кардам. Охир ба яқин донистам, ки то вақте ки дар сурати зоғон бошам, ба муроди худ расида наметавонам. Агар малик лоик бинад, бифармояд, ки маро бисӯзанд, то ки дар тоби оташ аз худо дархост кунам, ки маро ба шакли бум дарорад.

Дар ин маҷлис ҳамон вазире ки ба куштани Қоршинос муболиға карда буд, ҳозир буд. Вай дар дил мегуфт:

«Гар чу наргис нестӣ шӯху чу лола тирадил,
Пас дурӯю даҳзабон ҳамчун гули савсан мабош».

Малик пурсид:

— Дар ин суҳанҳои Зоғ чӣ мегӯӣ?

Вазир ҷавоб дод:

— Ин ҳам найранги дигар аст. Агар шахс палиду хабис бошад, ӯро борҳо сӯзанду хокистарашро ба оби чашмай пок гил созанд ҳам, гавҳари нопокаш аз аслаш намегардад.

Дарахте ки талх аст ӯро сиришт,
Гараш дарнишонӣ ба боғи биҳишт,
Вар аз ҷӯи хулдаш ба хангоми об
Ба беҳ ангубин резиву шаҳди ноб,
Саранҷом гавҳар ба қор оварад,
Ҳамон меван талх бор оварад!

Малики бумон, чунон ки расми бебахтон бошад, ин насихатхоро гӯш накард ва аз оқибати қорҳо наандешид.

Зоғ барои онҳо ҳар рӯз ҳикояте дилпазир ва ҳар шаб афсонае беназир меовард, масалҳои ғариб ва нуқтаҳои аҷиб тақрир мекард, то ки маҳрами ҳосишуда аз тамоми сирру асрори махфии онҳо қомилан воқиф гардид.

Ногоҳ ғурсат ёфта рӯй аз онҳо битофт ва назди зоғон бирафт. Малики зоғон ўро дида хурсандона гуфт:

Қ-эй дӯстон, ба коми дил акнун тавон расид,
Қ-эромн чону рохати рӯху равон расид.

Пас малик Пирӯз пурсид:

— Эй Қоршинос, чӣ кардӣ?

Қоршинос гуфт:

— Ба давлати малик он чӣ мебоист, сохтам ва мақсуде ки доштам, бипардохтам. Омода бошед, ки вақти интиқом кашидан аст.

Малик гуфт:

— Сурати воқеаро бигӯй, то ки пас аз вукуф қорҳои заруриро анҷом диҳем.

Қоршинос гуфт:

— Дар фалон кӯҳ ғоре ҳаст ва рӯзҳо бумон рафта дар он ғор ҷамъ мешаванд. Дар он наздикӣ ҳезуми хушк бисёр ёфт мешавад. Малик бифармояд, то зоғон қадре аз он оварда бар дари ғор ҷамъ кунанд. Ман аз пеши ҷӯпонон, ки дар он наздикӣ ҳона доранд, қадре оташ биёрам ва ба ҳезум афканам. Малик фармон диҳад, ки зоғон пархоро дар ҳаракат оранд ва оташ афрӯхта ғардад ва ҳар бум, ки аз ғор берун ояд, бисӯзад, ҳар кӣ берун наояд, аз дуд бимирад.

Ин тадбирҳо ба малик хуш омад ва ба ҳамин тартиб аз рӯи гуфти Қоршинос тамоми бумонро ба ҳила сӯхтанд. Зоғон ҳама шодмону дӯстком баргаштанд ва забони тахният боз кушода ба он фатҳу зафар наъраву шодӣ ба осмон расониданд.

Охир муроди мулк раво кард рӯзгор,
Иқболро ба ваъда вафо кард рӯзгор,
Ҳар шодие ки ғитна эи мо ғавт карда буд,
Онро ба як латифа ғазо кард рӯзгор!

Малик ва лашкар аз кӯшишҳои Қоршинос мамнун гашта ўро боз ҳам зиёдтар эҳтиром намуданд.

Дар аснон он малик гуфт, ки «ман ба ҳусни тадбири ту бар душманон ғалаба кардам». Қоршинос гуфт: «Ҳар чӣ шуд, ба фарри давлати малик ва ҳуҷистагии толен подшоҳ ба вуқӯъ омад. Ман асари ин зафарро ҳамон рӯз дидам, ки он бумонн бадбахт ба мо қасд

карданд ва ба мулки мо чашми тамаъ ва тасарруф
кушоданд:

Он тирарой кард ба мулки ту чашм сурх,
То зардрӯй гашту бар ӯ шуд чахон сиёҳ.

Малик боз пурсид:

— Дар сӯҳбати бумон муддати дароз чӣ гуна сабр
кардӣ ва бо онҳо чӣ навъ мувофиқат сохтӣ?

Агар аз талхӣ ҳичрон ба захри ғам тавон мурдан,
Аз он беҳтар, ки бо бегона бояд ангубин хӯрдан.

Коршинос гуфт:

— Малик дуруст гуфт, ки барои инсон ҳеҷ ранҷе
бадтар аз ҳамнишини ночинс нест.

Дидори ёри номутаносиб чаҳаннам аст!

Аммо каси оқил барои ризои хотири дӯстон дар
шиддатҳо сабр мекунад ва ҳар меҳнате, ки пеш ояд,
ба хушиву хурсандӣ қабул мефармояд.

Малик гуфт:

— Аз фаросату дониши бумон шаммае нақл кун.

Коршинос гуфт:

— Дар миёни онҳо ғайр аз он як тан, ки ба куш-
тани ман ишорат мекард, ҳеҷ зираке надидам. Онҳо
бошанд, ба насихати ӯ гӯш накарданд. Чун малики
бумон ниҳоят ҳарис ва бар куштани зоғон саъю кӯ-
шиши бисъёре дошт, аз роҳи рост берун баромада дар
бодияи пушаймонӣ саргардон шуд. Чоҳе ки барои аф-
тодани дигарон канда буд, дар охир худаш дар он
афтод.

Маяндеш дар ҳаққи мардум бадӣ,
Ки орь бало бар сари хештан!
Набинӣ, ки ранҷи фаровон кашад,
Ки чоҳе канад баҳри ман чоҳкан,
Ба охир, ки чоҳро ба поён барад,
Вай андар тағи чоҳ афтад, на ман.

Малик гуфт:

— Ман шукронаи он неъмат мекунам, ки ту дар
сӯҳбати касоне, ки ба онҳо нафрат доштӣ, нишастӣ ва
боз растӣ. Агар онҳо сухани насихатгари худро ме-
шуниданд, ба ҷони ту хатари калоне ҷорӣ мешуд.

Коршинос гуфт:

— Мард он кас аст, ки ба коре ки азимат намуд, нахуст даст аз ҷон бишӯяд ва дил аз зиндагонӣ бардошта қадам дар майдони мардон ниҳад.

Аз сар гузаштаанду ба майдон ниҳода пой,
Соҳибдилон, ки гӯи саодат рабудаанд!

Агар кас дар як кор салоҳи худро бинад, ба хидмати каси аз худ фурӯтар низ бояд камар бандад, то ки мақсуд ҳосил шавад. Чунон ки Море барои маслиҳати худ ба хидмати Ғуке розӣ шуд.

Малик пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

хикоят

Коршинос гуфт:

— Овардаанд, ки заъфи пирӣ ба Море асар кард ва ӯ ба сабаби беқувватӣ аз шикор боз монд. Бо худ андеша кард, ки «дарег аз қуввати ҷавонӣ ва ҳайф аз замони комронӣ. Акнун аз бозгаштани айёми ҷавонӣ умеде нест. Аммо кошӣ айёми пирӣ ҳам бақое мебошад ва фурсати он эътимоде мегумошт.

Рафт даврони ҷавонӣ, навбати пирӣ расид,

Эй дарего сӯхбати ёрону айёми шабоб.

Вақти пирӣ ҳам ғанимат дош, ки аз умри азиз

Хар даме к-он бигзарад, дигар набинӣ, ҷуз ба хоб!»

Мор дониш, ки гузаштаро боз овардан мумкин нест, лонлоҷ ба коре машғул шудан лозим аст. Ӯ бо худ гуфт: «Дар ивази қуввати ҷавонӣ таҷрибае ҳосил кардам. Холо бинон кор ба камзорӣ ниҳодан лозим аст ва бақияи умрро бо ҳамин равиш бояд гузаронд». Пас ба канори чашмае рафт, ки дар он ғулон бисёр буданд ва малики комгор ва амири номдоре доштанд. Мор худро чун мотамзадагони синачок ва мусибатрасидагони андӯхнок бар хоки роҳ афканд. Ғуке ба сари ӯ расид ва пурсид, ки «туро бағоят ғамнок мебинам, сабаб чист?»

Мор гуфт:

— Дар ғам хӯрдан аз ман сазовортар кист, ки моддан ҳаёти ман аз шикори ғулон буд ва имрӯз ба чунон ҳолате афтадам, ки сайди онҳо ба ман харом шудааст, ҳеч яке аз онҳоро гирифта ва хӯрда наметавонам.

Он Ғук рафт ва ба малик хабар дод. Подшоҳи ғукон аз ин сурати аҷаб ба тааҷҷуб шуда назди Мор омад ва пурсид:

— Ба чӣ сабаб ин ҳодиса ба сари ту омадааст? Мор дар ҷавоб гуфт:

Ман ин охи чигарсӯз аз дили паймоншикан дорам, Чаро аз дигаре нолам, чу дард аз хештан дорам?!

— Эй малик, ҳирси шӯхчашм маро дар доми ба-ло афканд: рӯзе қасди ғуке кардам ва ӯ аз назди ман гурехта худро ба хонаи зоҳиде афканд. Аз ақби вай ба тамаъ дар он хона рафтам. Хона торик буд ва пи-сари зоҳид хуфта буд. Осеби ангушти бузурги пой ӯ ба ман расид, пиндоштам, ки ғук аст, аз гармии ҳирс дандон ба вай фуру бурдам ва ӯ дар чояш мурд. Зо-ҳид аз ин хабар ёфта аз сӯзи фарзанд қасди ман кард. Ман рӯй ба сахро ниҳода давон мерафтам. Зоҳид дар ақби ман медавид ва лаънат карда мегуфт, ки «аз худо меҳохам, ки туро хору бемикдор кунад ва мар-каби малики ғукон гардонад». Акнун аз рӯи зарурат ин ҷо омадам, ки малик болои ман савор шавад.

Ба малики ғукон ин таклиф маъкул шуд ва ҳаме-ша болои Мор савор шуда гашта бо ин ифтихор ме-кард. Чанд рӯз гузашт. Мор гуфт:

— Зиндагонии малик дароз бод, маро аз хӯрдан чизе нест, ки то зиндаам ин хидматро ба поён расо-нам.

Пас малики ғукон барои Мор ҳар рӯз ду ғук му-қаррар кард, ки вай дар чошт ва шом ба кор барад. Мор бо ҳамин рӯз мегузаронид ва азбаски манфиате барои вай аз ин кор ҳосил буд, аз хидмати ғук ор-намекард.

• • •

Ин масал барои он овардам, то маълум шавад, ки ман ҳам агар сабр мекардам ва хориву зиллат мека-шидам, барои он буд, ки душманон ҳалок хоҳанд шуд ва дӯстон хурсанд хоҳанд гардид. Аз ин сабаб гуфта-анд, ки ақлу тадбир аз ғайрату шучоат беҳтар аст. Марди мубориз ҳарчанд далеру тавоно бошад ҳам, дар ҷанг бо даҳ тан, ғояташ то бист тан, гуфтем бо

сад, бо ҳазор тан баробарӣ карда метавонад. Аммо марди доно ба як фикри дуруст мулкери парешон месозад ва ба як тадбир ба лашкари тавоное шикаст дода метавонад.

Ба як тадбири некӯ он тавон кард,
Ки натвон бо силоҳи бекарон кард.
Ба шамшере тавон қоне рабудан,
Ба фикре шояд иқлиме кушудан.

Малик гуфт:

— Онҳо аз мо ин зарбаро чашм надоштанд ва гумон мекарданд, ки мо интиқом гирифта наметавонем. Моро, ки андак дида ва заиф шуморида буданд, ҳа-тон саҳт карданд.

Коршинос гуфт:

— Чаҳор чиз аст, ки андаки онро бисъёр пиндош-тан лозим аст. Аввал, оташ, ки андаки он дар сӯхтан ҳамон зарари бисъёро мебахад. Дуюм, қарз, ки шарми он аз қарзхоҳон дар як дирам ҳамон аст, ки дар ҳазор динор. Сеюм, беморӣ, ки ҳарчанд андак бошад ҳам, заъфу беҳузурӣ меорад. Чаҳорум, душман, ки ҳарчанд хору заиф бошад, охир кори худ мекунад. Ман шунидам, ки Гунчишке бо вучуди хурдиву заифӣ аз Мори қавиҳайкал интиқом гирифта тавонист.

Малик пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Коршинос гуфт:

— Овардаанд, ки ду Гунчишк дар сакфи хонае ошъёна гирифта будаанд. Вакте онҳо бача бароварданд ва ҳар яки онҳо барои тарбияти фарзанд аз пай хӯрок мерафтанд, он чӣ ба даст меоварданд, ба даҳони фарзандонашон мерехтанд. Рӯзе Гунчишки нар ба тарафи беруни рафт. Вакте ки боз омад, Гунчишки модаро дид, ки бо изтиробӣ тамом гирди ошъёна мепарид ва фаръеди сӯзнок мекашид. Гуфт: «Эй ёри нозанин, ин чӣ ҳаракат аст, ки ман аз ту мебинам?». У ҷавоб дод:

Меҳалад дар синаам хоре, ки меборам сиришк,
Дар дили сӯзон ғаме дорам, ки оҳе мекашам!

— Чӣ гуна нанолам, ки як дам ғоиб шуда будам, омада дидам, ки Мори бадҳайбате расида, касди бачагони ман кард. Ҳарчанд зорӣ кардам ва гуфтам:

Агарчи ғолибӣ, аз душмани заиф битарс,
Ки тири охи саҳар бар нишона меояд!

Ба ҷое нарасид ва гуфт: «Оҳ дар оинаи тираи дили ман ҳеҷ асаре нахоҳад буд». Гуфтам: «Аз он битарс, ки ману падари ин фарзандон агар камари интиқом бандем, шояд ки туро бикушем». Мор бихандид ва гуфт:

Ҳарифе ки ӯ шерро пай кунад,
Зи мисли тӯе очизӣ кай кунад?!

Ман ба ҳеҷ навъ бо ӯ бас наомадам, фаръёд мекунам, касе ба фаръёди ман намерасад. Он золими ситамгора бачагонро хӯрдааст ва ҳам дар ошъёна хуфтааст.

Гунчишки нар ин суҳанро шунида аз фироқи фарзандон оташи ҳасрат дар ҷонаш афтод. Дар ин маҳал соҳиби хона ҷароғ мегиронд ва фатила ба равшан олуда, даргиронда, дар даст медошт, меҳост, ки ба ҷароғдон ниҳад. Гунчишк парида рафту он фатиларо аз дасти ӯ бардошт ва ба даруни ошъёна партофт. Соҳиби хона аз ҳавфи он ки мабодо сакф оташ гирад, дарҳол ба болои бом баромада зери ошъёнаро ҳолӣ месохт, то ки оташро кушад. Мор аз пеш шарари оташ дид ва аз боло овози метин шунид. Сар аз сӯроҳе, ки ба тарафи бом дошт, берун кард. Баробари сарашро баровардан соҳиби хона бо метин каллаи ӯро пора кард.

* * *

Ҷондаи ин масал он аст, ки Мор душмани худро хор пиндошт ва оқибат сарашро ба санги интиқом фуру кӯфт.

Душман агар хурд бувад, аз тариқи ҳарм¹
Ҷро бузург дону ғами кори ҳеш хӯр.

Малик гуфт:

— Мағлубияти душманон ба шарофати ақлу хира-

¹ Ҳарм — эҳтиёт.

ди ту буд. Дар ҳар коре, ки бар сухани ту эътимод кардам, ба чуз хайру хубӣ натиҷаи дигар зоҳир на-шуд. Ҳар кӣ ихтиёри кор ба вазире насихатгар супо-рад, ҳаргиз дасти нокомӣ ба домани иқболи ӯ нара-сад.

Ин аст достони аз доми хиёнату ғаддорӣ ҳазар на-мудан. Душман ҳарчанд дар зориву тазарруъ муболи-га намояд, ба он фирефта шудан аз тариқи ақл дур афтад. Зеро Зоғи танҳое бо аҷзу заъфи худ ҳасмони қавӣ ва душманони анбӯхро бар он навъ молише дод. Ин ба сабаби сустии ақл ва камии фаҳми бумон буд, вагарна агар онҳо заррае оқибатандешӣ медоштанд, он Зоғ ҳаргиз ба муродаш намерасид ва чехраи он за-фар дар хоб ҳам намедид. Каси хирадманд бояд би-донад, ки ба душман эътимод кардан дуруст нест ва аз ҳасм ҳарчанд лофи муҳаббату дӯстӣ шунавад ҳам, ба он мағрур нашавад.

Фондан дигари ин ҳикоят ба даст овардани дӯсто-ни холис ва ҳаводорони мухлис аст. Дӯстии Коршинос ва ёрию мададгории ӯ ба зоғон чунон натиҷае дод, ки онҳо аз маҳлакаи ҳавлу ҳарос ба сарманзили амну саломат расиданд. Агар касе тавонад, ки ҳам дӯстони ҳаводорро азизу мукаррам дорад ва ҳам аз мухоли-фони ғаддор домани эҳтиёт барчинад, ба камоли му-род ва ниҳояти орзу расида бошад.

Бо ёри нақӯхоҳ ба ишрат биншин,
В аз душмани бад домани сӯҳбат дарчин.

БОБИ ПАНЧУМ

ҲИКОЯТИ БЌЗИНА ВА САНГПУШТ

Рой ба Барахман гуфт:

— Достони аз макри душманон хазар кардан ва ба қавли онҳо фирефта нашудан, худро аз зарари хилаву макри душманон ва офати ғадру фиреби аъдо, ки харчанд дар мақоми дўстӣ омадаанд, нигоҳ доштанро баён кардӣ. Акнун илтимос он аст, ки ба ман нишон деҳ мисоли касеро ки дар касби чизе ҷидду ҷаҳд намояд ва пас аз ба даст овардани чизи дилхоҳаш ғафлат намуда онро зоеъ созад.

Барахман забони сано кушуд ва гуфт:

— Бар хотири шоханшохӣ махфӣ нест, ки ба даст овардани чизе аз мухофизати он осонтар аст. Бисъёр чизҳои нафисро бо мусоидоти рӯзгор бе офати саъй ва ранҷи кӯшиш ба даст овардан мумкин аст. Аммо нигоҳ доштани онҳо фақат ба ақли равшан ва тадбири дуруст сурат бандад. Хар кӣ аз зебу зинати дурандешӣ ҳолӣ бошад, чизи ба даст оварданӣ ӯ зуд талаф хоҳад шуд, чунон ки Сангпушт бе ҷидду ҷаҳд чун Бу-

зина дӯсти мушфике ба даст овард ва ба воситаи бе-
ақлию нодонӣ он дӯстро аз даст бидод ва захми чаҳ-
лу ҳамоқаташ ба ҳеҷ марҳам даво наёфт.

Рой пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ҳикоят

Бараҳман гуфт:

— Овардаанд, ки дар яке аз қазираи баҳри Аҳзар
бӯзинағони бисъёр буданд ва онҳо малике доштанд,
ки номи ӯ Кордон буд. Бинои салтанати ӯ ба ҳайбати
вофир ва сиёсати комил баландӣ ёфта, асоси давла-
таш ба адолат истеҳком пазируфта, раъият аз эҳсони
ӯ дар рафоҳият мезистанд. Муддатҳои дароз айёми
худро дар шодиву комронӣ гузаронид ва баҳори ча-
вонӣ ба хазони пирӣ ва нотагонӣ расид, осори заъф
дар атрофи бадан падид омад, шароби тараб ба тунд-
боди офати тааб бимурд ва бисоту нишот ба ҳуҷуми
беморӣ печида гашт.

Нишони чавонӣ зи пирон маҷӯй,
Ки оби равон боз н-ояд ба чӯй.
Бибояд ҳавас кардан аз сар бадар,
Ки даври ҳавас боз омад ба сар.
Чу бар сар нишинад зи пирӣ ғубор,
Дигар айши софӣ тавак্কӯъ мадор.

Зикри пири ӯ дар забонҳои мардум паҳн шуда,
ҳашмати шоҳӣ ва ҳайбати шоҳаншоҳии ӯ нуқсон па-
зируфт.

Давлат агар давлати ҷамшедияст,
Мӯн сафед ояти навмедияст.

Аз ҳешони малик чавони зираке, ки аз чехраи ӯ
аломати хирадмандӣ ва бахту саодат намудор буд, ба
воя расид. Арбоби давлат диданд, ки ин чавон истеъ-
доди манзалати чаҳонбинӣ дорад, дилҳоро ба силси-
лаи тоату итоати ӯ дароварда, бо якдигар мегуфтанд:

Чу боди сабо бар гулистон ӯзад,
Ҷамидан¹ дарахти чавонро сазад,
Баҳорон, ки бор оварад бед мушк,
Бирезад дарахти куҳан барги хушк.

¹ Ҷамидан — бо эҳбой ва нозукадой хиромидан.

— Ин чавони тозарӯй, ки ниҳоли умраш бар лаби
чӯйбори адаб нашъунамо ёфтааст, қобилияти он до-
рад, ки гулшани мулкро обод дорад.

Сарви хиромон бин к-аз ӯ олам гулистон мешавад.

Он чавон низ ба ҳилаҳои дақиқ сипоҳу раиятро
мувофиқи ҳолашон ҳилъату анъомҳо дода, онҳоро ба
худ ҷалб намуд. Аъёну ашроф ба як бор иттифок на-
муда, пири ғартутро аз миёнаи қор берун оварданд
ва ихтиёри салтанатро бе захираи машаққат ба дас-
ти иқтидори он чавон супурданд.

Болид аз ин нишот тани тахт бар замин,
Бигзашт з-ин навид сари тоҷ з-осмон!

Бечора Кордон чун аз либоси салтанат бараҳна
шуд, дигар ба он оро наг тоқат қарда натавониста,
ҷалон ватан ихтиёр қард ва худро ба соҳили дарё
кашида, дар ҷазирае, ки дарахтони анбӯх ва мевани
бисёр дошт, қарор гирифт ва ба мевани тару хушк,
ки дар он беша буд, қаноат қарда, худро тасалли ме-
дод ва меғуфт:

Ҳар кӣ қонеъ шуд ба хушкӯ тар, шахи баҳру бар аст!

Рӯзе ба дарахти анҷире, ки аксар вақт болси он
рӯз меғузaronид, баромада анҷир меҷид. Ногоҳ як ан-
ҷир аз ҷанги ӯ раҳо шуда, дар об афтод ва овози он
ба гӯши Бӯзина расида, лаззате дар таъаш падид
омад. Ҳар соат ба ҳаваси ин лаззат як анҷирро ба об
меафканд ва ба овози ӯ хурсанд мешуд. Иттифоқо
Сангпуште аз он тарафи дарё ба расми саҳат ба ин
ҷазира омада буд ва дар зерини он дарахт сокин шуда
мехост, ки ду-се рӯз он ҷо истироҳат кунад ва баъд
аз он ба пеши аҳлу аёлаш бозгардад. Дар он ҷое, ки
Бӯзина анҷир меҳӯрд ва Сангпушт ба зерини дарахт дар
миёни об буд, ҳар гоҳ ки анҷире дар об меафтод, онро
ба рағбати тамои меҳӯрд ва тасаввур мекард, ки Бӯ-
зина ин анҷирҳоро барои ӯ меандозад ва дилҷӯию
шафқат дар ҳақи ӯ мекунад. Андеша мекард, ки
шаҳсе маро намешиносад ва дар бораи ман ин мар-
ҳамат мефармояд. Агар дар байни мо дӯстию муҳаб-
бат падид ояд, яқин ҳаст, ки ӯ нисбат ба ман ҷӣ миқ-
дор марҳамату мурувват хоҳад қард. Пас азми сӯх-

бати Бӯзина карда, овюз бардошт ва салом дода, дар бораи дӯстӣ ва мусоҳибат андешае, ки дошт, ба арз расонид. Бӯзина ҷавоби некӯ дода, ба сӯҳбати ӯ майли бисъёр изҳор кард ва гуфт:

— Рағбат намудан бо рафикон ва муболиға кардан дар бисъёрии ёрон аз сифатҳои нек ва хислатҳои писандидааст. Ҳар кӣ дӯсти ҳақиқӣ дошта бошад, ҳамеша сарфароз ва қомгор аст.

Сангпушт гуфт:

— Ман хоҳиши дӯстӣ ва ҳамсӯҳбатӣ дорам, лекин наметонам, ки қобилияти дӯстӣ дошта бошам ё на?

Бӯзина гуфт:

— Ҳукамо дар бораи дӯстӣ мизоне ниҳодаанд, фармудаанд, ки агарчи бе дӯст набояд, аммо ҳар кас низ ба дӯстӣ нашояд. Гоҳе дӯстони аблаҳу нодоне мешаванд, ки аз онҳо ба ту танҳо зарар мерасад ва аз ин ҷо гуфтаанд, ки:

Душмани доно бех аз дӯсти нодон.

Мумкин аст, ки душман чун ба ҳилаи ақл орошта ва дурандеширо шиори худ сохта бошад, то фурсат набинад, захм назанад ва аз нишасту бархости ӯ осори интиқом мушоҳида карда худро муҳофизат кардан мумкин аст. Аммо дӯсте, ки аз давлати дониш бебаҳра бошад, ҳарчанд дар тадбири қор мадад намояд ҳам, ғайри наметонад ва ақсар ин кас ба тадбири ноқис ва ақли нодурусти ӯ ба хатарҳо гирифта мегардад. Чунончи аз дӯстии Бӯзинаи қосбон наздик буд, ки қиштии ҳаёти шоҳи Қашмир дар гирдобҳои ҳалок афтад ва агар дузд, ки душмани доно буд, ба фаръеди ӯ наметарасид, пешин он балоро гирифта мумкин намешуд.

Сангпушт пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

хикоят

Қордон гуфт:

— Шундаам, ки дар вилояти Қашмир подшоҳи бузурге ва адолатпарваре буд. Ин подшоҳ Бӯзинае дошт, ки дар вақти офату бало ба вай боварӣ дошт ва дар тарбияи ӯ хеле ғамхориҳо мекард. Бӯзина шабоҳо шамшерин чун қатран об ба даст гирифта болон боллинн шоҳро медашт ва то дамидани субҳи содиқ

ӯро посбонӣ менамуд. Иттифоко дузди зираке аз шаҳри дурдаст ба ин вилоят омад ва шабе азм кард, ки шикоре ба даст орад. Либоси айёри пӯшида, дар маҳаллаҳо мегашт. Дузди камдон ва бетаҷрибае низ ба ҳамин андеша берун омада буд. Ин ду дузд ба ҳам пайвастанд. Дузди мусофир ба тарзи машварат пурсид, ки «Мо бояд ба кадом маҳалла биравем ва ба хонаи кӣ нақб бизанем?». Дузди нодон ҷавоб дод, ки дар саиси раиси шаҳр хари фарбеҳе ҳаст, ки бағоят ӯро дӯст медорад ва барои муҳофизати он занҷири маҳкам бар дасту пой вай ниҳода ва ду ғуломро ба посбонии ӯ гузоштааст. Салоҳ дар он аст, ки аввал биравему он харро бидуздем ва дар сари чорсуи шаҳр дӯкони шишагаре ҳаст. Онро сӯроҳ кунем ва шишаҳои ӯро берун оварда ба ҳамон хар бор карда боз гардем.

Дузди доно аз сухани ӯ дар хайрат монд ва меҳост, ки ин корро дурусттар тафтиш кунад. Ногоҳ асасе¹ аз муқобили онҳо падид омад. Дузди оқил худро ба ҳилае бар канори девор афканд ва он аблаҳ гирифторм омад. Асас пурсид:

— Кучо мерафти?

Дузд ҷавоб дод:

— Ман дуздам, азимат доштам, ки дарозгӯши раисро дуздида, дӯкони шишагаронро бишикофам ва шишаҳо бор карда ба хона барам.

Асас бихандид ва гуфт:

— Аҳсант. Дузд чунин бошад, ки барои харе, ки чандин посбон дорад, ҷони худро ба хатар андохта ва барои шишае, ки дахтони онро ба як пул фурӯшанд, худро ба вартаи бало андозад.

Ба зар нахридаӣ ҷонро, аз он қадраш намедонӣ!

Агар барои ягон хазина худро ба чунин балоҳо меафкандӣ, он замон ақл туро маъзур медошт.

Гар касе бор кашад, бори нигоре боре!

Ин бигуфт ва ӯро бо дастҳои баста ба ҷониби зиндонаш кашид. Дузди зирак аз ақли дузди аблаҳ ибрат гирифт ва аз қавли асас таҷриба ҳосил карда бо худ гуфт: «Ин дузд ба ман дӯсти нодон ва ин асас душмани доно буд. Он дӯст ба нодонӣ маро дар вар-

¹ Асас — посбони шабгард; миршаб.

таи бало меандохт ва агар душмани доно намебуд, кор аз даст рафта дар охир маро ба қатл мекашид. Ҳоло чунон ки асас гуфт, рӯй ба хазинаи подшоҳ овардан дуруст аст, шояд ки ғарази асли аз он ҷо ҳосил ояд».

Пас охиста-охиста ба зери қасри подшоҳ омада он ҷоро сӯроҳ кардан гирифт ва ҳама шаб ба ҳирси зар сангро ба пӯлод мебурид.

Чунон меод з-охан сангро тоб,
Ки ҳам оташ бурун мечасту ҳам об.

Ҳанӯз субҳ надамида буд, ки нақби дузд ба итмом расид ва аз ҷое, ки хобгоҳи подшоҳ буд, сар берун кард. Подшоҳро дид, ки бар тахти заррин дар хоб шуда ва анвои таҷаммулот дар атрофи тахти шохӣ ниҳодааст, шамъи кофурӣ чун рӯи тавонгарони соҳиб-ҷоҳ барафрӯхта ва парвонаи мискин чун дили дарвешон фоқакаш ба шӯълаи номуродӣ сӯхта.

Парвонаю ман гарчи дар сӯхтанем, аммо
Ман ҷону чигар сӯзаму ӯ болу паре сӯзад.

Дузд дарнигарист, Бӯзинае дид, ки шамшере ба даст гирифта, бар болини шоҳ истода, ба назари эҳтиёт чашм ба чапу рост кушодааст. Дузд аз дидани он мутаҳайир шуд ва гуфт: «Чунин як махлуқи ҳакир пой бар бисоти давлату шахриёрӣ чӣ гуна ниҳодааст ва теги тез ба дасти ин бекарор аз кучо афтода?». Дузд дар ҳамин андеша шуда, дар гирдобӣ хайрат саросема монда, назора мекард, ки ногоҳ Мӯрчае аз сакфи айвон бар синаи подшоҳ афтод ва рафтан оғоз карда пой худ ба дили подшоҳ расонид. Подшоҳ дар айни хоб аз дағдағии Мӯрча даст бар сина зад. Бӯзина ба он ҷониб давид. Дид, ки мӯрчаҳо бар рӯи синаи подшоҳ медаванд. Оташи ғазаб дар дили Бӯзина афтод ва гуфт: «Вакте ки мисли ман посбоне ин ҷо истодаам, Мӯрчаи хурде аз кучо чунин густохӣ карда пой бар синаи махдуми ман монда тавонистааст?».

Пас аз ҳамияти ҷоҳилияташ шамшерро кашид, то бар синаи подшоҳ занад ва мӯрчагонро ба қатл расонад. Дузд фаръёд баркашид, ки «Эй ноҷавонмарди бебок, даст нигоҳ дор, ки ҷаҳонро аз пой дархоҳӣ овард!». Дузд барҷаст ва дасти Бӯзинаро бо шамшер маҳкам бигрифт. Подшоҳ ба наърани дузд аз хоб ба-

ромад ва он холро мушохида карда дузд ро пурсид, ки «ту кистӣ?». Дузд ҷавоб дод:

— Ман душмани донои туам ва ба рағбати моли ту худ ба ин ҷо омада будам. Агар лаҳзае гафлат мекардам, ин ҷондори мушфиқ ва дӯсти меҳрубони ту шабистонро аз хуни ту молмомол сохта буд.

Подшоҳ ҷигунагии воқеаро маълум фармуда сачдаи шукр ба ҷой овард. Пас дузд ро бинавохт ва аз ҷумлаи наздикони худ гардонид. Бӯзинаро ба занҷир кашида ба ҷониби саис фиристод.

Дузде ки камари шабравӣ баста ба умеди дафина девори хазинаро мешикофт, ба воситаи он, ки донишманд ва оқил буд, тоҷу давлат бар фарқаш ниҳоданд ва Бӯзинае, ки худро ҷондор ва махрами асрори подшоҳ медонист, ҷун хори нодонӣ дар доманаш овехта буд, либоси ҳурмат аз танаш баркашиданд.

Хасми доно, ки офати ҷон аст,
Бехтар аз дӯсте, ки нодон аст!
В-он ҷи нодон кунад ҳама зарар аст,
Агараш нафъ ҳаст, мухтасар аст.

• • •

Ин масалро барои он овардам, ки марди оқил бояд дӯстиро бо касони сохибақл бандад ва аз сӯҳбати дӯсти нодон ба фарсангҳо бигрезад.

Сангпушт гуфт:

— Гумон мебарам, ки ман дар дӯстӣ собитқадам хоҳам буд ва нуктае аз одоби дӯстию ёрӣ фурӯ нахоҳам гузошт. Агар маро ба ҳамнишинии худ шарафманд соӣ, то қиёмат аз ту миннатпазир хоҳам буд.

Бӯзина тамаллуке карда аз дарахт ба зер омад ва Сангпушт низ аз об рӯй ба зери дарахт ниҳод ва якдигарро дар канор гирифта, аҳди дӯстӣ дар миён оварданд. Ҳам ваҳшати ғурбат аз дили Бӯзина дур шуд, ҳам Сангпушт ба мухаббати ӯ қавидил гашт. Ҳар рӯз миёни онҳо ниҳоли иттиҳод нашъунамо мекард ва гулшани ёриву дӯстдорӣ раванк меёфт.

Ба ҳамин тариқа, Бӯзина аз мулку подшоҳӣ фаромӯш кард ва Сангпушт низ аз аҳлу аёли худ ёд намекард.

Ёр бо мост, ҷӣ ҳоҷат ки зиёдат галабем,
Давлати сӯҳбати ӯ — мӯниси ҷон, моро бас!

Муддате ба ин тариқа бигзашт ва замони ғайбати Сангпушт дер кашид. Ҷуфти ӯ дар изтироб омада, ғамми бекарон ва андӯхи белоён ба ӯ роҳ ёфт, ҳичрони ҷонгудоз дили ӯро бо оташи ҳасрат сӯхта гардонид.

Ҳаҷр доғест, ки гар бар чигари кӯҳ нӣҳанд,
Санг бар синазанон ояду фаръёд кунад.

Охир шикоятӣ фирокро бо яке аз ҳамчинсони худ дар миён оварду гуфт:

Рафт ёру орзӯи ӯ даруни дил бимонд,
Ҳамчу сарвам боз шавки қоматаш дар дил бимонд.

Аз ҷамолаш мушкили худ хостам, к-осон кунам,
Рух нухуфту қиссан мо ҳамчунон мушкил бимонд.

— Намедонам, ки ғариби ман барои чӣ дер кард, пок дилаш ба кадом гил фурӯ рафта бошад? Қош ба тулӯи субҳи висолаш зулмати шомӣ фироқ ба охир мерасид ва ба зухури ҷилван ҷамолаш ҳаёлотӣ ишқ бардошта мешуд!

Чӣ шавад, к-он гули раъно ба ҷаман боз ояд,
Магар ин ҷони зи тан рафта ба тан боз ояд?!

Рафиқи ӯ чун ин ҳама изтироб мушоҳида кард, гуфт:

— Эй хоҳар, агар айб нақунӣ, ба ту аз ҳоли ӯ ҳа-
баре диҳам.

Ҷуфти Сангпушт гуфт:

— Эй ёри меҳрубон ва маҳрами асрори нӣҳон, дар суҳани ту шубҳаву ғараз аз қучо сурат бандад ва дар ишорати ту ҳилофи тӯҳмат чӣ гуна падида ояд? Ман муддатхост, ки нақди муҳаббати туро ба маҳаки им-
тиҳон задаам ва ба ҳубӣ санҷидаам.

Он Сангпушт гуфт:

— Шунӣдам, ки шавҳари ту бо Бӯзинае дӯстӣ пай-
до карда дилу ҷонашро дар роҳи ӯ фидо менамудааст. Сӯҳбати ӯро бо ҳеҷ неъмате баробар намекунад ва мулоқоти ӯро бо ҳеҷ лаззате муқобил намесозад.

Ҷуфти Сангпушт, ки ин суҳанҳо бишунид, оташи ғайрат ба сараш давид ва гуфт:

Хун гашт дар ёри дилам, дилдор ёри дигарон,
Моро қанор аз ашқ пур, ӯ дар қанори дигарон!

— Эй рӯзгори чафокор, хирмани чамъияти маро ба боди тафриқа бардодӣ ва кишти умеди маро ба самуми ғаму андӯх нобуд кардӣ! Ёреро, ки анису ҳамдами ман буд, ҳамнишини дигарон сохтӣ ва ҳариферо, ки аз нишоти дидораш ҳамеша мамнун будам, ба даст дигарон андохтӣ. Он бевафо гӯё ҳаргиз рақами меҳр аз сафҳаи муҳаббат нахонда буд ва он бегонаваш гӯё ки ба ҳама умр бӯи ошноӣ аз чамани муҳаббат нашунида!

Он шӯх, ки кадри мани дарвеш надонист,
Бегона шуду маслиҳати хеш надонист.

Ёри ӯ гуфт:

— Холо буданӣ будааст, ғами беҳуда хӯрдан суд надорад, тадбире бояд андешид, ки муддао ба даст ояд.

Пас аз андешаи бисъёр ба қароре омаданд, ки ҳеҷ тадбир беҳтар аз ҳалоки Бӯзина нест ва дар он боб андеша карданд. Чуфти Сангпушт ба ишорати хоҳархондаш худро бемор сохт ва қасро наздики Сангпушт фиристода пайғом дод:

Ёро гар сари пурсидани бемори ғам аст,
Гӯ, биё, ҳуш ки ҳанӯзаш нафасе меояд.

Сангпушт аз нотаваҷибии бемории чуфти худ хабар ёфта аз Бӯзина иҷоза хост, ки ба ҳона равад ва аз аҳли аёлаш хабар гирад. Бӯзина гуфт:

— Эй ёри ғамгусор, бояд ки ҳарчанд зудтар боз оӣ ва мани ғарибро дар ин ғӯшаи беша танҳою бекас нагузорӣ ва маро худ андӯхи фироқи ту танҳо нахоҳад гузошт ва дарди ҳиҷрон бе мӯнисе раҳо нахоҳад кард.

Мӯнисам шабҳои танҳои ҷуз андӯхи ту нест,
Вай бар ҳоли қасе қ-аш ғам қунад ғамхорагӣ!

Сангпушт гуфт:

— Эй рафиқи меҳрубон ва эй роҳати равон¹, маро сафари зарурӣ пеш омад ва беихтиёр ҳодисае рӯй на-муд, вагарна ба майлу хоҳиши худ ҳаргиз аз сӯхбати ту дурӣ намечустам ва ба муроди хотир як дам аз мулозимати ту ғофил намешудам.

¹ Равон — вв ҷо ба маънои қону дил.

Эи дидори туам дурӣ зарурӣ мешавад, варна
Нахоҳад ҳеҷ мавҷуде, ки ҷон аз тан чудо бошад.

Пас кому ноком бо Бӯзина видоъ карда рӯ ба мас-
кани худ ниҳод. Чун ватани аслӣ ба қадами Сангпушт
зебу зиннате ёфт ва дӯстону ақрабо ҳозир шуда овози
мархабо ба фалак расониданд ва Сангпушт бо ҷамоа-
ти маҳрамон ба хона даромад, занро дид бар бистари
ҳалок афтада ва дар гулзори руҳсораш ба ҷои дастан
арғувон гули заъфарон шукуфта. Арзи салом кард,
аммо ҷавобе нашонид. Чандон, ки меҳрубонӣ ва дил-
ҷӯӣ афканд, илтифоте надид.

Эй дил, аз кӯяш бибар сармояи дарду ниёз,
К-ин матои косид он ҷо рӯзи бозорӣ наёфт.

Аз хоҳархонда, ки худро ба бемордорӣ номзад кар-
да буд, пурсид, ки «ин бемор чаро лаб ба сухан на-
мекушояд ва дарди дилашро бо мани парешон боз
наменамояд?» Хоҳархонда охи сард аз дили пурдари
даркашид ва гуфт:

Дарди сари илоҷ мақаш баъд аз ин табиб,
Дардест дарди ишк, ки дармонпазир нест!

— Беморе, ки аз илоҷ ноумед бошад ва дардман-
де, ки аз даво ноумед бувад, ба чӣ қувват имкони
гуфтушунид дошта бошад?

Сангпушт оғози бесабри карда бағоят ранҷур шуд
ва гуфт:

— Ин чӣ доруест, ки дар ин диёр ёфтан мумкин
нест. Зудтар бигӯй, то ки дар талаби он баҳру бар би-
гардам ва аз дуру наздик ва ошною бегона бичӯям.
Агар чун моҳи дар каъри дарьё рафтан лозим бошад,
аз сар қадам сохта дароям ва агар чун моҳ дар авҷи
сипехр шинофтан лозим ояд, ба каманди андеша худ-
ро ба кунгуран гардун расонам! Ҷону дилро дар та-
лаби ин дору фидо кардан мумкин аст.

Ҷон ҷи ҷиз аст, ки баҳри ту фидо матвон кард,
Дил нисори ту тавон кард, чаро матвон кард?!

Бемордор ҷавоб дод:

— Ин дардест, ки махсуси фақат занҳост ва танҳо
ба дили бӯзина онро даво кардан мумкин аст.

Сангпушт гуфт:

— Инро аз кучо ба даст овардан мумкин аст?

Хоҳархонда ҷавоб дод:

— Мо ҳам донистем, ки ба даст овардани ин дору душвор аст ва машаққати ёфтани он бисъёру бешумор. Туро на барои ба даст овардани дору даъват кардем, балки барои он ки дидори охиринаи ёри вафодор бинӣ ва бо ӯ видои охиринаи бикунӣ. Охир, бечора дигар на умеди сабукӣ дорад ва на роҳати сикҳат.

Ба ҷуз хун шарбате дархӯрди дарди худ намебинам,

Ба ҷуз ғам роҳате дар рӯзгори худ намедонам.

Андешаи Сангпушт аз ҳад гузашта ғамгин ва андӯхнок шуд, чандончи роҳи ба даст овардани ин чора-ро меандешид, чорае ҷуз куштани Бӯзина надид, ба зарурат тамаъ дар дӯсти хеш баст.

Ӯ қарор дод, ки қандили вафоро ба санги ғаддорӣ бишканад ва паллаи тарозуи ҳаводисро ба макру фиреб сабуксанг созад. Сангпушт қарор дод, ки то Бӯзинаро ба маскани худ наёрад, ба мақсади худ рӯсида наметавонад. Бо ҳамин азимат назди Бӯзина бозрафт. Иштиёқи Бӯзина ба дидани Сангпушт бағоят ғолиб шуда ва орзумандӣ ба дидори вай аз ҳад гузашта чандон чи чашмаш бар ҷамоли ёр афтод, аз ғояти хурсандӣ ба нағамоти нишотангез тарона оғоз ниҳод:

Ҳазор шукр худоро, ки чун ту дилдоре

Намуд рӯй ба ман баъди муддате боре!

Сангпуштро гарм пурсида аз холи фарзандон ва хешон ҷӯе шуд. Сангпушт ҷавоб дод, ки «ранчи ҷудони ту дар дили ман ҷунон буд, ки аз оташи висоли онҳо хушнудие ҳосил нагардид ва ба улфати аҳли аёл хурсандие рӯй нанамуд. Ҳар соат, ки аз танҳой ва бекасию ҷудони ту тааммул мекардам, айш бар ман талх гашта бо худ мегуфтам: «Эй бемурувват, раво бошад, ки ту дар ин ҷо дар саҳни гулшани фароғат бар маснади айш бинишинӣ ва ёри вафодори ту дар хористони ғурбат аз хоки тира бистар созад?

Раво бошад ин ҷо ту чун гул шукуфта,

Рафики туро хор дар пой рафта!

Пас ба азми он омадаам, ки агар вочиб дорӣ, хо-наю фарзандони маро ба дидори хеш ороставу шодмон созӣ, то ки хешу акрабон ман қадру манзалағам.

ро дар дӯстӣ бишносанд ва пеши дӯстону ёрон ба ин дӯстӣ ифтихор кунам.

Бӯзина гуфт:

Чӣ кам шавад зи ту эй маҳ, ки бар манат гузар афтад,
Ки то ба равзанам аз рӯят офтоб дарафтад!

— Аз ин суханҳо даргузар, ки чун силсилаи дӯстӣ мустаҳкам шуд, байни ёрон таклифу такаллуф раво набошад.

Такаллуф гар набошад хуш тавон зист.

— Хангоме ки ман аз ёру диёр дур афтадам, ша-
рафи сӯҳбати ту маро аз ваҳшати танҳой бирахонид.

Дар ин ваҳшатсарои меҳнатобод,
Ба дидори ту хушхолеми дилшод!

Пас ба ҳукми ин муқаддамот ҳаққи ту бар ман бештар аст ва лутфи ту дар бораи ман фаровонтар.

Сангпушт гуфт:

— Эй рафиқи ҳамдам ва дӯсти маҳрам, гараз аз даъват кардан туро ҳамин риояти расми зиёфат ва тартиби хӯрданиву нӯшидани нест. Муддао он, ки чӯ-
дой аз миён бардошта шавад ва ҳамеша шарафи ви-
сол ҳосил бошад.

Намехоҳам, ки як дам бе ту бошам!

Бӯзина гуфт:

— Дар дӯстии самимӣ дурии масофа курбе надо-
рад.

Гар нақд надорем висолат дар даст,
Дар дида муқим аст ҳаёлат пайваст.
Дар зоҳир агар висоли ҷисмонӣ нест,
Ғам нест чу иттисоли рӯхонӣ¹ хаст!

Сангпушт бори дигар зориву тазарруъ кард. Бӯзи-
на гуфт:

— Талаби ризон дӯст дар раҳи мурувват фарз аст.
Ман ба ин миқдор аз ёри худ боз намонам ва зиёрати
дӯстони ту ғанимат шуморам. Лекин гузаштани ман
аз оби ин дарьё бисъёр душвор аст.

¹ Иттисоли рӯхонӣ — аз ҷиҳати рӯхонӣ ба ҳам як будан.

Сангпушт гуфт:

— Дил фориф дор, ки ман туро бар пушти худ гирифта ба он қазира мебарам.

Бӯзина ба тозиёнаи тамаллуку тавозӯи Сангпуштром шуда инони ихтиёр ба ӯ дод. Сангпушт ӯро болои пушт гирифта рӯй ба хона ниҳод. Чун миёни даръё расид, бо худ андешае кард, ки «ин чӣ амал аст, ки пеш гирифтаам ва натиҷаи ин чуз бадномӣ чӣ хоҳад буд?».

Хар кӣ зи гулзори вафо рӯ битофт,
Хори қафо синаи ӯро шикофт.

— Барои занони ноқисақл бо дӯстони хирадманд фиребу макр варзидан одати мардон нест.

Макун, макун ки нақумаҳзарон чунин накунамд.

Дар миёни об истода ба ин тарз бо худ мунсзира мекард ва дар чунбишу ҳаракати ӯ осори ташвишу тараддуд зоҳир мешуд. Дар дили Бӯзина шубҳае падид омад, пурсид:

— Сабаби тафаккур чист, магар бардоштани ман ба ту душвор омадааст? Ва аз ин ҷиҳат гаронбор шуда, ба тааммул меравӣ?

Сангпушт гуфт:

— Чаро бо ман ин суҳан мегӯӣ?

Бӯзина ҷавоб дод:

— Ба назарам ту бо худ андешае дорӣ ва аз кори худ дар ҳайрат мондаӣ, шояд ки маро биогоҳонӣ, то ки ман ба кори ту ҷорасе созам.

Сангпушт гуфт:

— Рост мегӯӣ, ман дар тафаккур афтодаам ва тамоми андешаи ман он аст, ки ту аввал карат ба манзили ман меояӣ ва ҷуфти ман бемор аст. Албатта, ман туро дуруст меҳмондорӣ карда наметавонам ва ин сабаби ҳиҷолату шармандагӣ хоҳад шуд.

Бӯзина гуфт:

— Агар ту ин тақаллуфоти зиёфатро, ки дар ҳаққи бегонагон мекунӣ, дар ҳаққи дӯсти худ риоят карда натавонӣ, дар тариқи ёриву ҳамдамӣ лоиқтар аст.

Бегонаро ба расми тақаллуф кунанд дӯст,
Он ҷо, ки дӯстист, тақаллуф ҷӣ ҳоҷат аст?!

Сангпушт порасе дигар бирафт ва боз истода, ҳамон фикри аввалро тоза гардонид, бо худ мегуфт:

«Занон маро ба шикастани аҳду паймон водор меку-
нанд. Ман медонам, ки онҳо хусни аҳду паймон надо-
ранд ва аз онҳо вафову мардумӣ чашм доштан аз ра-
виши хирадмандон дур аст:

Мабодо кас, ки аз зан меҳр чӯяд,
Ки аз шӯрабиёбон гул нарӯяд.

Пас ба фиреби онҳо гурур ёфтан ва ба қониби бе-
вафоию ночавонмардӣ шитофтан аз рӯи одамият нест.

Сангпушт дар тафаккуру тааммул афтода ҳамон
ҷо истод. Бадгумонии Бӯзина зиёда шуда, дар изти-
роб омада, бо худ гуфт: «Чун касе аз дӯст дар дил
шубҳанок шавад, бояд дар паноҳи тадбир-гурезад».
Пас ба Сангпушт овоз дод ва гуфт:

— Сабаб чист, ки ҳар соат ба хаёлу андеша фурӯ
меравай?

Сангпушт гуфт:

— Эй бародар, маъзур дор, ки нотавонию бемории
зан ва парешонии фарзандон, ки ба воситаи бемории
ӯ дорам, маро андешаманд мегардонад.

Бӯзина гуфт:

— Донистам, ки дилнигаронии ту аз барои бемо-
рии зан аст. Алҳақ рост гуфтаанд, ки бемор будан
осонтар аст аз бемор дидан.

Тандурусташ машмур он, к-ӯ ранчи беморӣ кашад.

Акнун боз гӯй, ки ин кадом иллат аст ва тариқи
муолиҷаи он чист? Ҳар дардERO давое ва ҳар ранчERO
шифое ҳаст, барои ин ба табибони ҳозик мурочиат
бояд кард.

Сангпушт гуфт:

— Табибон дар давои он ба доруе ишорат карда-
анд, ки даст ба он намерасад.

Бӯзина гуфт:

— Охир он кадом доруст, ки дар дӯкони атторон
ва халтан доруфурӯшон ёфт нашавад! Агар ту бозгӯй,
шояд ман аз он хабаре дошта бошам ва барои ба даст
овардани он роҳе нишон диҳам.

Сангпушт аз ғояти соддадилӣ, ки дошт, ҷавоб
дод:

— Он доруи камъёфт, ки маро дар гирдоби таҳай-
юр афкандааст, дили Бӯзина аст.

Ин сухан, ки ба гӯши Бӯзина мурур¹ кард, дар миёни об оташе дар синаи ӯ афтод ва дуди савдо ба сараш баромада чашмхояш сиёҳ зад. Аммо ба қуввати ақл худро барҷой дошта бо худ гуфт: «Эй нафс, дидӣ, ки бар асари шумии хирс дар ин вартаи хавфнок афтодӣ ва ба иллоти ғафлату беҳабарӣ ба ин хатари азим гирифтор шудӣ. Ман аввал касе нестам, ки ба макру фиреби хасмон фирефта шуда, сухани мунофиқро дар гӯш ҷой дода ва аз шасти фиреби соҳибғаразон тири офат дар дил хӯрда бошад.

Бисъёр кас, к-аз оташи ин ғусса сӯхтанд!

Акиун чуз ҳила чораи дигар нест. Агар ба қазираи Сангпуштон афтода дил ба онҳо таслим накунам, маҳбус монда аз гуруснагӣ бимирам. Агар хоҳам, ки гурезам, худро ба об афканда ҳалок хоҳам шуд. Ман аз бешаи амонободи худ бе андешаи оқибат зимомии ихтиёр ба дасти Сангпушт дода таманноии тамошоии қазираи ӯ кунам, сазовори ҳазор чандин сазову ҷазо ҳастам.

Мани девона чу зулфи ту раҳо мекардам,
Ҳеҷ лоиқтар аз ӯ ҳалқани занҷир набуд».

Пас ба Сангпушт гуфт:

— Ваҷҳи илоҷи ҷуфти туро шинохтам ва чораи он ба дасти ман осон аст. Ҳеҷ дағдаға ба худ роҳ надех, ки занони мо ба чунин иллат бисъёрҳо гирифтор мешаванд. Мо ба онҳо дили худро медиҳем ва аз он ба мо ҳеҷ ранҷе намерасад. Барои мо аз даруни сина дил берун овардан ва боз ба ҷои худ гузоштан басо осон аст. Дигар он ки мо бе дил зиндагӣ карда метавонем. Ман баҳри чунин чизи ҳақир туро дилтанг нахоҳам кард.

Дил ҷӣ бошад, к-он ба пой дилбаре натвон фиғанд,
Чист нақди ҷон, ки натвон кард бар ҷонон нисор!

Агар дар манзил мегуфтӣ, бо худ диле меовардам ва бас зебо мебуд, ки ба қадами ман ҷуфти ту сикхат меёфт. Ман чунон аз дили худ ба танг омадаам, ки аз ӯ орзуи ҷудойи дорам, зеро ки ғаму андӯҳ аз ҷор тараф ӯро фаро гирифтааст, ҳеҷ чизе бар ман аз сӯхба.

¹ Мурур кард — расид.

ти дил душвортар нест ва меҳоҳам, ки аз ӯ риштан тааллуқро қатъ кунам.

Ё раб, ин як қатра хун, к-ӯро ҳама хонанд дил,
То кай аз бедоди маҳруён ситам хоҳад кашид?!

Сангпушт гуфт:

— Дили ту кучост, ки бо худ наовардӣ?

Бӯзина ҷавоб дод:

— Дар хона раҳо кардам, зеро бӯзинагон одат до-
ранд, ки чун ба зиёрати дӯсте раванд ва хоҳанд, ки
рӯзи онҳо ба хуррамӣ гузарад ва дасти ғам ба дома-
ни хурсандию нишоти онҳо нарасад, дил бо худ на-
мебаранд, ки он маҷмаи ранҷу меҳнат ба манбаи ала-
му машаққат аст. Ҳар соате ҳаёле ангехта айши со-
фиро тира мегардонад ва рӯзгори ишрату комрониро
вайрон месозад. Ман чун ба хонаи ту меомадам, чу-
нон хостам, ки ба дидори ту ва фарзандону аёли ту
фароғати ман ба тамои ҳосил бошад. Аз ин сабаб
дилро он ҷо гузоштам. Бисъёр зишт бошад, ки хабари
бемории ҷуфти туро бишнаваму дил бо худ набарам.
Ту дӯстии маро нағз медонӣ, мумкин аст, ки маъзур
фармой, аммо хешовандон ва дӯстони ту гумон ба-
ранд, ки бо чунин шартӣ дӯстиву ягонагӣ, ки миёни
ману ту собит аст, чунин як чизи ҳақирро аз ту дарег
медорам. Агар бозгардӣ, то ки соҳтаву омода боз оем,
некӯтар бошад.

Сангпушт зуд бозгашт ва Бӯзинаро ба канори об
расонид. Бӯзина зуд болон дарахт давид ва шукру
сипос гуён бар сари шохе қарор гирифт. Сангпушт
соате интизор кашида овоз дод, ки «эй ёри азиз, фур-
сати рафтан фавт мешавад».

Раҳмате фармо, ки қор аз сар гузашт,
Рӯй бинмо, к-интизор аз ҳад гузашт.

Бӯзина бихандиду гуфт:

Ёд медор, к-он ҷӣ бинмудӣ,
Дар вафо бар хилофи он будӣ!

Ман умри худро дар подшоҳӣ гузаронида ва гар-
му сарди рӯзгор бисъёр чашидаам. Ҳарчанд замона до-
дан худро аз ман боз ситонид ва сипеҳр он ҷӣ ба ман
бахшида буд, боз талабид ва дар доирани аҳли фало-

кат афтодам, ханӯз чунон нестам, ки аз манфиати таҷриба холи монда ҳар чӣ равад, надонам ва нағзро аз бад нашносам. Аз ин сухан даргузар ва дигар дар маҷлиси ҷавонмардон манишин ва аз вафову муруват дам назан.

Мабар номи вафо дар базми хубон,
Ки бӯе аз вафо дорӣ? Надорӣ?

Агар касе дар ҳама ҳунароҳо шурӯъ намояд ва аз мардиву мардумӣ сухан гӯяд, ҳақиқати ўро дар вақти озмоиш шинохтан мумкин аст.

Хуш бувад, гар маҳак таҷриба ояд ба миён,
То сияхрӯй шавад, ҳар кӣ дурӯғаш бошад!

Сангпушт фаръёд баркашид, ки «ин чӣ гумон аст, ки ба ман мебарӣ ва чӣ хислат аст, ки ба ман иснод мекунӣ. Мабодо, ки хилофи ризои ту ҳаргиз дар дили ман гузашта бошад ё касдеву ғадре ба нисбати ту назди хотири ман гашта бошад! Агар ҳазор санги ҷафо дар рӯи ман хоҳӣ андохт, сар аз хоки остони ту нахоҳам бардошт ва агар ба теғи беилтифотӣ синаамро чок-чок хоҳӣ сохт дил аз васли ту барнахоҳам гирифт.

Ман зи чонон гарчӣ сад андӯхи қон хоҳам кашид,
То напиндорӣ, ки худро баркарон хоҳам кашид.

Бӯзина гуфт:

— Эй нодон, гумон набар, ки ман чунон ҳастам, ки он рӯбоҳ гуфта буд: «Он ҳар дилу гӯш надошт!».

Сангпушт гуфт:

— Чӣ гуна будааст он?

ХИКОЯТ

Бӯзина гуфт:

— Овардаанд, ки Шере ба марази хориш гирифтор шуда, ба сабаби ин беморӣ хор-хори изтироб дар дили вай афтода, қувваташ рафт ва аз ҳаракат бозмонда, нишоти шикор фурӯ гузошт. Дар хидмати ӯ Рӯбоҳе буд, ки резаҳои дастурхони ўро мечид ва куту қувват аз баракати божимондан хӯриши ӯ дошт. Чун Шер аз шикор бозмонд, Рӯбоҳ дар изтироб афтод. Рӯ-

ве аз тангии маишат ва ғалабаи гуруснагӣ Шерро маломат карда гуфт:

— Эй малик, андешаи бемории ту чонварони ин бешаро малул сохта, балки дар ҷамеи раият сироят кардааст.

Бар чони ту сад ҳазор чон меларзад,
В-аз бими такассурат ҷаҳон меларзад!

Чаро ин беморию муолиҷа намекуни ва ба давои ин дарди дилхарош илтифот намефармой?
Шер аз рӯи дард нола карду гуфт:

Маро хорест дар дил, к-он ба сӯзан барнамеояд,
Дилам хун гашту ин хор аз дили ман барнамеояд.

— Эй Рӯбох, муддате шуд, ки аз ин ғусса хун ме-
хӯрам ва аз ин хориш рӯз ба рӯз мекоҳам. Бадан аз
заъфи беморӣ чун мӯй шуда ва як мӯй бар бадан на-
мондааст. Намедонам, ки илочи ин мараз бар чӣ вачҳ
созам ва ба кадом дору ин дағдағаро таскин диҳам.
Дар ин рӯзҳо яке аз табибон, ки ман ба кавли ӯ бо-
вариин тамом дорам, фармуд, ки «гӯшу дили хар ме-
бояд хӯрд ва ҷуз ин илочи муфиде нахоҳад афтод».
Ман аз он вақт боз дар андеша афтодаам, ки инро
аз кучо ба даст орам.

Рӯбох гуфт:

— Агар малик фармон диҳад, ман камари талаб
барбаста кадам дар роҳи ҷустуҷӯ ниҳам. Умед ҳаст,
ки мақсуд муяссар гардад.

Шер гуфт:

— Чӣ навъ бози хаёл бастай ва кадом ҳила аз
дафтари макру фиреб фурӯ хондай?

Рӯбох гуфт:

— Эй малик, ман медонам, ки ту аз беша берун
омада наметавонӣ, чунки баъд аз он ки мӯй дар ан-
доми ту намондааст ва фарри ҷамоли шукӯҳи ту ан-
даке нуксон пазируфтааст, ҳаракат фармудан ва худ-
ро ба ошнову бегона намудан ба ҳашамати мулк зиён
меорад. Пас салоҳ дар он дидаам, ки мақсуди туро ба
ҳамин беша орам, то малик ӯро бишканад ва ба му-
роди дил он чӣ хоҳад, аз ӯ тановул фармонд.

Шер гуфт:

— Ҷуло аз кучо меорӣ?

Рӯбох ҷавоб дод:

— Дар наздикии ин беша чашмаи хушобу латиф хаст:

Дар сафо чун рухи нигорин аст,
Дар латофат чу чони ширин аст.

Шустагаре хар рӯз он чо барои чома шустан меояд. Харе, ки боркаши уст, хама рӯз дар атрофи он чашма мечарад. Шояд ўро ба фиребе ба ин беша кашидан мумкин бошад. Аммо малик назр фармояд, ки чун дилу гӯши ўро бихӯрад, боқиро бар қонварони дигар садақа кунад.

Шер аҳд карда савганд дод. Рӯбоҳ зуд рӯй ба сарчашма ниҳод ва аз дур, ки Харро бидид, салом дода меҳрубонӣ ва илтифот оғоз ниҳода гуфт:

— Сабаб чист, ки туро ранчуру назор мебинам?

Хар гуфт:

— Ин Шустагар пайваста маро кор мефармояд ва дар ҳаққи ман ҳеҷ ғамхорие надорад. Аз ғами алаф талаф шудам, аммо ў ба чаве бок надорад, хирмани умрам наздик шуд ба боғи фано равад, аммо ў ба барги коҳе парво наорад.

Ба умри хеш тиморе надидам,
Зи коҳу чав ҳаме номе шунидам.
Хӯрам хар рӯз хун дар зерини бор,
Ҳама шаб хок мелесам зи девор.
Мақун айбам агар зору назорам,
Ки ғайр аз хоку хун хӯрде надорам.

Рӯбоҳ гуфт:

— Эй соддадил, пой дорӣ ва қуввати рафтор хаст, ба чӣ сабаб ин меҳнат ихтиёр ва ба ин бало мубтало мондай?

Хар ҷавоб дод:

— Ман ба боркашӣ шӯхрате дорам, хар кучо равам, аз бори машаққат ҳалосӣ муяссар нест. Тамоми ҳамчинсонии ман ҳама ба ҳамин ранҷ гирифтोरанд ва дар зерини бор бо нолаи зоранд.

Хар кас ба қадри хеш гирифтори меҳнат аст,
Қасро надодаанд бароти мусалламӣ¹

Ман баъд аз фикри бисъёр бо худ қарор додаам, ки чун ҳама чо чоми меҳнат нӯшиданист ва чомаи

¹ Барот — ҳуччат; мусалламӣ — осудагӣ, саломатӣ.

нохушиву чафокашй пӯшиданист, боре дар як хона сокин бошам ва барои чунин умри пурташвиш бесабрй накунам.

Рӯбоҳ гуфт:

— Ғалат кардай, рӯи замин васеъ аст, барои чафокашону меҳнатдидагон неъмат бисъёр аст.

Сафар кун, чу чоет¹ нохуш бувад,

Қ-аз ин чой рафтан бад-он нанг нест.

Хар гуфт:

— Хар чо, ки касе равад, зиёда аз рӯзй ба вай намерасад. Аз ин пас бесабрй намуда ба мусибати сафар майл намудан аз рӯи ақл нест.

Рӯбоҳ гуфт:

— Ин суханҳо як сӯ гузор. Агар ту розй шавй, ман туро ба марғзоре барам, ки замини ӯ чун кулбаи чавфуруш ба шуои чавоҳири рангоранг музайяну мунаввар аст.

Ҳавои хушу бешаҳон фарох,

Дарахтони боровару сабзашох,

Насими гулу нолаи фохта,

Чу ёрони маҳрам, ба ҳам сохта.

Пеш аз ин таърих хари дигареро насихат карда, ба он чои бихиштонин бурда будам ва ӯ имрӯз дар арсаи фарогат ба оромии тамои меҳиромад ва дар боғи амну саломат мечарад.

Алкисса, фиреби Рӯбоҳ чандон кор кард, ки Харро аз хомтабъй деги савдо дар чӯш омаду гуфт:

— Ишорати ту аз рӯи дӯстию шафқат аст, аз ин сар тофтан чоиз нест, фармони туро, ки аз дилбастагй навозиш аст, ба чо наовардан раво нест.

Рӯбоҳ пеш даромад ва ўро наздики Шер овард. Шер аз гошти гуруснагй қасди вай карда захме андохт, аммо ба сабаби нотавайн ин захм ба Хар нарасид ва Хар рӯй ба гурез ниҳод. Рӯбоҳ аз сустии Шер дар хайрат шуд ва маломаткунон гуфт:

— Охир хайвонеро бе фондае азоб додан чй нагиҷа дошт! Таъҷил намудан дар коре, ки фурсати анҷом додани он аз даст рафтааст, пушаймонй меорад.

Аз пушаймонй чй суд, акнун ки кор аз даст рафт.

Шер гуфт:

¹ Чу чоет — чу чое барои ту.

— Хар чӣ подшоҳон кунанд бар он хабардор шудани раият аз рӯи беадабист.

Ту сар бар хатти фармон неҳ, чӣ кори ину он дорӣ,
Фақире бебизоатро чӣ нисбат бо чаҳондорӣ!

Ту асрори ин кирдори маро мапурс, аммо ҳилае кун, ки Хар боз ояд ва ба ин васила ихлосмандии ту ба ман равшан гардад, пеши ман аз шакку шубҳа ҳолӣ шуда ба тартибу иноят мумтоз хоҳӣ гашт.

Рӯбоҳ боз назди Хар омад ва ба тамаллуқи тамом салом, ба чой овард. Хар рӯй аз ӯ бигардониду гуфт:

Хайф аст ранҷ бурдан дар ҳаққи чун ту ёре,
К-аз роҳи бевафой чуз касди чон надорӣ!

— Эӣ маккори нобакор, аввал маро ваъдаи озодӣ додӣ ва охир дар панҷаи шерӣ шикорӣ ниҳодӣ.

Аз ҳеҷ касе ғайри ту ин кор наёяд.

Рӯбоҳ гуфт:

— Эӣ соддадил, ту чӣ хаёл кардаӣ ва кадом андеша бар дил гузаронидаӣ? Бидон, ки он чӣ ту дидӣ тилисмест, ки ҳукамо барои дафъи ҳашарот ва ҳазандаҳои зараркунанда он ҷо сохтаанд. Зеро ин марғзор ба анвои ғизоҳои лазиз ва меваҳои латиф ороштааст. Агар ин тилисм намебуд, ҳар ҷо дар олам ҷонварест, ба ин ҷо меомад ва кори сокинони ин беша ба изтироб меанҷомид. Ҳоло ба воситаи ин тилисм ҳайвоноти бегона ба ин беша намерасад ва ҳар кӣ ин ҷо ояд, шаклу ҳайъатеро, ки ту дидӣ, мебинад ва дигар ба гирди ин марғзор намегардад. Ба ҳамин тариқа, аҳли ин беша ба фароғату рафоҳият рӯз мегузаронанд. Мо ҳар касро, ки дӯст дорем, сирри ин тилисмиро ба вай меғӯем. Ман аввал мехостам, ки туро огоҳ гардонам, ки агар чунин чизеро бинӣ, натарси. Аммо аз ғояти саросемагӣ, ки аз мулоқоти ту доштам, аз хотирам фаромӯш шудааст. Ҳоло чун бар он сурати бемаънӣ вуқуфи тамом ҳосил кардӣ, бозгард, ки оқибати дӯстии ман чуз сурхрӯй нахоҳад буд.

Рӯбоҳ ба ин гуна дамдама менамуд ва Хари бечораро даме меод. Хар бори дигар ба роҳи ҳамоқат рафта, ба афсонаи ӯ фирефта шуда, рӯй ба беша ниҳод. Рӯбоҳ аз пеш омад ва ба Шер муждан омадани Харро расонида илтимос кард, ки албатта аз ҷой наҷунбад ва аз доираи тамкину виқор пой берун нани-

ҳад. Хар ҳарчанд дар атрофи ӯ сайру гашт кунад ҳам, ба ӯ илтифот нанамояд, то вақте ки фурсати некӯ ёфта кори худро бисозад.

Шер насихати Рӯбохро, ки аз рӯи ҳаводорӣ буд, ба ҷон қабул намуд ва ҷун тилисми бечоне дар гӯшаи беша ба пой истод. Рӯбоҳ ба Хар гуфт:

— Биё, то ҳақиқати он тилисми бубинӣ ва бидонӣ, ки дар ӯ мутлақо ҳаракате нест ва аз ӯ зараре намерасад.

Хар густохвор қадам пеш ниҳод ва ҳарчанд гирдо-гирди Шер мечарид, аз вай ҳеҷ ҳаракате намедид. Оҳиста-оҳиста бо вай улфате гирифт ва ба кулӣ аз макри вай хотир ҷамъ карда, дар алаф ғелид. Хари мискин муддати дароз аз гуруснагӣ азоб кашида, ин вагон, ки ба ҷунин неъмате расида буд, оғози хӯрдан карда, ниҳоят сер шуд. Дар пеши тилисми миёни алафвор бихуфт. Шер ӯро ғофил ёфта ҷунбише кард ва шикамаш бидарид. Пас ба Рӯбоҳ гуфт:

— Ту бохабар бош, ман ба ҷашма рафта оббозӣ кунам, он гоҳ дилу гӯши Харро меҳӯрам. Табибон муолиҷаи ин беморию ба ҳамин сиёқ фармуда буданд.

Шер рӯй ба ҷашма ниҳод ва Рӯбоҳ дилу гӯши Харро, ки ҷои латифтарини ӯст, бихӯрд. Шер ҷун аз оббозӣ бозгашт, ҳарчанд дилу гӯши Харро талабид, аса-ре наёфт. Ба Рӯбоҳ гуфт:

— Ин ду узв, ки аз он илоҷи ман аст, кучо рафтааст?

Рӯбоҳ гуфт:

— Бақои малик бод, ки ин Хар на гӯш дошт ва на дил. Чунки агар дил медошт, ки ҷои ақлу хирад аст, ба макри ман фирефта намешуд ва агар гӯш медошт, ки ҷои шундан аст, баъд аз он ки ҳайбату савлати маликро мушоҳида карда буд, афсонаи дурӯғи маро аз гапи рост фарқ мекард ва ба пой худ ба сари гӯр намасомад.

• • •

Ин масал барои он овардам, то бидонӣ, ки ман бе дилу бе гӯш нестам ва ту тамоми макру хилаҳои худро нишон додӣ, ки ман аз он ба ақлу хиради худ воқиф гаштам. Ман бисёр кӯшидам, ки кори душворгашта осон шуд ва ҷон ба лаб расида боз партави ҳаёт бар атрофи бадан афканд.

Қатли ин хаста ба шамшери ту такдир набуд.
В-арна ҳеҷ аз дили бераҳми ту таксир набуд.

Ту дигар аз ман умеди дӯстӣ мадор ва хаёли боз-
гашти маро аз сар дур кун. Бидон, ки:

Гар моҳ шавӣ бар осмон кам нигарам,
В-ар сарв шавӣ, ба бӯстон кам гузарам,
В-ар мойи чон шавӣ, ба ҳеҷат нахарам,
Едат накунам дигару номат набарам.

Сангпушт гуфт:

— Рост мегӯӣ, дар дили ту аз ман чароҳате афтод,
ки ба ҳама умр марҳам напазирад ва доғи бадкирдор-
риву чафокорӣ бар чехраи ман нишоне ниҳод, ки маҳ-
ви он дар қайди имкон набошад. Медонам, ки ман
акнун бояд аз ту чудо шавам ва дар оташи ҳичрон
бисӯзам.

Лоик аст ар бошад ам дар хун нишаст,
То чаро ёре чуни додам зи даст?

Ҳамчу ман ҳаргиз шикасти худ кӣ кард,
Ин ки ман кардам ба дасти худ, кӣ кард?!

Гар шавад ҷовид ҷонам уэрхоҳ,
Ҳам наёрад хост узри ин гуноҳ!

Инро гуфту ҳичлатзадаву шармсор бозгардид ва
боқии умр дар фироқи ҷунон ёре менолиду мегуфт:

Ба ман ҷафо зи бахти ман омад, в-агарна ёр
Ҳошо ки расми ҷавру ҳарифи ситам надошт.

* * *

Ин аст достони он касе ки моле ҳосил кунад ё дӯс-
те ба даст орад, аммо аз рӯи нодониву ғафлат онро
ба бод дода, дар надомати ҷовид афтад ва чандон, ки
сар бар сангу санг бар сар занад, ғоида набахшад.

Матлуб чун ба даст бувад, мугтаним¹ шумор,
В-онро зи каф мадеҳ, ки пушаймонӣ оварад.
Бисъёр кас, ки ганҷи зар осон диҳад ба бод,
В-он гаҳ зи ранҷи бедирамӣ ғуссаҳо хӯрад.
В-аз даст рафта боз наёяд ба ҳеҷ ҳол,
Чандон ки ӯ фиғон кунаду ҷомаҳо дарад.

¹ Мугтаним — ғанимат.

Қатли ин хаста ба шамшери ту такдир набуд.
В-арна ҳеҷ аз дили бераҳми ту тақсир набуд.

Ту дигар аз ман умеди дӯстӣ мадор ва хаёли боз-
гашти маро аз сар дур кун. Бидон, ки:

Гар моҳ шавӣ бар осмон кам нигарам,
В-ар сарв шавӣ, ба бӯстон кам гузарам,
В-ар мояи чон шавӣ, ба ҳеҷат нахарам,
Едат накунам дигару номат набарам.

Сангпушт гуфт:

— Рост мегӯӣ, дар дили ту аз ман қарохате афтод,
ки ба ҳама умр марҳам напазирад ва доғи бадкирдориву
чафокорӣ бар чехраи ман нишоне ниҳод, ки маҳви он дар қайди
имкон набошад. Медонам, ки ман акнун бояд аз ту чудо шавам ва дар
оташи ҳиҷрон бисӯзам.

Лоик аст ар бошадар дар хун нишаст,
То қаро ёре чуни додар зи даст?

Ҳамчу ман ҳаргиз шикасти худ кӣ кард,
Ин ки ман кардар ба даст ҳуд, кӣ кард?!

Гар шавад қовид қонам узрҳа,
Ҳам наёрад ҳост узри ин гуноҳ!

Инро гуфту ҳиҷлатзадаву шармсор бозгардид ва
боқии умр дар фироқи қунон ёре менолиду мегуфт:

Ба ман қаро зи баҳти ман омар, в-агарна ёр
Ҳошо ки расми қавру ҳарифи ситар надошт.

* * *

Ин аст достони он қасе ки моле ҳосил қунада ё дӯс-
те ба даст орад, аммо аз рӯи нодониву ғафлат онро
ба бод дода, дар надомати қовид афтад ва қандон, ки
сар бар сангу санг бар сар занад, қоида набахшад.

Матлуб қун ба даст бувад, муғтанам¹ шумор,
В-онро зи қар мадеҳ, ки пушаймонӣ оварад.
Бисъёр қас, ки қанчи зар осон диҳад ба бод,
В-он қар зи қанчи бедирамӣ қуссаҳо қурад.
В-аз даст рафта боз наёда ба ҳеҷ қол,
Қандон ки ӯ қигон қунаду қомаҳо қарад.

¹ Муғтанам — қанимат.

БОБИ ШАШУМ

ХИКОЯТИ МАРДИ ЗОХИД ВА РОСУ

Рой ба Барахман гуфт:

— Баён фармудӣ достони касеро, ки ба муроди худ кодир шуд, аммо дар мухофизати он ғафлат намуда матлубро аз даст дод ва дар надомат афтод. Акнун бозгӯӣ масали касеро, ки дар анчоми коре таъчил кунад ва аз манфиати тадбиру тафаккур ғофил монад. Оқибати кор ва хотимаи кирдори ӯ ба кучо мерасад? Чун дар корхо шитобзадагӣ кунад, натиҷаи он чӣ бувад?

Барахман гуфт:

— Ҳар кӣ бинои кори худ бар сабру субот наниҳад, оқибати чунин кор маломату пушаймонӣ бошад. Хислатҳои беҳтарини инсонӣ зинати ҳилму фазилат ва виқор аст.

Бурдборӣ хизонаи¹ хирад аст,
Ҳар киро ҳилм нест, деғу дад² аст.

¹ Бурдборӣ — сабру тамкин. Хизона — хазина.

² Дағ — ҳайвони ваҳшии дарранда.

Муносиби ян боб хикоятҳои бисёр дар саҳифаҳои афсонаву латифаҳо мазкур аст. Аз ҷумлаи он хикояти Зоҳидест, ки бе тааммул пой дар майдони сабукборӣ ниҳод ва даст ба хуни ноҳақ олуда Росун бечораро сар ба бод дод.

Рой гуфт:

— Чӣ гуна будааст он?

ХИКОЯТ

Бараҳман гуфт:

— Зоҳиде пас аз мучаррадии дуру дароз дар айёми пирӣ хонадор шуд. Рӯзе бо зани худ ба умеди фарзанди оянда сӯҳбат мекард ва мегуфт:

— Агар мо соҳиби писари зеборӯй шавем, ман ба ӯ ному лақаби шоиста монда, пас дар тарбияти ӯ саъю кӯшиш хоҳам кард, то ки соҳиби илму дониш шавад. Даре нагузашта ӯ олими бузурги дин ва шайхӣ соҳибкаромот хоҳад шуд. Пас ӯро хонадор мекунем, то ки соҳиби фарзанд низ шавад ва насли бо-баракати онҳо боқӣ монад ва номи мо ба василаи фарзандон бар сафҳаи рӯзгор пойдор бувад.

Бимонад ном дар даврон касеро,
Ки фарзанде бимонад ёдгораш,
Аз он номи садаф дар гӯш мондаст,
Ки мебинанд дурри шохвораш.

Зан гуфт:

— Эй рафиқи шафиқ, ин суҳанҳо лоиқи шахсе монанди ту нест. Аввалан ба вучуди фарзанд ҷазм кардаӣ, мумкин аст, ки аз ман фарзанд нашавад ва агар шавад, мумкин аст, ки писар набошад ва агар бошад, мумкин аст, ки таваллуд нашавад ва умраш мусондат накунад. Хулоса поёни ин кор падидор нест. Ту чун нодони ҳаёлпараст ба маркаби таманно нишаста монанди ҳаёлпарастони нодон дар арсаи орзу, асп медавонӣ ва ниҳояти ин майдонро намедонӣ.

Ба орзӯю ҳавас раҳ наметавон паймуд,
Ба лофу арбада коре наметавон пардохт.
Ҳазор кас ба таманно хом сӯхта шуд,
Ки рӯзгор якеро ба қом дил навинохт.

Сухани ту монанди мизочи он порсомард аст, ки шахду равған бар рӯю мӯи худ фуру рехт. Зоҳид пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Хикоят

Зан гуфт:

— Овардаанд, ки марди порсое дар ҳамсоиягии бозургоне хона дошт ва ба баракати ин ҳамсоиягӣ рӯзгоре ба рафохият мегузошт. Бозургон пайваста шахду равған мефурухт ва аз ин судҳо андохта ва ба ҳукми он ки марди порсо рӯзи худро ба сирати сутуда мегузаронид, аз рӯи эътиқод чизҳои зарурии ўро ба ўҳдан худ гирифта буд ва ўро таъмин мекард. Бозургон ҳар рӯз аз хариду фуруши худ он чӣ ки ба даст меовард, барои хуроки порсо қадре мефиристод. Зоҳид аз он чизе ба қор бурда боқиро дар тӯша мениҳод ва дар андак фурсате аз захираи ў кӯзае пур шуд. Рӯзе порсо ба он кӯза менигарист ва андеша мекард, ки «оё чӣ миқдор асалу равған дар ин зарф ҷамъ шуда бошад». Охир-ул-амр даҳман тахмин карду гуфт:

— Агар ба даҳ дирам инро фурушам, ба ҳамин маблағ панҷ гӯсфанди тавоно бихарам. Ин ҳар панҷ гӯсфанд ба ҳар шаш моҳ бизоияд ва ҳар як ду бача оранд, дар як сол бисту панҷ мешавад ва дар зарфи даҳ сол аз онҳо рамаҳо пайдо ояд, баъд баъзеи онҳоро фурухта асбоби худ ба он ораста гардонам ва зане аз хонадони бузург бигирам. Пас аз нӯҳ моҳ барои ман писаре бизоияд, илму адаб биёмӯзам. Аммо чун ба воя расад ва он сарви ноз дар ҷамли ҷавонӣ боло кашад, мумкин аст, ки аз фармудани ман саркашӣ кунад. Он гоҳ ўро адаб кардан лозим аст. Пас ба ҳамин асо, ки дар даст дорам, адабаш бифармоям.

Пас асо бикашид ва чунон дар баҳри хаёл ғарқ буд, ки сару гардани писари беадабро дар пеши худ тасаввур карда ба асо зад. Асо ба кӯзаи шахду равған зад. Иттифоко он кӯзаро бар болои тоқ ниҳода буд ва худ дар зерин тоқ рӯ ба рӯи ў менишаст. Чун асо ба кӯза зад, дарҳол бишкаст ва шахду равған тамоми ба сару рӯи ва ҷомаву мӯи порсо рехт.

* * *

Ин масал барои он овардам, то бидонӣ, ки аз рӯи хаёл ҳақиқатро тасаввур кардан нашояд. Гуфтаанд, ки агар касе «агару магар»-ро чуфт созад, фарзанде, ки аз онҳо таваллуд шуд, «кошкӣ» хоҳад шавад.

«Агар»-ро бо «магар» тазвич карданд,
Аз онҳо бачае шуд «кошкӣ» ном.

Марди оқил бояд асоси кори худро бар хаёл на-
ниҳад ва андешаҳои хомро дар дил роҳ надихад.

Зоҳид ин насиҳатро ба гӯши чон қабул карда,
тарки он суҳанон гирифт ва дигар гирди он ҳарза-
гӯиҳо нагашт. Аммо пас аз чанде ӯро писаре тавал-
луд шуд, ки сурати некӯ дошт. Зоҳидро субҳи умед
аз матлаи мурод табассум кард ва булбули тарабаш
бар гулбунӣ шодӣ дар тараннум омад.

Аз муҳити фазл зебогавҳаре омад падид,
Бар сипехри шаръ равшан ахтаре омад падид.

Зоҳид ба чамоли фарзанд шодиҳо карда, анвои
назрҳо, ки воқеъ шуда, ба вафо расонид. Шабу рӯз
мулозимоти гаҳвораи ӯро миён барбаста корҳои ди-
гарро як сӯ бигзошт ва тамоми ҳимматро ба нашъ-
унамо ва қуввату шавкати фарзанд сарф намуд.

Чандон чу сабо бар ту гуморам дами ҳиммат,
К-аз гунча чу гул хурраму хандон ба дар оӣ.

Рӯзе модараш майли ҳаммом намуда писарро ба
падар супурд. Падар ба чуз он коре надошт. Аммо
муддате гузашту аз тарафи подшоҳи он диёр қосиде
омада зоҳидро пеши подшоҳ даъват намуд. Дар ин
даъват таъхире мумкин набуд ва аз рӯи зарурат аз
хона мебоист берун рафт. Онҳо Росуе доштанд, ки
ҳар гоҳ хонаро ба умеди ӯ мегузоштанд ва дар ҳар
сурат аз вай фароғате ҳосил буд: Росу дар дафъи
газанда ва қонварон саъйи тамом менамуд.

Зоҳид берун омад ва Росуро бо писар бигзошт.
Пас аз рафтани зоҳид мори бузурге рӯй ба гаҳвора
овард. Росу чун морро дид, ки қасди гаҳвора карда
меҳоҳад, ки кӯдакро ҳалок кунад, ӯро аз халқ ги-
рифта ба хори тамом ба ҳалқаи домӣ ачалаш ги-

рифтор кард ва ба баракати мухофизати ӯ кӯдак аз он вартан ҳалок начот ёфт.

Дере нагузашта Зоҳид боз омад. Росу, ки хунолуда буд, ба ҳаёли он ки кори хайре аз вай содир шудааст, пеши зоҳид давид. Зоҳид пиндошт, ки Росу писарашро куштааст ва он олудагӣ аз хуни фарзанди ӯст. Шӯълан ғазаб дар дилаш фурӯзон гашта, дуди сабуксорӣ рӯй ба равзанаи димоғ нихода, пеши акли ӯро торик намуд. Зоҳид пеш аз он ки аз сурати ҳол тафтише кунад, асо бар Росу зад ва мӯҳраҳои пушташро дарҳам шикаст ва сарашро ба сандуки сина фурӯ кӯфт. Чун ба хона даромад, писарашро дид, ки ба саломат дар гаҳвора оромндааст ва мори кавичуссае он ҷо пора-пора афтодааст. Дуди ҳасрат аз дилаш баромад ва санги ҳайрат бар сина задан гирифт ва фаръедзанону нолакунон ме-гуфт:

Ману ғам з-ин сипасу худ ҳама кас мелонад,
Ки дили хуш пас аз ин ҳол муҳоле ачаб аст!

Дарего, ки оташи ин ҳодисаи дилсӯз ба оби узр-хоҳӣ таскин нахоҳад ёфт ва новаки хиҷолати ин фасли ҷонгудозро ба сипари маъзарат дафъ натвон кард. Ин ҷӣ ҳаракати номусонд буд, ки аз ман содир шуд ва ин ҷӣ кори нолоиқ буд, ки бар дасти ман рафт.

Гар хун хӯрам зи хиҷлати ин русса дархур¹ аст,
В-ар ҷон диҳам зи нохушии ин амал, равост.

Ҳамхонаи худро бе мӯчибе ҳалок кардам ва побони сарою ниғаҳбони фарзанди дилрабоям бе сабабе талаф сохтам. Минбаъд тавқи маломат аз гардани ман берун нахоҳад омад ва рақами бадномӣ аз саҳифаи аҳволи ман дур нахоҳад шуд.

Номам нишонае шуд дар тӯҳмату маломат,
Эй кошкӣ набудӣ номи ману нишон ҳам.

Зоҳид дар ин фикр ба худ мепечид ва аз ин ҳасрати ғам зор-зор менолид, ки зан боз омад. Ин ҳолро дида забони маломат кушода гуфт:

Туро ҳаргиз надонистам бад-ин номехрубониҳо.

¹ Хиҷлат — хиҷолат; дархур — сазовор.

— Охир шукри неъмате, ки дар ҳолати пирӣ фарзанде дидӣ, ин буд, ки ба ҷо овардӣ?

Зоҳид наъра баровард, ки «эй дӯсти азиз бо ман аз ин тарз сухан магӯй,

Ки аз суол малулем, в-аз ҷавоб хичил».

— Ман ҳам медонам, ки дар шукрони ин неъмат гафлат кардам ва аз шикейбӣ баромадам. Маломати ту дар ин ҳол ба он монанд аст, ки неше бар сари реше зананд ва ба ҷароҳате аз намак марҳам созанд.

Маломат бар дили садпораи ошиқ бад-он монад,

Ки бошад захми шамшеру бидӯзандаш ба сӯзан ҳам.

Зан гуфт:

— Рост мегӯй, ҳоло аз маломат ҳеҷ фоида ҳосил нест ва дар ин кор, ки аз ту содир гашт, ҳамин таҷриба ҳосил аст, ки оқибати шитобкорӣ пушаймонию шармкорӣ бошад ва сабукиву бесуботӣ дар ҷамеа аҳвол бад аст. Марди таъчилкунанда аз ҳусули мурод маҳрум аст.

Шитобу бадӣ кори Ахриман аст,

Пушаймонии ҷону ранҷи тан аст.

На танҳо ту дари ин фитна ба худ кушодай. Пеш аз ту ҳам ҷунин воқеаҳо бисёр ҳодис шуда ва ман шунидаам, ки подшоҳе бози худро бе гуноҳе бикӯшт ва солҳо ба оташи ҳасрат дилаш афрӯхта ва ба шӯълаи надомат синааш сӯхта буд.

Зоҳид пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ХИКОЯТ

Зан гуфт:

— Овардаанд, ки дар замони қадим подшоҳи шикордӯсте буд ва ин подшоҳ Бозе дошт, ки ба як парвоз Симурғро аз қуллай кӯҳи Қоф фуруд меовард ва аз бими ҷанголи ӯ насри тоир¹ дар ошъёнаи сабзи сипехр пинҳон мешуд. Подшоҳ ин Бозро хеле дӯст медошт ва пайваста ба дасти худ ӯро тарбият мекард.

¹ Насри тоир — калхот.

Иттифоко малик рӯзе он Бозро ба даст гирифта ба шикор рафта буд. Охуе аз пеш бархост ва малик аз паи ӯ битохт, аммо охуро наёфта аз ҳамроҳони худ чудо афтод. Гурӯҳе аз мулозимон дар паи ӯ метохтанд, аммо малик чунон гарм меронд, ки ҳатто бод аз паи ӯ расида наметавонист.

Дар аснои ин ҳол оташи ташнагӣ шӯъла зада ба ҳар тараф асп медавонд ва обҷӯён атрофи дашту сахро мепаймуд. Ногоҳ ба домани кӯҳе расид ва дид, ки аз болои он оби зулоле мечакад. Малик кадаҳро берун оварда, ба зери кӯҳ омад. Об, ки катра-катра мечакид, дар он чом чамъ кард, чун пур шуд, хост ки аз он бинӯшад. Он Боз пар бизад ва оби кадаҳро ба тамом бирехт. Подшоҳ аз он ҳаракат кӯфтахотир гашта, бори дигар чом дар зери кӯҳ дошт. Аз нав пур шуд, хост, ки ба лаб расонад, дигар бора Боз ҳаракате кард ва он чом бирехт.

Наздики лаб оранду чашидан нагузоранд.

Шоҳ аз ғояти ташнагӣ беқарор гашта Бозро бар вазнин зада ҳалок кард. Дар ин ҳол рикобдори шоҳ расид ва дид, ки Боз куштаву шоҳ ташна аст. Дарҳол офтобае аз тасмаи камар бикушоду онро покиза бишуст ва хост, ки ба шоҳ об диҳад. Шоҳ гуфт:

— Ман ба ин оби зулол, ки аз кӯҳ фурӯ мечакад, майле тамом дорам ва маҷоли он ки қатра-катра дар офтоба об чамъ шавад, надорам. Ту ба болои кӯҳ баро ва аз чашмаи ин об чом пур карда биёр.

Рикобдор ба болои кӯҳ баромад, ки дар он ҷо чашмае воқеъ гаштааст, аммо аз он қатраи об ба чанд ҳасрат берун меояд ва аждаҳое бар лаби он чашма мурда хобидааст. Ҳарорати офтоб ба аждаҳо асар карда, луоби захромез ба оби он чашма омехта шуда, қатра-катра аз кӯҳ мечакид. Даҳшат ба рикобдор ғалаба кард. Саросема аз кӯҳ ба поён омад ва сурати ҳол ба подшоҳ арз кард ва ҷоме аз оби офтоба ба шоҳ дод. Шоҳ ҷоми об бар лаб ниҳода ашки ҳасрат меборид.

Хӯрд даме обу таф аз дил нишонд,

В-он ҷи зи лаб хӯрд, ки миҷгон фишонд!

Рикобдор пурсид, ки сабаби гирия чист? Подшоҳ охи сард аз дили пурдард баркашида гуфт:

Маро ғамест, ки пайдо наметавонам кард,
Ҳикоятест, ки пинҳон наметавонам кард.

Пас қиссаи Боз ва рехтани оби ҷомро гуфт ва фармуд, ки «бар талафи Боз таассуф меҳурам ва ба ҳоли худ, ки бе тафтиш чунон ҷонвари азизеро бечон кардам, мегирьям».

Рикобдор гуфт:

— Эй шоҳ, ин Боз балои азимро аз ту боздоштааст, авло он буд, ки шоҳ дар куштани он таъҷил намекард, оташи ғазабро ба оби ҳилм таскин медод ва аз сухани ҳукамо, ки фармудаанд

Тавсани худ тунд масоз ончунон,
Қ-аш натавон боз кашидан инон,

таҷовуз намекард.

Шоҳ ҷавоб дод:

— Ман аз ин ҳаракати номуносиб пушаймон гаштам. Дар вақте ки пушаймонӣ суд надорад, ҷароҳати ин малолат ба ҳеҷ марҳам даво намеёбад ва то зинда хоҳам буд, доғи ин ҳасрат бар сина хоҳам дошт.

* * *

Ин масал барои он овардам, то маълум гардад, ки чунин воқеаҳо бисёр гаштаанд, ки ба шумии таъҷил одамон дар вартаи надомат афтодаанд ва аз тааммулу таанӣ канора карда дар миёни гирдоби бало ғарқа шудаанд.

Зоҳид гуфт:

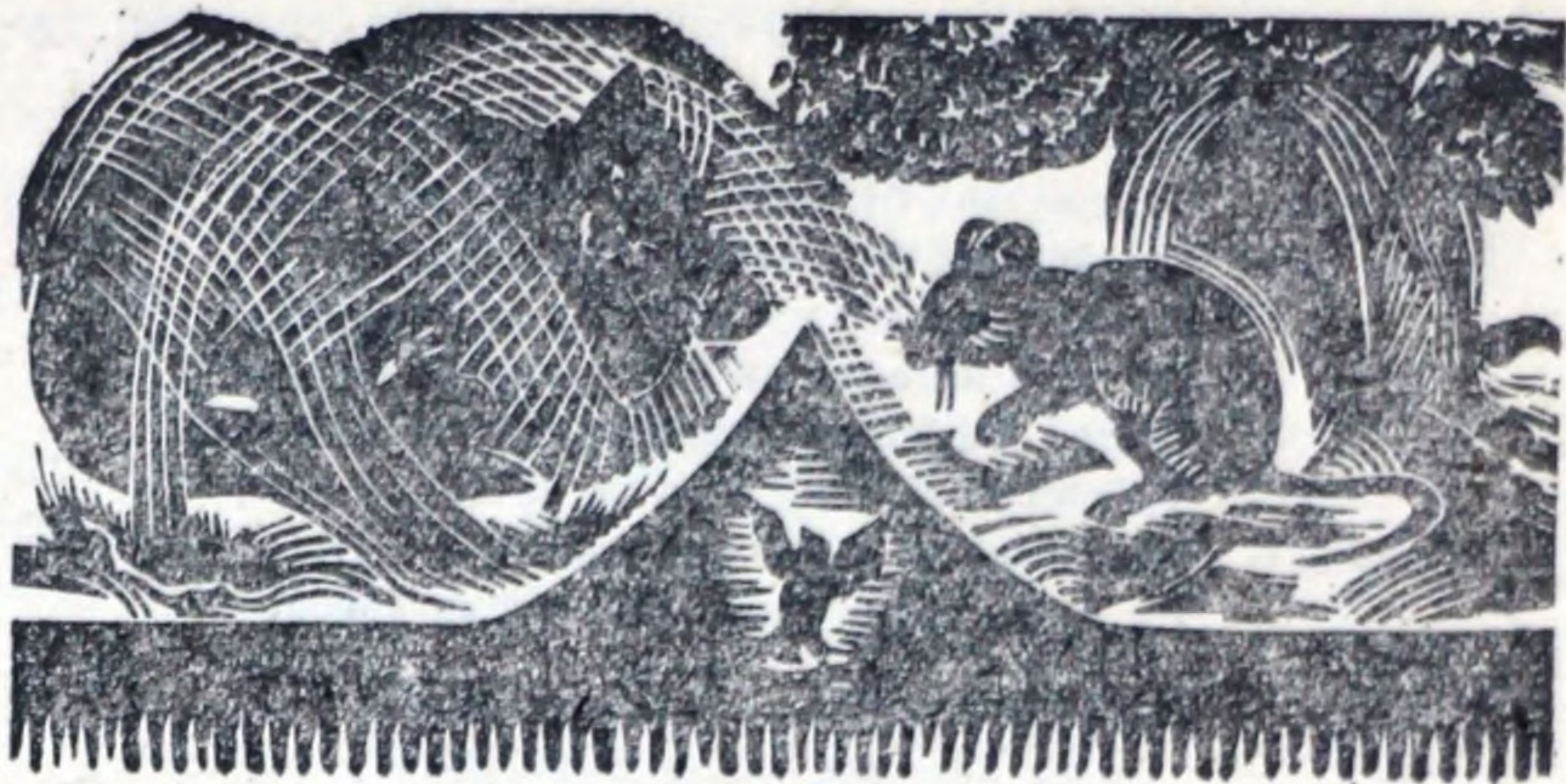
— Эй мӯънисӣ рӯзгор ва пирояи айёми ҳаёт, бо ин ҳикоят маро тасаллӣ додӣ ва бар ваҳми дили реши ман марҳаме ниҳодӣ. Донистам, ки бисёр касони дигар ҳам ба ҳамин айби таъҷилу шитобзадагӣ гирифтаанд. Ин қиссаи ман барои онҳо ибрати хубе хоҳад шуд.

* * *

Ин аст достони касе, ки бе тааммул азимати коре ба анҷом расонад ва бе фикру андеша ихтиёри амале намояд. Марди хирадманд бояд таҷрибаро пешвои худ

созад ва бо тадбири таанӣ кор карда аз таъчили са-
букборӣ худдорӣ намояд.

Зумони дил ба кафи сабр деҳ, гарат бояд
Ки гӯй аӣш ба чавғони ҷаҳд бирбой!
Матоз тавсани гафлат ба арзан таъчил,
Ки охир афғанад он бар замин ба расвой,
Шитоб дар хатаре афғанад, ки гар сад сол
Ту дасту пой занӣ, э-он хатар бурун н-ой,
Мақун шитоб в-аз оини хилм рӯй матоб,
Ки ғайри сабру суқун нест расми доноӣ!

БОБИ ХАФТУМ

ХИКОЯТИ ГУРБА ВА МУШ

Рой фармуд, ки шунидам достони касе, ки бе фикру тааммул худро дар даръёи хайрату надомат андохт ва бе сабру тахаммул бастаи доми пушаймонӣ шуд. Агар салоҳ бошад, достони он кас, ки дар миёни хасмон гирифтор омадааст, боз намоӣ ва баён кун хикояти кассеро, ки душманони кавӣ аз чапу рост ва пешу пас ўро ихота кунанд ва атрофи ўро фаро гиранд ва ў худро дар панҷаи ҳалок ва қабзаи талаф бинад, салоҳ дар он донад, ки бо яке аз он душманон дӯстиву меҳрубонӣ бояд кард, балки аҳду паймон бояд баст, то ба саломат аз ин кор берун ояд. Баъд аз он ки ба мадади яке аз душманон аз он бало халосӣ ёфт, бо вай ба чӣ навъ аҳду паймон кунад?

Агар ба мулоимат кор карда бошад, тариқи салоҳро ба кадом хила бикшояд?

Бараҳман ҷавоб дод:

— Аксар вақт дӯстиву душманӣ субот надорад ва ҳар ду ҳам зуд завоҷ меёбад, аз ин сабаб баъзе дӯстиҳо ба мурури замон кам мегардад, балки тамоман нест мешавад. Аз ин ҷост, ки хирадмандон бо душманон дӯстиро фӯрӯ нагузоранд ва ба якборагӣ ғаммаъ

аз дӯстӣ набардоранд. Донои оқибатандеш агар бинад, ки дар сулҳчӯӣ ва ихлоспазирӣ душман дафъӣ варар ва касби манфиате ҳаст, бояд аз илтимоси ҳасм дарнагузарад ва аз рӯи маслиҳат ва тақозои вақт барон ба даст овардани мақсад аз ин истифода барад, то ки ба ин дурбинӣ ва салоҳандешӣ дари саодат кушода шавад. Аз қабилӣ ин воқеаҳо, ки гуфта шуд, ҳикояти Муш ва Гурба басо дилпазир аст.

Рой гуфт, ки чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Барахман гуфт:

— Овардаанд, ки дар бешая Бардаъ дарахте буд дар баландӣ аз тамоми дарахтон бар сар омада ва ба бузургӣ дар миёни дарахтон сарфароз гашта. Дар зери он дарахт сӯроҳи муше буд, ҳарисниҳод, ҳилагар, теззеҳн, зудфаҳм, ки ба як тааммул ҳазор гиреҳи мушкиро мекушод ва ба ним лаҳза сад навъ ҳила бар хотираш мегузаронид.

Фусунгар буд муше, чораандеш,
Ки дидӣ ҳилан садсола аз пеш.

Дар наздикии он дарахт Гурбае низ хона дошт. Он ҷо сайёдон бисёр меомаданд ва дар он наздикӣ дом мениҳоданд.

Рӯзе сайёде ба наздикии он дарахт доме боз кашид ва қадре гӯшт бар рӯи дом баст. Гурбаи ҳарис аз он сурат ғофил бӯйкунон ба ҷониби гӯшт омад ва ханӯз дандонаш ба гӯшт нарасида ҳалқаш ба ҳалқаи дом гирифтор шуд.

Ҳирс аст, ки ҷумларо ба дом андозад,
В-андар талаби моли ҳаром андозад,
Ҳирс аст, ки ҷумла ҳалқро з-осоиш
Боз ораду дар ранҷи мудом андозад.

Алқисса, Муш низ ба талаби тӯъма аз сӯроҳ берун омада, аз рӯи эҳтиёт ба ҳар тараф ҷашм меандохт ва бар ҷапу рост ва зеру боло назар меафканд. Ногоҳ ҷашмаш бар Гурба афтод. Бо он ки ҳайбати ўро диду дунё дар пеши ҷашмаш торик гашт, аммо дил аз ҷо набурд. Дурусттар нигоҳ кард ва Гурбаро бастаи бан-

ди боло дид. Сайёдро ба чон дуо мегуфт ва бар бас-
тагии Гурба шукргузорӣ мекард. Ногоҳ аз як тарафи
роҳ Росуеро дид, ки ўро поида нишастааст. Рӯй ба
дарахт овард ва Зоғеро мушоҳида кард, ки аз боло
майли гирифтани ў дорад. Ваҳшату даҳшат бар Муш
ғалаба карда хавлу ҳарос бар вай муставлӣ шуд.

Оҳ, з-ин толеи баргашта, ки ҳар рӯз маро
Раҳ ба ҷое бинамояд, ки боло бештар аст.

Муш андеша кард, ки агар пеш равам, Гурба маро
бигирад ва агар бозгардам Росу дар ман овезад ва
агар ба ҷой қарор гирам, Зоғ фуруд ояд ва маро би-
рабояд. Ман дар миёни ин болоҳо чӣ кор кунам ва ин
хайратро ба чӣ ҳила дафъ кунам, қиссан пурғуссан
худ ба кӣ гӯям ва давои дарди бедармони худ аз кӣ
ҷӯям.

Надорам маҳраме к-ўро салоҳи кори худ пурсам,
На ғамхоре к-аз ў холи дили афғори худ пурсам.

Ҳоло дарҳои боло боз аст ва роҳ ба манзили оқи-
бат бас дуру дароз. Анвои офатҳо рӯй кушода ва ро-
ҳи гурез баста шуда, бо ин ҳама дилро қавӣ бояд
дошт ва дидаро ба раҳгузари ҳалос бояд гумошт. Мар-
ди собитқадам он аст, ки на ба пӯшидани хилъати
давлат оби нишот ба ҳанда орад ва на дар нӯшидани
чуръаи меҳнат аз дидан андӯҳ ашки ҳасрат барад.

Зи ранҷу роҳати гетӣ маранҷон дил, машав хуррам,
Ки оини ҷаҳон гоҳе чунон, гоҳе чунин бошад.

Акнун маро дар ин вартаи боло ҳеҷ панохе бештар
аз сояи ақл нест ва ҳеҷ дастгире мушфиқтар аз усто-
ди хирад не. Ҳар кӣ ақли қавӣ дошта бошад, ба ҳеҷ
ҳол даҳшатро ба худ роҳ надихад ва хавфу ҳайратро
ба дил нагузорад..

Марди собитқадам он аст, ки аз ҷо наравад,
В-арчи саргашта бувад, гирди замин ҳамчу фалак.
Мисли Симурр, ки тӯфон набарад аз ҷояш,
На чу гунҷишк, ки афтад ба дами боди туфак.

Маро ҳеҷ тадбир мувофиқтар аз он нест, ки бо Гур-
ба сулҳ кунам, зеро ки ў ҳоло гирифтори балост ва ба
ёрии ман мӯхтоҷ аст. Ман ҳам ба мадади ў аз ин

офатҳо ҳалосӣ ёфта метавонам, ӯ низ ба дастёри
ман аз он ҳаёс наҷот меёбад. Агар Гурба сухани маро
ба гӯши хирад бишнавад ва ба сиёки гуфтори ман
ётимод намояд, ҳар ду ба баракати ростӣ ва муво-
фиқат наҷот ёфта метавонем ва душманони дигар та-
ман худро бурида ҳар як пай коре бигиранд.

Дӯст чун бо мост, душман, гӯй пай коре нишпи.

Муш баъд аз ин андешаҳо наздики Гурба рафт ва
пурсид, ки ҳол чист? Гурба бо овози ҳазин ҷавоб дод:

Дардмандему ҳабар медиҳад аз сӯзи дарун
Даҳани хушку лаби ташнаю ҷашми тари мо.

— Тане дорам бастаи банди машаққат ва диле до-
рам сӯхтаи оташу ранҷу меҳнат.

Муш гуфт:

Нуктае дорам ниҳонӣ бо даҳони ту, вале
Вакт танг асту намеёбам маҷоли фурсате.

Гурба ба тамаллуқи тамом гуфт:

— Он чӣ ба хотир мерасад, бетақаллуф боз гуфтан
лозим аст ва дар пинҳон доштани он таваккуф ҷоиш
нест.

Муш гуфт:

— Ҳаргиз ҳеҷ шунавандае аз ман ҷуз гапи рост
нашунудааст ва сухани дурӯғро дар дилҳо фурӯғе на-
бошад. Бидон, ки ман ҳамеша ба ғами ту шод будам
ва ноқомии туро айни шодқомии худ мешумурдам.
Ҳиммати ман пайваста бар он нигаронида шуда буд,
ки ба ту зараре ё балое расад. Лекин имрӯз дар ин
мусибати ту шарикӣ ту ҳастам ва ҳалоси худ дар ҷизе
тасаввур кардам, ки ҳалоси ту низ дар он аст. Ман
ба ин сабаб бар ту меҳрубон гашта ва ҳалқаи дари
дӯстӣ меҷунбонам. Ба ту пӯшида намонам, ки ман рост
мегӯям ва дар ин сухан сурати хиёнат ва бадандешӣ
надорам. Ба ростии муддаои худ ду гувсх дорам. Яке
Росу, ки бар ақиб маро понда нишастааст, дигар Зоғ,
ки болои дарахт ба ман нигоҳ карда истодааст. Ҳар
ду қасди он доранд, ки маро нобуд созанд. Ҳар гоҳ
ки ба ту наздик шудам, онҳо аз ман умедашонро ме-
кананд. Агар маро эмин гардонӣ, дар сояи давлати ту
паноҳ барам. Ҳам ғарази ман ба даст ояд ва ҳам
бандҳои ту бурида шавад.

Гурба ин суханхоро шунида дар тааммул афтод ва даръёи андеша ғарқ гашт. Хост, ки чор тарафи ин уфторро ба қадами фикр паймояд. Муш дид, ки вақт ба ғоят танг аст ва Гурба сари дурандешӣ дорад. Овоз дод, ки «сухани ман бишнава ва ба некии сират ва покӣ сарирати ман бовар кун, меҳрубонии маро пазируфта таъхир манамоӣ, ки каси оқил дар корҳо тараддудро раво надорад ва дар корҳои муҳим таваккуфро ҷоиз нашуморад.

Ғофил машав зи кор, ки фурсат ғанимат аст.

Чунон ки ман дил ба вафои ту хуш мекунам, ту ҳам ба ҳаёти ман шодмон бош, ки халосии ҳар як аз мо ба бақои дигаре вобастааст. Масали ману ту рост чун киштиву киштибон аст, ки киштӣ ба саъйи киштибон ба канор мерасад ва киштибон ба пушти киштӣ коре мекунад. Садоқати ман ба озмоиш маълум хоҳад шуд. Ман ҳоло аз он сабаб таъҷил мекунам, ки фурсат аз даст меравад.

Тарсам, ки умр амон надихад то каме дигар.

Ман аҳди дӯстӣ баста дар ўҳдаи вафо меорам, ту низ дар ин боб саре чунбон ва калимае бар забон рон.

Фармо ишорате, ки ду чашми умедвор
Бар гӯшаҳои ин ҳами абрӯ ниҳодаем».

Гурба сухани Муш шунида ва ҷамоли ростӣ дар саҳифаи аҳволи ў дида шод шуд ва ба Муш гуфт:
— Сухани ту ҳақ менамояд ва аз мазмуни каломии ту бӯи ростӣ меояд. Ман ин сулҳро мепазирам.

То сулҳ тавон кард, дари ҷанг мазан,
То ном тавон ҷуст, раҳи нанг мазан.
Бар халқи ҷаҳон дари мадуро бикшой,
Пеш ою сабун¹ меҳр бар санг мазан.

Умед дорам, ки аз ҳар ду тараф ба шарофати ин ихлосу дӯстӣ наҷоте падид ояд ва мукофоти ин неъматро ба худ воҷиб гардонам ва шукри миннати онро то охири умр ба худ лозим дорам. Ман низ ба дастуре, ки ту аҳд кардӣ, паймон бастам ва умедворӣ чунон аст,

¹ Сабӯ — кӯза.

Акнун бигӯй, ки ман чӣ бояд кунам ва бо ту чӣ навъ рафтор намоям?

Муш гуфт:

— Чун наздики ту оям, бояд ки ту таъзими тамом ва эҳтироми басазо фармой, то ки душманон онро дида бар дӯстини мо хабардор шаванд ва аз сари мо бозгарданд. Ман бо фарогати хотир банди пои ту мебардорам.

Гурба инро қабул намуд ва Муш ба умедвории тамом пеш омад. Гурба расми эҳтирому икром ба чой оварда ўро гарм пурсид ва анвон мулоимату дилчӯй ва навозишу меҳрубонӣ дар бораи ў рӯя фармуд. Чун Росу ва Зоғ ин ҳол мушоҳида карданд, дил аз шикори Муш гирифта боз гаштанд. Чун Муш ба ҳимояти Гурба аз он ду бало ҳалос ёфт, ба буридани банд оғоз намуд ва ба андеша дарафтод, ки худро аз банди балои дигар чӣ гуна наҷот диҳад ва бо ин ҳаёл ба оҳистагӣ дар қор шурӯъ мекард.

Гурба ба фаросат дарёфт, ки Муш дар фикри дурӯ дароз афтадааст, тарсид, ки бандро нобурида сари худ гирад ва ўро пойбаста бигузорад. Гурба гила оғоз кард ва гуфт:

— Ту зуд малул гаштӣ ва бар аҳди худ ҳилоф намудӣ. Чун бар муроди дил фирӯз шудӣ, ба аҳдат вафо намекунӣ!

Муш гуфт:

— Мабодо ки ман чехраи ҳоли худро ба доғи бевафой олуида созам ва номи некӯ, ки дар муддати бисёр ҳосил кардаам, дар саҳифаи бадахшон сабт кунам. Ман медонам, ки вафо каманди иродат аст ва тӯшаи роҳи саодат кимиёест, ки ҳоки тираро зар созад ва тӯтиёест, ки дидаи хираро соҳибназар гардонад. Ҳарчон, ки бўи вафо надорад, аз ҳусни ҳислат насибе надорад ва ҳар дил, ки ранҷи вафо надида, аз нури ҳулки нек бебаҳра бошад.

Эй ҳок бар он сар, ки дар ў мағзи вафо нест!

Гурба гуфт:

— Бояд ки ту низ рухсоран ҳоли худро ба ин гулгунаи вафо ороиш диҳӣ, зеро ҳар гулзор, ки дар ў ниҳоли вафо нарӯяд, ҳеч мурғи дил бар шохсори муҳаббаташ таронае насарояд ва ҳар рухсор, ки аз ҳоли ва-

...лӣ бошад, ҳеҷ соҳибназар партави илтифот ба он
андозад. Аз ин сабаб аст, ки гуфтаанд:

Онро ки тариқи карами расми вафо нест,
Гар хури бихишт аст, ки шоистаи мо нест.

Муш гуфт:

— Ман медонам, ки нифоқу хила ба ахлоқи касони
нек ва одати шахсони бузург нисбате надорад. Ман-
фиатҳои дӯстию фондаҳои муҳаббати ту худӣ ҳозир ба
ман расида буд ва тамаи душманон ба шарофати дӯс-
тии ту аз ман бурида гашт. Ба мурувват он лоиктар
аст, ки сазовори ҳамин кор кунам ва бандҳои ту бик-
шоям. Аммо ба дили ман андешае роҳ ёфтааст, ки то
ғубори он дағдаға аз пеши дидан тадбири ман бар-
дошта нашавад, мумкин нест, ки тамоми гиреҳҳои ту
кушода гардад.

Гурба гуфт:

— Чунон менамояд, ки ту аз ман гумоне дорӣ. Ҳол
он ки ман бо ту паймони мувофиқат бастаам ва даф-
тари надомати паймоншиканӣ бар ту хондаам ва ин
ҷо ҳилофи аҳд муҳол аст. Он ваҳшати гузаштаре, ки
байни мо буд, аз ёд барор, зеро қонуни дӯстии тоза
оини душмании қадимро аз байн бурдааст.

Соф дор оинаи дил, ки сафо аз ҳама беҳ,
Машикан аҳд, ки оини вафо аз ҳама беҳ!

Марди хубсират ба як карашма меҳрубонӣ, ки аз
касе бинад, кадам дар майдони ихлос ниҳода, бинои
дӯстиро ба авҷи сипеҳр мерасонад ва ниҳоли марду-
мию мурувватро ба катраҳои садоқат тозаву сероб ме-
дорад. Агар дар замиранаш дағдаға ва ваҳшате пайдо
шавад, зуд онро нест карда, дигар бора андешаи онро
ҳатто ба арсан ҳаёл роҳ намедиҳад. Бибояд шинохт,
ки оқибати бевафоён бад аст ва ғадддорон зуд ба уқу-
бат гирифтор хоҳанд шуд. Ман умедворам, ки ту ба
ҳақ вафо дорӣ ва аҳде, ки бастай, дар шикасти он на-
хоҳӣ кӯшид.

Муш гуфт:

Ҳар кас, ки дар вафои ту савганд бишканад,
Ҷону дилаш ба захми ҳаводис фиғор бод!

— Он чӣ ман бо ту гуфтам, аз рӯи андешаву тааммул буд, вагарна мабодо ки ман ба аҳд вафо накунам ва туро аз ин дам раҳой надихам.

Гурба гуфт:

— Он чӣ дар фикр дорӣ, бо ман гӯӣ, то ман низ аз рӯи тадбир бо он нигариста, ба ту маълум кунам.

Муш гуфт:

— Андешаи ман он аст, ки дӯстон ду навъ бошанд. Аввал, он ки ба сидқи комил ва рағбати тамом бе ҳеҷ ғаразу тамаъ майли дӯстиву рафокат кунанд. Дуюм, он ки аз рӯи нигарони ғаразу тамаъ тарҳи сӯхбаг афкананд. Тоифаи аввал дар ҳама ҳол сазовори эътимод ҳастанд ва ҳамеша аз онҳо эмин будан мумкин аст.

Дӯст бувад марҳами роҳатрасон
В-арна раҳо кун сухани нокасон.
Заҳри туро дӯст чӣ донад? — Шакар!
Айби туро дӯст чӣ донад? — Хунар!

Аммо онҳо, ки аз рӯи зарурат дӯстиро барои дафъи зарар сипар сохтаанд ё василаи ёфтани манфиат гардондаанд, аҳволи онҳо бар як қарор нахоҳад буд: гоҳ дар мартабаи кушодарӯӣ бо ту хуррамӣ мекунанд, гоҳ дар маҳликаи душманӣ ба назари ноилтифотӣ ба ҷониби ёр менигаранд.

Ғаҳ дӯстие кунанд чун ширу шакар,
Ғаҳ душмании саҳттар аз тире табар.

Марди зирак ҳамеша баъзе эҳтиёҷоти ҷунин касро мавқуф дошта якбора тамоми ихтиёри худро ба дасти ӯ нагузорад. Агар бо ҳамин тариқа рафтор намояд, ҷори ӯ ҳам аз рӯи мурувват ва ҳам аз рӯи хирадмандӣ мешавад. Ман бо ту айнан ба ҳамин тариқа рафтор мекунам. Халосии туро ман ба ӯҳда гирифтам ва аз он ҳеҷ вақт даст боз нахоҳам дошт. Аммо муҳофизати худро низ дар назар дорам. Ҳоло ман бояд ба оқибати қор назар андозам ва ба якборагӣ эҳтиёткориро фуруӯ нагузорам, ки гуфтаанд:

Дар истехкоми қори хеш мекӯш,
Мақун қонуни ҳикматро фаромӯш.
Қасе к-ӯ қор бар бунъёд созад,
Бинои ақло обод созад!

Гурба гуфт:

— Эй Муш, ту бағоят зираку доно будай. Ман по-яи туро дар хирадмандӣ то ин ғоят намедонистам ва микдори донишу хунари ту ба ин дараҷа намешниҳтам. Маро аз ин суҳанон баҳраманд гардонидӣ ва калиди дари таҷриба ба дасти ман додӣ. Акнун меҳоям бигӯй, ки баъд аз он ки бандҳои ман кушода шавад ва ту ба саломат монӣ, сурати воқеа чӣ гуна хоҳад шуд?

Муш бихандид ва гуфт:

Ҳар кучо дардест, дармонаш муқаррар кардаанд.

— Хаёли ман он аст, ки бандҳои туро бурам ва як гиреҳи асосиро, ки дар банди туст, аз барои гаравиҷони худ нигоҳ дорам ва фурсатро мунтазир ҳоям шуд. Агар дар қасди ман ба ту кори фирефтатаре пеш ояду аммо ба ман ранҷе нарасонӣ, пас он уқдаро бибурам, то ту аз банд ва ман аз газанд¹ ҳалоо ёбам.

Гурба донист, ки Муш дар кори худ пухта аст ва ба афсуну фиреб аз роҳ нахоҳад рафт. Ноком ба он андеша розӣ шуд ва Муш уқдахоро бурид. Як уқдан асосиро барқарор бигзошт. Он шабро ба афсона ба поён расониданд. Ҳангоме ки субҳ шуд, сайёд аз дур падид омад. Муш гуфт:

— Вақти он аст, ки аз иҷрои аҳди худ берун оям ва он чиро ки гуфта будам, ба тамоми адо кунам.

Гурба сайёдро дида, ҳалоки ҳудро яқин карда, интизори қатл мекашид, ки Муш уқдан охириро бибурид. Гурба аз ҳавли ҷон Мушро фаромӯш карда, пойкашон ба сари дарахт рафт. Муш аз ҷунон бало ҳалос ёфта, дар сӯроҳ ҳазид. Сайёд риштаҳои домро гусиста ва гиреҳҳоро бурида дид. Аз ин ҳол дар ҳайрат монда боқимондаи домро бардошт ва ноумед бозгашт.

Замоне гузашт. Муш сар аз сӯроҳ берун карда Гурбаро аз дур бидид, тарсид, ки наздики ӯ равад. Гурба овоз дод:

Нодида макун, ҷу дида бошӣ моро!

— Чаро аз ман мегурезӣ, магар надонистай, ки дӯсти бисъёр азизе ба даст овардай ва барои авлоди

¹ Газанд — зарар, озор.

худ захираи нафис ҳосил кардаӣ. Пештар ой, то му-
кофоти некӯни туро ба муруввати худ ба чой орам.
Ман намедонам, ки шукрони некиҳои туро ба кадом
вабон адо кунам ва меҳрубониҳои туро ба кадом ба-
ён изҳор намоям.

Ҳам тозарӯям, ҳам личил, ҳам шодмон, ҳам тангдӣ,
К-аз ӯҳда берун омадан нагдонам ин инъомро.

Муш ҳамчунон аз сӯроҳ берун намеомад ва ба ово-
зи ҳазин мегуфт:

— Чӣ зебо гуфтаанд!

Рӯзгорест, ки аз ғояти бедод дар ӯ
Нест мумкин, ки касеро сару сомон бошад.
Чашми некӣ зи кӣ дорем ба аҳде, ки дар ӯ
Ғар касе бад накунад, ғояти эҳсон бошад!

Ман баъд аз ин сари сӯҳбати касеро надорам ва
аз ихтилот бо ҳамчинсонӣ худ канора мегирам.

Гурба гуфт:

— Дурӣ макун ва дидор аз ман дарер мадор, ҳақ-
қи дӯстӣ ва ҳурмати ошноӣ зоеъ мегардон, ки ҳар кӣ
ба ҷаҳди бисёр дӯсте ба даст орад ва бе сабабе ба
осонӣ аз доираи муҳаббат по берун гузорад, аз на-
тиҷаи ёрӣ маҳрум мемонад ва дӯстони дигар аз вай
ноумед шуда тарки сӯҳбати ӯ хоҳанд гирифт.

Бад касе дон, ки дӯст кам дорад,
Бадтар он к-ӯ гирифту бигзорад.

Ман аз ту ба ҷон миннатпазирам ва аҳди муҳаб-
бати ман бо ту аз ҳеҷ чиз ҳалалдор нахоҳад шуд.

Тавон шунӣд насими вафову аҳди қадим
Зи ҳар гуле, ки дамад то қиёмат аз гили мо.

Модом ки умри ман бокӣст, ҳуқуқи туро фаро-
мӯш нахоҳам кард ва дар боби мукофоти амали ту
эҳсонӣ икромӣ зиёде хоҳам намуд.

Гурба ҳарчанд аз ин боб суҳанҳо дар миён овард
ва савгандҳои азим ёд кард, ғойае набаҳшид. Муш
ҷавоб дод, ки ҳар гоҳ адоват муваққатӣ бошад, дар
натиҷаи мулоқот ва ҳамдамӣ ин адоват аз байн ме-
равад. Аммо агар адовату душманӣ зотӣ бошад, агар
ба зоҳир бинои дӯстиро баланд созанд ҳам, ба он

эътимоде нест. Пас ҳамон беҳ, ки чун нисбати чинсият дар миёни ману ту нест, ту дил аз сӯхбати ман бардор, ки ман худ ба қон аз ошноии ту гурезонам. Ҳар кӣ бо ғайри чинси худ даромезад, ба ӯ он расад, ки ба ҳамон Ғук расид.

Гурба пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ҲИКОЯТ

Муш гуфт:

— Овардаанд, ки Муше бар лаби чашма ватан гирифта ва дар пой дарахте сарманзиле сохта буд. Ғуке низ дар миёни об ба сар мебурд ва гоҳ-гоҳ барои ҳавогирӣ ба канори чашма меомад. Рӯзе бар лаби об омада, ба нағмаи дилхарош садо мекард ва аз худ булбули ҳазордастон сохта, ба овози нохуш мурғи дилхоро аз қафаси бадан мерамонид.

Агарчӣ савти дилозори номулоим дошт,
Вале усули адо дар камоли зиштӣ буд.

Дар он ҳол Муш дар гӯшаи мақоми худ ба зам-замае машғул буд. Наъраи шӯрангези Ғук шунид, мутаҳайир шуда, ба тамошои хонанда берун омад. Ба таронаи нағмаоти ӯ машғул шуда, дасте бар ҳам мезад ва саре мечунбонид. Ба Ғук он кирдори Муш, ки намудории таҳсин карданӣ мешуд, хуш омад ва бо Муш тарҳи ошноӣ афканд. Ҳар ду бо ҳам хуш баромада ҳамвора ҳамсӯхбат буданд ва ҳикоёти хуш ва ривоёти дилкаш бар ҳамдигар меҳонданд.

Нарди дил бо ҳамдигар мебохтанд,
В-аз васовис¹ сина мепардохтанд.
Ғук назди Муш дилшод омадӣ,
Панҷсола қиссааш ёд омадӣ.
Қӯши нутқ аз дил нишони дӯстист,
Бастагии нутқ аз беулфатист.

Муш рӯзе бо Ғук гуфт:

— Ман кайҳо боз меҳоҳам, ки бо ту роз гӯям ва ғаме ки дар дил дорам бозронам, аммо ту дар он вақт ба зерӣ об қарор дорӣ.

¹ Васовис — васвасаҳо.

Он чо, ки туй, омадани ман мушкил,
В-ин чо, ки манам, ҳазор мушкил дар дил.

Чандон ки наъра мезанам, аз овози об намешунавӣ ва ҳар чӣ фаръёд мекунам, аз ғавғои ғукони дигар истимоъ намекунӣ. Чорае бояд кард, ки чун бар лаби об оям, ту хабардор шавӣ ва бе он ки наъра занам, аз омадани ман огоҳ гардӣ.

Ғук гуфт:

— Рост мегӯӣ, ман низ борҳо дар ин андеша афтадам, ки агар ёри ман бар лаби об ояд, ман дар тағи чашма чӣ гуна огоҳ шавам ва аз ўҳдаи интизори ў, ки барои дидори ман кашад, чӣ сон берун оям. Гоҳо ман низ ба дари сӯроҳ меоям ва ту аз чониби дигар берун рафтаӣ, муддате мунтазир мешавам. Хос-та будам, ки аз ин маънӣ бо ту шаммае дар миён ниҳам аммо ту худ қаромат карда ин ҳолро ба ман гуфтӣ. Акнун тадбири ин қорро ҳам худат бисоз.

Зехни латифи ту ҳама фикри нақӯ кунад.

Муш гуфт:

— Ман чунин тадбири андешидам, ки риштаи дароз пайдо кунам, як сари ришта бар пой ту бандам ва сари дигар бар пой хеш маҳкам созам. Вақте ки бар лаби об оям ва ришта бичунбонам, ту аз ҳоли ман хабардор гардӣ ва агар ту низ ба дари сӯроҳи ман ташриф оӣ, ба чунбонидани ришта ман аз ту хабардор мешавам.

Аз ду тараф ба ин қарор доданд ва аҳди муҳаббатро ба ин ришта маҳкам намуда ҳамвора аз ҳоли ҳамдигар бохабар буданд.

Рӯзе Муш бар лаби об омад, то Ғукро биталабад ва тарҳи сӯҳбат афканад. Дар ҳамин вақт Зоғе чун балои ногаҳон аз ҳаво фурӯ парид ва Мушро бардошта рӯй ба боло ниҳод. Ришта, ки дар пой Муш буд, Ғукро аз қарри об баровард. Чун дигар сари ришта дар пой Ғук маҳкам буд, дар ҳаво сарнагун шуд. Зоғ Мушро ба минқор гирифта мерафт ва поёнтар аз он Ғуке овезон буд. Мардумон он ҳолро меидиданд ва мегуфтанд, ки «аҷаб ҳолест, ки Зоғ бар ҳилофи одат Ғукеро шикор кардааст. Охир Ғук ҳаргиз шикори Зоғ набуд». Ғук фаръёд мекард, ки «ҳоло ҳам Ғук шикори Зоғ нест, лекин аз шумии сӯҳбати Муш ба ин боло гирифтор ва мубтало шудааст!

Ҳазор чандин бало сазон касест, ки бо ғайри чинси худ ҳамсӯхбат гардад!

Эй фиғон аз ёри ночинс, эй фиғон,
Ҳамнишини нек чӯед, эй меҳон!¹

* * *

Эроди ин масал он фоида дорад, ки ҳеҷ кас бо ғайри чинси худ набояд пайваст, то ки мисли Ғук ба риштаи бало овехта нашавад. Ман ҳоло ҳатто бо чинси худ хоҳиши пайвастан надорам, чӣ расад ба ночинси худ.

Гурба гуфт:

— Хоҳиши сӯхбат, ки надоштӣ, дар аввал он ҳама тамаллук барои чӣ буд? Ту бо хулки нек маро ба худ банд кардӣ, чун пойбанди доми дӯстӣ шудам, риштаи мулоқотро меканӣ ва тарҳи ҷудой меафканӣ.

Сокӣ ба вафо сару сабӯ бикшодӣ,
Чун маст шудам, ҷом зи каф бинҳодӣ,
Чун дурдии ҳаҷр хостӣ дод охир,
Аввал ман софиям чаро меодӣ?!

Муш ҷавоб дод:

— Дар он вақт ман ба ту эҳтиёҷ доштам. Каси оқил агар дар ранҷе афтад, ки аз он ба воситаи душман ҳалос ёфтани мумкин аст, бояд бо ҳамон душман лутфу меҳрубонӣ кунад. Пас агар аз он душман зараре тасаввур кунад, аз сӯхбати ӯ бигрезад. Чунончи бачагони ҳайвонот барои шир аз пай модарон меда-ванд. Чун аз шир хӯрдан фориғ шаванд, аз модари худ дур мешаванд ва ҳеҷ хирадманд ин корро ба адоват ҳамл намекунад.

Хулоса дар сари ин гуфтугӯӣ онҳо бо ҳамдигар видоъ карда ва ҳар як рӯй ба маънои худ ниҳоданд.

* * *

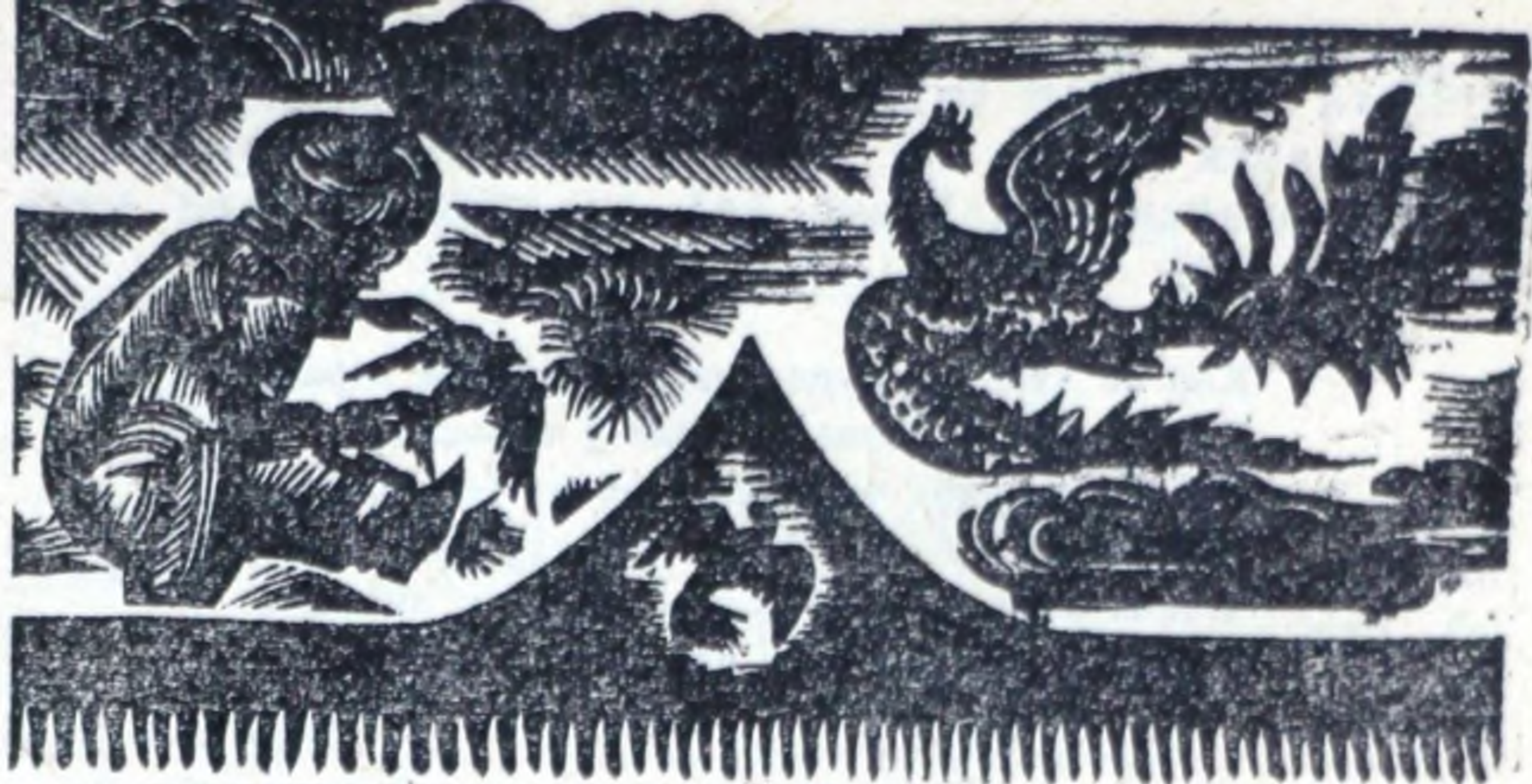
Аз ин ҳикоят фоида он аст, ки каси хирадманд бояд ба вақти ҳоҷат бо душман фурсати сулҳро аз даст надиҳад. Пас аз ба даст овардани мақсад аз риоя намудани эҳтиёт ғофил набошад. Муш бо вучуди аҷ-

¹ Меҳон — бузургон.

зу нотагонӣ, ҳангоме ки анвои офату бало ўро фаро гирифта ва ў дар байни ҳасмони қавӣ монд, ба ҳилаҳон дақиқ яке аз ин душманонро бо худ дӯст сохта ба василаи муҳаббати вай аз харобии сели меҳнат эмин шуд.

Ҳар он касе, ки кунад пайравии аҳли хирад,
Ба ҳеч вазҳ малоле ба ҳоли ў нарасад.
Ба оби таҷриба чун гарди фитна бинишонад,
Ғубори нукс ба рӯи қимоли ў нарасад.
Биноя рифъат¹ агар бар асоси ҳарм ниҳод,
Ҳалаҷ ба рутбаи ҳоҳу ҳалоли ў нарасад.

¹ Рифъат — баландӣ.

БОБИ ҲАШТУМ

ҲИКОЯТИ МУРҒ ВА ШОҲЗОДА

Рои чаҳонорой бо ҳакими фархундарой гуфт:

— Баён фармудӣ масали касе, ки душманони ғолиб ва ҳасмони қохир ўро ихота кунанд ва ў аз ҳеҷ чониб роҳи ғурез наёбад, ба яке аз онҳо дӯст шуда, ба воситаи сулҳи ў аз зарари дигарон раҳой ёбад ва аҳди худро дар он воқеа бо душман ба вафо расонида, худро аз ў низ муҳофизат намояд, ба шарофати эҳтиёт ва хирадмандӣ аз ғирдобии офат ба соҳили наҷот бирасад. Акнун илтимоси он дорам, ки ҳакими хирадманд боз ғўяд достони касони ҳасуд ва адоватпешаро, ки аз онҳо дури чустан некутар аст ё бо онҳо наздику ҳамсӯхбат ғардидан беҳтар? Агар яке аз онҳо майли дӯстиву мулоимат кунад, ба онҳо илтифот бояд намуд, ё онро рад бояд кард?

Бараҳман гуфт:

— Одами соҳибхирад ба мадади ақл дар тамоми корҳо бояд эҳтиётро вочиб донад ва маҳалли хайру шарр ва нафъу зарарро нағз бишносад. Ба ў пӯши-

да намонад, ки аз дӯсти озурда ва рафики ранчида худро дур доштан беҳтар аст, хусусан ки дар эътиқод ва сирати дохили ӯ тафовут ва тағйирот мушоҳида намояд. Ҳар кӣ аз аҳли кина аломати адоват фаҳм карда бошад, бояд ба хушзабонӣ ва меҳрубонии ӯ фирефта нагардад ва ҳамеша хушбӯро бедор ва оқибатандеш бошад.

Агар ҳилофи ин маънӣ аз вай ба вуҷуд ояд, тирефат чони ӯ нишона сохта оташи бало дар синан ӯ барафрӯхта гардад.

Эминӣ аз ҳасм меҳнатҳои бисёр оварад,
Тухми ғафлат ҳар кӣ дорад, ранчи дил бор оварад.

Аз ҷумлаи ҳикоятҳое, ки дар ин боб овардаанд, ҳикояти Ибни Мудайн ва Қуббара ниҳоят зебост.

Шоҳ пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ҳикоят

Бараҳман гуфт:

— Овардаанд, ки Ибни Мудайн ном малике буд ва ӯ мурғе дошт, ки онро Қуббара мегуфтанд. Малик ин Мурғро ниҳоят дӯст медошт ва ҳамеша бо ӯ буд. Он Мурғ хусни комил ва нутқи дилкушо, сурати зебо ва ҳайати дилрабо дошт. Ҳамвора малик бо ӯ суҳан мегуфт ва ба ҷавобҳои ширину масалҳои рангини ӯ мамнун мегашт.

Суҳанҳои зебои рангин хуш аст,
Ҳикояти ширин бисе дилкаш аст.
Касе к-ӯ к-аз инҳо бувад баҳраманд,
Кунандаш бузургону шоҳон писанд.

Иттифоко Қуббара дар кӯшки шоҳ тухм монда бача берун овард. Малик аз ғояти дилбастагӣ фармуд, ки ӯро ба ҳарамсарой баранд ва ба хидматгорон ҳукм шуд, ки бачаи ӯро нағз нигоҳубин кунанд. Ҳамон рӯз подшоҳ низ писардор шуд. Чандончи бачаи Қуббара меболид, шоҳзода низ нашъунамо меёфт ва онҳоро бо якдигар улфате аз ин ба миён омад. Маликзода ҳамеша бо он мурғак бозӣ мекард ва ҳар рӯз Қуббара ба кӯҳхову бешаҳо рафта аз мевахое, ки мардуми онро намедонистанд ва агар донанд ҳам, ба

он расида наметавонистанд, ду адад оварда, якеро ба маликзода ва дигареро ба бачаи худ медод. Кӯдакон аз он лаззат гирифта ба нишоту рағбат мехӯрданд ва асири манфиати он ҳар чи зудтар дар чисми онҳо намудор мешуд, чунонки дар андак муддат бисъёр биболиданд.

Гаштанд сарбаланд ба нашъунамон хеш,
Чун сабзаи тар аз асари фасли навбахор.

Ба василаи ин хидмат чоҳу рифъат ва кадру манзалати Қуббара рӯз то рӯз меафзуд. Чанде аз ин бигзашт ва замона басе авроқи сафеду сиёҳи шабу рӯз бигардонд. Рӯзе Қуббара ғойб буд, бачаи ӯ дар канори шоҳзода част ва ба сарпанчаи худ дасти ӯро захм зад. Шоҳзода ба ҳашм омада ҳаққи улфат ва сӯҳбати кадимро барбод дода, пой мурғакро гирифта, гирди сар бигардонид ва чунон маҳкам ба замин зад, ки филҳол бо хок баробар гашт ва дар шиканчаи ҳалок ночиз шуд.

Дареғо, ки шох гули навшукуфта
Фурӯ рехт аз тундбоди хазоне.

Чун Қуббара бозомад, бачаро кушта дид, наздик буд, ки мурғи рӯҳаш аз қифаси бадан парвоз кунад. Аз ҳавли он воқеа фаръеду нола ба осмон расонида мегуфт:

Ваҳ ки кӯхли¹ равшанӣ дар чашми оламбин намонд,
Барги айшу шодмонӣ дар дили ғамгин намонд.

Баъд аз фиғону нолаи бешумор бо худ андешид, ки «ин оташи балоро худи ту афрӯхтай. Ту ба ин хорӣ мебоист бар сари деворе ошъёна месохтӣ ва бо ҳарамсарои султон чӣ кор доштӣ, ту бояд ба тарбияти бачаи худ машғул мешудӣ ва ба парвариши писари подшоҳ чаро машғул гаштӣ?! Агар ба гӯшаву тӯшани худ каноат медоштӣ, имрӯз ба ин боло мубтало нагашта аз ин қисса ғусса намекашидӣ! Ман бо қавме даромехтаам, ки онҳо анҷоми корҳои бузургро ҳақир мешуморанд ва аз тарафи дигарон андак саҳнеро бисъёр мешиносанд.

¹ Қрғи — сурма.

Айби худро ба хунар боз намоянд дигар,
Хунаре ҳаст туро — айби азиямат хонанд!

Ман дигар фурсати мукофот ва ҷазои ин воқеаро аз даст нахоҳам дод, то кинаи бачаи хеш аз золими бераҳм ва ситамгори хунхор, ки ҳамзоду ҳамнишини ва мӯнису қарини худро бе сабабе бикӯшт ва ҳамхонаю ҳамхобаро бе мӯҷизе ҳалок кард, бозначӯям, орому қарор нахоҳам гирифт».

Пас Қуббара бемуҳобо бар рӯи маликзода ҷаст ва ҷашми ӯро барканд ва парвоз намуда бар кунгурои кӯшк нишаст. Ин хабар ба шоҳ расид ва барои ҷашми писар ғиряхо карда ва хост, ки мурғро ба ҳила дар доми фиреб оварад ва дар қафаси бало маҳбус сохта ҷазои ӯро бидиҳад. Шоҳ зери кӯшк омада, дар баробари Қуббара истода гуфт:

— Эй мӯниси рӯзгор, аз ин боло фуруд ой, ки ту ба чон эмин ҳастӣ. Ҳоло сӯҳбати маро барҳам назан ва ниҳоли айши маро пажмурда насоз.

Қуббара гуфт:

— Эй малик, фармони туро итоат кардан ба дӯстон фарз аст, аммо ман муддате тааммул намуда, ба сари ин андеша расида будам, ки бақияи умри худро дар хизмати ту гузаронам. Аммо пас аз он ки писари ман дар ин ҷо ҳалок гашт, ман дигар чӣ гуна орзуи зиёрати ин даргоҳ кунам. Малик медонад, ки каси гунаҳгор эмин зиндагӣ карда наметавонад. Агар имрӯз набошад, фардо уқубати он ба он кас мерасад. Агар ҳуди вай ба мусоидати бахти баланд аз он ҷазо наҷот ёбад, авлоду насли ӯ талхӣ ранҷи ӯро бояд ҷашад. Магар малик ҳикояти Донодил ва дуздонро нашунидааст ва расидани мукофот ба дуздон ба гӯши шарифи подшоҳ нарасидааст?

Малик пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ҳикоят

Қуббара гуфт:

— Овардаанд, ки дар шаҳри Ракка дарвешӣ поки-засират ва хушодобе буд, ки ӯро Донодил мегуфтанд ва аҳолии шаҳр ӯро хеле дӯст медоштанд. Вакте ӯ ба зиёрати Макка рафт ва бе рафикеву ҳамдаме ба роҳ даромад, ҷамъе дуздон ба вай расиданд ва ба гумони он ки ӯ моли бисъёре дорад, қасди куштани вай карданд. Донодил гуфт:

— Ман аз моли дунъё ғайр аз он ки тӯшай рохи ҳаҷ бошад, чизи дигаре надорам. Агар ғарази шумо ба ин миқдор ҳосил шавад, инак молро бибаред ва маро бигзоред, то ки ин сафари худро ба сар барам.

Дуздони бераҳм ба он сухан илтифот наонамуда ба катли ӯ шамшер кашиданд. Бечора мутаҳайир ба ҳар тараф менигарист ва чунончи расми фурӯмондагон аст, ёреву мададгоре мечуст. Дар он майдони пурвахшат ва саҳрои бо ҳавлу ҳайбат ҳеҷ чондоре ба назари вай дарнаомад. Дар ҳамин вақт аз болои сари онҳо селай кулангон¹ мепариданд. Донодил овоз дод, ки «эй кулангон, дар ин биёбон ба дасти ин ситамгарон гирифтор шудаам ва касе аз ҳоли ман хабар надорад. Шумо кинаи маро аз ин гурӯҳи дуздон бихоҳед ва хуни ман аз онҳо боз талабед». Дуздон бихандиданд ва гуфтанд: «Чӣ ном дорӣ?» Гуфт: «Донодил». Гуфтанд: «Дили ту аз доноӣ ҳеҷ хабар надорад ва мо донистем, ки ту беақл ҳастӣ ва ҳар касе ки ақл надорад, дар куштани ӯ зиёда азобе нахоҳад буд».

Донодил гуфт:

— Ман аз ҷазои ин кори шумо андаке ба назаратон биёварам, аммо шумо ки нобиноед, аз ин маънӣ чӣ хабар доред?

Донодил ҳарчанд аз ин суханҳо мегуфт, дуздон эътиное накарданд, ўро бикуштанд ва молашро бибурданд.

Чун хабари куштани ӯ ба аҳли шаҳр расид, ҳама ғамгин гашта, бар вафоти ӯ таассуфҳо хӯрданд ва пайваста толиби он буданд, ки шояд кушандагони ўро биёбанд. Охир баъд аз муддати зиёд аҳли шаҳр рӯзи ид ба сайргоҳ ҳозир шуда буданд. Куштагони Донодил низ дар ҳамон маҷмаъ гӯшае гирифта менишастанд. Дар он асно гурӯҳи кулангон аз ҳаво даромада болои сари дуздон парвоз мекарданд ва ба навъе овоз медоданд, ки аз ғавғою ғиғони онҳо халқ аз намози худ боз мемонданд. Яке аз он дуздон бихандид ва ба тариқи истехзо ба ёри худ гуфт:

— Ҳамоно ки ин кулангон хуни Донодилро металабанд.

Иттифоко яке аз аҳли шаҳр, ки дар наздикии онҳо буд, ин суханро шунид ва ба дигаре хабар дод.

¹ Куланг — турна.

Дере нагузашта ин хабарро ба хоким расониданд ва онҳоро боздоштанд. Дуздон ба андак пурсише ба кардаи худ икром шуданд ва хуни ноҳақ ба онҳо расида ба қасос гирифтор шуданд.

Кӣ кард дар ҳама олам камони зулм ба зех,
Ки тири лаънати ҷовидро нишона нашуд.
Кӣ дар замона бе эътибор тарҳи ситам,
Хаёл баст, ки худ ибрати замона нашуд.

Ин масал барои он овардам, то ба малик маълум шавад, ки ҷуръати ман дар захми шоҳзода барои ҷазо буд, вагарна мурғи шикастаболе барои ин кор аз кучо кувват медошт ва чунин ҳол аз мисли ман мурғе ҷӣ гуна ба вучуд меомад. Ҳоло ҳукми хирад ин аст, ки ба фармони ту кор накунам ва ба ресмони фиреб дар ҷоҳ наравам.

Он бех, ки ҳазар намоям аз хизмати шоҳ.

Малик гуфт:

— Он ҷӣ гуфтаӣ, аз рӯи сидқ ва ҳикмату фазилат аст. Ман медонам, ки гуноҳи писари ман буд, ки бе ҳеҷ ҷурме бачаи туро ба қатл овард ва ту ба тариқи мукофот чунин рафтор кардӣ. Ҳанӯз миннатдорам, ки ўро ба қатл нарасонидӣ ва бо захми ҷашми ў қаноат намудӣ. Акнун ман ба ту нафрате надорам ва озоре дар дили ман нест. Қавли маро бовар кун ва бехуда роҳи ҷудой нагир. Бидон, ки ман интиқомро аз айби мардон мешуморам ва афвро аз ҳунарҳои ҷавонмардон мешиносам. Муддаои ман он аст, ки дар ивази бадӣ накуӣ кунам ва агар аз қасе зараре ба ман оид шавад, дар баробари он нафъе ба вай расонам.

Мо одати худ баҳонаҷӯӣ накунем,
жуз ростравию нехӯӣ накунем.
Онҳо ки ба ҷои мо бадихо карданд,
Гар даст диҳад, ба ҷуз накуӣ накунем.

Куббара гуфт:

— Боз омадани ман ҳаргиз мумкин нест, чунки хирадмандон аз сӯҳбати ёри рамида дурӣ ҷустаанд. Ба мардуми озурда ҳарчанд лутфу дилҷӯӣ бисъёртар

кунанд, бадгумонӣ ва нафратӣ ӯ ҳамон қадар бисъёр-
тар мешавад.

Малик гуфт:

— Эй Куббара, аз ин суҳанҳо даргузар, ки ту ба-
рон ман ба чон фарзандӣ, балки азизтар аз фарзан-
дӣ. Дӯстие, ки ман бо ту дорам, бо ҳеҷ кас аз ҳе-
шон ва наздиқон надорам. Ҳеҷ кас нисбат ба одамо-
ни наздики худ дар мақоми интиқом ва хусумат на-
меояд.

Куббара гуфт:

— Ман ҳаргиз барон ту ба чон писар гузашта на-
метавонам. Бар тақдирӣ он, ки маро ба чон фарзанд
дорӣ, дар вақти баъзову офат маро аз хотир хоҳӣ ба-
ровард. Зеро ҳарчанд касе касеро дӯст дорад ва гӯ-
яд, ки худро бар ту фида мекунам, лекин вақте ки
фитнае бархезад за қор ба сари фида кардани чон
расад, худро аз он хатар ба сӯи саломат хоҳад ка-
шид ва ҳеҷ навъ ҳастиро нисори дигаре нахоҳад кард.

Марде бод, ки аз бало нагрезд.

В-аз баҳри касе аз сари чон баргезад.

Магар малик ҳикояти пирзан ва Меҳситиро нашоу-
нидааст?

Шоҳ фармуд, ки чӣ гуна будааст он?

ҳикоят

Куббара гуфт:

— Овардаанд, ки зани куҳансол ва фарсудаҳол
Меҳситӣ ном духтаре дошт. Ногоҳ чашми захми рӯз-
гори носозгор ба он сарви гулъязор расида сар ба
бистари беморӣ ниҳод ва дар гулшани ҷамолаш ба
чон гули арғувон шохӣ заъфарон руста шуд, сумани
тозааш аз тоби ҳарорат бе об ва сунбули бешиканааш
аз таби сӯзанда бетоб гашт. Пирзан гирди сари дух-
тар мегашт ва аз рӯи ниёзу зорӣ бо чашми ҷун зори
навбахор мегуфт:

— Эй ҷони модар, ҷони модар фидои ту бод! Ва
сари ин шикастан дар гӯшан меҳнат дармонда ҳокӣ
бон ту! Ман худро садқан сари ту мекунам ва ин ҷо-
не ки дорам, барон бақои ту фида месозам.

Гарчӣ дарди саре бошад, маро бар гирди сар гардон.

Хар саҳаргоҳ бо нолаву оҳ мегуфт: «Худоё, бар ин ҷавони ҷаҳоннадида бубахшой ва ин фартути аз умр сершударо бибардор!»

Аз умри ман он чӣ ҳаст бар ҷой,
Бистону ба умри ӯ дарафзой.
Гарчи шудаам чу мӯй аз ғам,
Як мӯй мабод аз сараш кам.

Алқисса, пирзан аз рӯи меҳри модарӣ рӯзу шаб дар дуою зорӣ мекӯшид ва ҷоне ки дошт, ба фарзанди дилбанд мебахшид.

Иттифоқо модагови пирзан аз саҳро бозомад ва ба ошхона даромада ба бӯи шӯрбо сар дар дег карда, он чӣ буд, бихӯрд. Чун хост, ки сар аз дег берун орад, натавонист. Гов бетоқат шуда, ҳамчунон дег дар сар аз ошхона берун омад ва аз ин гӯша ба он гӯша мерафт. Пирзан дар вақти бозомадани Гов дар хона набуд ва аз ин ходиса хабар надошт. Чун ба хона даромад, он шаклу ҳайъатро дида тасаввур кард, ки ӯ Азроил аст ва барои гирифтани ҷони Меҳситӣ омадааст. Пирзан наъра бардошт ва ба зорин тамом гуфт:

«Малик-ул-мавт ман на Меҳситиям,
Ман яке пирзоли меҳнатиям,
Гар ту хоҳӣ, ки ҷон-ш бистонӣ,
Андар он хона аст, то донӣ.
Гар туро Меҳситист андар кор,
Инак ӯро бибар, маро бигзор!»
Бе бало нозанин шумурд ӯро,
Чун бало дид, дарсупурд ӯро.
То бидонӣ, ки нест дар хатаре
Ҳеҷ касро зи худ азизтаре.

* * *

— Ман чун аз фарзанди арҷманд барандешам, даръёи таассуф дар мавҷ омада, киштии шикебоиро ба гирдобии изтироб меандозад ва шӯълаи оташи тахайюр боло гирифта, матои сабру бурдбориро ба як бор месӯзад.

Андар ҷаҳон манам, ки муҳити ғам маро,
Поён падид нест, чӣ поён? — Қанор ҳам!

Гуфтам ба сабр соҳили даръё шавад падид,
Акнун шикаст киштии сабру қарор ҳам.

Бо вучуди ин ба чон эмин нестам ва ба ин тавозӯъ ва тамаллуқ фирефта шуданро аз равиши хирадмандон дур медонам.

Малик гуфт:

— Он чи ту кардӣ, аз рӯи қасосу интиқом буд ва ин корат аз рӯи адл аст. Пас мӯчиби ҳичрат ва сабаби нафрат чӣ метавонад буд? Охир барандеш, пеш аз валодати фарзанд ҳамнишин ва мӯниси рӯзгори ман ту будӣ ва чун писари ман таваллуд шуд, меҳри падарӣ иқтизои он кард, ки ба дидори вай улфате падид ояд. Уро бо ту шарик кардам ва ба ҳамнишинии вай умре ба рафоҳият мегузаронидам. Акнун, ки чашми захми замон нуқсоне ба гавҳари босирааш расонид, завқе ки ба дидори ӯ доштам, ҳалалпазир шуд. Аммо хурсандии гуфтушунид ва хушнудии садогуни дои ту боқист. Акнун бақияи умри маро маҳкуми ғаму андӯх макун. Масали ман бо ту ҳамон масали мутриб аст.

Қуббара аз подшоҳ пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ҳикоят

Малик гуфт:

— Овардаанд, ки подшоҳе мутрибе дошт хушовоз ва шириннавоз, ки ба савти дилфиреб пои ақл аз рикоб берун мебурд.

Подшоҳ ӯро бағоят дӯст медошт ва пайваста ба суруду нағмооти диловез ва дostonҳои нишотангезаш хушвақт буд.

Навои мутрибе бишнаву, ки савти роҳатафзоаш
Ба зеру бам чу ноҳид оварад дар чарх кайвонро.

Ин мутриб ғуломи қобилро тарбият мефармуд ва дар созандагиву навозандагӣ таълимҳои мушфикона медод. Дар андак замоне ин ғулом кор аз хоҷа бигзаронид ва оҳангсозиву нағмапардозӣ ба мақоми баланде расонид.

Шоҳ аз ғулом огоҳ шуда, ба тарбияти ӯ илтифот намуд, то ба ҳадде ки ҳамнишини хоси ӯ гашт. Шоҳ ҳамеша ба нағмаҳои файзбахши ӯ мафтун буд. Аз

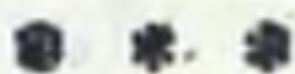
ин раги ҳасад дар дили мутриб ба ҳаракат омада ғуломро бикушт ва хабар ба подшоҳ расид. Фармон дод, ки мутрибро ҳозир кунанд. Чун мутриб омад, султон бо ӯ итоб оғоз кард ва гуфт:

— Надонистӣ, ки ман нишотдӯстам ва нишоти ман ба ду қисм буд. Яке дар сӯҳбат аз созандагии ту ва дигар дар хилват аз навозандагии ғуломи ту. Чаро ту ғуломро бикуштӣ ва нимаи нишоти ман ботил кардӣ? Ҳамин соат бифармоям, то туро низ бикушанд, то дигар бора касе чунин чуръат нанамояд.

Мутриб гуфт:

— Шоҳо, ман бад кардаам, ки нимаи нишоти подшоҳро ботил кардам. Аммо он ки подшоҳ маро бикушад ва тамоми нишоти худ зоеъ созад, чӣ гуна хоҳад буд?

Подшоҳро ин суҳан хуш омад ва ӯро навозиш намуда аз куштан озод кард.

Ғараз аз эроди ин масал он буд, ки поре аз тарабу хушдилии ман ба воситаи фарзанд нуқсон пазируфта ва акнун ту, ки аз ман чудой мегузинӣ, пушти умедам чун чанг ҳамида гардад ва синаи ранҷурам ба нохуни ҳасрат чун дили уд тарошида шавад. Охиру охирон ёрон аз ҳам чудо хоҳад шуд. Аммо холо ту дар ҳаҷри ихтиёрӣ макӯш ва домани ҷамъият аз даст мадеҳ.

Худ макун бегонагӣ боре, чу медонӣ ки чарх
Ошноёнро зи якдигар чудой медиҳад.

Қуббара гуфт:

— Забону дили ту дар гуфтор як нест.

Сад чон фидои он ки забону дилаш якест.

Эй малик, ман ҳайбати сиёсати туро нағз медонам. Ман аз он ҷумла нестам, ки табиб ба марде гуфт: «доруи чашм ба ту бештар зарур аст, назар ба доруи дарди шикам!».

Малик пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Куббара гуфт:

— Марде назди табиб омад ва аз дарди шикам бекарор гашта дар замин меғалтид ва аз сахтии алам зор-зор менолиду даво металабид.

Эй табиб, охир илоче кун, ки кор аз даст рафт.

Табиб аз вай пурсид, ки «имрӯз чӣ хӯрдаӣ?» Марди соддадил гуфт: «Пораи нони сӯхта хӯрдаам ва аз он ғизо, ки мисоли ангишт буд, танӯри меъдаам месӯзад». Табиб ба мулозимон фармуд, ки «доруе, ки ба чашм равшанӣ диҳад, биёред то чашми ин касро дору кашам». Он шахс фаръед баркашид:

К-охир чӣ маҳалли ҳазлу бозист,
Вакти аҷал асту чоңгудозист!

— Эй табиб, шӯхиро як тараф мон, ман аз дарди шикам менолам ва ту ҷавоҳири дору дар чашми ман мекашӣ. Доруи дидаро бо дарди шикам чӣ нисбат?

Табиб гуфт:

— Меҳоҳам, ки чашми ту равшан шавад ва сиёхро аз сафед фарқ карда тавонӣ, то дигар нони сӯхта нахурӣ. Пас туро илоҷи чашм аз давои шикам лозимтар аст.

• • •

Ғарази ман аз эроди ин масал он аст, то малик тасаввур накунад, ки ман аз ҷумлаи онҳоям, ки сӯхтаро аз сохта нашиносам ва хомро аз пухта фарқ накунам.

Малик гуфт:

— Миёни дӯстон аз ин навъ воқеа ки байни ману ту воқеъ шудааст, бисъёр ходис мегардад. Аммо чуни хусумат ба тадриҷ аз байн бардошта хоҳад шуд.

Куббара гуфт:

— Ин масал машҳур аст, ки «ҳар кӣ осон гирад, душвор афтад». Ин кори душворро осон гирифтани мумкин нест. Ман кори ҷаҳон бисъёр дидаам ва чуни таҷриба ҳосил кардаам, ки дар пеши ҳайбати подшоҳон аҳду вафо ҳеҷ чизе нест. Он ҷо ки шери ҳайбати шаҳриёрӣ думи интиқом бар замин занад, тамал

луку рӯбоҳбозӣ фоида нахоҳад дод, ҳамон бех, ки худро хоби харгӯш надихам ва аз хӯи палангӣ харосон шуда чун оху роҳи биёбон гирам. Чунки хасми заиф ҳеҷ вақт бо душмани кавӣ маҷоли муқобилат надорад. Чунончи он подшоҳ барои душмани худ дар ин боб масале гуфтааст.

Малик пурсид:

— Чӣ гуна будааст он?

Ҳикоят

Қуббара гуфт:

— Овардаанд, ки дар диёри Туркистон подшоҳи соҳибшавкат ва адолатпарваре буд. Яке аз арбобони давлати ӯ ба сабабе аз шоҳ гумонбар шуда рӯй аз шоҳ битофт ва яке аз душманони маликро фиреб дода, бар зидди ӯ ба ҷанг хезонд. Чун шоҳ донист, ки душман аз итоат гардан тофтааст, бар ӯ номаи насихатомези мушфиқона фиристод. Аммо хасми мағрур аз ғояти такаббур ба он илтифот накард ва ҳар куҷо гурӯҳи саргардонро ба ҷониби худ ҷазб мефармуд.

Подшоҳ дид, ки онҳоро ба мулоимат ислоҳ карда наметавонад. Чунин пайғоме фиристод, ки «ману ту ба шишаю санг монандем, хоҳ санг бар шиша зан ва хоҳ шиша бар санг,— дар ҳар ду ҳол шиша хоҳад шикаст ва сангро осебе нахоҳад расид».

* * *

Аз эроди ин масал фоида он аст, ки ман низ ҳукми шиша дорам ва бо ҳашами султонӣ, ки чун санг пойдор ва хасмшикан аст, мулоқот карда наметавонам.

Ба бутони оҳаниндил нашавӣ, дило, муқобил,
Ки ту обгина дориву пай ҳарифи сандон.

Ҳарчанд малик меҳрубонӣ мекунад ва мехоҳад, ки ваҳшатро таскин диҳад, аммо касони соҳибхирад ба суҳанҳои ғаддoron ва ҳасудон эътиMOD надоранд.

Малик гуфт:

— Ба андак шубҳае, ки ҳаёли ботил аст, рафикро ба сӯзи фироқ мубтало сохтан нашоЯд.

Вафову аҳди ту ин буду ман надонидам,
Навиди меҳри ту кин буду ман надонидам
Ҳама сухан чу дили хеш саҳт меғӯй.
Дили ту саҳт чунин буду ман надонидам.

Охир сифати вафодорӣ дар саге, ки аз ҳама ҷонварон ҳақиртар аст, ёфта мешавад, ту чаро аз арсаи бевафой қадам пас намекашӣ ва паймони сӯхбату дӯстӣ ба поён намебарӣ.

Қуббара гуфт:

— Ман чӣ гуна бунъеди вафо ниҳам? Ман боварӣ надорам, ки малик дар ҳаққи ман бадӣ намекарда бошад. Ҳоло ки ӯ ба ман ба зӯру қувват даст ёфта наметавонад, меҳоҳад, ки маро ба макру ҳила ба қабзаи интиқом кашад.

Малик гуфт:

— Аҷаб ҳолатест, ки ту дар ин боб ба як тараф афтодаӣ ва ҷониби дигарро аз даст додаӣ. Чаро мумкин набошад, ки ин ваҳшат ба улфату ҳамдамӣ мубаддал гардад ва баъд аз кудурат ихлосу дӯстӣ падид ояд?

Қуббара гуфт:

— Мумкин аст, ки ин ваҳшат аз миёна бардошта шавад, аммо агар ман ба хидмат бозгардам, пайваста дар ҳаросу хавф хоҳам буд. Бинобар ин дигар бо ту дӯстӣ наварзидан авлотар аст.

Малик гуфт:

— Эй Қуббара, ҳарчанд ба ту меҳрубонӣ мекунам ва насихатҳои дӯстона медиҳам, ту ҳамчунон насихат қабул намекуӣ. Насихат ба касе ки онро қабул намекунад, бефоида аст. Чунон ки он зоҳид Гургро насихат мекард.

Қуббара пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ҳикоят

Малик гуфт:

— Овардаанд, ки зоҳиди нексирате аз саҳрое мегузашт. Гургро дид даҳони ҳирс кушода ва дидан тамаъ ба роҳи талаб ниҳода ва тамоми ҳиммат бар он нигаронида, ки бегуноҳеро биёзорад ва ҷонвареро бечон карда, барои хурсандии нафси нофармонаш аз ӯ баҳра бардорад. Зоҳид, ки ӯро ба он ҳол дид, аз сафҳаи пешонии ӯ нақши ҷабру ситам мутолиа фар-

муд. Аз он чо, ки шафкату меҳрубонии зотӣ дошт, ба ӯ панд додан оғоз кард ва гуфт:

— Зинҳор дар паи гӯсфанди мардумон нагард ва қасди мазлумону бечорагон макун, ки оқибати бедодӣ ва ситамгарӣ азобу уқубат аст.

Ҳар кӣ оини зулм пеш ниҳод,
Банд бар дасту пой хеш ниҳод.
Чанд рӯзе агар сар афрозад,
Даҳраш охир зи по дарандозад.

Аз ин гуна суҳан мегуфт ва ба тарки ситам бар гӯсфандони мардум тарғиб менамуд. Гург гуфт:

— Насиҳатро камтар гӯй, ки дар паси ин беша рамае мечарад ва метарсам, ки фурсати бурдани гӯсфанд аз даст меравад, он гоҳ ҳасрат фоида надорад.

Ғараз аз эроди ин масал он аст, ки чандон ки туро панд медиҳам, ту ҳамон бар сари кори худ ҳастӣ ва ба он суҳан илтифот намекуӣ.

Қуббара гуфт:

— Насиҳати ту гӯш кардам, аммо дар он чо, ки бими хатар аст, иқомат варзидан дуруст нест, аз ин сабаб ман аз боргоҳи ту сафар ихтиёр кардам.

Агар туро ба ватан нест корхо ба мурод,
Асири хонаи утлат¹ машав зи беҳавасӣ.
Сафар намоӣ, ки бе дӯсте нахоҳӣ монд
Ба ҳар макон, ки равню ба ҳар замин, ки расӣ!

Малик гуфт:

— Рафтани ту то кай хоҳад буд?

Қуббара гуфт:

— Эй малик, аз рафтани ман боз омаданро умед наку. Ин суолу ҷавоб нек монанд аст ба ҳикояти араб ва нонво.

Малик пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ҲИКОЯТ

Қуббара гуфт:

— Овардаанд, ки араби биёбоннишине ба шаҳри Бағдод даромад ва дӯкони нонвое дид, ки нонҳои сур-

¹ Утлат — бекорӣ.

ху хушбӯӣ он ҷо ҷида мондаанд. Араби бечора, ки ба бӯи нон рамаки ҳаёт меёфт, чун рӯи нон дид, гиребони сабр ҷок зад ва пеши нонво омада гуфт:

— Эй хоҷа, ҷанд пул мегирӣ, ки маро аз нон сер созӣ?

Нонво бо худ тааммуле кард, ки «ин кас ба як ман нон сер мешавад, ғояташ ду ман ва аз се ман нахоҳад гузашт».

Нонво гуфт:

— Ним динар бидеҳ ва ҷандон битавонӣ, нон би-хӯр!

Араб ним динар бидод ва бар лаби Даҷла бинишаст. Нонво нон меовард ва араб ба об тар карда мехӯрд. Баҳо аз ним динар бигзашт ва ба ҷаҳор донг расид. Баъд аз он ҳам гузашта як динар шуд. Нонво дигар сабр карда натавонист ва гуфт:

— Бо ман бигӯӣ, ки то кай нон хоҳӣ хӯрд?

Араб ҷавоб дод:

— Эй хоҷа, бесабрӣ макун, то ин об меравад, ман низ нон мехӯрам.

* * *

Ғараз аз ин масал он аст, ки малик маълум фармояд, ки то оби ҳаёт дар бадани ман ҷорист, аз тановули лукмаи биму ҳарос ҷора надорам.

Малик ҳарҷанд кӯшид, аммо ба Қуббара кор накард ва шохро дар ҳасрату надомат гузошта парвоз карда рафт.

* * *

Ин аст достони ҳазар кардан аз оқибати ғаддорӣ ва лобаю зорин шахсонӣ бадкина ва ба дӯстии макронаи ҳасмон эътимод нонамудан ва ба макру ҳилае, ки барои гирифтани интиқом пеш оранд, мағрур ношудан.

Хоҳӣ ки набошӣ ба ғаму ранҷ карин,
Бишнаи сухани поктар аз дурри самин¹,
Аз душмани озурда тағофул манамоӣ,
В-аз соҳиби кибру кина эмин манишин.

¹ Самин — гаровбаҳо.

БОБИ НУХУМ

ҲИҚОЯТИ ШЕР ВА ШАҒОЛ

Рои аъзам аз рӯи таъзим бо Бараҳмани соҳибдил фармуд, ки истимоъ афтод масали касе ки дилаш бо навозиши душмани озурдадил оромиш наёфт ва чун осори адоват боқӣ медид, агарчи хасм дар меҳ-рубонӣ муболиға менамуд, аз роҳи эҳтиёт берун на-баромад. Акнун илтимос дорам, ки баён фармояд дос-тони афви подшоҳон ва тағофули онҳо ва бигӯяд, ки чун подшоҳ аз наздикони худ осори чурму чиноят бу-бинад, бори дигар онҳоро навозиш кунад ё на; эъти-мод намудан бар он тоифа дар тоза гардонидани ман-саби онҳо гуноҳ аст ё на?

Бараҳман ба нутки дилкушой ва иборати ҷонфа-зоӣ ҷавоб дод, ки агар подшоҳон дари афву марха-мат бибанданд ва аз ҳар кучо андак хиёнате бинанд, ба уқубати он амр фармоянд, нисбат ба онҳо эътиқо-ди наздикон намомонад ва онҳо дигар ба ӯ бовар на-мекунанд. Аз ин ҳол ду иллат ба вуқӯъ меояд: яке он, ки корҳо бесоҳиб мемомонад, дуюм он, ки гунаҳго-

рон аз лаззати афв ва мархамат бенасиб мешаванд. Сирати писандидаи подшоҳон он аст, ки ақдро дар тамоми воқеаҳо ҳокими хеш созанд ва дар ҳеҷ вақт ахлоқи худро аз лутфу дуруштии ҳоли нагузоранд. Аммо лутф ба дараҷае бояд кард, ки асари заифӣ надошта бошад. Ҳикояте, ки лонқи ин муқаддимот бошад, достони Шеру Шағол аст.

Рой пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ҲИКОЯТ

Вараҳман гуфт:

— Овардаанд, ки дар замини Ҳинд шағоле буд Фариса ном, рӯй аз дунё гардонида ва пушт бар болини қаноат ниҳода, дар миёни ҳамчинсонӣ худ зиндагӣ мекард. Аммо аз хӯрдани гӯшт ва рехтани хуни ҷонварон худдорӣ менамуд.

Лаб ба хуни касон намеолуд,
В-аз бадӣ иҷтиноб мефармуд.

Ерон бо вай гуфтанд:

— Мо ба ин сирати ту розӣ нестем ва раъйи туро дар ин кор ба хато нисбат медиҳем. Ту ки дар сӯхбати мо ҳастӣ, дар одату сират низ бо мо бояд мувофиқат намой. Умри азизро дар заҳмат гузоштан ва худро дар зиндони риёзат маҳбус доштан чандон фоида надорад. Насиби худро аз лаззатҳои дунё бояд биситонд ва аз хӯрданию нӯшидани, ки моддаи ҳаёт аст, ҳазар набояд кард.

Биё, то як замон имрӯз хуш бошем дар хилват,
Ки дар олам намедонад касе аҳволи фардоро.

Шағол ҷавоб дод:

— Шумо аз кучо медонед, ки дирӯз гузашт ва дигар намеояд. Марди оқил ба фардо эътимод намекунад. Пас имрӯз чизе захира кунед, ки тӯшани роҳи фардо гардад. Аз меваҳои тандурустӣ барои беморӣ захира бардоред ва аз сармояи ҷавонӣ барои касоди бозори пирӣ суде ба даст оред.

Ерон гуфтанд:

— Эй Фариса, ту моро ба тарки неъматҳои дунё мефармой, ҳол он ки неъматҳои ин ҷаҳон аз барои

он офарида шудаанд, то аз он фонда гири ва аз лаззати он бархурдорӣ ёбӣ.

Фариса гуфт:

— Неъматӣ дунёе дастовезест, ки хирадманд аз он номи некӯ ва зикри бокӣ ҳосил мекунад. Шумо барои лаззати нафси худ набояд чонвареро набуд созед ва ба он чи ки бе озори ӯ ба даст ояд, қонеъ шавед.

Ёрон чун пархезгорӣи Фарисаро диданд, аз гуфтаҳои худ пушаймон шуданд ва дари забон ба узрҳои кушоданд. Фариса дар андак вақт ба тақвои диёнати худ қадру манзалат ёфт ва ба камтар фурсате овозаи гӯшанишинӣ ва қаноатпешагӣ ӯ дар он атроф паҳн шуд.

Наздики он манзил бешае буд, ки нахрҳои равон ва дарахтони гуногун дошт. Дар миёнаи он марғзоре буд ва дар он ҷо ҳайвонҳои гуногун бисёр ҷамъ омада, ба сабаби вусъати фазо ва латофати ҳаво он ҷо ором гирифта буданд. Малики онҳо шерӣ бо ҳавлу ҳайбате буд, ки тамоми сокинони он беша ба ӯ итоат менамуданд ва дар паноҳи ҳашамат ва ҳурмати ӯ рӯзгор мегузарониданд. Номи он шер Қомчӯӣ буд ва ба ин лақаб овозаи ӯ дар атрофи мамлакат рафта буд.

Рӯзе Қомчӯӣ бо арбоби давлат аз ҳар боб дар суҳан пайваста буд ва дар аснои сӯҳбат ҳикояти Фариса дар миён омад. Чандон сифати ҳусни маишати ӯ аз ҳар тараф ба гӯши малик расониданд, ки ба ҷону дил ҷӯеи сӯҳбати ӯ шуд.

Рухсорӣи ӯ надида чун мардуми ҷашм,
Филҳол даруни дида ҷояш доданд.

Алқисса шавқӣ Қомчӯӣ ба мулоқоти Фариса аз ҳад таҷовуз намуда ба талаби вай кас фиристод. Фариса низ фармони шоҳаншоҳиро итоат фармуда ба даргоҳи шоҳ омад. Малик шартӣ эҳтиромро риоя намуда, дар ҳаққи ӯ анвои одоби тариқат зоҳир намуд. Аз сӯҳбатҳое, ки ба миён омад, Фариса ба шер хеле маъқул шуд. Пас аз чанд рӯз бо вай хилват карда гуфт:

— Эй Фариса, мамлакатамро басо васеъ ва қору муҳиммоти он бисёр аст. Хабарӣ гӯшанишинӣ ва покзасиратӣи тӯро ба ман расонида буданд. Ин замон, ки тӯро дидам, ҳислати тӯ аз шунида ҳам бештар ба ман аён шуд.

Шунидам он ки дар офоқ нестат сонӣ,
Чу дидамат, ба ҳақиқат ҳазор чандонӣ!

Ин замон бар ту боварӣ хоҳам намуд ва тамоми
кӯрҳои мулкро ба ӯҳдаи ту хоҳам гузошт. Ту аз им-
рӯз дар зумраи хосон ва наздикон дохил шудай.

Бар остони давлати мо ҳар кӣ сар ниҳод,
Нагзашт ҳафта, ки зи аҳли сарир¹ нашуд.

Фариса ҷавоб дод:

— Подшоҳон бояд барои иҷрои кӯрҳои давлат мар-
дони шоиста ва ходимони боистаро ихтиёр кунанд ва
ҳеҷ касро бар қабули амале маҷбур насозанд. Ғараз
аз ин суҳан он аст, ки ман ба амалҳои подшоҳона
майле надорам ва аз он беҳабарам. Ту подшоҳи со-
ҳибшавкатӣ, дар хидмати ту ҳайвонот ва ҷонварон
бисъёранд. Дар байни онҳо ба чунин амалҳо талаб-
горон низ ҳастанд. Агар нисбат ба онҳо иноятеву ил-
тифоте намоӣ ва ба тӯҳфаю ҳадъе шодмон созӣ, ай-
ни мамнунияти онҳо хоҳад шуд.

Комҷӯй ба ин розӣ нашуду гуфт:

— Ман, албатта, туро аз хидмати худ дур нахо-
ҳам дошт. Хоҳу ноҳоҳ иҷрои ин кор дар гардани эҳти-
моми ту хоҳам афканд.

Фариса гуфт:

— Малик бояд аз сари ин андеша бархезад ва ма-
ро аз бардоштани бори машаққат озод кунад. Зеро
муддатест, ки дидаи ҳирси шӯхчашмо ба сӯзани қа-
ноат бардӯхтаам. Малик бори дигар маро ба тааллу-
ки дунё олуи гардонад, вагарна ба ман ҳамон хо-
ҳад расид, ки ба он магасони табақи асал расида
буд.

Шер пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ҳикоят

Фариса гуфт:

— Овардаанд, ки рӯзе яке аз дарвешон ба бозоре
мегузашт. Дарвешӣ ҳалвогаре он азизро илтимос кард,
ки замоне бар дари дӯкони ӯ қарор гирад. Марди
дарвеш аз рӯи дилнавозӣ он ҷо нишаст ва устоди ҳал-
вой тосе пур аз асали гудохта пеши дарвеш ниҳод.

¹ Сарир — тахт.

Комчӯй гуфт:

— Мулозимони якдил бояд дар ҳеҷ вақт шарти насихат фурӯ нагузоранд ва он чӣ донанд, бояд хабар диҳанд. Биёр, то чӣ шундаӣ ва бигӯй, то чӣ дидаӣ.

Яке аз он фасодкорони нобакор ҷавоб дод:

— Ба ман гуфтанд, ки Фариса он гӯштро ба сӯи хонаи худ бурд.

Дигаре аз роҳи бадгумонӣ шубҳае афканда гуфт:

— Ман ба ин бовар надорам, зеро ӯ ҷонвари кам-озор ва амонатшиор аст.

Дигаре оғози ҳиласозӣ карда гуфт:

— Дар ин кор эҳтиёт бояд кард, зеро ҳар кас дӯсту душман дорад ва аз рӯи ғараз суҳанҳои дурӯғ гуфта ӯро бадном мекунанд.

Дигаре дар суҳан далертар омада:

— Гапи ту рост аст, лекин агар гӯшт дар манзили ӯ ёфт шавад, ҳар чӣ ки аз хиёнати ӯ дар забони мардум афтадааст, рост хоҳад буд.

Комчӯй дар ин маҳал инони ихтиёр аз даст дода гуфт:

— Мардум дар бораи ӯ чӣ мегӯянд ва ба хиёнати ӯ чӣ далел меоранд?

Яке аз ҳозирон гуфт:

— Эй малик, дар миёни аҳли ин беша хабари ғаддорӣ ва маккории ӯ интишор ёфтааст. Агар ӯ ғаддор бошад, ҳаргиз аз ин варта ҷон ба саломат берун намебарад.

Дигаре аз соҳибғаразон гуфт:

— Дар ҳақиқи ӯ ҳар кас хабаре мерасонид, аммо ман бовар намекардам. Акнун, ки ин суҳан мешунавам, наздик аст, ки зулмати гумони ман ба нури яқин мубаддал шавад.

Дигаре гуфт:

— Аҷаб аст, ки бо вучуди даъвии факру покити ва ҳирқаи сӯфиёнаву некниятӣ шарм наметӯрад, ки хиёнат кунад.

Дигаре аз роҳи ваъзу насихат ба суҳан даромад ва гуфт:

— Эй ёрон, дандони ғайбат ба гӯшти бародари худ нарасонед, шояд ки Фариса хиёнате надошта бошад. Агар малик ин соат бифармояд, манзили ӯро бичӯянд ва гарди иштибоҳ аз роҳи ҳақиқат бардошта шавад. Агар гӯшт дар хонаи ӯ бошад, далели суҳанҳо

Шунидам он ки дар офоқ нестат сояй,
Чу дидамат, ба ҳақиқат ҳазор чандонӣ!

Ин замон бар ту боварӣ хоҳам намуд ва тамоми
кӯрҳои мулкро ба ӯҳдаи ту хоҳам гузошт. Ту аз им-
рӯз дар зумраи ҳосон ва наздикон дохил шудай.

Бар остони давлати мо ҳар кӣ сар ниҳод,
Нагзашт ҳафта, ки зи аҳли сарир¹ нашуд.

Фариса ҷавоб дод:

— Подшоҳон бояд барои иҷрои кӯрҳои давлат мар-
дони шоиста ва ходимони боистаро ихтиёр кунанд ва
ҳеҷ касро бар қабули амале маҷбур насозанд. Ғарз
аз ин сухан он аст, ки ман ба амалҳои подшоҳона
майле надорам ва аз он беҳабарам. Ту подшоҳи со-
ҳибшавкатӣ, дар хидмати ту ҳайвонот ва ҷонварон
бисъёранд. Дар байни онҳо ба чунин амалҳо талаб-
горон низ ҳастанд. Агар нисбат ба онҳо иноятеву ил-
тифоте намоӣ ва ба тӯҳфаю ҳадъе шодмон созӣ, ай-
ни мамнунияти онҳо хоҳад шуд.

Комҷӯй ба ин розӣ нашуду гуфт:

— Ман, албатта, туро аз хидмати худ дур нахо-
ҳам дошт. Хоҳу ноҳоҳ иҷрои ин кор дар гардани эҳти-
моми ту хоҳам афканд.

Фариса гуфт:

— Малик бояд аз сари ин андеша бархезад ва ма-
ро аз бардоштани бори машаққат озод кунад. Зеро
муддатест, ки дидаи ҳирси шӯхчашро ба сӯзани қа-
ноат бардӯхтаам. Малик бори дигар маро ба тааллу-
қи дунё олуда гардонад, вагарна ба ман ҳамон хо-
ҳад расид, ки ба он магасони табақи асал расида
буд.

Шер пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ҳикоят

Фариса гуфт:

— Овардаанд, ки рӯзе яке аз дарвешон ба бозоре
мегузашт. Дарвешӣ ҳалвогаре он азизро илтимос кард,
ки замоне бар дари дӯкони ӯ қарор гирад. Марди
дарвеш аз рӯи дилнавозӣ он ҷо нишаст ва устоди ҳал-
вой тӯсе пур аз асали гудохта пеши дарвеш ниҳод.

¹ Сарир — тахт.

Магасон ба як бор бар тоси асал фурӯ рехтанд. Баъзе бар канораи тос нишастанд ва гурӯҳе худро дар миён андохтанд. Марди ҳалвой дид, ки хучуми магасон аз ҳад гузаштааст, бодбизанро бичунбонид, онҳо, ки бар канори тос буданд, ба осонӣ парвоз намуда рафтанд ва онҳо, ки дар миёнаҷо ором доштанд, пойҳои онҳо ба асал фурӯ монда буд, чун хоستانд бипаранд, парҳояшон низ ба асал олуда шуда ба доми ҳалок афтоданд.

* * *

Эроди ин масал ба чиҳати он буд, то малик пару боли бахти маро ба асали дуньёи дурушт олуда насозад.

Комҷӯй гуфт:

— Агар касе ба сӯи ҳақиқат назар дошта бошад ва дар роҳи адолат истода дақиқае аз ростӣ фурӯ нагузорад, шарару зарари ситамгорон аз мазлумон боздорад, сухани меҳнаткашидагон ба дили хушу тозарӯй бупазирад, дар дуньё давлати ӯ ҳамеша пйдор хоҳад буд.

Фариса гуфт:

— Ҳар гоҳ касе ба подшоҳ наздик шуд, дӯстон бо ӯ душман шаванд ва душманон ҷони ӯро нишонани тири бало созанд. Чунин кас ҳеҷ гоҳ хушдил зиста наметавонад.

Шер фармуд:

— Чун ту ба хидмати мо омадӣ, мо роҳи макру хилаи душманонро баста гардонем ва туро ба ниҳояти ҳиммат ва ғояти амният расонем.

Фариса гуфт:

— Агар мақсади малик аз ин тарбият дар ҳаққи ман эҳсон кардан бошад, ба меҳрубониҳои хусравона бигузорад, ки ман дар ин саҳро эминӣ фориг бигардам ва аз неъматҳои дуньё ба обу гиёҳе хурсанд бошам.

Даме фароғати дил беҳтар аст аз он, ки касе
Ҳазор сол на бар вафки орзу бизияд¹.

Комҷӯй гуфт:

— Ту дағдағи тарсро аз замир дур бояд бикунӣ.

Фариса гуфт:

¹ Вафқ — мувофиқ; бизияд — зиндагӣ кунад.

— Агар ҳол ҳамин бошад ва нею нестони ман
фоидае набахшад, малик бояд ба ман амонӣ диҳад,
ки агар зердастони дигар ба касди ман бархезанд,
малик ба макру фиреби онҳо нисбат ба ман дигар-
гун нашавад ва аз рӯи тааммулу тафаккур кор кунад.

Ба ҳар тӯҳмат намебояд зи мо хотир гарон кардан,
Ба қавли душманон сахл аст тарки дӯстон кардан.

Шер бо ӯ паймон баста молу хазинаи худро ба ӯ
супурд ва аз тамоми зердастон нисбат ба ӯ бештар
эҳтирому меҳрубонӣ зоҳир намуд. Машваратҳои ко-
ри худро танҳо бо вай мекард ва асрори мулкро фа-
қат бо ӯ ошкор менамуд. Эътиқоди ӯ ҳар рӯз ба Фа-
риса зиёд мешуд ва қадру манзилати ӯ наздики шер
меафзуд. Дӯстии онҳо то ба ҳадде расид, ки на Фа-
риса як нафас бе мулозимати Шер буд ва на Комҷӯй
бе ҳамнишинии ӯ ором дошт.

Ин ҳол ба наздикони Шер гарон омад ва тамоми
арбоби давлат ба душманин ӯ паймон бастанд. Охир-
уламу раъйи ҳама ба он қарор гирифт, ки ӯро ба
хиёнате муттаҳам созанд, то мизоҷи Комҷӯй дар бо-
ран вай дигаргун гардад.

Пас якеро фармуданд, то қадре гӯшт, ки барои
чошти шер ниҳода буданд, бидуздид ва дар ҳуҷраи
Фариса пинҳон кард. Рӯзи дигар пагоҳии барвақт
умарову вузаро сафи хидмат баркашиданд ва ашро-
фу аъён ба боргоҳи малик ҳозир шуданд. Фариса ба-
рон кори муҳимме ба тарафе рафта буд. Шер инти-
зори омадани ӯ мекашид ва ғайр аз таърифи ақлу
фаросати ӯ ҳарфе ба забон намеронд.

Вирди забону мӯнисӣ чон аст ёми ёр,
Як дам намеравад, ки муқаррар¹ намешавад.

Вақти чошти малик расид ва қувваи гуруснагӣ дар
ҳаракат омада қуввати иштиҳо ғалаба кард. Чандон
ки гӯшти маликро талабиданд, наёфтанд. Шер бағоят
дар ғазаб шуд. Дар ин маҳал Фариса ғоиб буд ва
ҳасмон ҳозир. Чун диданд, ки оташи гуруснагӣ ва ҳа-
рорати ғазаб ба ҳам пайваست, оғози фасод карданд.
Яке аз онҳо гуфт, ки «мо ҳар чиро ки аз манфиату
зарари ин ҳазрат медонем, бояд ба малик бозгӯем,
ҳарчанд мувофиқи баъзе қасон наояфтад».

¹ Муқаррар — тақдор.

Комчӯй гуфт:

— Мулозимони якдил бояд дар ҳеч вақт шарти насихат фурӯ нагузоранд ва он чӣ донанд, бояд хабар диҳанд. Биёр, то чӣ шундаӣ ва бигӯй, то чӣ дидаӣ.

Яке аз он фасодкорони нобакор ҷавоб дод:

— Ба ман гуфтанд, ки Фариса он гӯштро ба сӯи хонаи худ бурд.

Дигаре аз роҳи бадгумонӣ шубҳае афканда гуфт:

— Ман ба ин бовар надорам, зеро ӯ ҷонвари кам-озор ва амонатшино аст.

Дигаре оғози ҳиласозӣ карда гуфт:

— Дар ин кор эҳтиёт бояд кард, зеро ҳар кас дӯсту душман дорад ва аз рӯи ғараз суҳанҳои дурӯғ гуфта ӯро бадном мекунанд.

Дигаре дар суҳан далертар омада:

— Гапи ту рост аст, лекин агар гӯшт дар манзили ӯ ёфт шавад, ҳар чӣ ки аз хиёнати ӯ дар забони мардум афтадааст, рост хоҳад буд.

Комчӯй дар ин маҳал инони ихтиёр аз даст дода гуфт:

— Мардум дар бораи ӯ чӣ мегӯянд ва ба хиёнати ӯ чӣ далел меоранд?

Яке аз ҳозирон гуфт:

— Эй малик, дар миёни аҳли ин беша хабари ғаддорӣ ва маккории ӯ интишор ёфтааст. Агар ӯ ғаддор бошад, ҳаргиз аз ин варта ҷон ба саломат берун намебарад.

Дигаре аз соҳибғаразон гуфт:

— Дар ҳақиқи ӯ ҳар кас хабаре мерасонид, аммо ман бовар намекардам. Акнун, ки ин суҳан мешунавам, наздик аст, ки зулмати гумони ман ба нури яқин мубаддал шавад.

Дигаре гуфт:

— Аҷаб аст, ки бо вучуди даъвии факру покитиҳои ва ҳирқаи сӯфиёнаву некниятӣ шарм намедорад, ки хиёнат кунад.

Дигаре аз роҳи ваъзу насихат ба суҳан даромад ва гуфт:

— Эй ёрон, дандони ғайбат ба гӯшти бародари худ нарасонед, шояд ки Фариса хиёнате надошта бошад. Агар малик ин соат бифармояд, манзили ӯро бичӯянд ва гарди иштибоҳ аз роҳи ҳақиқат бардошта шавад. Агар гӯшт дар хонаи ӯ бошад, датели суҳанҳо

зоҳир гардад ва агар гӯшти гумшуда дар он кошона паид наояд, дӯстон бояд аз ӯ узрхоҳӣ кунанд.

Алқисса, дар ин ҳол, ки шер гурусна ва хашмолуда буд, аз ин сухан чандоне бигуфтанд, ки аз Фариса дар дили шер нафрате роҳ ёфт. Андешаҳо бар хаёлаш гузашта фармуд, ки Фарисаро ҳозир кунанд. Бечора Фариса аз макри душманон беҳабар рӯй ба роҳ овард ва пеши Қомчӯй омад. Қомчӯй пурсид, ки «он гӯшт, ки дирӯз ба ту супурдам, чӣ кардӣ?» Фариса ҷавоб дод, ки «ба матбах¹ расонидам, то ба вақти чошт назди малик оранд». Ошпаз низ каси нобакоре буд, пеш омада гуфт: «Аз ин қору ҳол хабар надорам ва ҳеҷ гӯште ба ман наодоӣ».

Шер гурӯҳеро фиристод, гӯштро дар манзили Фариса бичустанд ва чун худ пинҳон карда буданд, ошкор бардошта наздики Шер оварданд. Фариса донист, ки душманон қори худ сохтаанд. Бо худ гуфт:

Офтоби тарабам бар сари девор расид,
Солҳо буд, ки аз рӯзе чунин тарсидам.

Аз ҷумлаи вазирон Гурге буд то он соат айб нагуфта ва худро аз ҷумлаи қасони одил шумурда мегашт ва ҳамеша лофи дӯстии Фариса мезад. Пас аз вуқӯи ин ҳодиса пештар рафт ва дили худро ошқоро карда гуфт:

— Эй малик, пасти ин нобакор маълум шуд, салоҳи малик дар он аст, ки ҳарчи зудтар дар ҳаққи ӯ ҳукми сиёсат фармояд. Зеро агар дар ин боб сус-тӣ кунад, гунаҳқорони дигар аз насихат дигар натарсанд ва соат ба соат далертар гарданд.

Шер фармуд, то Шағолро боздоштанд. Шер ба андешаи дуру дароз фуру шуд. Сияҳгӯше аз ҳосони малик сухан оғоз кард:

— Ман аз раъи равшани подшоҳ ҳайрон мондаам. То ин муддат қори ин ғаддори маккор чӣ гуна бар вай пӯшида шудааст ва аз зишти замири нопоки ҳилаангези ӯ чаро ғофил мондааст? Чаро бо вуҷуди чунин гуноҳи азим қатли ӯро дар таваккуф меандозад?

Қомчӯй ба тарафи Сиёҳгӯш нигариста фармуд, ки «сухани ту чист?» Сиёҳгӯш ҷавоб дод:

— Эй малик, ҳукамо фармудаанд, ки сиёсат саба-

¹ Матбах — ҳонаи ошпази.

би давоми раёсат аст. Хар кӣ салоҳи мулкро хоҳад, бар гунаҳгорон сиёсат бояд ронад. Чунон ки султони Бағдод барои маслиҳати умум маҳбуби хоси худро сиёсат кард.

Комчӯй гуфт, ки чӣ гуна будааст он?

ҳикоят

Сиёҳгӯш гуфт:

— Овардаанд, ки султони Бағдод канизаке дошт, ки дар зебӣ ягонаи даҳр буд. Султон бо ин канизак тарҳи муҳаббат афканда ба якборагӣ аз ғамхории раият ва кори мамлакат даст бозгирӣфт. Чанд рӯз бар ин ҳол гузашт. Арбоби давлат аз бепарвоии малик ба танг омада, ҳоли шаҳру вилоятро парешон диданд ва ҳамагӣ дасти ниёз кушода, рӯй ба ғушанишинон ва соҳибдилон оварданд, то ки онҳо подшоҳро ба дуои хайр ба роҳи дуруст дароранд. Шабонгоҳ малик дар хоб дид, ки ояндае ба вай меғӯяд:

— Ин чӣ корест, ки дар даст гирифтаӣ ва даст аз кори мазлумон боздоштаӣ. Наздик шуд, ки кор аз даст биравад ва давлат аз пой дарояд. Барҳез ва аз паи кори худ бирав.

Шоҳ аз ҳайбати ин воқеа аз хоб барҳоста забони узрхоҳӣ бикушод ва фармуд, ки он канизак дигар ба пеши ӯ наояд. Агарчи бе ӯ ороме надошт ва дилаш бе дидори ҳаёли ҷамолаш қарор намегирифт, лекин аз бими заволи подшоҳӣ чунин ҳукм фармуд.

Канизак ду-се рӯз сабр кард ва шабе худро дар боргоҳи подшоҳ андохт. Подшоҳ бори дигар аз дида ни ҷамоли ӯ хуш ба ғорат дод. Чанд рӯзи дигар шефтаи ҷамол ва фирефтаи зулфу ҳоли ӯ шуда ба ишрат гузаронид.

Бори дигар ӯро ба роҳи салоҳ хонданд. Шоҳ ба худ омад ва гуфт: «Ба ҷуз дафни ин фитна дарди маро дармоне нест». Пас посбонро амр кард, ки ин канизак нофармонӣ карда бе иҷозат ба боргоҳ даромадааст. ӯро бибар ва дар Даҷла андоз». Ҳочиб канизакро берун овард ва бо худ андешид, ки «ин маҳбубаи малик аст, шояд ки фардо пушаймон гашта ӯро аз ман талабад, чун ҳалок карда бошам, дигар илочи пайдо кардани он нест». Пас ӯро дар хонае пинҳон кард.

Шоҳ аз ин кардаи худ андӯҳгин шуда ва орзуи

дидори ёр ғалаба карда, музтариб мешуд ва боз худро маломат карда таскин меод.

Шабе барои дафъи малол аз бодан зулол қадаҳе нӯш карда, насиҳатҳои ақло фаромӯш намуда, ҳаёли ёри дилфиреб ўро бешикеб сохт ва посбонро талабида, аз дилдор пурсон шуд ва ба таҳдиде тамоми гуфт: «Агар имшаб ўро ҳозир нагардонӣ, туро ба ҷазо расонам!»

Чандон ки посбон узрҳои мекард, ба ҷое нарасид. Дар охир он моҳро ба боргоҳ расонид. Подшоҳ бори дигар асбоби айшро омода намуда кори мулкро фаромӯш кард.

Алкисса, подшоҳ се навбат ба куштани ӯ ҳукм кард ва посбон мулоҳиза намуда ўро нигоҳ дошт. Ба ин сабаб кори мамлакат тамоми хароб шуд. Султон донист, ки чораи ин балоро танҳо худ сохта метавонад. Чунки ҳар киро ба куштани канизак фармоянд, он кас мулоҳиза карда канизакро нигоҳ хоҳад дошт. Оқибат рӯзе бар боми қаср истода ба Дачла менигарист ва канизак аз дур камари хидмат баста ба султон нигоҳ мекард. Султон аз хавфи оқибат андешида донист, ки вақт аст ва бо худ гуфт: «Агар хуни бегуноҳе ба гардан мекунам, аммо сад ҳазор дил, ки аз бепарвоии ман ғарқи хун шудааст, дармон меёбад. Ҳарчанд ин духтар маро ба ҷои ҷон аст, лекин мулоҳизаи кори озурдагони раият зиёда аз он аст». Пас фармуд, ки «наздиктар ой, то ин киштиро тамошо кунӣ». Канизак чун наздик расид, малик даст ба ӯ зад ва дар Дачла афканд. Пас ҳукм кард, ки ўро аз об берун оварда дафн карданд ва барои ислоҳи мулк ҷононаи худро ба дасти худ бечон кард.

• • •

Ин масал барои он овардам, то малик донад, ки салои мамлакат риоят кардан аз он беҳтар аст, ки бо шахси хоин дӯстиву ҳамнишинӣ намудан.

Аз ин дамдама оташи ғазаби шер барафрӯхта гашт ва ба наздики Фариса пайғом дод, ки «агар ба ин гуноҳ узре дорӣ, боз намоӣ!». Фариса чун бегуноҳ буд ва гуфтаанд, ки «ҳар киро даст кӯтоҳ бошад, забонаш дароз аст», — ҷавоби дурушт фиристод. Суханони саҳти ӯ бо хушомадҳои фитнаангези душманон ёр шуда, оташи хашми Комҷӯй боло гирифт ва аҳду

паймонро як сӯ ниҳода ба куштани Фариса ҳукм кард. Он хабарро ба модари Шер бурданд. Ӯ донист, ки писараш таъҷил кардааст. Бо худ андешид, ки зудтар бояд рафт ва фарзанди худро аз васваса раҳой бояд дод. Аввал пеши чаллод кас фиристод, ки «дар куштани шағол таваккуф кун, то ман бо шер сухан гӯям». Пас худ наздики Комҷӯй омада гуфт:

— Эй фарзанд, шундаам, ки ба куштани Фариса фармон додай. Гуноҳи ӯ чӣ будааст?

Шер сурати ҳол боз гуфт. Модари Шер гуфт:

— Эй писар, ту худро дар бодияи ҳайрат саргардон масоз ва аз шарбати адлу инсоф бебаҳра мабош.

Шер гуфт:

— Ман дар ҳаққи Фариса ба қавли касе ҳукм накардаам. То хиёнати ӯ бар ман зоҳир нашуд, мизочи ман дигаргун нагашт.

Модари Шер гуфт:

— Тағъири мизочи подшоҳон бе далели дуруст раво набошад ва он чӣ гуфтӣ, ки аз ӯ хиёнате сар задааст, ҳанӯз дар пардаи шубҳа аст. Вақте ки парда аз рӯи ин кор барафтад, ҳақиқати он зоҳир хоҳад шуд. Барои ин гуноҳе, ки ба Фариса нисбат медиҳанд, ту бояд хидматҳои гузаштаи ӯро ба назар гирифта ба ҳашм наоӣ ва сухани беҳунарони ноозмударо дар бораи хунармандони комил бояд қабул накуӣ. Фариса дар давлати ту мақому манзалати баланде дорад. Ту дар маҷлисҳо ӯро ситоиш менамудӣ. Акнун бар ту лозим аст, ки ҳам худро ва ҳам ӯро аз шумии ҳасмон ва шодкомии ҳасудон ниғаҳ дорӣ. Гуноҳе ки ба ӯ нисбат медиҳанд, ҳақиқатар аз он аст, ки монанди ӯ хирадманде ба чунин роҳи хиёнат биравад. Дар ин муддате ки Фариса дар хидмати ин остана буд, гӯшт нахӯрдааст ва пеш аз ин ҳам чунин одат надошт. Ин одати вайро ҳама медонанд. Гумони ғолиб он аст, ки душманон гӯштро дар манзили Фариса ниҳода бошанд ва ин кор аз кирдори ҳасудон дур нест. Зеро каси ҳасуд барои он ки ба каси дигар озоре расад, ба қатли худ ҳам розӣ мешавад. Чунончи он хоҷаи бодавлат ғуломро ба куштани худ фармуд.

Шер дархост намуд, ки баён фармояд, ки чӣ гуна будааст он?

Модари Шер гуфт:

— Овардаанд, ки дар Бағдод марде буд ҳасуд ва ҳамсоёе дошт марди пок ва порсо. Мардуми Бағдод он азизро хеле эҳтиром мекарданд ва дар маҷлису маҳфилҳо аз ӯ зикри хайр менамуданд. Ҳамсоёи ҳасуд аз ин ҷиҳат бар он некмард ҳасад мебурд ва дар ҳаққи вай ҳамеша қасдҳо мекард. Аммо ҳар тире, ки аз камони гумон меафканд, ба ин мард намерасид. Охир аз ин муомила ба танг омада бағоят дармонд. Гуломе харид ва дар бораи ӯ хеле ғамхориву меҳрубониҳо кард ва борҳо ба ӯ мегуфт, ки «туро барои маслиҳате ва кори муҳимме тарбият мекунам, умедворам, ки дили маро аз зери он бор берун оӣ ва хо-тири парешони маро аз он машғули ғориф соӣ».

Чун муддате аз ин бигзашт ва гулом чанд навбат ба забони ниёз илтимос намуда гуфт:

— Анвои навозиш ва марҳамат дар бораи ин бечора фармудай, ки ба қуввати иборат шарҳ додан мумкин нест. Меҳоҳам, ки дар ивази ин кирдор ман низ ҷонсупорӣ кунам.

Ҳоча чун дид, ки гулом хоҳиши ҳақгузорӣ ва та-маннои ҳаводорӣ дорад, парда аз рӯи кор бардошт ва фармуд:

— Бидон ва огоҳ бош, ки ман аз дасти ин ҳамсоё ба ҷон омадаам, меҳоҳам, ки ба ӯ нақбате расонам, аммо то ҳол ин маро муяссар нашуд ва оташи ҳасад ҳар соат дар дили ман шӯъла мекашад. Туро дар ин муддат аз ҷиҳати ин парвардаам, ки имшаб маро бар боми ҳамсоё бикушӣ ва ҳамон ҷо бигузорӣ. Чун бомдод маро он ҷо кушта бинанд, албатта ӯро ба тӯҳмати хуни ман бигиранд ва моли ҷони ӯро талаф созанд, эътиқоди мардум дар ҳаққи вай ба ғасод анҷомад.

Гулом гуфт:

— Эй ҳоча, аз ин фикр даргузар ва ҷорай ин кор ба навъи дигаре пеш гир. Агар муроди ту дафъи зоҳид бошад, ман ӯро ба қатл расонам.

Ҳоча гуфт:

— Он андешаи дуру дароз аст, шояд ту ба ин зудӣ ӯро кушта натавонӣ. Ман дигар қуввати тоқат на-дорам, барҳез ва ин хидмат ба ҷо ору маро аз худ хуш-нуд гардон. Инак, ба ту хати озодӣ медиҳам ва ҳам-

ёни зар низ хадья менамоям, то аз шаҳр биравӣ ва ба вилояти дигар маскан сози.

Ғулом гуфт:

— Эй хоҷа, ҳеҷ оқил ин фикр накунад, ки ту кардай. Чун ту худ бимирӣ, аз куштани ӯ ва аз шиканҷаву ҳабси ӯ чӣ лаззат мебардорӣ?

Чун набошам дар гулистон, лола, гӯ харғиз марӯй!

Чун бирафтам аз чаман, шамшод, гӯ харғиз мабош!

Чандончи аз ин навъ суханон дар миён овард, ғоибда набахшид. Ниҳоят ғулом сари хоҷаашро бар боми хонаи ҳамсоя бибурид ва танахро, ки нанги арсаи вучуд буд, ҳамон ҷо бигзошт. Худ хати озодӣ ва ҳамёни зар бардошта, рӯй ба Исфаҳон ниҳод ва ҳамон ҷо истиқомат ихтиёр кард.

Рӯзи дигар хоҷаи бадниятро бар боми некмард кушта ёфтанд. Некмардро ба зиндон ҳабс карданд. Чун куштани ҳасуд собит намешуд, касе ӯро гунаҳгор намекард, аммо ӯро аз банд низ озод намекарданд. Чанд вақт ҳамчунон маҳбус бимонд.

Иттифоко баъд аз муддате яке аз савдогарон дар Исфаҳон ғуломро дид. Ғулом аҳволи ҳешовандони хоҷа ва ҳамсоягонро пурсид. Дар аснои ин ҳол сухан ба он некмард ва ҳабси ӯ расид. Ғулом гуфт:

— Аҷаб ситаме шудааст, ҳол он ки ин кор ба ҳукму фармони хоҷа аз ман собит гашта буд ва он марди пок аз ин муомила беҳабар аст.

Пас чигунагии ҳолро ба тамоми боз гуфт. Хоҷаи савдогар ҷамъеро бар он ҳол гувоҳ гирифт ва ба Бағдод омада сурати ходисаро гуфт ва он некмардро аз банду кайд озод намуд.

• • •

Ин масал ба он овардам, то малик маълум фармояд, ки аз аҳли ҳасад чӣ навъ корҳо меояд. Аз хидматгорони ту онҳо ки дар қадру манзалат аз Фариса камтаранд, агар барои паст кардани мартабаи ӯ мақре андешида бошанд, аз эҳтимол дур нест. Ту бояд дар ин кор шитобзадагӣ накуни ва дуруст тафтиш намоӣ, то ки дар охир пушаймон нашавӣ.

Битавон кушт зиндари, лекин
Куштаро боз зинда нагир кард.

Шер сухани модарро гӯш кард ва ба мизони хирад санчида донист, ки гапҳои ӯ насихатҳои бегараз аст. Бифармуд, ки Фарисаро ҳозир гардонанд ва ӯро ба хилват талабида гуфт:

— Мо пеш аз ин туро озмуда ва ахлоку авсофи туро дидаю писандидаем. Сухани ту ба назди мо аз қавли душманон ба қабул наздиктар аст. Бори дигар ба сари кори худ бирав ва аз ин ходисае ки воқеъ шуд, ғамгину малул мабош.

Фариса гуфт:

— Агарчи малик дар ҳаққи ман марҳамат мефармояд, аммо ман аз кулфати ин тӯҳмат берун омада наметавонам. Малик бояд чорае андешад ва ҳақиқати ҳолро бояду шояд равшан намояд. Зеро ҳарчанд ман ба покии худ ҳуҷҷатҳои қатъӣ дорам, аммо аз рӯи эҳтиёт ин корро дуруст тафтиш кардан маслиҳат аст.

Ғамнок набояд буд аз таъни ҳасуд, эй дил,
Шояд ки чу вобинӣ¹, хайри ту дар ин бошад.

Комҷӯй гуфт:

— Ин корро ба чӣ ваҷҳ таҳқиқ намудан мумкин аст?

Фариса ҷавоб дод:

— Ҷамоатеро, ки тӯҳмат кардаанд, ҳозир бояд кард ва аз онҳо суол бояд намуд, ки маро бо он ки чанд солҳо гӯшт нахӯрдам, ба ин хиёнат муттаҳам кардан ва қасонеро ки гӯшт хӯранд ва бе он сабр карда натавонанд, фуру гузоштан чӣ маънӣ дошт? Агар малик сиёсат намояд, ба ин тариқа чигунагии ҳолро фаҳмидан мумкин аст. Агар ин ҳам нашавад, ба умеди марҳамат ва ваъдаи иноят ниқоби гумон аз рухсори яқин бардоштан мумкин аст.

Комҷӯй фармуд:

— Ман ба воситаи таҳдиди сиёсат сурати ҳолро таҳқиқ карда метавонам. Дар ҳаққи маҳрами ҳоси ман, ки чунин тӯҳмат кардаанд, ин тоифаро афв намудан норавад.

Фариса гуфт:

— Дар вақти қудрат афв намудан ҳунари аст.

Ғар гунаҳгор чун шудӣ кодир,
Афвро шукру неъматӣ худ соӣ.

¹ Водидан — дуруст дидан.

Комҷӯй чун сухани Фариса шунид, ҳар як аз он тоифаро, ки ин гарди фитна ангехта буданд, чудо-чудо талабид ва сурати ҳолро бипурсид ва кавл дод, ки агар сурати воқеаро баён намоянд, аз гунаҳи онҳо мегузарад. Охир баъзе аз онҳо эътироф намуданд ва дигарон низ ба зарурат иқрор карда, сурати воқеаро ба ростӣ гуфта доданд. Офтоби садоқати Фариса аз зери абри шубҳа берун омад.

Модари Шер гуфт:

— Эй писар, ту дар ин боб таҷриба ҳосил кардӣ, ки аз он бояд ибрат гирифт. Минбаъд ба сухани ҳеҷ хонине набояд гӯш кард, то далелу бурҳони қавӣ дар даст набошад, ба беҳудагӯиҳои аҳли ғараз набояд гӯш дод.

Комҷӯй гуфт:

— Ин насихатро қабул кардам. Донистам, ки бе далели равшан касеро муттаҳам сохтан нақӯ нест. Ба баракати насихат ва меҳрубониҳои ту кордони бофаросати худро аз вартаи тўҳмат берун овардам ва ба ин восита аз ҳоли ҳар як хидматгорони худ хабардор шудам.

Пас боварии ӯ ба Фариса биафзуд ва анвои узрҳои меҳрубониҳо арзонӣ дошта ӯро пеш хонд ва гуфт:

— Ин тўҳматро мӯчиби афзудани эътиқод ва сабаби зиёдатии эътимод бояд пиндошт.

Фариса гуфт:

— Ин дуруст нест ва бо ин илтифотҳо гирех аз кори ман кушода намешавад. Малик аҳду паймони сибикро фуру гузошт ва ба сухани душманон бовар кард.

Эй он ки дил аз вафо бипардохтай,
Бо душмани ман тамои дарсохтай,
Ҳар бо ҳама кас ишқ чунин бохтай,
Ҳаргиз ҳақи ҳеҷ кас ту нашнохтай!

Комҷӯй гуфт:

— Аз ин фикрҳо ҳеҷ чиз пеши хотир набояд овард. Қавидил бош ва бо эътимоди тамои рӯй ба муҳимми худ ор.

Фариса ҷавоб дод:

— Ин қарат ҳалос ёфтам, аммо ҷаҳон аз ҳасадхўрону бадгӯён ҳолӣ нест, онҳо ҳар соат фитнаи дигар бармеангезанд. Агар раъйи малик савоб бинад, мэн

узри қабул нокардани амалро ба як сухан равшан гардонам.

Малик фармуд:

— Бигӯй.

Фариса гуфт:

— Агарчи подшоҳ дар ҳаққи ман тараххум кард, аммо баробари шунидани сухани ҳасудон ба ҳашм омада хидматҳои собики маро ба ёд наовард ва афв-ро тамоман фаромӯш кард. Ҳол он ки подшоҳи Яман бо вучуди гуноҳи бисъёре ҳоҷиб¹ худро расво накард.

Қомчӯй пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

хикоят

Фариса гуфт:

— Овардаанд, ки дар мулки Яман подшоҳи одиле буд. Рӯзе бар ҳоҷиб¹е ҳашм гирифт ва ӯро дар ҳона зиндонӣ кард. Бечора ҳоҷиб тоби назари подшоҳ надошт ва аз он шаҳр рафтаниро низ маслиҳати рӯзгори худ намедид. Ночор дар гӯшаи қошона нишаста гоҳе бар изтироби қори худ гирьяҳо мекард ва замонро аз булачабиҳои рӯзгор меҳандид.

Ҳар шаб аз сӯзи дарун бар қоли зори ҳештан
Гоҳ мегириям чу шамъу гаҳ табассум мекунам.

Оқибат аз бечорагӣ ва аёлмандӣ ба танг омада андеша кард, ки худро ба назари подшоҳ бояд расонид,— ё қардан ба теғи сиёсат расад ё қар ба тоҷи қабул музайян қардад.

Рӯзе, ки шоҳ меҳмонии қалон дошт, ҳоҷиб ба наздики ҳар кас аз дӯстони худ одам фиристода, аспеву чомае ба орият гирифта пӯшид ва ба даргоҳи подшоҳ омад. Дарбонон ва ҳоҷибон гумон бурданд, ки шоҳ бо ӯ дар мақоми ниҳоят аст ва ин марқабу либосро ба фармуди султон ба ӯ доданд,— қасе ӯро манъ накард. Ҳоҷиб қалервор ба боргоҳ қаромад ва ба қои қоник биистод. Шоҳ ба қазми шароб нишаста бо меҳмонон қурсандиҳо мекард. Қун ҳоҷибро дид, оташи қазабаш шӯъла зад, аммо тааммул фармуда наҳост, ки айши қозиронро талх созад ва гуноҳи ӯро афв намурад. Қун ҳоҷиб аз қашаран шоҳ осори қурсандӣ ва

¹ Ҳоҷиб — амалдори қоссан шоҳ.

тозарӯӣ дид, гарм ба кор даромада ба хидмат камар баст. Дар зимни ин фурсати некӯ ёфта табақи заррин, ки вазни он ҳазор мисқол буд, дар зери чома пинҳон кард. Шоҳ он ҳаракатро дида донист, ки тангии зиндагӣ ва дармондагии ҳол ӯро ба ин маҷбур кардааст. Шоҳ худро ба нодонӣ зад. Дар охири маҷлис ҳама ба ташвиш омада табакро чустучӯ мекарданд. Шоҳ яке аз хидматгориҳо пурсид, ки «ин чамоатро чӣ расидааст, ки бағоят музтарибанд?». Он хидматгор гум шудани табакчаро ба арз расонид. Подшоҳ гуфт:

— Ин мардумро бигзоред, ки табак дар онҳо нест. Он кас, ки дорад, боз нахоҳад дод ва он кас, ки дидааст, боз нахоҳад гуфт.

Ҳочиб берун омад ва як сол ба пули он табак маишат бигзаронид. Соли дигар дар ҳамон вақт чашни подшоҳона буд. Ҳочиб боз худро ба он чашн расонид. Подшоҳ ӯро пеш талабида охиста ба ӯ гуфт:

— Магар пули табак тамоми харҷ шудааст?

Ҳочиб бо тазарруъ рӯй бар замин ниҳоду гуфт:

— Он чӣ кардам, аз рӯи хато набуд, мефаҳмидам, ки шояд подшоҳ бубинад ё дигаре аз он хабардор гардад, маро ба сиёсат расонад, ки аз меҳнати гуруснагӣ аз ҷон сер омадаам. Агар аз ин пай набаранд, хӯроки чандрӯза ба даст афтад. Ҳоли ман ин буд ва медонам, ки сидқи суҳанҳои ман ба оинаи замири шоҳ пӯшида нахоҳад монд.

Подшоҳ гуфт:

— Рост мегӯӣ ва ба ту тараҳхум бояд кард.

Пас ӯро навозиш намуд ва ҳамон мартабаи пештараашро ба ӯ дод.

Ғараз аз эроди ин масал он аст, ки дили подшоҳ бояд ки чун даръёи пурмавҷ бошад, то ки ба хасу хошоки айб тира нагардад ва маркази ҳилми ӯ чун кӯҳ босубот бошад, то ки тундбоди ҳашм онро дар ҳаракат наёрад.

Бо дили некон набувад ҳашм ёр,

Ҳеч гаҳе гарм набошад хиёр¹.

Ҳас ба ғуборе равад аз ҷои ҳеш,

Кӯҳ зи доман накашад пои пеш.

¹ Хиёр — бодиринг.

Фариса харчанд майли тарки хидмат менамуд,
аммо Комчӯй ўро ба илтифоту дилчӯиҳо ба кор дил-
гарм мекард. Ниҳоят ў ба кори худ иқдом намуд ва
рӯз то рӯз мартабаи ў зиёд мешуд.

• • •

Ин аст достони подшоҳон ва он ки миёни онҳо ва
касони поксират ба вуқӯъ ояд ва подшоҳон пас аз
изҳори хашм ба мақоми ризо ва мулоимат оянд.

БОБИ ДАХУМ

ХИКОЯТИ МАРДИ ТИРАФГАН ВА ШЕРИ САФШИКАН

Рои аъзам ба ҳаками донишманд фармуд, ки шунидам достони Фариса ва Комҷӯй ва он барои хирадмандон масалест дар боби он чи миёни подшоҳон ва хидматгорон аз хилофи хиёнат ва афву укубат ба вукӯъ ояд ва аз нав иноят марҳамат нисбат ба шахсони поквичдон ва самимӣ барқарор шавад. Акнун баён фармой достони касе ки барои мухофизати ҳол ва риояти нафси худ аз ранҷонидани дигарон ва расонидани зарар ба ҷонварон бознаистад.

Ҳаками донишманд фармуд:

— Ҳеҷ кас ғайр аз каси ҷоҳил ба ранҷонидани ҳайвонот иқдом наменамояд. Азбаски ҷоҳил аст, аз оқибати кирдори хеш ғофил аст. Аммо он касе, ки дидан ақлаш бино бошад, ҳар чӣ ба худ напсандад, дар боби дигарон чӣ гуна раво дорад.

Мапсанд ба кас он чи ба худ напсандӣ.

Бояд донист, ки ҳар кирдореро ҷазое муқаррар аст. Ҳар тухме, ки дар киштзори амал бикоранд, бе самар наёяд. Пас ҳар кӣ талаби некӯӣ дорад, бояд ки ба ҷуз тухми неки нақорад.

Хохӣ, ки туро ҳеҷ бадӣ наояд пеш,
То битвонӣ бадӣ макун аз каму беш.
Чун неку бади ту бо ту мегардад боз,
Бингар, ки чӣ қор мекуни дар ҳақи хеш.

Агар касе хоҳад, ки бадкирдории худро ба макру фиреб пӯшида гардонад, ба ҳадде ки мардумон ӯро ситониш намоянд, дере нагузашта ахлоқи баду кирдори зишти ӯ намудор мегардад. Касе, ки оқибати кирдори бадро фаҳмид, бояд ки аз бадихо дурӣ ҷуста сӯи накӯӣ гирояд¹. Аз ситамгорӣ ва дилозорӣ тавба карда, роҳи шафқату марҳамат пеш гирад. Аз қабилӣ ин суҳанон ва амсоли ин мақолот достони Шери Сафшикан ва Марди Тирафкан аст.

Рӯй пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ҲИКОЯТ

Бараҳман гуфт:

— Овардаанд, ки дар вилояти Ҳалаб бешае буд, ки дарахтони бисъёр ва ҷаману марғзори беҳадду қанор дошт. Дар он беша Шери модае буд, ки ҳамеша ба ҷангу пархош омода ва ҳамвора ба хун рехтан машғул буд ва панҷаю даҳон ба хуни ҷонварон меолуд. Сиёҳгӯш, ки хидматгори ӯ буд, ин ҳолро дида аз натиҷаи ситамгорӣ ва самарани хунхорӣ ӯ битарсид ва мехост, ки тарки мулозимат гирад.

Битарс аз сӯхбати он кас, ки ӯ ҳалке биёзорад,
Ва оташ ҳар кӣ шуд наздик, бими сӯхтан дорад.

Дар ин фикр рӯй ба сахро ниҳод ва дар қанори беша Муше дид, ки ба ҷаҳли тамои беҳи дарахте мебурад ва ба дандони аррасифат рағҳон онро ҷудо месозад. Дарахт ба забони ҳол бо ӯ мегӯяд: «Эй ситамгори дилозор, ҷаро ба табари озор бунёди ҳаёти

¹ Гирондан — маълумудан.

маро зеру забар месозӣ ва мардумро аз роҳати соя-
ву манфиати меван ман маҳрум мегардонӣ?»

Мақун бадӣ, ки бадиро чазо бадӣ бошад,
Ба кеши аҳли мурувват бадӣ дадӣ¹ бошад.

Муш ба зори ӯ илтифот наонамуда, ба ҳамон ча-
фокорӣ машғул буд, ки ногоҳ Море даҳон кушода, аз
камин берун омад ва ба як дам ӯро фурӯ бурд. Сиёх-
гӯш аз ин сурат таҷрибаи дигар бардошт ва донист,
ки озоранда чуз озор набинад ва нишонандаи хор
гули мурод начинад.

Бад мекуниву нек тамаъ медорӣ,
Чуз бад набувад сазои бадкирдорӣ.

Дар ҳамин ҳол, ки Мор аз хӯрдани Муш фориг
шуда, дар сояи дарахт ҳалқа зад, Хорпуште даромад
ва думи Мор ба даҳан гирифта, сар даркашид. Мор
аз гояти изтироб худро бар вай мезад, то ҳама аъзо-
яш ба нӯги хори ӯ сӯрох шуда қон дод. Чун Мор аз
кор биафтод, Хорпушт сар берун оварда, рӯдаҳои
ӯро бихӯрд ва сар дар пардаи пинҳонӣ кашида, дар
рӯи саҳро монанди тӯбе биафтод. Ногоҳ Рӯбоҳе гу-
русна ба он қо расида, Хорпуштро дид ва ӯро бар
пушт афканда, қатрае чанд аз пешоби худ дар ши-
ками вай рехт. Хорпушт ба ҳаёли он ки ин борон аст,
сар берун овард. Рӯбоҳ дарҷаст ва ҳалқаш гирифту
сараш барканд ва боқии аҷзоро² ба иштиҳои тамои
бихӯрд. Дар ин асно Сағи чаҳандае аз гӯша дарома-
да Рӯбоҳро аз ҳам бардарид ва поре аз ӯ хӯрда дар
гӯшае бихуфт. Ногоҳ Паланге дид, ки аз як гӯшаи
беша берун давид. То Сағро хабар шуд, ба неши қон-
шикор дилашро аз сина берун кашид. Иттифоко Па-
ланг аз камингоҳи сайёде берун қаста буд ва сайёд
бо тирӣ дар камонкашида дар паи ӯ нишаста буд.
Чун Палангро машғули хӯрдани Сағ дид, ба қочибӣ
ӯ тир афканд ва ӯро бикушт. Ҳанӯз Паланг ба тамо-
мӣ аз пой дарнаомада, сайёд пӯсти ӯро даркашид.
Дар ин вақт саворе ба он мавзеъ расида, ба пӯсти
Паланг тамаъ дарбааст. Онҳо ҳар ду ба мукотилаю
мучодила дароманд. Савор шамшери обдор кашид,
да, бар сари сайёд тохт ва сари ӯро бурида, пӯсти

¹ Дадӣ — даррандагӣ.

² Аҷзо — аъзон бадан.

Палангро аз замин даррабуд ва рӯй ба роҳ овард. Ханӯз кариб сад кадам нарафта буд, ки аспаш пеш-по хӯрд ва савор нагунсор афтода гарданаш шикаст.

Сиёхгӯш ин воқеахоро дид, ба хидмати Шер омад ва иҷозати рафтан аз он беша талабид. Шер гуфт:

— Дар сояи давлати ман осоише дорӣ ва аз хо-ни эҳсони ман бахрае меёбӣ. Сабаби рафтан аз ин манзил чист?

Сиёхгӯш ҷавоб дод:

— Эй малик, маро андешае ба дил роҳ ёфтааст, ки онро ниҳон доштан ҳам мушкил ва гуфтан ҳам душвор аст. Агар Шер бифармояд, сурати ҳол ба ростӣ гӯям.

Шер ўро амон дода, ба он маънӣ аҳд карда, ба савгандҳо таъкид сохт.

Сиёхгӯш гуфт:

— Мебинам, ки нияти малик озор додани халқ аст, дилҳо ба неши ҷафои ӯ реш гаштаанд ва ман бағоят аз ин сурат тарсонам.

Шер гуфт:

— Чун ба ту ситаме аз ман намерасад, канора кардан чӣ вачҳ дорад?

Сиёхгӯш гуфт:

— Ин ду сабаб дорад: яке он ки ҳеч соҳибмурув-ват кувваи дидани зулм надорад ва тоқати шунидани нолаи мазлум наорад; дуюм он ки мабодо ки шумини ин кирдор ба ту расад ва ман низ ба воситаи ҳам-сӯхбатӣ дар оташи укубат сӯхта гардам.

Шер гуфт:

— Ту шумини феъли бад аз кучо донистай ва ша-рофати амали нек аз кӣ омӯхтай?

Сиёхгӯш ҷавоб дод:

— Хар киро бўе аз гулзори хирад ба машоми дил расида бошад, донад, ки хар кӣ тухми озор корад, чуз маҳсули ранҷу бало набардорад. Ман имрӯз чӣ гуна ба ҷазо расидани амали бадро ба чашми худ дидам.

Пас ӯ сурати воқеаҳои дидаашро як ба як нақл намуд. Шер ба куввати худ чунон мағрур буд, ки су-хани Сиёхгӯшро афсонае мепиндошт ва насиҳатҳои ўро бозичае тасаввур мекард. Сиёхгӯш ҳарчанд гуфт, ба Шер таъсире накард. Сиёхгӯш Шерро бигзошт ва ба гӯшае берун рафт. Шер аз кирдори Сиёхгӯш хаш-молуд шуда аз пай ӯ равон гашт. Сиёхгӯш худро

дар буттаи хоре ниҳон кард. Шер аз ӯ бигзашт ва ду охубаррае дид, ки дар фазои он саҳро чарокунон ме-
гаштанд ва модари меҳрубон ба расми ниғаҳбон он
чо меистод. Шер қасди гирифтани онҳо кард. Оху
фаръёд баркашида гуфт:

— Эй малик, аз сайд кардани ин ду наврасида чӣ
ояд? Дидан маро ба фироки фарзандон гирьён масоз
ва дили маро ба оташи хичрони чигаргӯшаҳо бирьён
макун. Охир ту низ фарзанд дорӣ, аз онҳо барандеш,
ки ба онҳо низ ҳамин ранҷ хоҳад расид.

Шер низ ду бача дошт, ки ҷаҳони равшанро аз
рӯи онҳо медид. Дар он вақт ки ӯ ин чо қасди оху-
баррагон карда буд, сайёде дар беша ба гирифтани
шербачагон машғулӣ дошт. Ин чо Шер ба зории Оху
илтифот наонамуда бачагонашро бикушт ва он чо сай-
ёд ҳар ду бачаи ӯро бикушт ва пӯст бикашид.

Магар душмани хонадони худӣ,
Ки бар хонадонҳо писандӣ бадӣ?

Оху аз пеши Шер рамида дар фироки фарзандони
нозанин ба ҳар тараф саросема медавид. Ногоҳ Сиёх-
гӯш ба ӯ расида ҳоли ӯ пурсид. Чун аз аҳволи ӯ ха-
бардор шуд, дилаш ба зории Оху бисӯхт ва бо ҳам-
роҳии ӯ оғози нола кард:

Ҳар гаҳ ки дилам аз ғами дилдор бинолад,
Аз нолаи зораш дару девор бинолад.

Баъд Сиёхгӯш ӯро тасаллӣ доду гуфт:

— Ғам махӯр, ки фурсате нагузашта ӯ низ ҷазои
худро хоҳад дид.

Аз он ҷониб Шер ба беша боз омад ва бачагони
худро кушта дида фаръёду нафир ба осмон расониду
гуфт:

Дарде ба дил расид, ки ороми ҷон бирафт.

Шер чун нолаву фиғон мекард, ки ваҳшиёни он
беша аз нолаи ӯ зорӣ мекарданд ва ба сифате ме-
ворид, ки мурғони ҳаво аз сӯзи гирьяи ӯ дар нола
меоманданд.

Дар ҳамсоягии Шер Шағоле буд, ки дар гӯшаи
узлату қаноат менишаст. Ба расми таъзият наздики
Шер омаду гуфт:

— Мӯчиби ин хама фаръёду фиғон чист?

Шер сурати хол боз намуд. Шағол гуфт:

— Сабр пеша кун ва шикебой пеш ор, ки ду-се нукта аз дафтари хикмат ба ту фуру хонам ва ҳақиқати кору бори дунёи ғаддорро бо ту боз намоям.

Даръёи ботини Шер аз ҷӯшу хуруш фуру нишаста ба насихатҳои Шағол гӯш дод. Шағол гуфт:

— Эй малик, ҳар ибтидое интиҳое ва огози ҳар коре анҷоме дорад. Ҳар гоҳ ки муддати умр сипарӣ шуд, ҳангоми аҷал мерасад.

Шер гуфт:

— Ин бало ба бачагони ман аз кучо расида бошад?

Шағол гуфт:

— Ин мукофоти амали туст, ки рӯй ба ту овардааст. Қиссан ту ба қиссан он ҳезумфурӯш хеле монанд аст, ки мегуфт: «Ин оташ аз кучо дар ҳезуми ман афтод?»

Шер гуфт, ки чӣ гуна будааст он?

ХИКОЯТ

Шағол гуфт:

— Овардаанд, ки дар замони пешин ситамгоре буд, ки ҳезуми дарвешонро ба зулму ситам меҳарид ва дар баҳон он ҷабри бисёр намуда аз қиматашон кам пул меод ва дар зимистон ба тавонгарон ба нархи зиёд мефурӯхт. Ҳам дарвешон аз ҷабри ӯ ба ҷон омада буданд ва ҳам тавонгарон аз ҷафои ӯ ба фиғон. Рӯзе ҳезуми дарвеше ба зӯр бикашид ва нимаи нархи он ба фақир дод. Дарвеш дасти дуо ба осмон бардошта гуфт:

Эй зolim, аз дуон бад эмин машав, ки шаб

Гирёи дуо кунанд, ки хун аз дуо ҷакад!

Дар ин вақт соҳибдиле бирасид ва забони маломат ба он зolim кушода гуфт:

— Ба ин бечорагон ин тариқа рафтор макун ва бар дардмандон ба ин гуна ситам раво мадор. Хонаи синан ғарибонро ба осеби бедод вайрон масоз ва хуни дили ятимонро бо ҷон шароби лаъл дар ҷоми интиқом мареز!

Он ситамгари пурғурур аз ин суханҳо биранҷид
ва рӯй дарҳам кашиду гуфт:

Бирав, эй шайх, аз ин беш мадеҳ дарди сарам,
Ки дусад хирмани афсона ба як чав нахарам!

Дарвеш рӯй аз вай битофт ва ба гӯшай хилвати
худ шитофт. Иттифоко ҳамон шаб оташе дар анбори
ҳезумаш афтод ва аз он ҷо ба хонаву манзил гузаш-
та ҳар матое ки дошт, пок бисӯхт ва он бедодгарро
аз бистари нарм ба хокистари гарм нишонд. Бомдод
ҳамон дарвеш, ки рӯзи гузашта насиҳат мекард, ба
сари маҳалла расид. Золимо дид, ки бо чокарони
худ мегӯяд: «Надонам, ки ин оташ аз кучо дар сарои
ман афтод?» Он азиз фармуд, ки «аз дарди дили дар-
вешон ва сӯзи сини дилрешон!

Ҳазар кун зи дуди дарунхон реш,
Ки реши дарун оқибат сар кашад».

Золим сар дар пеш афганд ва бо худ гуфт: «Аз
мақоми инсоф набояд гузашт, тухми ҷафое, ки мо
коштаем, беҳтар аз ин мева нахоҳад дод».

* * *

Ин масал барои он овардам, то бидонӣ, он чи ба
фарзандони ту расидааст, дар муқофоти он аст, ки
бо бачагони дигар кардаӣ.

Шер гуфт:

— Ин суханро ба хуччату далел таъкид намуда
хотирнишони ман кун.

Шағол гуфт:

— Умри ту чанд аст?

Шер ҷавоб дод:

— Чихил сол.

Шағол фармуд:

— Дар ин муддати дароз кути ту аз чӣ чиз буда-
аст?

Шер гуфт:

— Аз гӯшти ҷонварон ва одамиён, ки шикор ме-
кардам.

Шағол гуфт:

— Пас он ҷонварон, ки ту чандин сол аз гӯшти
онҳо гизо сохтаӣ, падару модар надоштанд ва назди-

кони онҳо ба дарди ҷудоиву ҳиҷрон насӯхта буданд? Агар ту он рӯзҳо оқибати инро дида аз хунрезӣ худдорӣ мекардӣ, ин ҳодиса ба ту пеш намеомад. Агар боз аз ҳамин роҳ биравӣ, омода бош, ки аз инҳо бисёр хоҳӣ дид.

Чун Шер ин суҳан бишнид ва ҳақиқати ҳол бар вай равшан шуд, донист, ки натиҷаи амале, ки бини он бар озор бошад, танҳо нокомию бадфарҷомӣ хоҳад буд. Бо худ андешид, ки ҳоло ки пир шудааст, тарки озор ва ҷафокорӣ гирифта, ба андаке хӯрок каноат кунад. Пас аз хӯрдани хуну гӯшт бозистод ва ба меваҳо каноат карда тариқи хурсандӣ пеш гирифт.

Шағол чун дид, ки Шер ба мева хӯрдан даромад ва агар ба он давом диҳад, он чи хӯроки яксолаи Шағол аст, ба даҳ рӯз хӯрда мешавад. Бори дигар пеши Шер омад ва гуфт:

— Малик ба чӣ машғул аст?

Шер ҷавоб дод:

— Аз дунё канора гирифтаам ва каноатмандӣ пеша намудаам.

Шағол гуфт:

— Ҳоло зарари халқ аз вай бештар аз пештар аст.

Шер гуфт:

— Ба чӣ сабаб касе аз ман зарар бинад? Ман на даҳан ба хун меолоям ва на панҷа ба озори шахсе мекушоям.

В-арам ба ханҷари бедод пора-пора кунанд,

Ба ҳеҷ кас нарасонам ба ҳеҷ навъ ҳарош.

Шағол гуфт:

— Ту даст аз рӯзии худ боз гирифтаӣ ва аз оизқи дигар ҷонварон меҳурӣ. Меваи ин беша ба хӯроки даҳ рӯзаи ту вафо намекунад ва касоне, ки хӯроки онҳо бо ин меваҳо вобаста аст, зуд ҳалок хоҳанд шуд ва гуноҳи он дар гардани ту бимонад. Ман метарсам, ки холи ту ҳамчун холи он Хук нашавад, ки меваи Бӯзинаро ба зӯрӣ гирифт.

Шер гуфт: — баён кун, ки чӣ гуна будааст он?

хикоят

Шағол гуфт:

— Овардаанд, ки вақте Бӯзинае аз ҳамчинсонӣ худ канора гирифта ба гӯшан беша маскан гирифт,

дар он беша чанд дарахти анчир буд. Бо худ андешид, ки «дар ин беша чуз анчир хӯрданӣ ёфт намешавад, агар тамоми анчирхоро дар тариву тозагӣ бихӯрам, зимистон бебаргу наво мемонам. Бехтар он аст, ки хар рӯз як дарахти анчир афшонам ва каме аз он тановул намуда боқимондари хушк созам, то ки ҳам тобистон ба фарогат гузарад ва ҳам зимистон ба рафохият бошад».

Зи баҳри тӯшае бояд кашидан ранҷи тобистон,
Агар хоҳад касе, к-осонише бошад зимистонаш!

Рӯзе болои дарахти анчир баромада мисли харрӯза баъзе аз он мехӯрд ва баъзеро барои хушк кардан мечид. Ногоҳ Хук аз пеши сайёде гурехта худро дар он беша афканд ва ба хар дарахт, ки мерасид, бар он мева намедид. Охир ба пой он дарахт омад, ки Бӯзина болои он буд ва анчир мечид. Чун чашми Бӯзина ба Хук афтод, дилаш бипечиду гуфт:

Аз кучо пайдо шуд оё ин болои ногаҳон?!
З-ин болои ногаҳон моро, худоё, вораҳон!

Хук Бӯзинаро дида салом доду гуфт:

— Меҳмон меҳоҳӣ?

Бӯзина низ ҷавоби мунофикона дода гуфт:

Боғи умеди маро сарви хиромоне расид,
Кулбаи дарवेशро аз ғайб меҳмоне расид.

Қадами ту муборак бод, агар пештар қосиде мефиристодӣ, мувофиқи ҳол шароити зиёфат тақдим менамудам.

Хук гуфт:

— Ҳоло аз роҳ мерасам ва ба он чизе ки дорӣ, иштиёқи тамои дорам.

Бӯзина дарахти анчир бияфшонд ва Хук ба иштиҳои кулӣ мехӯрд, то бар дарахту замин чизе намонд. Рӯй ба Бӯзина овард, ки «Эй мизбони гиромӣ, ханӯз оташи иштиҳо болост, дарахти дигаре бияфшон». Бӯзина бо дили хоҳам-нахоҳам дарахти дигар бияфшонд ва ба андак фурсате аз меваи он низ асаре намонд. Хук ба дарахти дигар ишора кард. Бӯзина гуфт:

— Эй меҳмони азиз, раҳм кун, он чи ба ту додаи, якмоҳа хӯроки ман буд, ман дигар қуввати эҳсон кардан надорам.

Хук дар ғазаб шуд ва гуфт:

— Ин беша чанд муддат аз они ту буд ва акнун аз они ман аст.

Бӯзина ҷавоб дод:

— Мулки касеро ба зӯрӣ гирифтан хуб нест. Аз сари ҷафо баргузар ва даст аз зулму ситам боз дор. Озурдани заифон натиҷаи хуб намедиҳад.

Хук аз ин суханон дар ҳашм омада гуфт:

— Ман ҳоло туро аз ин дарахт ба зер орам ва туро ба ҷазо расонам.

Пас ба дарахт баромад, то Бӯзинаро ба зер афканад. Ҳанӯз бар шохи аввал қарор ногирифта, шох бишикаст ва сарнагун дарафтода рӯй ба қаъри дӯзах ниҳод.

Ин масал барои он овардам, ки ту низ меваи дигаронро ба зӯрӣ мегирӣ ва ризқи онҳоро тӯъмаи худ месозӣ.

Чун Шер ин суханҳо бишнид, аз хӯрдани мева низ даст кашида ба обу гиёҳе қаноат кард.

Ин аст достони бадкирдори пурзӯр, ки ҷаҳониёнро мусаххари азоби худ дорад ва аз оқибати он наандешад, то охир-ул-амр ба он бало, ки аз ӯ ба халқ мерасид, мубтало гардад. Монанди Шер, ки то ҳар ду чигаргӯшан худро бар оташи ҳасрат кабоъ надид, дил аз хунҳорӣ ва бадкирдорӣ набардошт.

БОБИ ЕЗДАҲУМ

ҲИКОЯТИ ЗОҲИД ВА МАРДИ МЕҲМОН

Рои оламгир гуфт:

— Боз намудӣ масали бадкирдоре, ки бе андешаю оқибат дар озори халқ муболиға намояд ва чун ўро ба мисли он укубате мубтало созанд, ба паноҳи тавба дарояд. Акиун, илтимос менамоям, ки ҳақиқати он касро, ки ба коре, ки мувофиқи тавру муносибати ҳоли ў набошад, майл мекунад, чун бинад, ки дар он кор қобилият надорад, дигар ба кори худ баргаштан низ муяссар нагардад.

Бараҳман фармуд:

— Эй шоҳи олампанох, ҳар кӣ пешаи худ бигзорад ва ба коре, ки муносиби ў набошад, ручўъ намояд, бе шак дар мақоми ҳайрат гирифта ояд ва аз роҳе ки пеш гирифтааст, ба манзил нарасад, бозгаштан ба ҳамон сари роҳи аввала низ муяссар нагардад. Миёни ину он саросемаҳол ва саргардон бимонад. Пас мард бояд ки дар тариқи амали хеш қадами устувор ниҳад ва ба орзу даст дар ҳар шоҳи ҳавасе

назанад. Хар кореро, ки аз он нафъе дида ва натиҷае ёфтааст, ба зудиву осонӣ аз даст надихад. Аз хикоятҳое, ки лонки ин мавзӯъ аст, хикояти он Зоҳиди ибаризабон¹ ва Меҳмони хаваспеша, ки хоҳиши таълими забони ибарӣ дошт.

Рой пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

хикоят

Бараҳман гуфт:

— Овардаанд, ки дар замини Кунавваҷ марди парҳезгор ва тақводоре буд. Бо вучуди зӯхду гӯшанишинӣ, он чи аз хизонаи дунёе насиби вай мешуд, ба меҳмонон нисор мекард. Рӯзе мусофире ба хонаи ӯ меҳмон уфтод. Зоҳид чунончи расми мизбонони дасткушод бошад, ба рӯи тоза ва абрӯи кушода пеш омада, бо хурсандиву фараҳмандӣ ўро пешвоз гирифт. Баъд аз тақдими салом ва тартиби таом Зоҳид аз меҳмон пурсид, ки «аз кучо меоӣ ва мақсад кадом диёр аст?» Меҳмон ҷавоб дод:

— Қиссаи ман, қиссаи дуру дароз аст. Агар хотири муборак ба шунидани он майл дошта бошад, мухтасар метавон накл намуд.

Зоҳид гуфт:

— Хар кӣ гӯши хуш дошта бошад, аз хар қиссае хиссае тавонад гирифт.

Зи ҳар бозича рамзе метавон хонд,
Зи ҳар афсона файзе метавон ёфт.

Ту бе даҳшат саргузашти худро гӯӣ ва он чӣ аз манфиату зарари ин сафар дарёёфтай, боз намоӣ.

Меҳмон гуфт:

— Эӣ зоҳиди замона ва обиди ягона, бидон, ки асли ман аз диёри Фаранг² аст. Ман он ҷо бо нонпазӣ машғул будам ва ба хазор меҳнат аз моддаи рӯзгор якто нон меёфтам. Ман бо деҳконе дӯстӣ доштам ва хамеша миёни мо тариқи сӯҳбату расми рафокат барқарор буд. Деҳкон аз роҳи ёриву мададгорӣ барон ман ғалла мефиристод ва дар адои баҳои он мӯҳла-

¹ Ибарӣ — забони яҳудӣ.

² Фаранг — дар мамлакатҳои Шарқ кишварҳои ғарбӣ аз ҷумла Аврупо ро нис Фаранг ё Фарангистон мегуфтанд.

теву фурсате медод. Рӯзе маро ба яке аз боғҳои худ ба меҳмонӣ бурд ва шароити мизбонӣ риоят намуд. Баъд аз он ки аз тановули хӯрок фориғ шудем, пурсид, ки «манфиати касби ту чӣ миқдор аст?». Шаммае аз ҳоли худ боз намудам ва гуфтам:

— Мояи дӯкони ман бист хирвор гандум аст ва суде, ки аз он мебарам, ҳамон қадар аст, ки ба хӯриши аҳлу аёли ман вафо кунад.

Дехқон гуфт:

— Ҳайҳот, ман ҳаёл мекардам, ки касби ту суди бисъёр дорад.

Ман гуфтам:

— Эй хоча, кори ту чӣ гуна аст ва суди мояи он чист?

Дехқон ҷавоб дод:

— Кори ман мояи андак ва суди фаровон дорад. Ба андак тухме зироат мекунам ва маҳсули бисъёре мегирам.

Чун ин суҳанон аз деҳқон шунидам, савдои суди деҳқонӣ дар сар афтода дари дӯкон бастам ва ба тайёрии асбоби зироат машғул шудам. Дар маҳаллаи ман дарвешӣ некӯсирате буд, чун донист, ки ман касби худ тарк мекунам ва ба кори дигар машғул мебардам, маро талабида, забони маломат кушода, аз ин кор манъам фармуд.

Гуфтам:

— Эй шайх, аз ин касби ман чандон фоидае намерасад ва донистаам, ки манфиати деҳқонӣ бисъёр аст. Ҳаёл дорам, ки шояд аз он шуғл манфиатбардор гардам ва зиндагии ман ба осонӣ гузарад.

Он пир гуфт:

— Муддатҳои дароз асбоби маншати ту ба ҳамин касбу пеша муҳайё буд. Ин амал, ки ҳоло ба он азм кардай, кори пурмашғала аст. Шояд ки аз ӯҳдаи он набарой. Ҳар чӣ ки аз ниҳонхонаи орзӯ сар барзанад, на ҳамеша мувофиқи мақсад ба даст меояд.

Донанд рафикон, ки раҳи дуру дароз аст,
Аз кӯчаи мақсуд ба бозори таманно!

Ҳаёли хом бигзор ва аз кори худ даст боз мадор, ҳар кӣ пешаи худ бигзорад ва ба коре, ки мувофиқи ӯ набошад, азм намояд, ба ӯ он расад, ки ба ҳамон Куланг расид.

Ман пурсидам, ки чӣ гуна будааст он?

Марди ибарӣ гуфт:

— Овардаанд, ки козуре¹ бар канораи рӯде ба кори худ машғул шуд. Ҳар рӯз Куланге медид, ки бар канораи рӯд нишаста, хайвоне, ки дар миёнаи лой бошад, мегирифт ва ба он каноат намуда, ба ошъёнаи худ бозмерафт. Рӯзе ногоҳ Бошан тезпар пайдо шуд ва кабки фарбеҳ сайд карда, поре хӯрд ва боқиро бигузошту бирафт. Куланг бо худ андеша кард, ки «ин чонвар бо чунон чуссаи хурд чонварони бузургро сайд мекунад ва ман бо чунин хайкали бузург ба чизе ҳақири каноат менамоям. Баъд аз ин ба чунин чизҳои ҳақир сар фуруд наёварам ва каманди қасд танҳо ба кунгураи сипехри баланд биафганам». Пас тарки шикори кирмон кард ва мунтазири сайди Кабӯтару Кабк истод. Козур аз дур тамошои ҳоли Боша ва Кабк карда буд. Чун ғайрати Куланг ва тарки шӯғли худ гирифтани ӯро дид, дар ҳайрат монд ва мунтазири оқибати қор шуд. Иттифоко Кабӯтаре дар он фазо падид омад. Куланг парида қасди Кабӯтар кард. Кабӯтар майл ба канораи об намуда аз пеши вай даргузашт. Куланг аз тақибӣ ӯ фуруд омада бар лаби рӯд биафтод ва пояш дар лой бимонд, харчанд ҷаҳд мекард, бар парӯ пояш лой бештар ғута меҳӯрд ва парӯ болаш ба гил олузатар мешуд. Козур биёмад ва ӯро бигирифтӯ рӯй ба ҳона ниҳод. Дар роҳ дӯсте пеш омад ва пурсид, ки «ин чист?» Козур гуфт:

— Ин Кулангест, ки меҳост кори Боша кунад, аммо худро низ ба бод дод.

Ин масал барои он овардам, то маълум кунӣ, ки ҳар кас бояд ба кори худ машғул шавад ва касбе ки лонки ӯ нест, бояд тарк кунад.

Чун пири обид ин масалро гуфт, дағдаған хирсч ман зиёдтар шуд ва он суҳанро дар гӯши хуш роҳ навода, дар ҳамон ҳаёл биистодам ва тарки нонвой намуда, ба сармои ночизе асбоби зироат сохтам. Маблағе тухм кошта, дидан интизор ба ҳосил бастам. Дар ин ҳол маишати ман ва оилаам ба тангӣ расид, зеро аз дӯкони нонвой рӯз ба рӯз барои ҳарч падид

¹ Козур — шустар, либосшӯй.

меомад, холо як сол мунтазир мебоист буд, то фондае бирасад. Бо худ гуфтам: «сахв кардӣ, ки сухани пирон ва бузургон нашунидӣ ва акнун ба ҳарочоти ҳар-рӯза дармондаӣ. Салоҳ дар он аст, ки маблағе қарз гириӣ ва боз дӯкони нонвой кушода ба сари кори худ равӣ».

Пас ба яке аз хоҷагони шахр рӯчӯӣ намудам ва маблағе қарз гирифта, бори дигар дӯкон кушодам ва яке аз хидматгоронро ба сари он кор гузошта, худ гоҳ барои зироат ба сахро мерафтам ва гоҳ барои дӯкон ба бозор меомадам. Чун ба ин ҳол ду-се моҳ гузашт, он хизматгор хиёнатҳо варзида дар дӯкон аз мояву суд чизе намонд. Боз ба ҳамон ҳамсоя рӯчӯӣ намудам ва ҳоли худ ба тафсил боз гуфтам. Пирӣ обид бихандид ва гуфт:

— Ҳоли ту ба ҳоли он марди думӯӣ¹, ки риши худро қурбони занон кард, хеле монанд аст.

Ман пурсидам, ки чӣ гуна будааст он?

хикоят

Пирӣ обид гуфт:

— Овардаанд, ки шахсе ду зан дошт, яке пир ва дигаре ҷавон ва худӣ ӯ думӯӣ буд. Мард ҳар ду занро дӯст медошт ва бо навбат ба хонаи ҳар яки онҳо рафта меҳобид. Рӯзе ба хонаи пирзан даромада хоб кард. Пирзан ба рӯю мӯи вай нигарист ва бо худ гуфт: «беҳтар он аст, ки мӯйҳои сиёҳи риши ин мардро барканам, то ки ришаш тамоман сафед намояд ва он зани ҷавон ба ӯ рағбат нанамояд ва илтифоти ӯ ба сӯи ман шавад». Пас он қадар, ки тавонист, мӯи сиёҳ аз риши ӯ барканд. Рӯзи дигар он шахс ба хонаи зани ҷавон шуд ва он ҷо хоб кард. Зани ҷавон дар риши ӯ чанд мӯи сафед дид. Бо худ андешид, ки «ин мӯйҳои сафедро қандан лозим аст, то тамоми риши ӯ сиёҳ намояд, чун худро сиёҳмӯӣ бинам, аз сӯҳбати пирзан нафрат гирифта ба ман майл намояд». Пас ӯ низ ҳар қадар тавонист, мӯйҳои сафеди риши ӯро барканд. Чун бар ин чанд вақт бигзашт, рӯзе он шахс даст ба риши худ зада буд, ки он ҷо ҳеҷ мӯе намонда ва хирмани риш ба тамомӣ бод бурдааст. Фаръёд баркашид ва ба ҳеҷ вачҳ нарасид.

¹ Думӯӣ — касе, ки мӯи ва рише дорад, ки ба он сафедӣ афтодааст.

Марди ибарӣ гуфт:

— Овардаанд, ки козуре¹ бар канораи рӯде ба кори худ машғул шуд. Ҳар рӯз Куланге медид, ки бар канораи рӯд нишаста, ҳайвоне, ки дар миёнаи лой бошад, мегирифт ва ба он каноат намуда, ба ошъёнаи худ бозмерафт. Рӯзе ногоҳ Бошаи тезпар пайдо шуд ва кабки фарбеҳ сайд карда, поре хӯрд ва боқиро бигузошту бирафт. Куланг бо худ андеша кард, ки «ин чонвар бо чунон чуссаи хурд чонварони бузургро сайд мекунад ва ман бо чунин ҳайкали бузург ба чизе ҳақиरे каноат менамоям. Баъд аз ин ба чунин чизҳои ҳақир сар фуруд наёварам ва каманди касд танҳо ба кунгураи сипехри баланд биафганам». Пас тарки шикори кирмон кард ва мунтазири сайди Кабӯтару Кабк истод. Козур аз дур тамошои ҳоли Боша ва Кабк карда буд. Чун ғайрати Куланг ва тарки шӯғли худ гирифтани ӯро дид, дар ҳайрат монд ва мунтазири оқибати кор шуд. Иттифоко Кабӯтаре дар он фазо падид омад. Куланг парида касди Кабӯтар кард. Кабӯтар майл ба канораи об намуда аз пеши вай даргузашт. Куланг аз тақибӣ ӯ фуруд омада бар лаби рӯд биафтод ва пояш дар лой бимонд, харчанд ҷаҳд мекард, бар парӯ пояш лой бештар ғӯта меҳӯрд ва парӯ болаш ба гил олудатар мешуд. Козур биёмад ва ӯро бигирифтӯ рӯй ба ҳона ниҳод. Дар роҳ дӯсте пеш омад ва пурсид, ки «ин чист?» Козур гуфт:

— Ин Кулангест, ки мехост кори Боша кунад, аммо худро низ ба бод дод.

Ин масал барои он овардам, то маълум кунӣ, ки ҳар кас бояд ба кори худ машғул шавад ва касбе ки лоиқи ӯ нест, бояд тарк кунад.

Чун пири обид ин масалро гуфт, дағдағии ҳирси ман зиёдтар шуд ва он суҳанро дар гӯши ҳуш роҳ надода, дар ҳамон ҳаёл биистодам ва тарки нонвой намуда, ба сармои ночизе асбоби зироат сохтам. Маблағе тухм кошта, дидаи интизор ба ҳосил бастам. Дар ин ҳол маишати ман ва оилаам ба тангӣ расид, зеро аз дӯкони нонвой рӯз ба рӯз барои ҳарч падид

¹ Козур — шустагар, либосшӯй.

меомад, холо як сол мунтазир мебоист буд, то фоидае бирасад. Бо худ гуфтам: «сахв кардӣ, ки сухани пирон ва бузургон нашунидӣ ва акнун ба харочоти ҳар-рӯза дармондаӣ. Салоҳ дар он аст, ки маблағе қарз гирӣ ва боз дӯкони нонвой кушода ба сари кори худ равӣ».

Пас ба яке аз хоҷагони шаҳр ручӯъ намудам ва маблағе қарз гирифта, бори дигар дӯкон кушодам ва яке аз хидматгоронро ба сари он қор гузошта, худ гоҳ барои зироат ба саҳро мерафтам ва гоҳ барои дӯкон ба бозор меомадам. Чун ба ин ҳол ду-се моҳ гузашт, он хизматгор хиёнатҳо варзида дар дӯкон аз мояву суд чизе намонд. Боз ба ҳамон ҳамсоя ручӯъ намудам ва ҳоли худ ба тафсил боз гуфтам. Пирӣ обид бихандид ва гуфт:

— Ҳоли ту ба ҳоли он марди думӯй¹, ки риши худро қурбони занон кард, хеле монанд аст.

Ман пурсидам, ки чӣ гуна будааст он?

хикоят

Пирӣ обид гуфт:

— Овардаанд, ки шахсе ду зан дошт, яке пир ва дигаре ҷавон ва худӣ ӯ думӯй буд. Мард ҳар ду занро дӯст медошт ва бо навбат ба хонаи ҳар яки онҳо рафта меҳобид. Рӯзе ба хонаи пирзан даромада хоб кард. Пирзан ба рӯю мӯи вай нигарист ва бо худ гуфт: «беҳтар он аст, ки мӯйҳои сиёҳи риши ин мардро барканам, то ки ришаш тамоман сафед намояд ва он зани ҷавон ба ӯ рағбат нанамояд ва илтифоти ӯ ба сӯи ман шавад». Пас он қадар, ки тавонист, мӯи сиёҳ аз риши ӯ барканд. Рӯзи дигар он шахс ба хонаи зани ҷавон шуд ва он ҷо хоб кард. Зани ҷавон дар риши ӯ чанд мӯи сафед дид. Бо худ андешид, ки «ин мӯйҳои сафедро қандан лозим аст, то тамоми риши ӯ сиёҳ намояд, чун худро сиёҳмӯй бинад, аз сӯҳбати пирзан нафрат гирифта ба ман майл намояд». Пас ӯ низ ҳар қадар тавонист, мӯйҳои сафеди риши ӯро барканд. Чун бар ин чанд вақт бигзашт, рӯзе он шахс даст ба риши худ зада буд, ки он ҷо ҳеҷ мӯе намонда ва хирмани риш ба тамомӣ бод бурдааст. Фаръёд баркашид ва ба ҳеҷ вачҳ нарасид.

¹ Думӯй — касе, ки мӯй ва рише дорад, ки ба он сафедӣ афтодааст.

• • •

Холи ту низ ба ҳамин минвол аст. Андаке аз мояву суд ба дӯкони нонвой сарф кардӣ ва қисме дар кори деҳконӣ талаф сохтӣ ва холо на дар танӯри маишат нони пухтае дорӣ ва на дар мазраи¹ зиндагонӣ хирмани андӯхта.

Чун ин ҳикоят шунидам, дониستم, ки пири обидрост мегӯяд ва ман аз ин амал чуз ҳасрату надомат ҳосиле набардоштаам. Пас маслиҳат дар он дидам, ки аз он шаҳр бигрехтам ва манзил ба манзил тарсону ҳаросон мерафтам. То масофати дуру дароз қатъ карда шуд ва баъд аз муддате шунидам, ки аёлони ман мурдаанд ва асбоби маро қарзхоҳон ба ҳисоби қарзи худ гирифтаанд. Ман аз бозгашт ба ватан ноумед гашта марҳилаю манзилҳо тай менамоем ва дарди дили худро ба мулоқоти ҳар соҳибдил даво мекунам. Ин буд шаммае аз саргузашти ман, ки ба арзрасонида шуд.

Зоҳид гуфт:

— Аз суҳанони ту бӯи сидқ меояд, агар чанд рӯзе заҳмату машаққат дидӣ, аммо таҷрибаҳои некӯ ҳосил намудай. Минбаъд ба қамъияти хотир ва фарогати дил хоҳӣ гузаронид.

Шоми ғам охир шуду субҳи тараб хоҳад дамид.

Меҳмону мизбон бо ҳам дӯст баромада, оғози хушнудиву хурсандӣ кардаанд. Зоҳид марди яҳудӣ буд ва забони ибарӣ хуб медонист. Агарчи забонҳои дигарро низ бисёр медонист, аммо ба забони худ хеле бофасоҳат ҳарф мезад. Меҳмони фарангӣ агарчи ба луғати ибарӣ доно набуд, аммо суҳан гуфтани зоҳид ба он забон ўро хуш меомад ва бисёр вақт хоҳиш менамуд, ки зоҳид ба он забон суҳан гӯяд. Меҳмон ошики он забон шуд, ҳост ки луғати ибариро биомӯзад. Чанд рӯз гузашт, меҳмон ба зоҳид гуфт:

— Ин чӣ суҳанронӣ ва шеваи иборапардозист, ки дидаи ақли соҳибназарон аз ин комилтар фасоҳате надидааст. Умед дорам, ки ин забонро ба ман биомӯзӣ ва таълими ин луғат ба ман дарег надорӣ.

Зоҳид гуфт:

— Маро аз ин омӯзгорӣ сарафрозӣ ҳосил хоҳад

¹ Мазраа — қои зироат, кишт.

шуд. Аммо ба хотир мегузарад, ки миёни луғати ибарӣ ва калимаҳои фарангӣ фарқи бешумор аст. Мабодо, ки аз фаҳму ҳифзи он очиз оӣ.

Меҳмон гуфт:

— Ҳар кӣ кадам дар талаби коре ниҳад, ба душвориҳои он низ розӣ мешавад. Ман дар ин ният ба андозае содиқам, ки агар ҳар мӯй бар сари ман теғе гардад, аз ин кор рӯй натобам ва агар ҳар мижа дар дидаи ман синоне шавад, назар ба кори дигар наҷфканам. Ҳар меҳнате, ки дар талаби илм кашанд, охири он ба роҳат меанҷомад. Чунончи он сайёд ба востан андак заҳмате, ки барои илм кашид, неъматӣ кулӣ ёфт ва аз эҳтиёҷ озод гардид.

Зоҳид пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

хикоят

Меҳмон гуфт:

— Овардаанд, ки марди дарвеше сайёдӣ мекард ва ба шикори мурғу моҳӣ рӯз мегузаронид. Рӯзе домниҳода буд ва ба ҳазор заҳмат се мурғро ба наздики дом оварда худ дар камин мунтазир нишаст. Дар аснои ин ҳол овози арбадаомезе шунид ва аз тарси он ки ногоҳ мурғон бираманд, аз камингоҳ берун омада, ду толиби илмро дид, ки дар масъалаи илмӣ баҳс мекарданд. Сайёд хоҳиш намуд, ки «фаръёд накунад, то ин ки мурғон рам нахӯранд ва ранҷи ман зоеъ нагардад». Онҳо гуфтанд: «Моро агар дар сайд шарик соӣ ва ба ҳар яки мо мурғе диҳӣ, мо чизе нахоҳем гуфт». Сайёд гуфт:

— Эй азизон, ман факири аёлмандам ва хӯроки чандин кас вобастаи ин мурғон аст. Баъд аз он ки шумо ду мурғ бибаред, ман чӣ гуна ба хона равам ва чӣ сон ба як мурғ даҳ танро тасаллӣ диҳам.

Онҳо гуфтанд:

— То мурғе надихӣ, мо аз арбада боз наистем.

Сайёд охир ба онҳо ваъдаи мурғ дод ва расан дар кашаи мурғонро ба дом овард. Сайёд ночор ҳар якро мурғе дод ва гуфт:

— Ман ки барои ин тӯхфа заҳмат кашадам, акнун он лафзеро, ки бар он баҳс мекардед, ба ман омузед. Шояд ки рӯзе маро фонда диҳад.

Онҳо гуфтанд:

— Мо дар лафзи муханнас баҳс мекардем ва дар мероси хунасо¹ низоъ доштем.

Сайёд пурсид:

— Хунасо чӣ маъно дорад?

Онҳо гуфтанд:

— Хунасо он аст, ки на музаккар аст, на муаннас².

Сайёд он лафзро ёд гирифта, бо малоли бисъёр ба хона омад ва сурати ҳол бо аёл бар миён овард. Он шаб ба андак хӯроке каноат карда гузаронид.

Рӯзи дигар пагоҳӣ сайёд дом бардошта рӯй ба лаби даръё ниҳод ва дом ба даръё фурӯ гузошт. Иттифоко моҳие ба дом афтод, ки зебосурат ва ширинхайъат буд. Сайёд аз шаклу хайъати ӯ дар хайрат монда, бо худ андешид, ки «ман дар ҳама умрҳо ба ин хайъат моҳие надида будам. Савоб он аст, ки ӯро зинда ҳамчун тӯҳфа назди султон барам».

Пас он моҳиро дар зарфи об афканда рӯй ба даргоҳи подшоҳ ниҳод. Султон фармуда буд, дар пеши касре, ки ҷои нишасти вай буд, аз мрамор ҳавзе сохта буданд ва моҳиёни рангоранг дар он андохта ва завраке ба шакли ҳилол ба рӯи он ҳавз равон карда буданд. Ҳар рӯз шоҳ бар лаби ҳавз ба тамошо ҳозир мешуд ва ба шинобозии моҳиён ва ҳаракати заваҷ дил хуш мекард. Ногоҳ сайёд даромад ва он моҳии зебохайъатро ба назари шоҳ расонид. Шоҳ аз дидани он моҳӣ бисъёр хурсанд шуд ва фармуд, то ҳазор динор ба сайёд диҳанд. Яке аз вазирон забони насихаткушода оҳиста ба подшоҳ гуфт:

— Сайёдон бисъёранд ва даръё пури моҳист. Агар шоҳ ба моҳӣ ҳазор динор иноят фармояд, зари хизона ба он вафо намекунад.

Шоҳ фармуд:

— Ман ӯро ҳазор динор ваъда додам, ин замон хилофи ваъда чӣ гуна раво бошад?

Вазир ҷавоб дод:

— Ман ҳилае дорам, ки ваъдаи шумо хилоф нашавад. Шумо аз вай суол кунед, ки ин моҳӣ музаккар аст ё муаннас. Агар гӯяд, ки нар аст, гӯем, ки модаи ӯро биёр, то ҳазор динор бидихем. Агар гӯяд мода аст, гӯем музаккари ӯро ҳозир гардон. Он замон ба андак чизе ӯро розӣ хоҳем кард.

¹ *Муханнас, хунасо* — чинсе миёнаи занона ва мардона.

² *Муаннас* — чинси занона, *музаккар* — чинси мардона.

Пас шох рӯй ба сайёд оварда суоли вазирро так-
рор кард. Пири сайёд марди соҳибтаҷриба ва зирак
буд, даръёфт, ки мурод аз ин суол чист. Пас аз ан-
дешае ҳамон лафз, ки рӯзи гузашта аз толибони илм
ёд гирифта буд, ба хотираш гузашт ва ҷавоб дод:

— Эй шоҳи ҷаҳонпаноҳ, ин моҳӣ хунасо аст, яъне
на музаккар ва на муаннас.

Ин сухан ба султон хуш омад ва вазирро сарзаниш
намуда як ҳазори дигар бар он илова намуд ва ду
ҳазор динор ба сайёд дод. Уро аз махсусон ва нади-
мони худ гардонид.

Фондаи ин масал он аст, ки сайёд ба як лафз, ки
ёд гирифт ва ба ду мурғ, ки ба олимон дод, ду ҳазор
динор ёфта, ба инояти султон сарафроз шуд. Пас ба
ранҷи илм ва хидмати олимон ҳеҷ зиёне нест.

Зоҳид гуфт:

— Ин замон, ки муболиға менамоӣ, ман низ он
чӣ муяссар гардад, ба ту таъзим диҳам.

Меҳмон рӯй ба он кор овард ва муддати дароз ба
таълими луғати ибарӣ ба сар бурд. Табиати ӯ ба ҳеҷ
навъ бо он луғат мувофиқ наафтод ва калимаҳои он-
ро дарк карда наметавонист. Рӯзе зоҳид ба ӯ гуфт:

— Қори душворе гирифтаӣ ва ранҷи азиме бар
дили худ ниҳодаӣ. Забони ту бар ин луғат ҷорӣ на-
метавонад. Тарки ин кор гир ва ба майдоне, ки тоқи
ҷавлони ту нест, қадам манеҳ.

Дар ҳар чӣ наметавон ба даст овардан,
Хайф аст ба ҳарза умр зоеъ кардан.
Панди ҳукамо бишнаву дар пеш магир
Роҳе, ки ба поён натавонӣ бурдан.

Ҳоло ту ба забони худ калимае метавонӣ гуфт.
Мумкин аст, ки чун аксари вақт калимаҳои ибариро
такрор кунӣ, ҳам забони худ фаромӯш кунӣ ва ҳам
луғати ибариро ёд нагирӣ. Ҳоли ту монанди он Зор
бошад, ки рафтори Кибк меомӯхт ва равиши худ фа-
ромӯш кард.

Меҳмон пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

Зоҳид гуфт:

— Овардаанд, ки рӯзе Зоғе дар парвоз буд. Кабкero дид, ки дар рӯи замин меҳиромид ва ба он рафтори ширину хиромидани зебо дили наззорагӣ сайд мекард.

Ба як навбат, ки сӯи ман хиромидӣ, дилам бурдӣ,
Хиромон навбати дигар биё, то чон бияфшонам.

Зоғро хиромидани Кабк хуш омад ва орзуи рафтани ӯ дар замири дилаш чой гирифт. Пас ба хидмати Кабк камар баста, тарки хобу хӯрд гирифта, дар паи он тақопӯй пайваста аз паси Кабк медавид ва тамошои чилваҳои ӯ мекард.

Эй кабки дарӣ, чилвакуноя мегузарӣ,
Лангон-лангон ман аз ақиб меоям.

Рӯзе Кабк гуфт:

— Эй девдидори тирарухсор, мебинамат, ки ҳамвора гирди ман мегардӣ, мақсуди ту чист?

Зоғ гуфт:

— Эй зебохӯи хандонрӯй,

Рафтори ту дил бурду ман акнун зи паят
Фарьёдкунон дар паи дил мегардам.

Бидон, ки маро хоҳиши рафтори ту дар сар афтода муддатест, ки аз паси ту мегардам, ки он рафторро омӯзам ва пеши ҳамсарони худ фахр кунам.

Кабк қаҳ-қаҳа зад ва гуфт:

— Ҳайҳот-хайҳот, оё ту кучову мо кучоём. Роҳи ман бар вазъи дигар аст ва равиши ту бар вазъи дигар.

Бубин тафовути раҳ аз кучост то ба кучо?!

Аз ин хаёл бигзар ва ин андешаро аз даст бидор.
Зоғ ҷавоб дод:

— Ман, ки ба коре азм кардаам, ба афсуну афсона тарк нахоҳам кард.

Бечора Зоғ муддате дар ақибӣ Кабк бидавид, вай рафтани ӯ наомӯхта рафтори худ низ фаромӯш кард.

Ин масал ба он овардам, то бидонӣ, ки ранчи бе-
худа пеш гирифтаӣ ва саъйи ботил менамоӣ. Гуфта-
анд, ки чоҳилтарини халонк он аст, ки худро дар ко-
ре афканад, ки лоиқи пеша ва муносиби нисбати ӯ
набошад. Ин қисси ту биайниҳӣ ҳамон аст, ки нон-
воиро гузошта ба деҳқонӣ машғул шудӣ ва оқибат
сарриштаи ҳар ду кор аз даст рафта ба ранчу ғурбат
ва балои бекаси дармондӣ.

Гуфтам бидиҳам чону ба васлаш бирасидам,
Чон додаму охир ба висоле нарасидам.

Меҳмон насихати зоҳидро қабул нафармуда, дар
андак замоне забони падарони худ фаромӯш кард ва
луғати ибарӣ ёд нагирифт.

Ин аст достони касе ки касби худро бигузорад ва
коре, ки лоиқи ӯ набошад, пеш гирад.

БОБИ ДУВОЗДАХУМ

ХИКОЯТИ БАЛОР-ВАЗИР ВА БАРАХМАНОН

Рои аъзам гуфт:

— Баён кардӣ достони касе, ки касбу пешаи худро тарк карда ба ҳунаре, ки лоиқи ҳоли ӯ набошад рӯй овард ва максудаш аз даст рафта дигар ба кори аслиаш ҳам бозгашта натавонист. Акнун бигӯй, ки аз хислатҳои подшоҳон кадом писандидатар ва ба салоҳи кори мулку раият наздиктар аст: ҳилм¹ беҳтар бо-бошад ё шуҷоат?

Бараҳман гуфт:

Барои подшоҳон хислати писандидатарин ҳилм аст, ки он ҳам ба кори лашкар, ҳам ба кори раият манфиат мебахшад. Аз саховат як тоифа манфиат мегиранд, шуҷоат на ҳамеша ба кор меояд, аммо ҳилм дар тамоми корҳо лозим ва зарур аст. Барои он ки подшоҳ мабодо ба роҳи ҳавохоҳӣ рафта аз ҷодаи ҳилм ва бурдборӣ берун равад, вазире лозим аст, ки ӯро ба

¹ Ҳилм — ҳалимӣ, вазинӣ.

роҳи дуруст оварда ва ба нӯшдоруи насихат ба сӯи саломат равона кунад. Ба воситаи чунин вазири комгор дар ҳама корҳо зафар ёбад. Чунончи дар хусумати подшоҳи Ҳинд ва бараҳманон чунон воқеъ шуда буд.

Рой пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

ҳикоят

Бараҳман гуфт:

— Овардаанд, ки дар яке аз билоди Ҳинд Салор ном подшоҳе кавишавкат ва давлатманде буд. Ӯ ду писари зебо дошт, ки якеро Сухайли Яманӣ ва дигареро Моҳи Хутанӣ мегуфтанд. Модари онҳо Эрондухт ном аани моҳпайкар ва хушманзаре буд. Подшоҳ Балор ном вазири бофаросат ва соҳибкаёсат¹ дошт. Дабири девони ӯро, ки Камол мегуфтанд, котиби хушнавис ва нектакрир² буд.

Подшоҳ аз савориҳои хосса пили сафед дошт, ки дар майдони чанг чун боди ҷаҳонпаймо мешитофт ва ба дандони хорошикан синаи кӯҳи сангиндилро мешикофт. Дигар, ду пили бағоят шукӯҳманд дошт, ки ба хартуми чавгонмисол сарҳои гарданкашонро гӯи майдон месохтанд. Дигар, ду шутуре дошт, ки ба шабе иқлимеро тай мекарданд. Дигар, аспи саманде дошт, ки агар инони ӯ раҳо кунанд, бар боди ҷаҳонпаймо пешӣ мегирифт ва шамоли гетинавард ба гирди гарди вай намерасид. Дигар теге дошт гавҳарнигор, ки ба марворидҳои пурқимат ораста ва ба дурҳои шохвор музайян гашта. Малик ба инҳо, ки мазкур шуд, дилбастигии тамоми дошт ва ҳамвора ба подшоҳони дигари Ҳинд бо ин чизҳои худ ифтихор менамуд.

Дар вилояти ӯ ҷамъе бараҳманон буданд, ки ба пайғамбарии Барамхо мӯътариф буданд. Чандончи малик онҳоро аз ин дин манъ мекард, онҳо боз ба таассуби дини худ давом медоданд. Пас малик қариб дувоздаҳ ҳазор тан аз онҳоро бикӯшт ва хонаҳояшонро ба яғмо дода зану фарзанди онҳоро ба асирӣ бибурд. Аз он ҷамъа чорсад танро, ки фанну илми ӯногун ораста буданд, мулозими пояи тахти худ гардонид. Онҳо инчунин камари хидмат баста фурсати интиком ва маҳалли ки нахоҳиро интизор мебуданд.

¹ Каёсат — хушфалҳӣ.

² Тақрир — сухангӯӣ.

Шабе малик бар сарири ишрат ба истироҳат машгул буд. Ногоҳ ҳафт овози боҳайбат шунид ва аз хавли он бедор шуда мутафаккир гашт. Дар аснои ин ҳол бори дигар хоб бар вай ғалаба кард ва дар хоб дид, ки ду моҳи сурх, ки аз нури онҳо чашм хира мешуд, бар дум истода ба ӯ салом меоданд. Малик бори дигар бедор шуд ва ба андешаи дуру дароз афтода ба хоб фуру рафт. Бори дуюм дид, ки ду мурғобии рангин ва қози бузурге аз ақибаш мепариданд ва ба охир пеши вай фуруд омада, оғози дуогӯй карданд. Малик боз аз хоб бедор шуд ва аз сурати воқеа ҳайрон монда дигар бора хоб рафт. Дид, ки мори сабзранге бо ҳолҳои зарду сафед ба гирди пой ӯ печидааст. Малик аз тарс бедор шуд ва аз он бозиҳо, ки дар пардаи ҳаёл мулоҳиза менамуд, андӯхгин гашт. Қаррати дигар хоб рафта буд, дид, ки сар то пой ӯ мисоли шоҳи марҷон ба хун олуфта аст.

Малик бедор гашта изтироб оғоз кард ва хост, ки аз маҳрамони ҳарам касеро овоз диҳад. Ногоҳ хоб бар ӯ ғолиб шуд ва чунон дид, ки бар маркаби сафед нишастааст ва ба сӯи машриқ танҳо меравад. Ҳарчанд ба атроф нигоҳ мекунад, аз мулозимон ҷуз ду фаррош каси дигаре намебинад. Боз аз ҳавфи ин воқеа аз хоб биҷаст. Қаррати шашум ба хоб фуру рафта оташе дид, ки ба фарқи вай афрӯхта шудааст ва нурҳои он атрофро иҳота кардааст. Малик ҳаросон бедор шуд. Ҳафтум бор аз шароби хоб беҳуд афтода, мурғе дид, ки болои сари вай нишаста, бар фарқаш минқор мезанад. Ин навбат шоҳ наърае зад, ки мулозимони боргоҳ ба фаръёд омаданд ва баъзе саросема худро ба пояи тахт расониданд. Малик онҳоро таскин дода бозгардонид ва аз ҳайбати он хобҳои пурдаҳшат чун мори думбурида ва мардуми моргазида бар худ мепечид.

Бақияи шабро ба ҳазор ғусса ба рӯз овард ва пагоҳӣ бараҳманонро даъват намуда бе он ки аз оқибати қорҳо тааммуле кунад, тамоми хобҳои худро ба онҳо гуфта дод. Бараҳманон гуфтанд:

— Ин хобҳои вазнин аст ва дар ин муддат касе ба ин ҳавлноқӣ ҳобе надидааст. Мо дар ин боб китобҳо мутолиа намуда пас мулоҳизаи худро ба арз расонем.

Шоҳ ба онҳо иҷозат дод. Бараҳманон аз пеши малик берун омада бо якдигар гуфтанд:

— Ин золими ҷафокор дар ин наздиқӣ аз қавми мо чандин ҳазорро кушта ва молу матои мо ба боди

тороч бардода буд. Имрӯз сарриштаи ӯ ба дасти мо афтодааст. Акнун кинаи худро боз тавон хост. Тариқи савоб он аст, ки ӯро битарсонем ва гӯем, ки ин хобҳо далели он аст, ки ҳафт хатари бузург пеш ояд ва онро ба воситаи он дафъ кардан мумкин аст, ки тоифае аз арбоби давлат ва аъёни ҳазратро ба шамшери гавҳарнигор бикушад. Ба ин восита аз наздикони ӯ, ки ҳалос ёфтем, худӣ ӯро ба ҳалок расонидан душвор нест.

Пас ба ин ҳила пеши шоҳ рафтанд ва гуфтанд:

— Таъбири ин хобҳо ҳучуми бало ва дарду меҳнат аст. Мо дафъи зарари ин балоҳоро ба ҳубӣ андешидаем. Агар шоҳ сухани моро ба гӯши ризо қабул фармояд, шарри ин балоро дафъ хоҳем кард.

Малик битарсид ва дар доираи ҳайрат афтода аз чояш бирафту гуфт:

— Тафсили ин суханро бозгӯед.

Онҳо гуфтанд:

— Он ду моҳии бар дум истода фарзандони шоҳанд. Он мор, ки бар пой малик печида буд, Эрондухт аст. Он ду мурғобии рангин пилони бошукӯҳанд: кози бузург — пили сафед аст. Он астари роҳвор саманди хушрафтори шахриёр аст. Ду фарроши пиёда шутурон ва он оташ, ки бар фарқ равшан буд, Балор-вазир аст. Он мурғ, ки минқор бар сари шоҳ мезад. Қамол-дабир аст. Он хун, ки бадани султон ба он олуда шуда буд, асари шамшери гавҳарнигор аст, ки бар фарқи малик ронанд ва тани ӯро ба он рангин созанд. Мо тадбири ин хобро чунон сохтаем, ки ҳар ду писар, модарашон дабир, вазир, филон, асп ва шутуронро ба он шамшер бикушанд ва аз хуни ҳар як қадре гирифта як ҷо ҷамъ кунанд ва шамшерро шикаста бо он куштагон дар зери хок дафн созанд, он хунро ба оби дарьё омехта, дар обзане резем ва барои малик доруе тайёр карда, афсунҳо бихонем. Бори дигар аз он хун ба пешонаи шоҳ тилисмот нависем ва кифту синаи ӯро ба он хун олуда сохта се соат бигузorem. Пас ба оби чашма сару тани маликро шуста, хушк сохта, ба рағани зайтуни софӣ мулоим кунем, то ки тамоми балоҳо дафъ гардад.

Шоҳ аз ин суханҳо дар ҳайрат монда хирмани шакебоню хилмаш ба бод рафт ва гуфт:

— Эй душманони дӯструй, марг аз ин тадбири шумо бехтар аст. Чун ин касонро, ки баъзе ҳамнафаси ман ва ҷамъе мадори мулку молу сабаби зинати ҷоҳу

чалоланд, бикушам, маро аз ҳаёт чӣ ва аз зиндагонӣ чӣ фонда бошад?

Маро умр аз барои васли ёри нозанин бояд,
Ғар он давлат набошад, зиндагӣ дигар чӣ кор ояд?

Ман бе ин ҷамоат зиндагонӣ намехоҳам. Чаро ба дасти худ бунёди давлат ва асоси ишрати худро вайрон созам?! Агар тавонед ҳилаи дигар ангезед.

Бараҳманон гуфтанд:

— Маликро бақо бод, сухани ҳақ талх мешавад. Аҷаб аз раъйи мулкорои малик, ки дигаронро бо нафсу зоти худ баробар медорад. Насиҳати мушфиқонро шундан лозим аст, дар ин кор, ки мӯчиби фараҳи тамом ва сабаби осоиши хосу ом аст, бе тараддуд шурӯъ бояд кард.

Малик далерии онҳоро дида, бағоят ранҷида, аз боргоҳ ба хилватхона хиромид ва рӯи ниёз бар хок ниҳода, оби ҳасрат аз дида мекушод ва мегуфт: «Ин абри фитна, ки борони бало меборад, аз кучо пайдо шуд?

Ман будаму кунчеву ҳарифею суруде,
Ғамро кӣ нишон доду балоро кӣ хабар кард?!

Малик як шабонарӯз дар даръёи фикр ғаввосӣ намуд, аммо ғавҳари тадбир наёфт. Ғамгинӣ ва андешамандии шоҳ ба арбоби давлат маълум шуд. Балор-вазир андешид, ки «агар ман худ аввал аз ҳоли ӯ пурсон шавам, аз рӯи ҳурмату адаб дур бошад. Агар дар ин кор тааммулу таъхир кунам, аз рӯи ихлос набошад». Пас ба наздики Эрондухт рафт ва гуфт:

— Аз он рӯз, ки дар хизмати ин боргоҳ шарафъёб шудаам, то ин соат маликро ҳеҷ чиз аз ман махфӣ набуд ва дар ҳеҷ кор бе машварати ман иқдом намекард. Дирӯз як-ду бор бараҳманонро талабида бо онҳо машваратҳо намуда ва имрӯз хилвате кардааст ва дар баҳри фикру андеша ғарқ гашта ранҷур нишастааст. Ту маликаи рӯзгорӣ ва мӯниси дили шаҳриёрӣ, салоҳ он аст, ки пеши малик раъй ва сурати воқеа маълум кунӣ, то зудтар чорае бубинем. Зеро бараҳманони ғаддор мабодо ки аз рӯи ҳила ӯро ба коре водор кунанд, ки охири он ба ҳасрату надомат кашад. Баъд аз вуқӯи воқеа таассуфу таҳайюр суд надорад.

Эрондухт ҷавоб дод:

— Миёни ману малик итобе рафтааст. Шарм медо-

рам, ки бо чунон ҳоле ба хилвати малик дароям ва забон ба холпурсӣ бикшоям.

Вазир гуфт:

— Эй маликаи ҷаҳон, дар ин вақт итоб бартараф бояд ниҳод, зеро ҷуз ту каси дигар ба кушоиши ин кор кодир нест.

Ниҳоят Эрондухт назди малик омада шартӣ хидмат ба ӯ овард ва гуфт:

Ғамат мабоду газандат мабоду ранҷ мабод,
Ки роҳати дилу ороми ҷону дафъи ғамӣ!

— Мӯҷиби ҳайрат ва сабаби фикрат чист? Агар аз бараҳманон чизе шундаӣ, бандагонро аз он хабардор бояд гардонид.

Малик гуфт:

— Аз он чизе ки ҷавоби он сабаби ранҷиш бошад, суол набояд кард.

Эрондухт гуфт:

— Агар ин ранҷ ба ҷамъе аз наздикон бозгардад, ғам нест.

Малик гуфт:

— Аз он чӣ бараҳманон ишорат кардаанд, агар ҳарфе ба гӯши кӯҳ фуру хонанд, кӯҳ аз ҳам пош хӯрад. Дар пурсиши он исрор манамоӣ, на ман қуввати гуфтан дорам ва на ту тоқати шундан.

Эрондухт дигар бора муволиға намуд ва малик барои ризои хотир он чӣ ки дар ҳоб дида ва пас миёни ӯ ва бараҳманон ба вуқӯъ омада буд, ҳикоят намуд. Эрондухт чун ин суҳан бишнид, ҳасрати ин ғуссаи ҷонгудоэро фуру хӯрда дил аз ҷой набурд ва гуфт:

Ман ар ба ишқи ту фанӣ шавам, бақон ту бод,
Ҳазор ҷони ману сад ҷу ман фидои ту бод!

Подшоҳ барои ин кор набояд андӯхнок шавад, ки ҷонҳои бандагон агар барои солҳои шох лозим набояд, дигар ба чӣ кор ояд? Аммо малик бе тааммул ба суҳани онҳо гӯш карда, хуни ноҳақ нарезад, ки оқибати он бад хоҳад буд ва пушаймонию ҳасрат дар он фанда нахоҳад кард. Зеро гузаштаре боз овардан ва мурдари зинда кардан аз қудрати инсонӣ берун аст. Малик бояд донанд, ки бараҳманон ӯро дӯст намедоранд. Ғарзи онҳо дар ин таъбир он аст, ки фурсати интиқом ғайр нашоавад ва захирае, ки аз сиёсати шоҳона дар дилҳои онҳо роҳ ёфтааст, ба ин ишорати ҳи-

рахманон савоб дидаанд, барои шоҳ хурсандие ва кушонише бошад, албатта таъхир набояд кард. Агар дар ин ҷо таъхир мумкин бошад, як эҳтиёти дигар ҳаст, ки мазмуни онро ба фармони малик гуфтан мумкин аст.

Малик пурсид, ки «он эҳтиёт чист?»

Эрондухт гуфт:

— Коридун-ҳаким, ки донишманди бузургест, ҳоло дар кӯҳи Ҳазро дар гӯшаи ғоре умр ба сар мебарад. Агарчи асли ӯ ба бараҳманон наздик аст, аммо дар сидку вафо аз онҳо бартар аст. Малик агар хоҳад, ҷиғунагии аҳволро аз ӯ бипурсад. Агар таъбири ӯ мувофиқи қавли бараҳманон бошад, шубҳа бардошта мешавад. Агар ба хилофи он ишора бифармояд, малик насиҳат аз хиёнат фарқ хоҳад кард.

Ин сухан ба малик мувофиқ афтод ва филҳол савор шуда наздики Коридун-ҳаким рафт. Ҳаким ба шоҳ шароити таъзим тақдим намуда гуфт:

Кулбаи мо равза шуд чун макдаи ризвон расид,
Дида равшан шуд чу бӯи Юсуфи Канъон расид.

— Сабаби қадам ранча фармудани шоҳи оламгир чист? Ман аз башараи мубораки ӯ асари ғаму андӯх мебинам.

Малик воқеаи хоб ва таъбири бараҳманонро бозгуфт. Коридун сари таҳайюр ҷунбонида ва ангушти тааҷҷуб ба дандон газида фармуд:

— Малик дар ин кор саҳве кардааст, ки ин сирро ба онҳо гуфтааст. Малик бояд аз ин хобҳо шодмонӣ кунад, ки онҳо ба саодат ва иззату азамат далолат мекунанд. Аввалан, он ду моҳии сурх ки бар дум истода буданд, элчие бошад, ки аз ҷониби Сарандеб биёяд ва ду пири қавипайкар бо ҷорсад ратли қут пеши шоҳ ба хидмат боздорад. Он ду мурғобӣ ва козе, ки аз ақиб малик pariда пеши вай фуруд омаданд, ду асп ва астаре бошад, ки шоҳи Дехлӣ ба тариқи ҳадья ба ҳазрат фириштад. Он мор, ки бар пой малик мепечид, шамшере бошад. Он хун, ки малик худро бо он олуда ёфт, ҷомаи арғувонӣ бошад, ки аз Ғазна ба тариқи тӯҳфа ба малик оранд. Он астари сафед, ки малик савор буд, пири сафеде бошад, ки султони Бичонгар ба хидмати малик фириштад. Он ҷӣ бар фарқи мубораки подшоҳ ҷун оташ медурахшид, тоҷе буд, ки малики Сайлон ба ҳадья фириштад. Мурғе ки минқор бар сари шоҳ мезад,

дар он таваккӯи андак ранче ҳаст, аммо чандон асаре ва зараре надорад, ғояташ он, ки чанд рӯз аз ёри меҳрубоне ранчида ва охири он ба некӣ анҷомад.

Малик чун ин суҳанҳо шунид, дили мурдаашро ҳаёти тоза ва синаи пажмурдаашро нишоти беандоза падид омад. Узрҳо хосту гуфт:

— Ба шарофати нафаси мубораки ту сахтии меҳнат ба фараҳмандии роҳат мубаддал гашт.

Пас малик бо дили шодмон ба тахти давлат нишаст ва ҳафт рӯз пай дар пай элчиён бо ҳадъяву тӯҳфаҳо меомаданд. Рӯзи ҳафтум малик фармуд:

— Чун хотири азизон ба сабаби ин воқеаҳо ранҷур гашта буд, лозим он аст, ки ин ҳадъяхоро ба онҳо тақсим кунем.

Балор-вазир гуфт:

— Маликаи замона дар ин бобат саъйи бисъёр намудаанд. Бояд, ки аз ин ҳадъяхо тоҷи мурассаъ ё чомаи арғувониҳо ба ӯ тақдим намоем, ҳар кадом ки мақбул бошад, бигирад.

Дар ҳарамсарои шоҳ канизаки дигаре буд, ки ӯро Базмафрӯз мегуфтанд ва шоҳ ба ин канизак дилбастагӣ дошт. Малик фармуд, ки Базмафрӯзро низ биёранд. Пас тоҷу чома ҳозир гардониданд. Малик фармон дод, ки «ҳар кадом, ки Эрондухт ихтиёр кунад, он дигар ҳиссаи Базмафрӯз бошад». Эрондухт тоҷро бигрифт ва чомаи арғувонӣ ба Базмафрӯз расид.

Иттифоқо шабе малик бо Эрондухт дар хучра менишаст, ки аз пеши онҳо Базмафрӯз ба чомаи арғувонӣ хиромон гузашт. Малик аз ҳусни оламгири ӯ дил аз даст бидод. Пас ба Эрондухт гуфт:

— Ин тоҷ лонки фарқи Базмафрӯз буд, ки ту бардоштӣ.

Ғайрати ишқи Эрондухт шӯъла гирифта аз ин суҳан хиҷолат кашид ва беҳудвор табаки биринҷ ба сари шоҳ зад. Рӯю мӯи малик аз он олуда гашт. Он таъбири, ки ҳаким пешгӯӣ карда буд, ба вуқӯъ омад.

Оташи ғазаби малик фурӯзон гашт. Балор-вазирро талаб кард ва гуфт:

— Ин нодонро аз пеши ман берун бар ва гардан бизан, то бидонад, ки ӯ чунин мартабае надорад, ки ин ҳел далерӣ кунад.

Балор-вазир маликаро берун овард ва бо худ андешид, ки «дар ин кор шитобзадагӣ шарт нест, зеро ин

зан дар зебой бемисл ва дар аклу фаросат беназир аст. Беҳтар он аст, ки дар ин кор тааммул намоям, то ба вақти суолу ҷавоб шармсор нашавам». Пас ўро бо тоифаи махрамон ба хонаи худ бурд ва фармуд, ки ба эҳтиёти ҳар чи тамоитар нигоҳ доранд, худ бо шамшеру хунолуда ба боргоҳ даромад ва гуфт:

— Фармони малик ба ҷо овардам.

Дар ин вақт ғазаби малик таскин ёфта буд ва чун ин суҳан бишунид, бағоят ранҷур гашт, шарм дошт ва хештанро маломат кардан гирифта гуфт: «Ин гуноҳи туст, ки ҳилму таанниро¹ бартараф ниҳодӣ ва маҳбуби худро ба андак гуноҳе арзани талаф сохтӣ!»

Аммо чун вазир аломати надохат бар пешонаи подшоҳ мушоҳида намуд, гуфт:

— Малик набояд ғамнок бошад, ки тири аз шаста часта боз наояд. Малик мебоист дар ин кор шитобзадагӣ намекард ва ҳилму тааммулро пеша менамуд. Подшоҳон набояд дар коре таъчил намоянд ва бе тааммулу тафаккур ба ҳукме имзо намоянд.

Малик гуфт:

— Ман дар ҳукм хатое намуда, дар ҳоли ҳашм калимае бар забони ман рафтааст. Аммо ту мебоист, ки дар ин кор тааннӣ менамудӣ. Вазир ҷавоб дод:

— Малик аз ҷиҳати як зан набояд ба замири муборак чандин фикрат роҳ диҳад ва набояд аз лаззати сӯҳбати хизматгорони дигар, ки дар ҳарамсароянд, боз монад.

Малик аз мазмуни суҳанони вазир фаҳмид, ки Эрондухт дар воқеъ кушта шудааст. Оҳ аз ниҳоди вай баромад ва дар гирдобии андӯҳ афтода бо худ мегуфт:

Сарви болои ту дар хок дарег асту дарег,
Зери хок он гухари пок дарег асту дарег!
Ҷон он буд, ки ҷони ту бувад дидан ман.
Доштӣ ҷой ту дар хок, дарег асту дарег!

Вазир гуфт:

— Дар ин воқеа пушаймонӣ суд надорад ва ҳар кӣ наандешида ба коре азм наояд ва амалеро, ки надомат дар он нафъе надорад, ба зимма гирад, ба ў он расад, ки ба он Кабӯтар расида буд.

Малик фармуд, ки чӣ гуна будааст он?

¹ Тааннӣ — вазнинӣ,

Балор-вазир гуфт:

— Овардаанд, ки чуфте Кабӯтар дар аввали тобистон донаи чанд фароҳам оварданд ва дар гӯшае барои зимистон захира ниҳоданд. Он донаҳо нам дошт, чун тобистон ба охир расид, ҳаво асар карда донаҳо хушк шуд ва аз будаш камтар менамуд, Кабӯтари нар дар ин вақтҳо аз хона ғоиб буд.

Чун боз омад, донро андак дид. Чуфти худро маломат намуда гуфт:

— Ин донаҳо барои хӯроки зимистон ниҳода будем, ки чун шиддати сармо падид ояд ва аз касрати барф дона дар саҳро намонад, ба он рӯз гузаронем. Дар ин вақт ки дар кӯҳу дашт чина ёфт шавад, ту захираро чаро хӯрдӣ? Охир шундаӣ, ки ҳукамо гуфтаанд:

Кунун ки баргу навоет ҳаст, ҷаҳде кун,
Захирае бинех аз баҳри бенавоии хеш.

Кабӯтари мода гуфт:

— Аз ин донаҳо ман нахӯрдаам.

Кабӯтари нар чун донро камтар медид, ба гапи мода бовар надошт ва ўро мезад, то ки бимурд.

Пас дар фасли зимистон ки боронҳо борида осори рутубат ба дару девор зохир шуд, дона нам кашида ба ҳоли асл боз омад. Кабӯтари нар донист, ки сабаби нуқсон чӣ будааст.

Пас дар фироқи ёри ғамгусор нолидан оғоз кард ва ба зорӣ мегиристу мегуфт:

— Ҷудои дӯст саҳт аст ва саҳттар он ки пушаймонӣ суд нахоҳад дошт.

Ба кори хеш тааммул намой, к-аз таъҷил
Зиён куниву касеро зиён надорад суд!

• • •

Фондан ин масал он аст, ки марди оқил бояд, ки дар укубат шитоб нанамояд, то чун Кабӯтар ба сӯзи ҳаҷр мубтало нагардад.

Охир вазир ғаму андӯҳи маликро дид, ба кардан худ иқрор шуд ва узр хост, ки фармони шохонро мавқуф гузошта, Эрондухро накуштааст. Малик аз ин

хабар шод гашта наъраи хурсандӣ ба сипеҳр расони-
да гуфт:

Мужда эй бахт, ки мақсуд зи дар боз омад,
Ба тани хастадилона чони дигар боз омад,
Он ки чун ғунча ба бўяш лаби чон меҳандид,
Руҳи давлат зи гул афрӯхтатар боз омад.

Баъд Балор аз наздики малик берун омад ва ба
Эрондухт ишорати наҷот ва башорати висол расонид.

Дило, чу ғунча шикоят зи коря баста макун,
Ки боди субҳ насими гирехкушо овард.

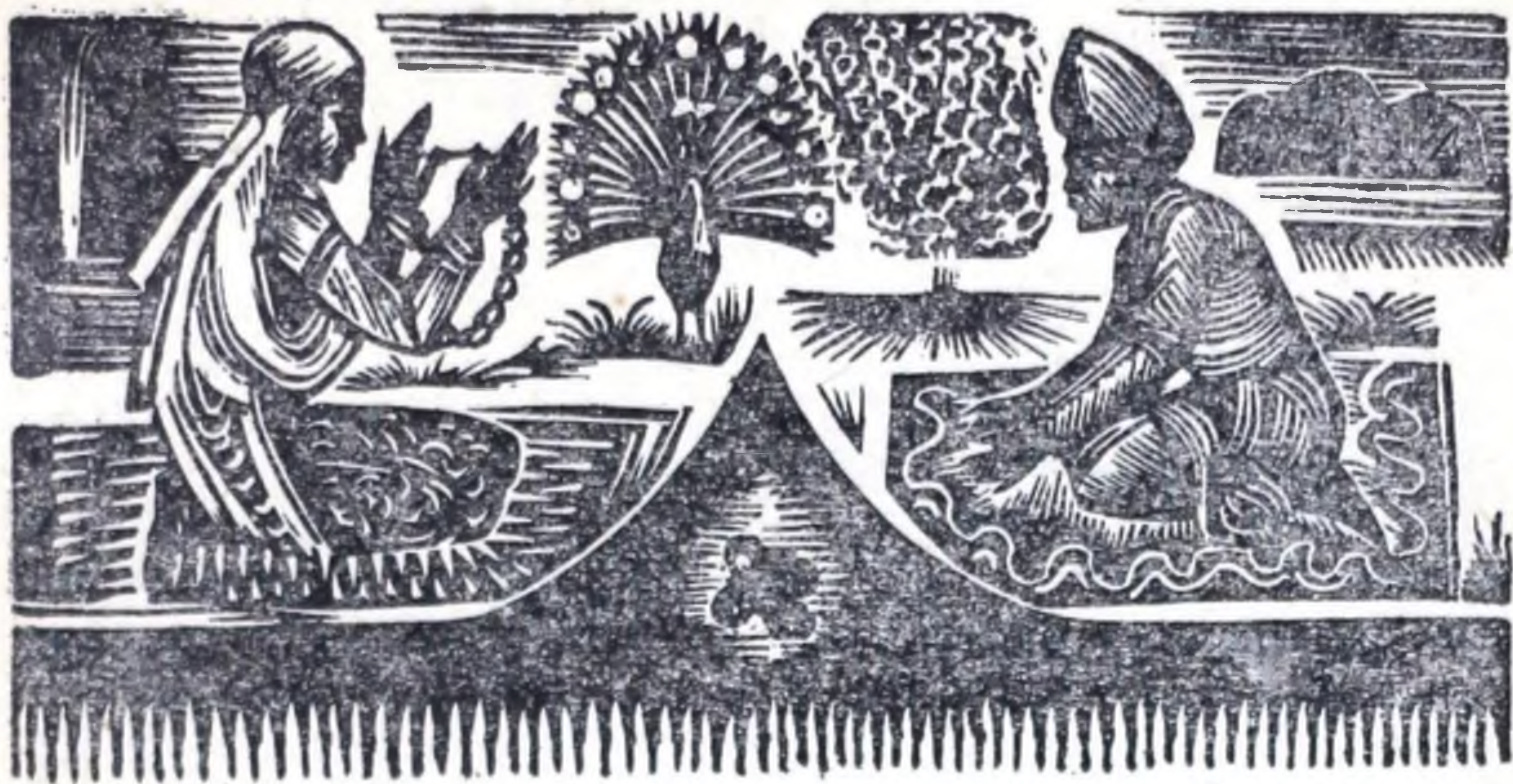
Эрондухт фармони подшоҳро шунида ба хизмати
ӯ шитофт ва забони миннатдорӣ ва шукргузорӣ барку-
шод.

Рӯзи дигар малик зиёфат ораста бар тахти адолат
қарор гирифт. Балор-вазир шартӣ хидмат ба ҷой овар-
да, барои худ ва аҳли авлоди палик аз бараҳманон
дод талабид ва таъбири хобҳое, ки ба тарзи мазкур
тақрир карда буданд, тақрор кард. Султон фармуд, ки
Қоридун-ҳакимро ҳозир гардониданд ва ҳукми бараҳ-
манонро ба ихтиёри Қоридун гузошт. Қоридун салоҳ
ҷунон дид, ки баъзеро ба дор кашида ва ҷамъеро дар
пой фил афканда бо ҳоки раҳгузор яксон сохтанд.

* * *

Ин аст, достони фазилати ҳилм ва субот ва афза-
лияти он бар дигар ахлоқ.

Бо ҳилму бо тавозӯ агар ҳамнишин шавӣ,
Ағъери ту шавад ба вафо ёри ғори ту.
Бо ҳеҷ кас зи халқи ҷаҳон душманӣ макун,
То бар муроди дӯст равад рӯзгори ту.

БОБИ СЕЗДАХУМ

ХИКОЯТИ МАРДИ САИҲ ВА ЗАРГАР

Рой гуфт:

— Шунидам сифати манфиати ҳилму бурдборӣ ва мазаррати шитобу сабуксорӣ. Акнун бозгӯй достони подшоҳон ва мулозимони мӯътамад ва тарики нигоҳ доштани онҳо, баён фармой, ки кадом гурӯҳ қадри тарбияти шоҳро некӯтар мешиносад ва шукри неъматро комилтар медонад?

Бараҳман гуфт:

— Подшоҳ бояд, ки мулозимони худро ба анвои имтиҳон озмоиш намояд ва ихлосу насиҳати ҳар яке-ро маълум гардонад ва ба парҳезгорӣ, салохият ва амонатдории онҳо эътимод ҳосил кунад, чунки сармояи хидмати подшоҳон ростӣ аст. Дурӯғгӯй ва норостро аз хидмат маҳрум бояд намуд, то ки бар сирру асрори мулк мудоҳила наёбад. Подшоҳ на ба ҳусни зоҳирӣ, балки ба зебоии ақл ва ахлоқи чокарони худ бояд назар фармояд. Подшоҳ дар тарбияи зердастони худ бояд чун табии ҳозик бошад, ки табии то дардро муайян

накунад, ба муолича напардозад. Аз кабили ин сухан-
хо хикояти Заргар ва Сайёҳ хеле пандомӯз аст.

Рой пурсид, ки чӣ гуна будааст он?

хикоят

Барахман гуфт:

— Овардаанд, ки дар шаҳри Халаб подшоҳи ном-
дор ва фармондеҳи комгор буд. Ин подшоҳ духтари
мехрпайкар ва моҳманзаре дошт. Подшоҳ ин гавҳари
якдонро аз дидаи ағъёр ниҳон медошт. Рӯзе барои ин
духтар пирояе¹ тартиб менамуданд ва ба устоди зар-
гар, ки дар санъати худ камоле дошта бошад, эҳтиёҷ
афтод. Дар он шаҳр Заргари пурхунаре буд ва малик
овозаи ӯ шунида, баъзе аз маснуоти зебо ва корҳои
аълои ӯро дида буд. Ӯро ба ҳарам талабиданд ва дар
боби тартиби пироя бо ӯ гуфтушуниде рафт.

Марди Заргар чавони зарифрӯй ва ширинзабон буд.
Дили подшоҳ дар аснои сӯхбат ба мақолати ӯ моил
шуд ва хост, ки ӯро ҳамсӯхбати худ гардонад. Заргар
рӯз ба рӯз ба хунарҳои ғариб ва суханҳои аҷиб под-
шоҳро шефта месохт ва малик низ соат ба соат дар эҳ-
тироми ӯ меафзуд, то маҳрами ҳарими² салтанат шуд.

Ин подшоҳ вазире дошт, ки ба матонати ақл маш-
хур буд. Чун вазир дид, ки подшоҳ дар тарбияти Зар-
гар аз сарҳади эътидол даргузаштааст, фурсати му-
носиб ёфта гуфт:

— Малик ин шахсро маҳрами ҳарам сохта ва пеш
аз ин қобилияти ӯро чунончи бояду шояд нашинохта-
аст. Ба хоҳири ман чунон мерасад, ки ин шахс асли қа-
рим ва унсури пок надорад. Зеро суханони ӯ ҳамеша
бар озори халқ нигаронида шудааст. Ман мушоҳида
кардам, ки малик ҳар гоҳ ба шахсе инъом кунад, ӯ дар
оташи ҳасрат месӯзад.

Малик гуфт:

— Ин чавон сурати некӯ дорад ва некӯии сурат
бар зебоии маънӣ далел аст.

Вазир гуфт:

— Хусни сурат далели ахлоқи писандида нест. Ҳар
чӣ зудтар аз сӯхбати ӯ дур шудан лозим аст.

Шоҳ ба суханони вазир илтифот нанамуд. Вазир

¹ Пироя — асбоби зебу зинат.

² Ҳарим — ҳарам, боргоҳ.

дид, ки шоҳ дар тарбияти ӯ собитқадам аст, дам даркашид ва дигар дар ҳаққи он шахс сухане нагуфт. Аммо чун рӯзе чанд гузашт, Заргар дасти ихтиёр кушода дид, пой аз маркази эътидол берун ниҳода, дар моли мардумон дастдарозӣ оғоз кард.

Рӯзе барои пирояи духтари шоҳ ба чанде чавҳари гаронбаҳо эҳтиёҷ афтод. Аммо он чавҳар дар хизонаи подшоҳ пайдо нашуд. Заргар хабар ёфт, ки духтари бозургоне чунин чавҳари қиматбаҳо дорад. Ба амри Заргар духтари бозургонро ҳозир намуданд. Заргар ба духтари шоҳ хабар дод, ки падари ин духтар чавоҳиру дурру ёкути гаронбаҳое дорад, ки мисли он дар хизонаи ҳеч подшоҳе нест. Малика бояд амр кунад, ки ин духтар чавоҳирро ҳозир гардонид ба қимати вақт ба мо фурӯшад.

Малика бозургонзодаро ба овардани чавоҳир тақлиф намуд. Духтар савгандҳо ёд кард, ки «ман чунин чавоҳир надорам» ва хӯрдаю резае ки дошт, онро бар миён овард. Заргар онро написандид ва маликаро барангехт, ки бозургонзодаро ба азобу шиканча кашад. Духтари шоҳ ба дамдамаи Заргар фирефта шуда, ба шиканчаи бозургонзода фармон дод ва дар андаке замоне он ачузаи бечора ба захми чанголи уқоби укубат дар панҷаи ҳалок афтод.

Вазири покзамир ин суратро ба шоҳ хабар дод. Аз дуди бадномии чунин воқеа зовияи синаи малик тирашуд ва ба тариқи меҳрубонӣ ворисони бозургонзодаро навозишҳо кард ва моли бисъёре дода, онҳоро хушнуд гардонид. Пас духтарро аз назари илтифот берун афканда, тарки тарбияти Заргар намуд.

Заргари беқибат аз ин интиқоми подшоҳ тарсида гурехт. Модари духтар салоҳ дар он дид, ки духтар чанд рӯзе аз шаҳр берун рафта дар чорбоғи малик зиндагӣ кунад, вақте ки хашми подшоҳ таскин ёбад, ба шафоати баъзе аз арбобони давлат боз ба ҳарам ояд.

Заргар ноумед аз шаҳр берун омад ва рӯй бар биёбон ниҳода саросемаву парешонҳол мерафт. Шаб даромад. Бечора Заргар беҳудвор қадам мегузорид. Иттифоко дар он саҳро барои шикори даррандагон чоҳе канда буданд, дар он чоҳ Бабре, Бӯзинае ва Море афтода буданд. Заргар, ки ба роҳи мардумон аз чафоҷоҳ меканд, аз панҷонварон дар чоҳ афтод.

Эй ки ту аз зулм чоҳе мекани,
Аз барои хеш чоҳе мекани.

Гирди худ чун кирми пилла барматан,
Бахри худ чаҳ меканӣ, андоза кан.

Бабру Бӯзинаву Мор, ки худ гирифтори ранҷ буданд, ба ҷафои дигаре напардохтанд ва рӯзҳо ба ҳамон қарор дар тағи ҷоҳ бимонданд. Рӯзе Сайёҳе аз аҳли шаҳр азимати сафар намуда аз пеши онҳо гузашт ва он ҳолро дида парешонхотир гашт. Бо худ андешид, ки «охир ин мард аз фарзандони одам аст ва дар ин вартаи саҳт гирифтор омадааст. Аз рӯи мурувват бояд ба ҳар вачҳ, ки муяссар гардад ўро ҳалос диҳам».

Пас ресмоне фурӯ гузошт, Бӯзина дар он овехта ба сари ҷоҳ расид. Қаррати дигар Мор баромад. Дафъаи сеюм Бабр панҷа дар расан зад. Чун ин ҳар се ба боло баромаданд, Сайёҳро дуо карда гуфтанд:

Кори давлат бошад он, не саъйи мо, гар гоҳ-гоҳ
Чун ту матлубе ба сарвақти талабгорон расад.

Бидон, ки ба ҳар яке аз мо миннати бузург ва неъматӣ тамоме аз ту расид, аммо ҳоло мукофоти ин некии ту муяссар намегардад.

Бӯзина гуфт:

— Ман дар домани он кӯҳ зиндагӣ мекунам, агар илтифот намуда ба манзили ман оӣ, тариқи ҳақгузориюя хоҳам кард.

Бабр гуфт:

— Ман дар наздикии шаҳр ба фалон беша ватан гирифтаам ва мумкин аст, ки ба он мавзеъ гузаре фармой, ҳар он чӣ, ки аз дастам ояд, расми хидмат ба ҷой орам.

Мор гуфт:

— Ман дар қалъаи шаҳр маскан кардам. Чун он ҷо таъриф оӣ, ба қадри имкон узри ин эҳсон бихоҳам. Ҳоло насихате дорам, ки бояд ту онро гӯш кунӣ. Ин мардро аз ҷоҳ берун наёр, ки одами бадахд аст. Ин мард рӯзҳо рафики мо буд ва хӯю хислати ўро нағз шинохтаем. Дар башараи ў аломати мурувват надидаем ва аз гулшани сифоташ бӯи вафо нашунидаем.

Вафо маҷӯй эн ҳубон, ки ҳеч кас нашонид
Ба ҳеч давр эн гулзори даҳр бӯи вафо.

Агар ба қавли мо қор набандӣ, рӯзе аз карда пушаймон шавӣ.

Сайёҳ ба сухани онҳо илтифот наонамуда ресмон

Фурӯ гузошт ва Заргарро ба сари чоҳ овард. Марди Заргар Сайёхро узрҳо хост ва шаммае аз аҳволи худ ва беиноятини шоҳ бозгuft. Бо ин ҳама илтимос намуд, ки рӯзе ба манзили ӯ ояд, шояд ки мукофоте ба ҷой оварда тавонад. Ба ин муҳоида якдигарро видо карданд ва ҳар кас ба ҷои худ бозгашт.

Сайёҳ рӯй ба роҳ овард ва Заргар ба шаҳр боз омада дар гӯшае хилват гузид. Подшоҳ аз тарбияти Заргар пушаймон ва аз ношунидани насихатҳои вазир хичолатманд шуда ба ҷониби духтар илтифот намеркард.

Аз ин воқеа як сол гузашт. Сайёҳ шаҳру кишварҳоро тамошо карда аз ғурбат рӯй ба маскан ниҳод. Хангоми шаб ба домани он кӯҳе ки мавзеи Бӯзина буд, расида, он ҷо манзил гузид. Қадре аз шаб гузашта буд, ки дуздони хунрези фитнаангез ба болини вай омаданд ва нақду заре ки дошт, гирифта дасту пояшро маҳкам барбастанд. Хангоми саҳар Сайёҳ аз дарди дасту по бетоқат шуда фаръёд оғоз кард, ашки ҳасрат аз дида меборид ва ба сӯзи синаи ғамандӯз менолид. Дар ин вақт Бӯзина ба талаби тӯъма берун омада аз дур овози дарднок шунид ва аз садо бӯи ошное эҳсос карда назди Сайёҳ омад. Чун ёри худро бастан банди боло дид, селоби хунин аз чашмаи чашм бикшод ва гуфт:

— Эй дӯсти азиз, ба ин ҷо чун афтодай ва аҳволи ту ба чӣ минвол аст?

Сайёҳ қиссаи дуздон ва зар бурдан ва ўро баста он ҷо афкандани онҳоро ба тамомӣ бознамуд. Бӯзина гуфт:

— Хушдил бош, ки

Дар навмедӣ бисе умед аст,
Поёни шаби сиях сафед аст!

Пас бандҳои Сайёхро бурид ва ўро ба хонае, ки ҳасу хошок фароҳам оварда буд, расонида мевахони тару хушк ҳозир гардонид ва илтимос кард, ки «имрӯз аз ин манзил берун наё ва бо дили фориг сар бар бистари осонш нех, ман зуд меоям». Пас аз пеши Сайёҳ берун омада пан дуздон гирифт ва бар акиби онҳо равон шуд.

Дуздон рахту зар бардошта ҳама шаб роҳ рафтанд ва пагоҳӣ кӯфтаву монда ба сарчашмае расиданд. Хоб ба онҳо ғалаба карда рахтҳои Сайёхро аз пушт гирифтанд ва хоб рафтанд. Чоштгоҳи Бӯзина ба сари онҳо

Гирди худ чуи кирми пила барматан,
Бахри худ чах меканӣ, андоза кан.

Бабру Бӯзинаву Мор, ки худ гирифтори ранҷ буданд, ба ҷафои дигаре напардохтанд ва рӯзҳо ба ҳамон қарор дар тағи ҷоҳ бимонданд. Рӯзе Сайёҳе аз аҳли шаҳр азимати сафар намуда аз пеши онҳо гузашт ва он ҳолро дида парешонхотир гашт. Бо худ андешид, ки «охир ин мард аз фарзандони одам аст ва дар ин вартаи саҳт гирифтор омадааст. Аз рӯи мурувват бояд ба ҳар вачҳ, ки муяссар гардад ўро ҳалос диҳам».

Пас ресмоне фурӯ гузошт, Бӯзина дар он овехта ба сари ҷоҳ расид. Қаррати дигар Мор баромад. Дафъаи сеюм Бабр панҷа дар расан зад. Чун ин ҳар се ба боло баромаданд, Сайёҳро дуо карда гуфтанд:

Кори давлат бошад он, не саъйи мо, гар гоҳ-гоҳ
Чун ту матлубе ба сарвақти талабгорон расад.

Бидон, ки ба ҳар яке аз мо миннати бузург ва неъматӣ тамоме аз ту расид, аммо ҳоло муқофоти ин некии ту муяссар намегардад.

Бӯзина гуфт:

— Ман дар домани он кӯҳ зиндагӣ мекунам, агар илтифот намуда ба манзили ман оӣ, тариқи ҳақгузориюя хоҳам кард.

Бабр гуфт:

— Ман дар наздикии шаҳр ба фалон беша ватан гирифтаам ва мумкин аст, ки ба он мавзеъ гузаре фармой, ҳар он ҷӣ, ки аз дастам ояд, расми хидмат ба ҷой орам.

Мор гуфт:

— Ман дар қалъаи шаҳр маскан кардам. Чун он ҷо таъриф оӣ, ба қадри имкон узри ин эҳсон бихоҳам. Ҳоло насихате дорам, ки бояд ту онро гӯш кунӣ. Ин мардро аз ҷоҳ берун наёр, ки одами бадахл аст. Ин мард рӯзҳо рафиқи мо буд ва ҳӯю ҳислати ўро нағз шинохтасем. Дар башараи ў аломати мурувват надидаем ва аз гулшани сифоташ бӯи вафо нашунидаем.

Вафо маҷӯй зи ҳубон, ки ҳеҷ кас нашунид
Ба ҳеҷ давр зи гулзори даҳр бӯи вафо.

Агар ба қавли мо қор набандӣ, рӯзе аз карда пушаймон шавӣ.

Сайёҳ ба сӯхани онҳо илтифот наонамуда ресмон

Фурӯ гузошт ва Заргарро ба сари чох овард. Марди Заргар Сайёхро узрхо хост ва шаммае аз ахволи худ ва беиноятини шох бозгuft. Бо ин ҳама илтимос намуд, ки рӯзе ба манзили ӯ ояд, шояд ки мукофоте ба ҷой оварда тавонад. Ба ин муҳонда якдигарро видо карданд ва ҳар кас ба ҷои худ бозгашт.

Сайёҳ рӯй ба роҳ овард ва Заргар ба шаҳр боз омада дар гӯшае хилват гузид. Подшоҳ аз тарбияти Заргар пушаймон ва аз ношунидани насихатҳои вазир хичолатманд шуда ба ҷониби духтар илтифот намеркард.

Аз ин воқеа як сол гузашт. Сайёҳ шаҳру кишварро хоро тамошо карда аз ғурбат рӯй ба маскан ниҳод. Ҳангоми шаб ба домани он кӯҳе ки мавзеи Бӯзина буд, расида, он ҷо манзил гузид. Кадре аз шаб гузашта буд, ки дуздони хунрезии фитнаангез ба болини вай омаданд ва нақду заре ки дошт, гирифта дасту пояшро маҳкам барбастанд. Ҳангоми саҳар Сайёҳ аз дарди дасту по бетоқат шуда фаръёд оғоз кард, ашки ҳасрат аз дида меборид ва ба сӯзи синаи ғамандӯз менолид. Дар ин вақт Бӯзина ба талаби тӯма берун омада аз дур овози дарднок шунид ва аз садо бӯи ошное эҳсос карда назди Сайёҳ омад. Чун ёри худро бастан банди боло дид, селоби хунин аз чашмаи чашм бикшод ва гуфт:

— Эй дӯсти азиз, ба ин ҷо чун афтодаӣ ва ахволи ту ба чӣ минвол аст?

Сайёҳ қиссаи дуздон ва зар бурдан ва ўро баста он ҷо афкандани онҳоро ба тамомӣ бознамуд. Бӯзина гуфт:

— Хушдил бош, ки

Дар навмедӣ бисе умед аст,
Поёни шаби сияҳ сафед аст!

Пас бандҳои Сайёхро бурид ва ўро ба хонае, ки ҳасу хошок фароҳам оварда буд, расонида мевахони тару хушк ҳозир гардонид ва илтимос кард, ки «имрӯз аз ин манзил берун наё ва бо дили фориг сар бар бистари осойиш неҳ, ман зуд меоям». Пас аз пеши Сайёҳ берун омада паи дуздон гирифт ва бар ақиби онҳо равон шуд.

Дуздон рахту зар бардошта ҳама шаб роҳ рафтанд ва пагоҳӣ кӯфтаву монда ба сарчашмае расиданд. Хоб ба онҳо ғалаба карда рахтҳои Сайёхро аз пушт гирифтанд ва хоб рафтанд. Чоштгоҳӣ Бӯзина ба сари онҳо

расид ва онхоро гофил ёфта халтаи зар ва рахтҳои дигарро бурда ҳар ҷо-ҳар ҷо зери хок пинҳон кард. Чун замоне гузашт дуздон бедор шуданд ва аз рахтҳо чизе наёфтанд, ноумед аз ин ҷо бадар рафтанд.

Бӯзина ба хона бозгашт ва ба Сайёҳ сурати ҳолро боз гуфт. Рӯзи дигар Сайёҳро ба он сарчашма бурд ва зару либос пеш овард. Сайёҳ ҳаққи худ гирифта рӯй ба шаҳр ниҳод. Иттифоқо гузараш ба он беша, ки маскани Бабр буд, афтод. Аз дур Бабри ғуррон чун шери жаён намудор гашт. Сайёҳ аз ӯ тарсида хост, ки пинҳон шавад. Бабр овоз дод, ки «эмин бош моро ҳаққи неъматӣ ту ханӯз дар ёд аст». Пас пеш омад ва узрҳои бисёр намуда илтимос кард, ки як соат таваккуф фармояд. Сайёҳ барои хотири ӯ чанде таваккуф намуд. Бабр барои тӯҳфаи лоиқ ҳар тараф мегашт, то ба дари қасри чорбоғи шоҳ расид. Он ҷо даромад, духтареро дид, ки бар лаби ҳавз нишаста, пирояи қимате дар гардан дорад. Бабр ба як сарпанча ӯро нобуд сохт ва пирояро наздики Сайёҳ оварда, бо узрҳои бисёр ба ӯ пешкаш намуд, Сайёҳ низ тӯҳфаро қабул фармуда, рӯй ба шаҳр овард ва ошноии Заргарро ба хотир оварда андешид, ки ба дидани ӯ равад ва ба востани ӯ ин пирояи пурқиматро ба баҳои ҳар чӣ тамомтар биурӯшад.

Саҳаргоҳӣ буд, ки Сайёҳ ба шаҳр расид. Дар он вақт овозаи қатли духтари шоҳ дар шаҳр афтода буд ва халқ саросема рӯй ба боргоҳи султон ниҳода буданд. Заргар низ барои тафтиши он ҳол аз гӯшаи хилват берун омада меҳост, ки яке аз ёронро бубинад ва чигунагии он суратро бипурсад. Ногоҳ Сайёҳро дид ва ва хурсандии тамом намуда ӯро ба манзили худ бурд. Баъд аз расми пурсиш дигар бора воқеаи худ ва тангдастии рӯзгорро ба Сайёҳ бозронд. Сайёҳ гуфт:

— Ғам махӯр, ки ман чанде зар ва пирояе низ дорам, ки ҷавоҳири бисёре дорад. Ту зару гавҳарро хуб мешиносӣ, аз рӯи шафқат онро бифурӯш ва ҳар чӣ бихоҳӣ, бардор.

Заргар пирояро талабид ва чун нигоҳ кард, пирояи духтари маликро дид. Тозарӯй оғоз ниҳода ба Сайёҳ гуфт:

— Қимати ин ҷавоҳир аз сарҳади ҳисоб берун аст. Дил хуш дор, ки ҳамин соат хотири туро шод гардонам. Ту ин ҷо ба саломат бинишин, то ман зуд биёям.

Заргар бо худ андешид, ки «фурсати хуб ёфтам,

агар сустӣ кунам, аз ғоидаву манфиат бебаҳра хоҳамонд. Пеш аз ин мизочи подшоҳ бо ман дигаргун будам ва дар ин маҳал, ки котили духтарро металабад, ҳеҷ василае беҳтар аз он нест, ки Сайёҳро ба дасти шоҳ супорам, то ба қасос расонад. Шояд ки малик аз ман хушнуд гашта боз ба мартабаи худ тараққӣ намоям». Он гоҳ ба даргоҳи подшоҳ рафт ва хабар дод, ки «кушандан духтарро бо пироя дастгир намудам». Шоҳ ӯро талабида пирояро дид ва қас ғиристод то Сайёҳро ҳозир гардонанд. Сайёҳи бечора омад ва Заргарро диду гуфт:

Куштӣ маро ба дӯстиву қас накушта буд
З-ин зортар қасеро ҳаргиз ба душманӣ.

— Ин сазои ман аст ва ҳазор чандин ҷазои ман!

Малик бифармуд то ӯро гирди шаҳр бигардонанд ва маҳбус сохта рӯзи дигар ба қасос расонанд. Дар ин вақт ки ӯро ба гирди шаҳр мегардониданд, Мор аз болони қалъа дидаи наззора кушода буд. Чун ёри худро ба он ҳол дид, дар паи ӯ афтод. Баъд аз он ки ӯро ба зиндон боздоштанд, наздики вай омад ва ба сурати воқеъ хабар ёфта бихурушиду гуфт:

— Туро нагуфта будам, ки одами бадғавҳар вафо надорад.

Сайёҳ гуфт:

— Эй дӯсти меҳрубон, чаро ҳоло намаки маломат бар чароҳати ман мерезӣ? Маро ҳамин ранҷ бас, ки аз ношунидани насиҳат:

Бадноми шаҳр гаштаму расони мардумон ҳам.

Акнун чорае андеш, ки ба он ин балоро дафътавон кард.

Мор гуфт:

— Дирӯз модари шоҳро захме зада будам ва ҳама шаҳр дар муолиҷаи он очизанд. Ин гиёҳро нигоҳ дор ва пагоҳӣ, ки назди ту оянд ва чигунагии илоҷро пурсанд; ба хидмати малик рав ва ин гиёҳро ба ӯ деҳ, то модараш бихӯрад ва шифо ёбад. Шояд ки ба ин навъ ҳалосӣ даст диҳад.

Сайёҳ узрҳо хост ва Мор ба сӯроҳи худ бозгашт.

Саҳар ба боми кӯшки подшоҳ баромада аз равзана овоз дод, ки «илоҷи моргазида назди Сайёҳи бегуноҳ аст, ки малик дирӯз ӯро дар зиндон карда буд». Дар

он вақт малик ба болини модар нишаста буд ва дар илочи захри Мор бо табибон машварат мекард. Чун овоз ба гӯши шоҳ расид, фармуд, ки Сайёхро аз зиндон наздики малик оранд. Пас ба таҳқиқи воқеаи илоҷ машғул гаштанд. Сайёҳ гуфт:

— Илочи ин захр назди ман аст ва ҳамин дам маликаи чаҳон сикати комил хоҳад ёфт. Аммо тамаъдорам, ки малик нахуст ҳоли парешони маро гӯш кунад.

Дили малик ба ростии қавли Сайёҳ гувоҳӣ дод ва ба тарики лутф фармуд, ки «холи худро аз аввал то охир бозгӯй ва бе ваҳшати тамои ҳикояти худ тақдир кун». Сайёҳ аз рӯи чуръате, ки ростгӯёнро бошад далервор, киссаи худро фуру хонд ва покии ӯ аз он гуноҳ бар замири мунири подшоҳ равшан шуд.

Пас он гиёхро бо шир изофа карда ба малика хӯрониданд, филҳол асари сикат падида омад. Малик Сайёхро муносиби ҳиммати подшоҳона хилъате пӯшонид.

Заргар дар пои дор интизори Сайёҳ мекашид, то зудтар кушта гардад ва ҳалтаҳои зар ба ӯ монаду назди подшоҳ ба мартабаи баланд расад. Ногоҳ фармони малик расид, ки ба ивази Сайёҳ Заргарро ба дор кашанд. Ба ҳамин тариқ, арсаи вучудро аз олудагии шахси нопоки ӯ пок сохтанд ва ӯ ба мукофоти феълӣ ҷазои амали худ расид.

Дар ин дорулмукофот он кӣ бад кард,
На бо ҷони касон, бо ҷони худ кард.
Агар хоҳӣ наку бошӣ, наку бош,
Ҳамеша росткору ростхӯ бош.

* * *

Ин аст масали подшоҳон дар интиҳоб намудани наздикон ва хидматгорон ва тафтиш намудани аҳволи зердастон. Агар малики Ҳалаб он бадасли беадабро тарбият намекард, духтараш бегуноҳ хуни бозургонзодаро намерехт ва духтари ӯ низ ба тарики ҷазо ба сарпанҷаи Бабр кушта намешуд. Агар ба қавли мазлуми ситамдида гӯш намекард, ҳақро аз ботил ва ростро аз дурӯғ ҷудо карда наметавонист.

Барои наврасон ва ҷавонон

Хусайн Воизи Кошифи

КАЛИЛА ВА ДИМНА

(на таджикском языке)

Расм Т. Самандаров
Муҳаррири расмҳо Б. Хасанӣ
Муҳаррири техникӣ М. Саидова
Мусахҳаҳ О. Исмаилов

БИ № 399

Ба матбаа 1.11.88 супорида шуд. Ба чопаш 22.08.89 имзо шуд. Формати 84X108'/м. Қоғози тип. № 2. Гарнитурааш мактабӣ. Чопи баланд. Қузъи чопи шартӣ 15.96. Қузъи рангаи шартӣ 16.22. Қузъи наشريю ҳисобӣ 15,343. Адади нашр 30000. Супориши № 2739. Нархаш 65 тин.

Нашриёти «Адиб», 734003. Душанбе, кӯчаи Рӯдакӣ, 33.

Комбинати полиграфия Комитети давлатии РСС Тоҷикистон онд ба қорҳои наشريёт, полиграфия ва савдои китоб. 734063. Душанбе, кӯчаи Айни, 126.

65 тин.

183170

Кит. хс и мил. ли Тоҷикистон

«АДИБ»